Т. Лагунова, Д. Корольков, В. Мірошникова, Л. Михайленко

МОЯ КРАЇНА
УКРАЇНА

КНИЖКОВИЙ КЛУБ
сімейного дозвілля

Т. І. Лагунова, Д. Ю. Корольков
В. В. Мірошникова, Л. В. Михайленко

МОЯ КРАЇНА
УКРАЇНА

2-ге видання,
перероблене та доповнене

Книжковий клуб
Харків
2008

ББК 63.3(4УКР)6
М87

Книжковий Клуб
«Клуб Сімейного Дозвілля»
висловлює подяку за допомогу у створенні книжки:
Музею народної архітектури та побуту (м. Ужгород),
Музею екології гір та історії природокористування в Українських Карпатах,
Музею історії Запорозького козацтва (м. Запоріжжя),
Юлії Кашубі та Туристичному клубу (м. Тернопіль),
Наталії Рудіян, Олені Бондаренко та Сергію Бондарчуку (м. Харків),
Ірині Клюєвій (м. Севастополь),
Вадиму Пальчуку (м. Світловодськ),
ТОВ «Видавництво “МАПА”»,
V-Studio

Усі права застережено.
Жодна частина цієї книжки не може бути відтворена у будь-якій формі
без письмового дозволу власника авторських прав

Рецензенти:
Култаєва Олена Владиславівна, Єрмановська Ганна Едуардівна

Ілюстрації *М. П. Стасюка*

Портрети:
С. В. Філатов: портрети Григорія Сковороди, Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки,
Івана Карпенка-Карого, Михайла Коцюбинського, Остапа Вишні, Олександра Довженка, Ліни Костенко.
Н. О. Горбова: портрет Миколи Гоголя.
Т. О. Кушнір: портрети Богдана Хмельницького, Петра Сагайдачного, Івана Сірка.
Право на використання портретів надано за невиключною ліцензією ТОВ «Видавництво “Ранок”»

© Мірошникова В. В., Лагунова Т. І., Корольков
Д. Ю., Михайленко Л. В., текст, 2006
© Блоха Ю. В., обкладинка, дизайн, 2006
© Стасюк М. П., ілюстрації, 2006
© Жабська Т. С., оригінал-макет, 2006
© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»,
видання українською мовою, 2006, 2008

ISBN 978-966-343-906-8

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ З ДАВНІХ-ДАВЕН ДО СЬОГОДЕННЯ 5
Давня історія України 6
Київська Русь 18
Під владою Литви та Польщі 26
Національно-визвольна боротьба 30
Руїна 36
Гетьманщина 40
Під імперським гнітом 46
Початок XX ст. 52
Україна у складі СРСР 56
Незалежність 67
Перевір себе 70

РЕГІОНИ УКРАЇНИ 71
Цікаве про Україну 72
Волинь 80
Карпати 94
Поділля 114
Полісся 130
Центр 142
Слобожанщина 166
Південь 178
Крим 188
Перевір себе 204

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ 205
ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА 207

ЗНАМА ВВОИСКО ЕА ІМПЕРАТОРСКАГО ВЕЛИЧЕСТВА
СВЯТОМУ
РІВНОАПОСТОЛЬНОМУ
ВЕЛИКОМУ

PARS POLON
БОГДАН
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
1888

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

З ДАВНІХ-ДАВЕН ДО СЬОГОДЕННЯ

1 млн. назад - люди

Давня історія України

АРХЕОЛОГІЧНІ ПЕРІОДИ

Часові рамки давньої історії охоплюють близько 99 % усієї історії людства. Вона поділяється на такі археологічні періоди, як палеоліт (давній кам'яний вік), мезоліт (середній кам'яний вік), неоліт (новий кам'яний вік), енеоліт (мідно-кам'яний вік) і бронзовий вік.

1 палеоліт
2 мезоліт
револ. 3. неоліт
4 енеоліт
5 бронзовий
камен. вік

Кам'яний вік

Палеоліт (з грецької palaios — давній та lithos — камінь) тривав від 3 млн років до 10 тисяч років тому — це давній кам'яний вік.

Близько 1 млн років тому з'явилися стародавні люди. Вони навчилися виробляти і застосовувати примітивні знаряддя праці, а також спілкуватися за допомогою звуків.

Саме це і стало відрізняти ранній фізичний тип людини — «людину вмілу» — від тварин.

Основним заняттям первісних людей було збирання плодів та коріння. Пошук їжі змушував людей палеоліту постійно мігрувати з одного місця на інше, хоча дуже часто притулок для захисту від холоду та диких тварин вони знаходили у печерах.

У холодну пору одягом слугували шкури, у теплу одяг не носили.

У зв'язку з погіршенням кліматичних умов (похолоданням) первісні люди змушені були вдосконалити знаряддя праці, навчилися добувати вогонь шляхом тертя каміння. Зовнішній вигляд людини став наближатися до сучасного.

На зміну першій формі існування людського суспільства — «первісному стаду» — приходить нова — «родова матріархальна община».

Стадо → Родова матріарх. община

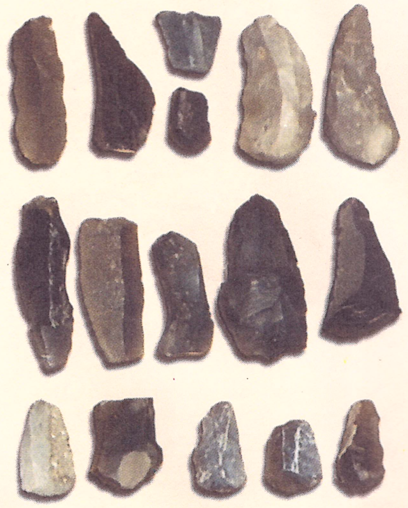

Знаряддя праці людини кам'яного віку

У межах України археологи виявили понад 50 стоянок неандертальців, які мешкали переважно в Криму, в печерах Киїк-Коба і Старосілля та поблизу сучасного міста Білогірськ, а також на території сучасного Донбасу, під Одесою, на Волині та Закарпатті.

За часів неоліту люди, які населяли територію сучасної України, мали досить розвинений естетичний світогляд. Їм були властиві всі чотири основні форми релігійних язичницьких вірувань, а також потяг до образотворчого мистецтва. Доказом цього слугують численні знахідки зразків прикладного мистецтва та наскельні зображення в печерах Кам'яних Могил.

неоліт-язичн. вірув. Кам. могил

аніма - душа.

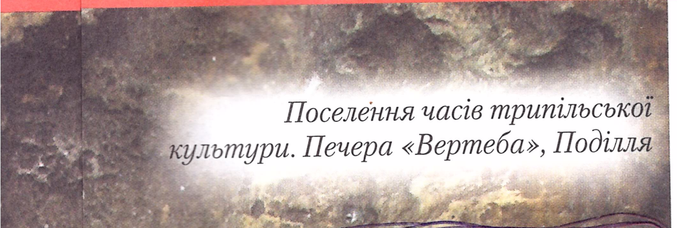

Поселення часів трипільської культури. Печера «Вертеба», Поділля

Більське городище, Полтавщина

палеосапієнс

У добу пізнього палеоліту склався сучасний антропологічний тип людини — «людина розумна» (homo sapiens).

ПЕРШІ ВІРУВАННЯ

Палеоліт!

Виникають 4 основні форми релігійних язичницьких вірувань:

1) **Анімізм** (з лат. anima, animus — душа, дух) — віра в існування душ і духів.

2) **Тотемізм** — комплекс вірувань та обрядів первісного суспільства, пов'язаних з уявленням про спорідненість між групами людей (зазвичай родами) і так званими тотемами — видами тварин і рослин (рідше явищами природи і неживими предметами).

Кожен рід називався ім'ям свого тотема, якого не можна було вбивати та вживати в їжу.

3) **Фетишизм** (з італ. fetiche — ідол, талісман) — віра в надприродні властивості фетишів — амулетів, оберегів, талісманів тощо.

4) **Магія** (з грецької mageia — чаклунство, чарівництво) — обряди, пов'язані з вірою в надприродну здатність людини (чаклуна, мага) впливати на людей та явища природи.

Мезоліт

Клімат пом'як. Ост. форм. ландш.

З грецької mesos — середній, проміжний і lithos — камінь (11–6 тис. років тому).

Зник останній льодовик у Європі (близько 11 тис. років тому). Клімат пом'якшав, остаточно сформувався ландшафт України.

Кам'яна сокира. Палеоліт

Перші люди боялися вогню, немов тварини. Лише пізніше людина зрозуміла, що від вогню можна мати велику користь — тепло та світло, захист від диких тварин, на ньому можна готувати їжу. Добувати вогонь людина спочатку не вміла, а отримувала його в результаті удару блискавки в дерево. Полум'я багаття дуже цінувалося та постійно оберігалося, в першу чергу жінками. Археологи знайшли місця, де багаття, не згасаючи, горіли протягом сотень років.

Давня історія України

лук, стріли собака, рибалка

Людина мезоліту винайшла лук і стріли, приручила деяких тварин, наприклад собаку та свиню, почала рибалити завдяки винаходу рибальських гачків.

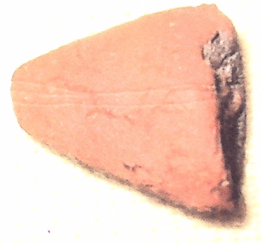

Шматочок обрядової вохри

Неоліт

V–IV тис до н.е 5–4 ст. до

З грецької neos — новий та lithos — камінь; V—IV тис. до н. е.

Відбулася неолітична революція. Виникло хліборобство та скотарство. Кам'яні знаряддя праці стали більш досконалими. Опановується технологія шліфування та свердління.

Виникла община

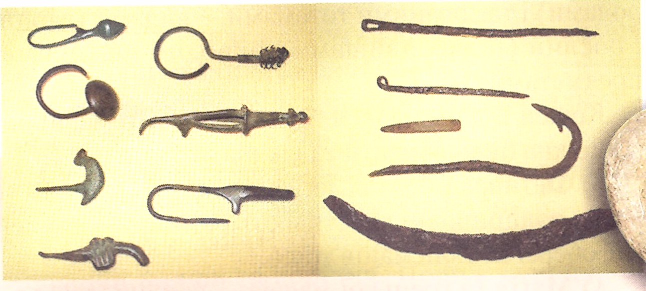

Сережки та рибальські гачки

Община сусід.

У період неоліту первісні люди вже вміли ліпити посуд із глини (без гончарного круга) та ткати полотно.

Різко зросла роль родини як генеалогічної основи роду. Виникає сусідська община.

Енеоліт

Мідно-кам'яний

З латини aeneus — мідний та грецької lithos — камінь; IV—III тис. до н.е.

Людина енеоліту оволоділа технікою виробництва та обробки міді, надалі займалася хліборобством і скотарством.

Яскравим прикладом, що характеризує період енеоліту на території сучасної України, була трипільська археологічна культура, вперше виявлена 1896 р. у с. Трипілля під Києвом. Характерними рисами цієї культури були високий рівень хліборобства, керамічних виробів, мешкання людини в глинобитних будинках, що складали так звані «протоміста».

Вікентій Хвойка

Прикраси, намистинки та ґудзики

1896 Вика Трипільці

Бронза → (Мідь + Олово).

Трипільські поселення були розташовані біля річок, на плоских терасах. Складалися вони переважно з глинобитних будинків, площа яких сягала 100—150 м². Будинки здебільшого були двоповерхові. Перший поверх використовувався передусім як господарське приміщення, другий — був пристосований під житло, там розташовувалася піч, стояли жертовники, всяке начиння. Найбільші трипільські поселення займали площу 250—400 га. Кількість населення могла сягати 5000 мешканців. Наявність чітко спланованих поселень у кам'яному віці дозволяє деяким ученим стверджувати, що трипільська археологічна культура є однією з найдавніших цивілізацій світу!

У часи трипільської культури з'явився перший механічний пристрій — свердло, за допомогою якого робили отвори в камені та дереві. Запровадили трипільці й дерев'яне рало. Вміли вони виготовляти керамічний посуд, який розписували складним орнаментом чорною, темно-червоною, білою та жовтою фарбами.

Капище доби бронзи,
о. Хортиця

Бронзовий вік

Матріар → Патріар

Друга половина III тис. до н. е. — II тис. до н. е.

Люди вперше навчилися власноруч виготовляти метали. Першим штучним металом стала бронза (сплав міді з оловом). Знаряддя праці з бронзи мали перевагу над мідними та кам'яними — вони були міцнішими. Це вплинуло на продуктивність хліборобства та скотарства.

У суспільстві відбувся перехід від матріархату до патріархату. Утворилися великі об'єднання племен на чолі з вождями, почав видокремлюватися прошарок заможних людей.

Метали. вожді.

Золота фігурка вепра (IV ст. до н. е.)

Залізний вік

Кінець II — початок I тис. до н. е.

Залізо відіграло велику роль в історії людства. Перше залізо, що потрапило до рук людини, мало, ймовірно, метеоритне походження.

Очевидно, що декілька тисяч років тому людина помітила, що після горіння багаття іноді утворюється залізо з тих шматків руди, які випадково опинилися в полум'ї.

Уперше добування заліза з руди за допомогою сиродутного процесу було винайдено в Західній Азії в II тис. до н. е. Період з IX до VII ст. до н. е., коли у багатьох племен Європи та Азії розвинулася металургія, дістав назву «залізний вік».

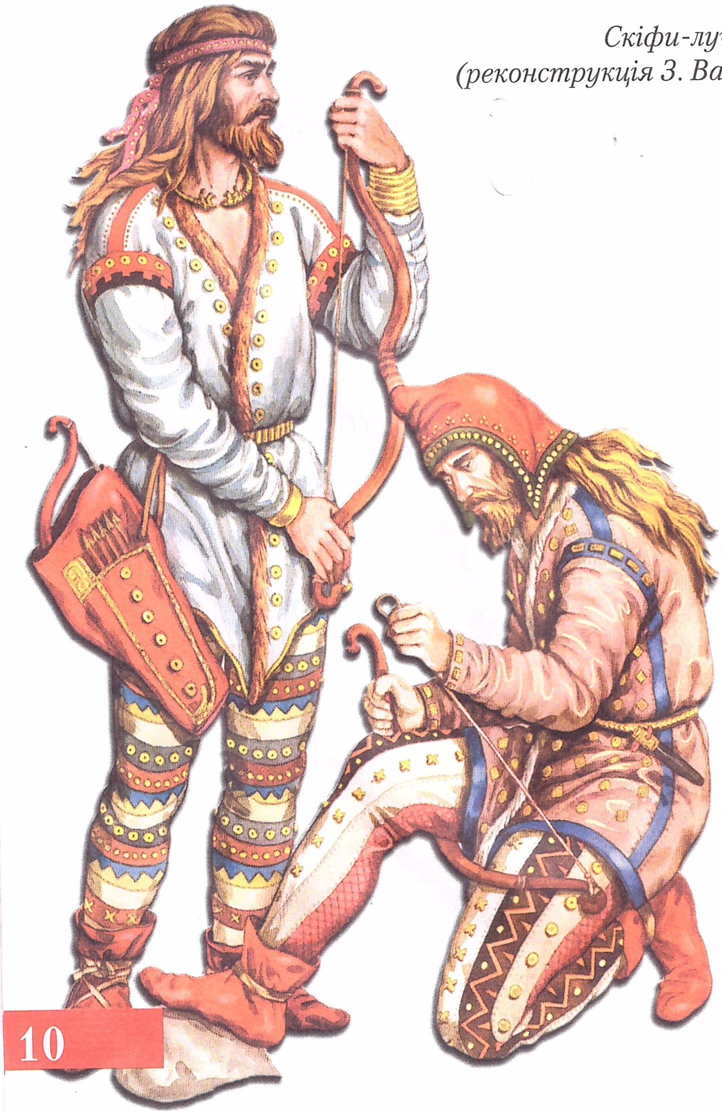

Скіфи-лучники (реконструкція З. Васіної)

Скіфська кам'яна баба, о. Хортиця

10-7 ст. до н.е.

Кімерійці — давній народ, перший, самоназва якого відома. Він населяв територію сучасної України. У своїх працях Гомер, Гесіод та інші давні автори називають їх доїтелями кобил і конеїдами. В їжу кімерійці вживали конину та пили кумис.

А про їхню хоробрість є свідчення навіть у Біблії: «Ось іде народ з північної країни… тримає лук і короткий спис… Голос їх реве, як море, скачуть на конях, вишикувалися, як одна людина… Народ здалеку… народ стародавній… мови якого ти не знаєш… сагайдак його, як відкрита труна, всі вони люди хоробрі…»

Кімерійці — «слуги Господні» — згадуються у «Книзі Буття» (Біблія, VIII ст. до н. е.).

СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНИХ ТРАДИЦІЙ

Гомер. Одіссея

Кімерійці

Конярство Осн. занят.

Крим
Причорномор'є

X–VII ст. до н. е.

Назву цього народу ми дізналися з «Одіссеї» давньогрецького автора Гомера. Жили кімерійці в північнопричорноморських степах і в Криму. Цей народ першим на території сучасної України навчився виготовляти залізні знаряддя, зокрема з руди, яку він видобував у болотах. Основним його заняттям було кочове скотарство, полювання, рибальство. Кімерійці мали сильне кінне військо, але згодом їх витіснили скіфи.

Чаша та пластина-прикраса голови коня (IV ст. до н. е.)

Скіфи. Геродот „Історії"

0 Причорномор'є, Крим; Лісостеп

Скіфи

7-3 ст. до н.е

VII—III ст. до н. е.

Витіснивши кімерійців і частково асимілювавши їх, скіфи міцно осіли в степу Причорномор’я та в Криму.

До території Скіфії також увійшла лісостепова зона сучасної України.

Звіриний стиль

Основним заняттям скіфів, як і кімерійців, було скотарство.

Давньогрецький автор, «батько історії» Геродот у своїй дев’ятитомній праці «Історія» залишив нам докладний опис скіфів, їх побуту, звичаїв. За його словами, Скіфію населяли скіфи-хлібороби, скіфи-кочівники, а також царські скіфи.

У цього народу була розвинена матеріальна культура. Ювелірні вироби скіфів виконані в так званому «звіриному стилі». Це доводять археологічні знахідки предметів розкоші (золотих чаш, браслетів, ваз) у так званих царських курганах поблизу Нікополя, Керчі, Запоріжжя.

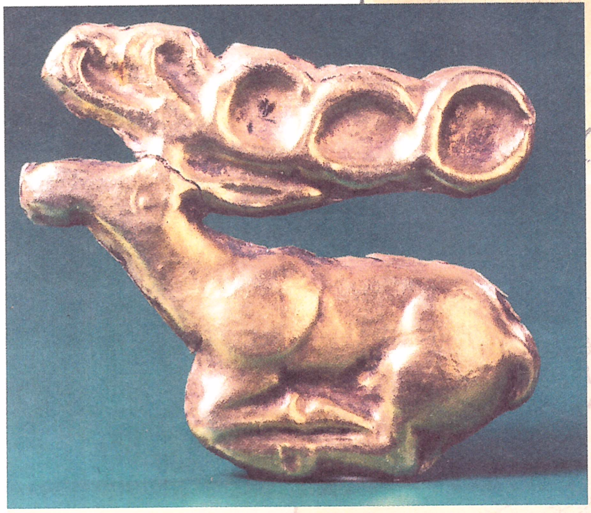

Пластина-аплікація у вигляді оленя, виконана у «звіриному стилі»

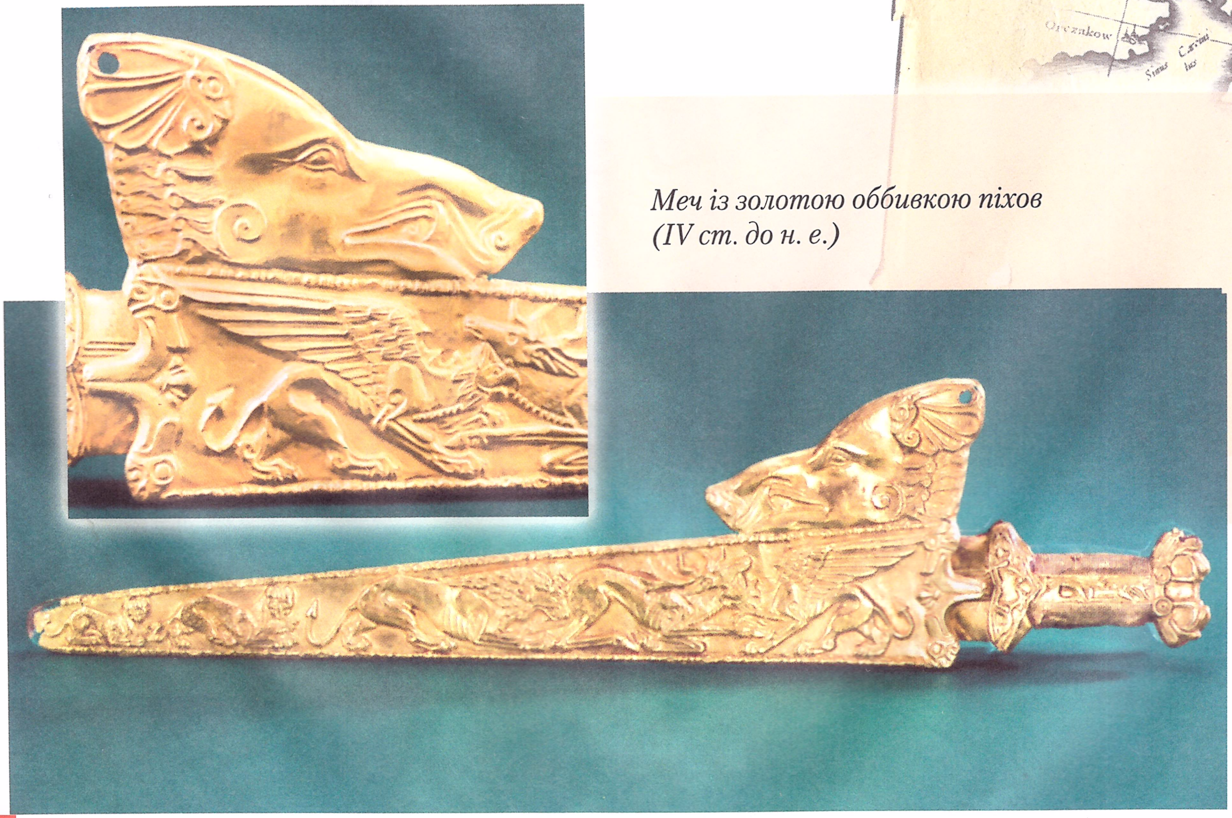

Меч із золотою оббивкою піхов (IV ст. до н. е.)

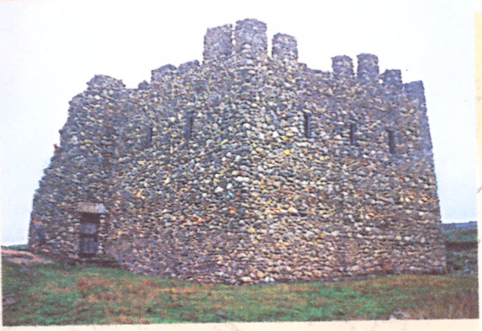

Республіканський історико-археологічний заповідник «Неаполь Скіфський» у м. Сімферополь, створений на базі пам'яток історії та археології давньої столиці Малої Скіфії, скіфської держави III ст. до н. е. — III ст. н. е. Неаполь Скіфський був укріплений стінами, на північній околиці містилася вирубана у скелі родинна усипальниця, де ховали царів, їхні родини та дружинників.

У скіфів перш за все цінувалася військова звитяга та хоробрість у бою. За кількістю вбитих ворогів скіф отримував свою частку військової здобичі та чашу вина. Юнаки виховувалися в умовах жорстокості до супротивника (пили кров першого вбитого ворога, вчилися знімати скальпи).

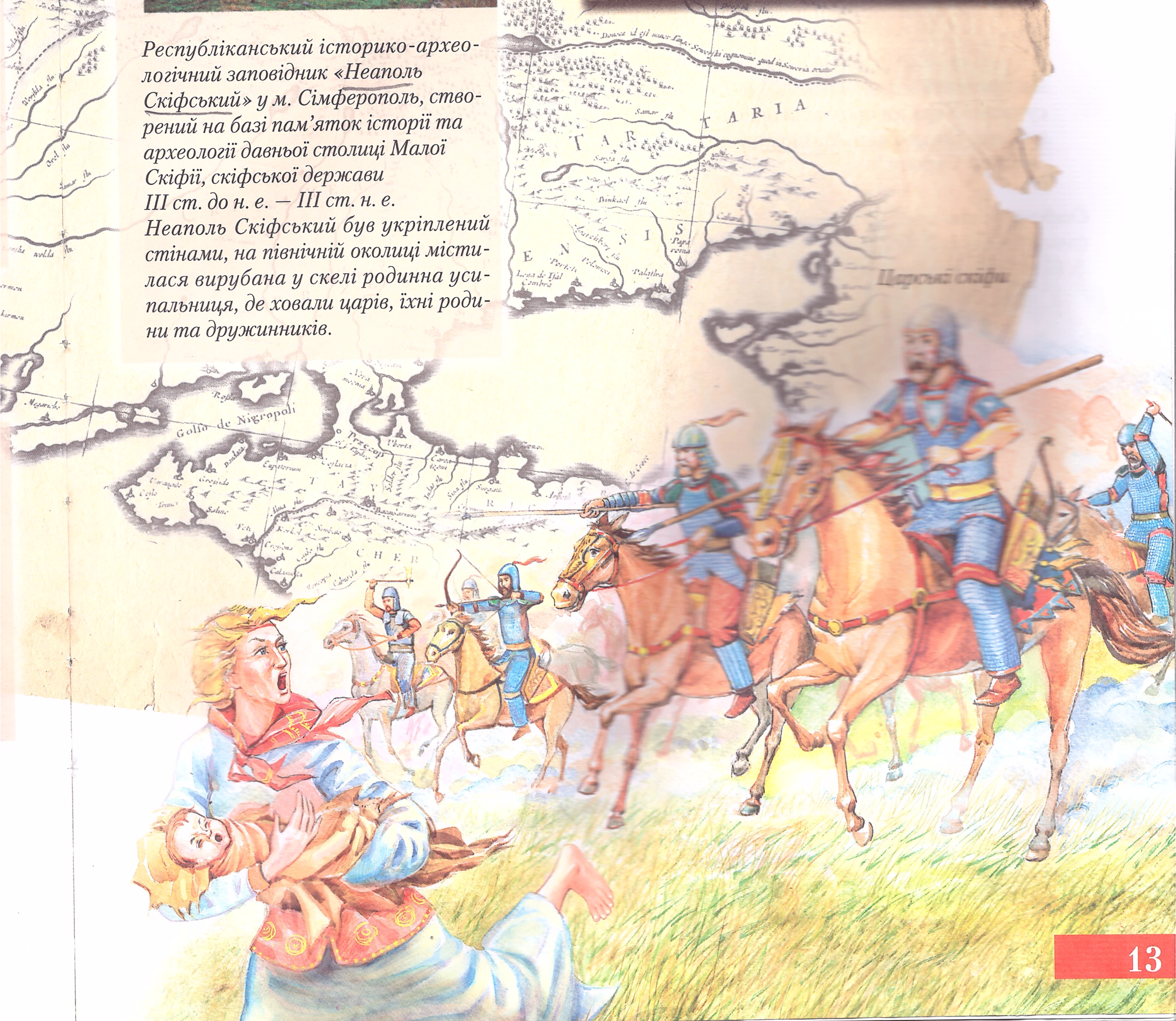

Скіфів витіснили до Криму

Сармати

2ст до н.е – 3ст н.е

II ст. до н. е. — III ст. н. е.

Сарматські племена — кочівники, які прийшли зі Сходу. Сармат — з іранської саоромант — «оперезаний мечем». У II ст. до н. е. вони завоювали територію Скіфії, витіснивши скіфів до Криму.

Геродот відзначав етнічну схожість скіфів і сарматів. Окрім причорноморських степів, сармати проникли в глиб території сучасної України, на землі, які були заселені праслов'янськими народами.

У III ст. н. е. сарматів витіснили племена готів, які прийшли з Прибалтики. А в IV ст. територією сучасної України промчали орди гунського союзу племен. Очолювані Аттілою гуни дійшли аж до Західної Європи.

Скіфські жінки-аристократки (реконструкція З. Васіної, Л. Клочко, Б. Мозолевського)

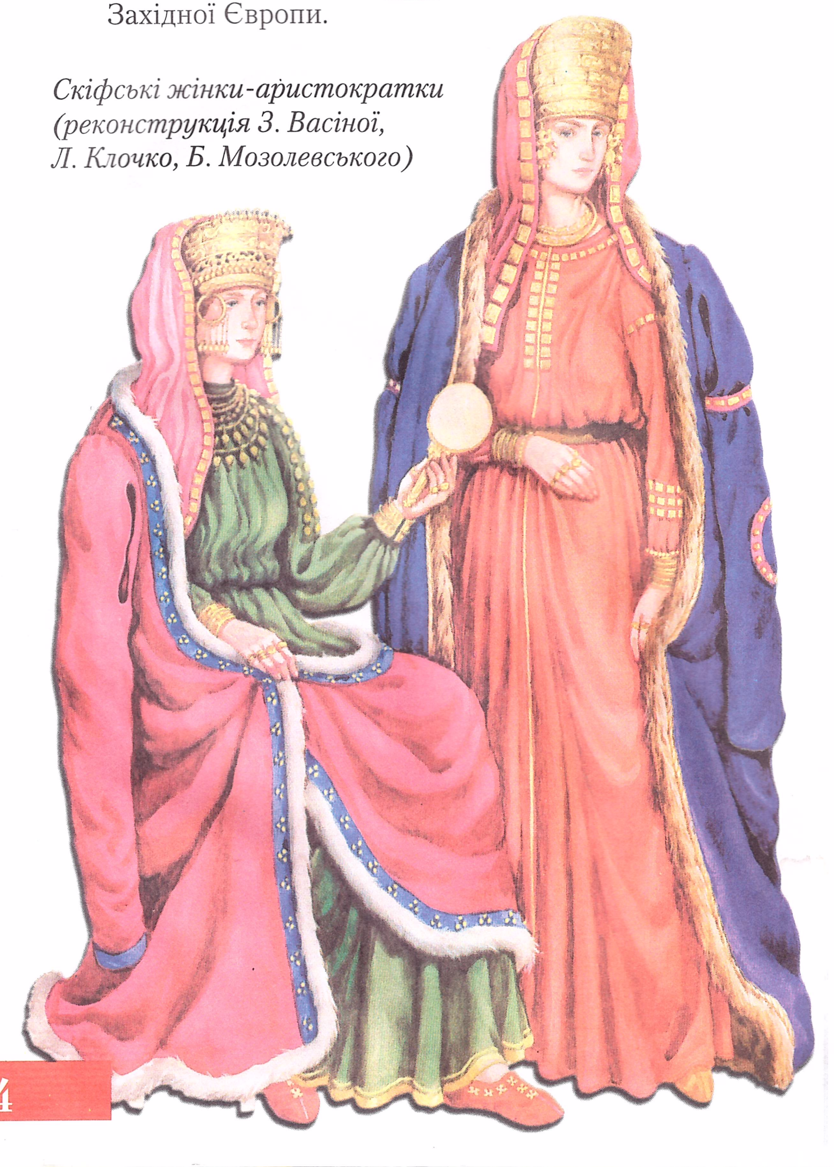

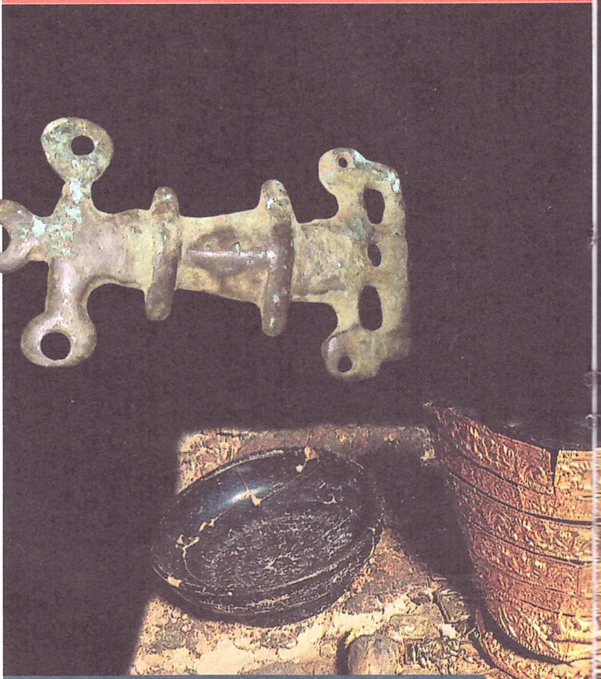

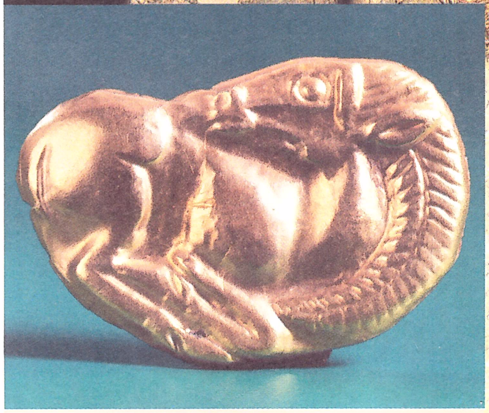

Пластина-аплікація у вигляді коня, виконана у «звіриному стилі»

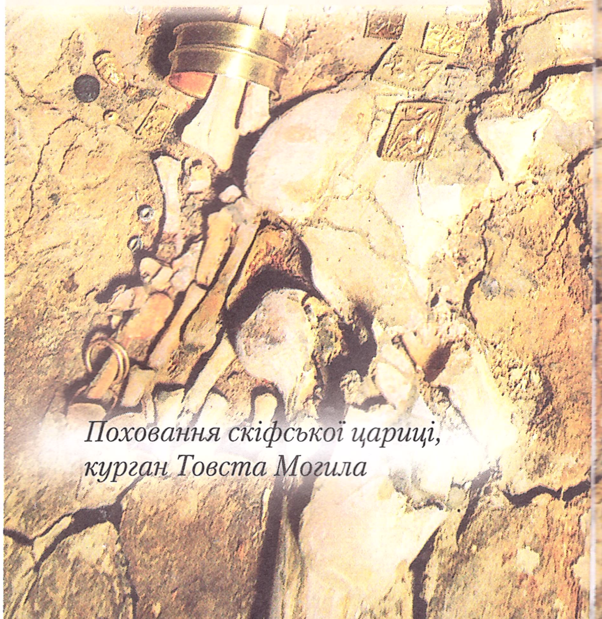

Поховання скіфської цариці, курган Товста Могила

Велике переселення народів: 4-5 століття

У ЦЕЙ ЧАС У СВІТІ

Бронзовий вік у Європі почався на межі III та II тис. до н. е. На півдні Балканського півострова та на Північному Кавказі цей період датується першою половиною III тис.

Водночас із племенами мисливців та рибалок, які стояли на рівні первісного суспільства, в Європі виникають, а потім гинуть мінойська (о. Крит) та мікенська (Балканський п-ів) цивілізації.

Загалом цей період на Заході характеризується виникненням і занепадом античної цивілізації, а на Сході — розвитком Єгипетського царства, загарбницькими війнами Ассирії, зруйнуванням Вавилона (689 р.), появою та знищенням держави Ізраїль (XI ст.—722 р.), зародженням третьої світової релігії — мусульманства (622 р.).

336—323 рр. до н. е. — правління Олександра Македонського.

Формування Римської імперії — I ст. н. е.

Поділ Римської імперії на Західну та Східну (395 р. н. е.).

Велике переселення народів (IV—V ст.).

В Європі поширюється християнство.

Золотий гребінь, курган Солоха

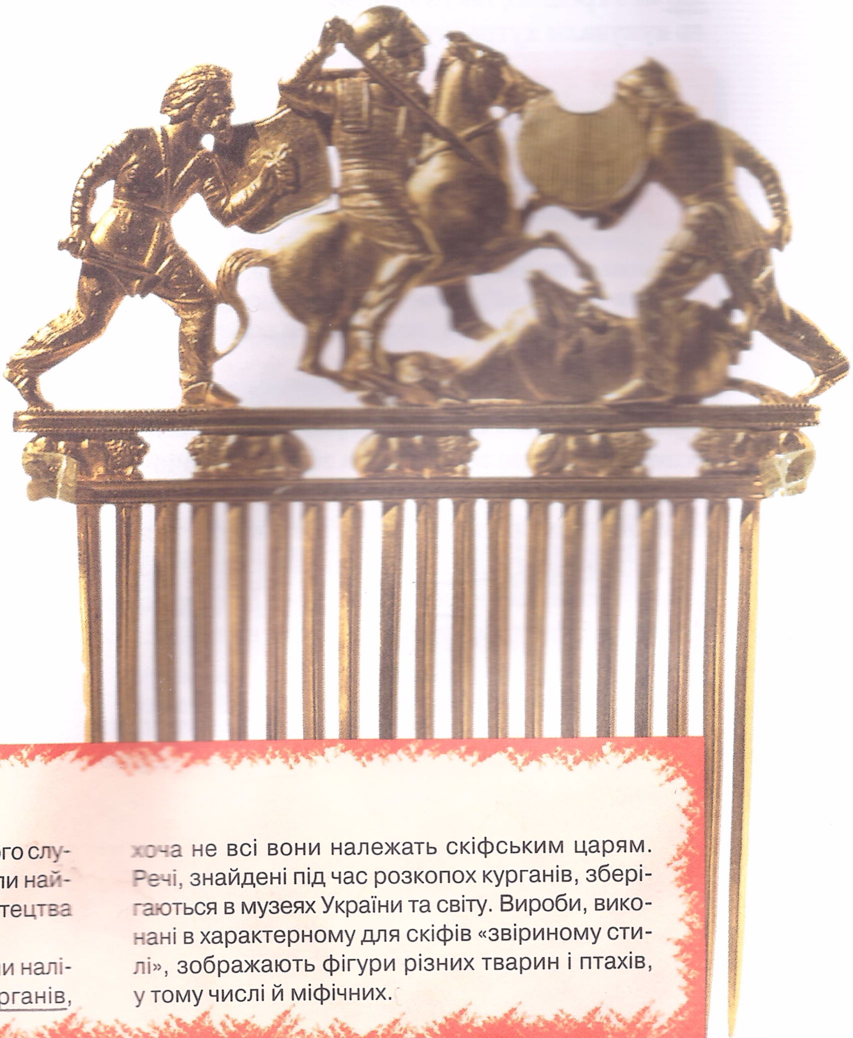

СКІФСЬКЕ ЗОЛОТО

Якщо вмирав скіфський цар, то його слуги у царських гробницях залишали найкращі витвори прикладного мистецтва (золоті прикраси) та зброю.

У степовій та лісостеповій зоні України налічуються тисячі скіфських могил — курганів, хоча не всі вони належать скіфським царям. Речі, знайдені під час розкопок курганів, зберігаються в музеях України та світу. Вироби, виконані в характерному для скіфів «звіриному стилі», зображають фігури різних тварин і птахів, у тому числі й міфічних.

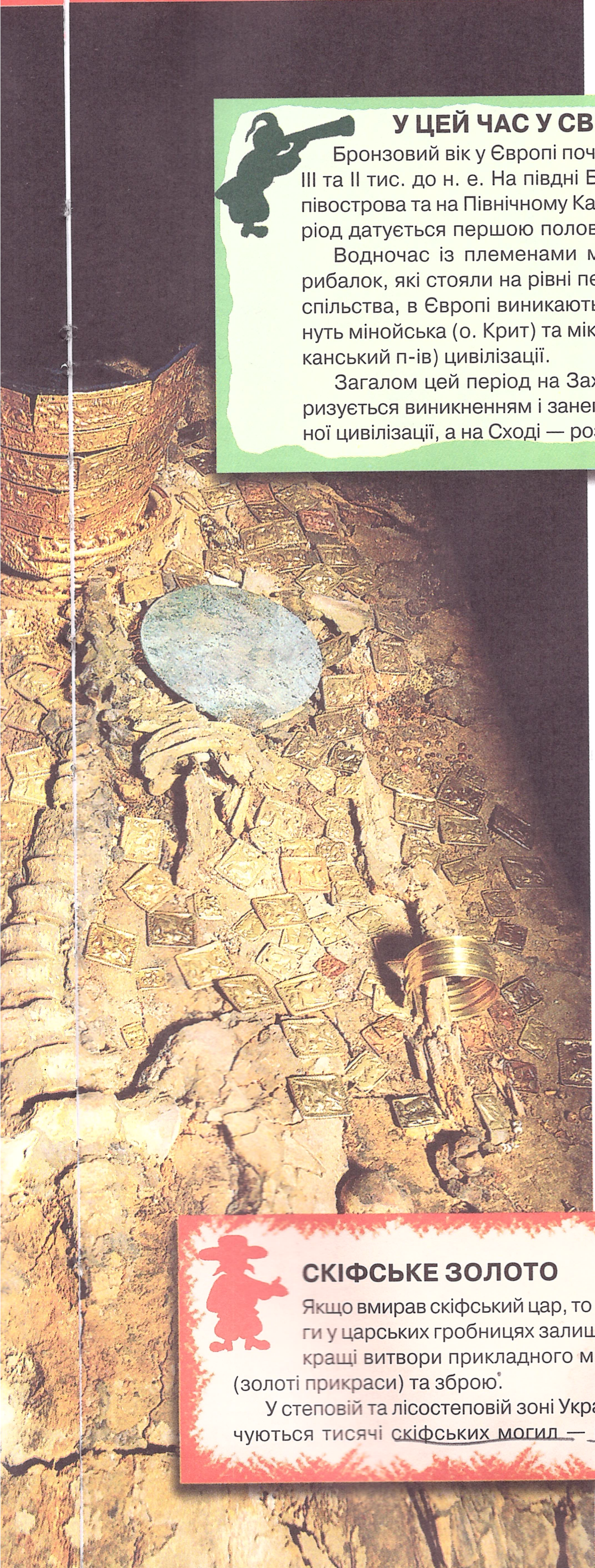

7ст. - Грецька колонізація

Ольвія - Пд. Буг
Херсонес - Севастополь
Пантікапей - Керч

АНТИЧНІ МІСТА-ДЕРЖАВИ

Античні міста-держави Північного Причорномор'я відіграли велику роль у формуванні державних традицій на теренах сучасної України.

З VII ст. до н. е. на території Північного Причорномор'я почали з'являтися грецькі міста. Найбільшими з них були Ольвія (гирло р. Південний Буг), Херсонес (територія сучасного Севастополя), Пантікапей (територія сучасної Керчі).

Більшість античних міст були містами-республіками. Влада належала рабовласницьким демократіям. Лише Пантікапей представляв монархію, він був столицею Боспорського царства — відомого ворога Римської імперії.

Міста Північного Причорномор'я вели торгівлю як з Грецією, так і з місцевим населенням, у якого купували хутра, худобу, хліб і рабів; натомість продавали вино, кераміку, прикраси. З Греції привозили вино, маслинову олію, зброю, тканини, предмети мистецтва, частину з цього потім перепродавали або вимінювали у місцевого населення.

Історія північнопонтійського міста Пантікапей пов'язана з ім'ям понтійського царя Мітридата VI Євпатора, відомого своєю довгою, іноді успішною війною з могутньою Римською імперією. Загадкова й трагічна загибель Мітридата, що закінчив свої дні в Пантікапеї, поклала початок численним переказам і легендам. За однією з них, під час війни з Римом проти Мітридата повстало царське військо на чолі з його сином Фарнаком. Тоді мужній цар покінчив життя самогубством, кинувшись на меч, але не бажаючи здаватися ворогу.

За переказами, Мітридат був похований поблизу Пантікапея на горі, яка зараз називається Мітридатовою.

У свою чергу, до Греції вивозилося хутро, раби і найголовніше — хліб. Північне Причорномор'я разом з Єгиптом вважалося житницею Еллади (Греції).

Античні монети

Руїни давньогрецького міста-держави Ольвії, с. Парутіно

Одеса

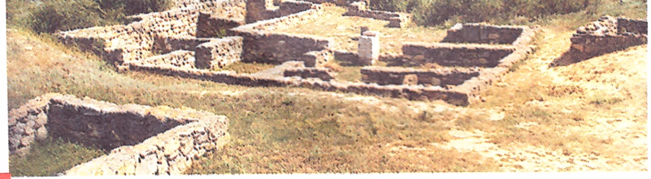

Руїни давньогрецького міста-держави Херсонеса, м. Севастополь

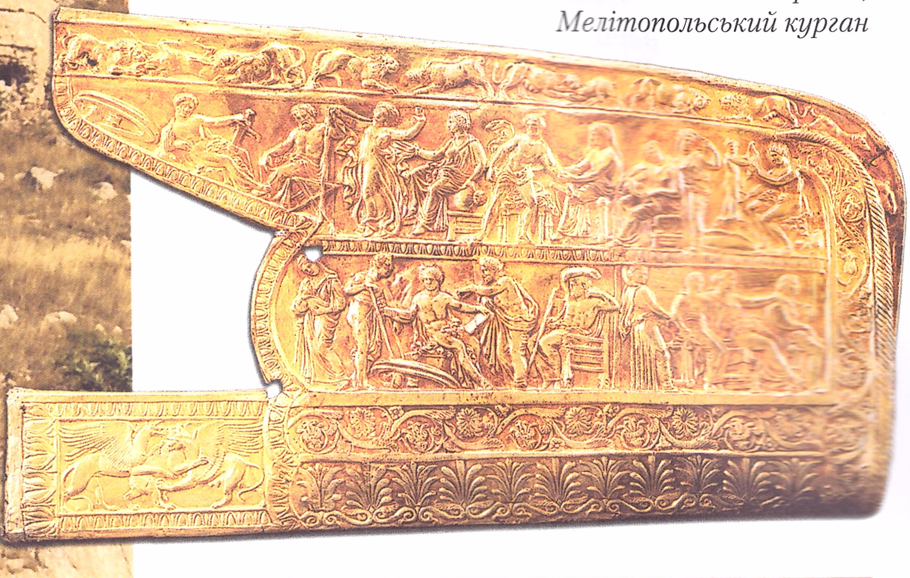

Золота оббивка горита, Мелітопольський курган

Вежі фортеці Чембало, м. Балаклава

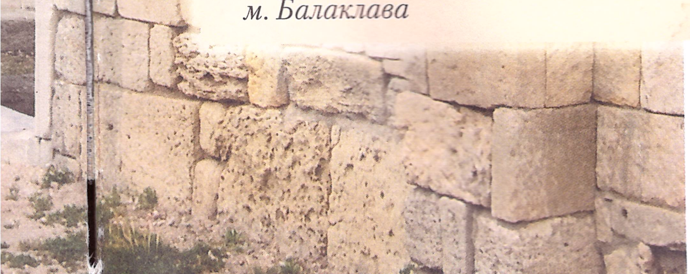

ОСНОВНІ ПАМ’ЯТКИ

Більське городище (місто Гелон) (VIII—III ст. до н. е.; Полтавська область, с. Більськ) — центр племінних союзів скіфських племен. Найбільше городище Східної Європи (4021 га).

Державний історико-культурний заповідник у м. Керч. Створений на базі архітектурно-археологічних комплексів грецьких міст **Пантікапей, Ілурат** та інших, давньоруського **Корчева**.

Республіканський історико-археологічний заповідник «Калос Лімен» (АР Крим, м. Тарханкут). Створений на базі археологічного комплексу давньогрецького міста **Калос Лімен** («Прекрасна гавань»).

Національний заповідник **«Херсонес Таврійський»** (м. Севастополь). **Фортеця «Чембало»** (Балаклава), **фортеця «Каламіта»** (Інкерман), **«Гераклійські клери»**.

Історико-археологічний заповідник **«Ольвія»** (с. Парутіно Миколаївської області). Створений на базі археологічних й архітектурних пам’яток городища античного міста-держави Ольвії Понтійської, систематичні розкопки якої розпочалися 1902 р.

Слов'яни: Венеди, Анти, Склавіни

Київська Русь

Прокопій Кесарійський

ПОХОДЖЕННЯ СЛОВ'ЯН

Слов'янські племена — корінне європейське населення, що з II—I тис. до н. е. займало територію між Дніпром і Дністром, Прикарпаттям і аж до річки Вісла.

СЛОВ'ЯНИ ДО КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Римські історики (Пліній Старший, Тацит, Птолемей) пишуть про так званих «венедів», що населяли у перші століття нашої ери територію сучасної України.

Візантійські автори (Прокопій Кесарійський та інші) у VI—VII ст. виділяють склавинів (західних слов'ян) і антів (східних слов'ян), які жили на території між р. Дністер та Дон.

Деякі історики вважали, що в основі терміна «слов'яни» лежало поняття «слава» чи «слово».

Римляни вважали, що термін «слов'яни» походить від слова «склавин» — назви однієї з груп слов'ян.

Небезпідставне й припущення, що «слов'яни» — це «сли», тобто «посли», «представники» народу «вене».

Відомості про розселення східних слов'ян містяться в літописі «Повість временних літ», який створив чернець Києво-Печерського монастиря Нестор у другому десятилітті XII ст. Літописця Нестора називають «батьком російської (української) історії».

Нестор-батько російської(укр) історії

За лінгвістичним аналізом термін «Русь» походить від скандинавського дієслова, яке означає «гребти». Словом, утвореним від нього, іменували себе дружини вікінгів, які проникали на територію Східної Європи на гребних суднах і осідали тут. За іншою версією, термін «Русь» походить від назви річки Рось, уздовж якої були розселені слов'яни.

Важливим аргументом на користь скандинавської версії залишається розповідь «Повісті временних літ», на користь південної — існування традицій, згідно з якими Руссю називалися не тільки землі, населені східними слов'янами, але й території Середнього Подніпров'я.

Візантійський історик Йордан вказував, що слов'яни були відомі під трьома назвами: венети (венеди), анти і склавини.

Благв. кн. Борис
Св.
Вел. кн.

882 – Київ. Русь 9 стол. Київ. Русь

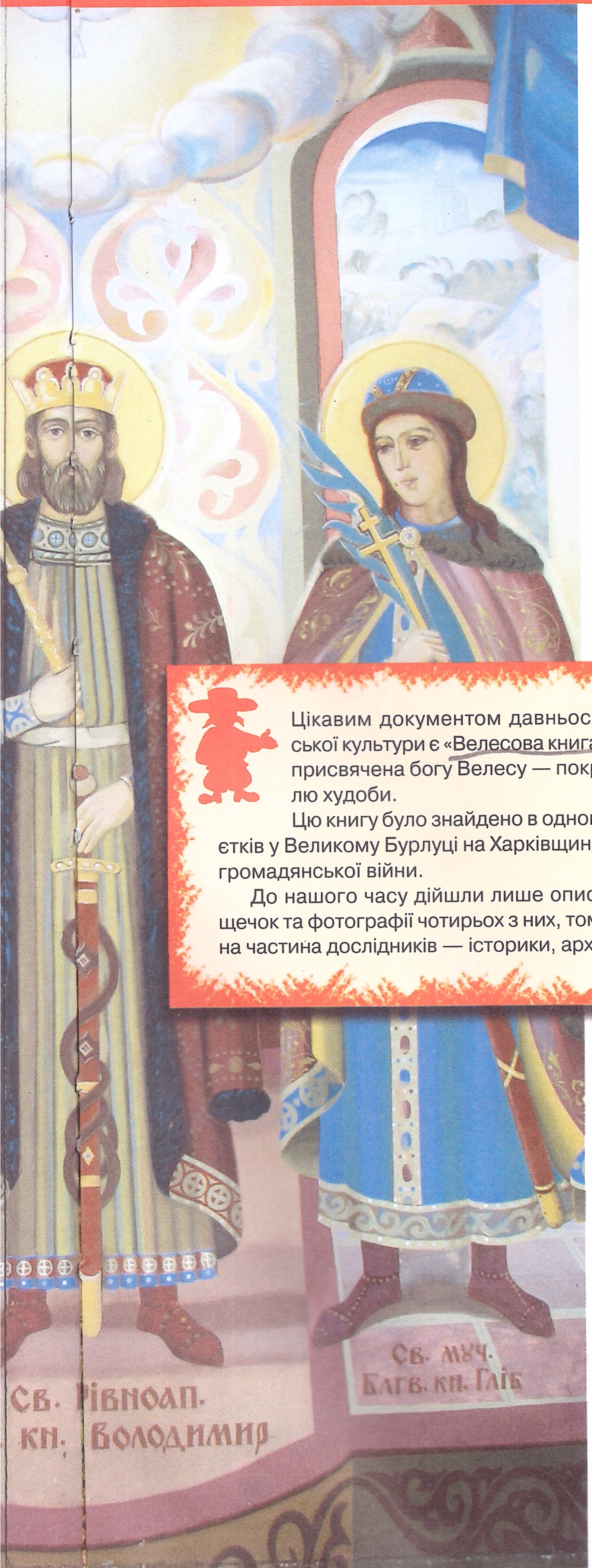

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВИ

За літописом, східні слов'яни розселилися: поляни — по берегах Дніпра, неподалік від гирла Десни; сіверяни — в басейні р. Десна та Сейм; радимичі — на верхніх притоках Дніпра; древляни — по Прип'яті; дреговичі — між Прип'яттю та Західною Двіною; білі хорвати населили північну частину західних схилів Карпат.

Кожен союз племен складався з 120–150 окремих племен, на чолі яких стояли князі або старійшини.

Починаючи з IX ст., на політичній карті Європи з'являється нова сильна держава — Київська Русь.

Це була типова феодальна держава того часу. На чолі її стояв великий князь, який правив із Києва. Князь спирався на свою дружину, тобто військо, та на численних менших князів, які керували регіонами з таких міст, як Чернігів, Новгород-Сіверський, Переяслав, Волинь, Галич тощо. Більшість важливих державних справ вирішувала боярська дума — рада, що складалася зі старших дружинників, князів та інших знатних людей.

Цікавим документом давньослов'янської культури є «Велесова книга». Вона присвячена богу Велесу — покровителю худоби.

Цю книгу було знайдено в одному з маєтків у Великому Бурлуці на Харківщині під час громадянської війни.

До нашого часу дійшли лише описи її дощечок та фотографії чотирьох з них, тому значна частина дослідників — історики, археологи, лінгвісти — вважає «Велесову книгу» підробкою та ще й примітивно виконаною. На кожній дощечці книги в куточку були зображення якоїсь тварини, сонця, під якими розпеченим стилом нанесено текст, потім вкритий фарбою. Знаки тексту становлять абетку, схожу на давньогрецьку.

«Велесова книга» — одна із загадок української історії. Її текст містить історію давніх русичів за 1800 років (з IX ст. до н. е. до IX ст. н. е.).

Просте населення становили смерди, челядь, холопи, рядовичі, закупи та ізгої.

Смерди — вільне населення, яке сплачувало князю данину.

Челядь та холопи — населення, яке знаходилося в повній залежності від князя, мало напіврабський статус.

Рядовичі та закупи — колишні смерди, які оплачували борг князю, працюючи на нього.

Ізгої — люди, з якихось причин вигнані з селянської общини.

КИЇВСЬКІ КНЯЗІ

христиенство

Аскольд і Дір (середина IX ст.)

Нащадки засновника Києва – Кия. Останні з представників місцевої київської династії. Вбиті князем Олегом.

Олег (882–912 рр.)

Регент

Родич варяга Рюрика, новгородського князя. Успадкував новгородський престол і захопив владу в Києві, убивши Аскольда та Діра, таким чином об'єднав Київську і Новгородську землі. Приєднав землі древлян, сіверян та радимичів.

Ігор (912–945 рр.)

Продовжував військову політику Олега. Воював з древлянами та уличами. Вперше зіткнувся з грізним кочовим народом – печенігами (915 р.). Убитий древлянами під час спроби взяти з них додаткову данину.

Ольга (945–972 рр.)

Прийняла христиенство

Дружина Ігоря. Фактично стала Великою княгинею при малолітньому синові Святославі. Помстилася за смерть чоловіка, жорстоко покаравши древлян. Прийняла християнство.

Святослав (957–972 рр.)

Розгромив Хозарський каганат, Волзьку Булгарію. Запровадив традицію призначати своїх синів правити в інші міста. 972 р., повертаючись із закордонного походу, загинув на Дніпрових порогах.

Матір'ю **князя Володимира** була грецька принцеса Анна Мономах. Саме її прізвище він і додав до свого імені. За молодих років князь довго жив за кордоном — у Польщі, Чехії, Візантії, тому добре володів іноземними мовами, був високоосвіченою людиною. Своїм нащадкам він залишив цікаву книгу — «Повчання Мономаха дітям» Якоюсь мірою вона автобіографічна. У ній Володимир, звертаючись до своїх синів, радив їм: «А над усе не забувайте убогих... і не давайте сильним погубити людину... Також і бідного смерда, і вбогу вдовицю не давав я сильним обидити».

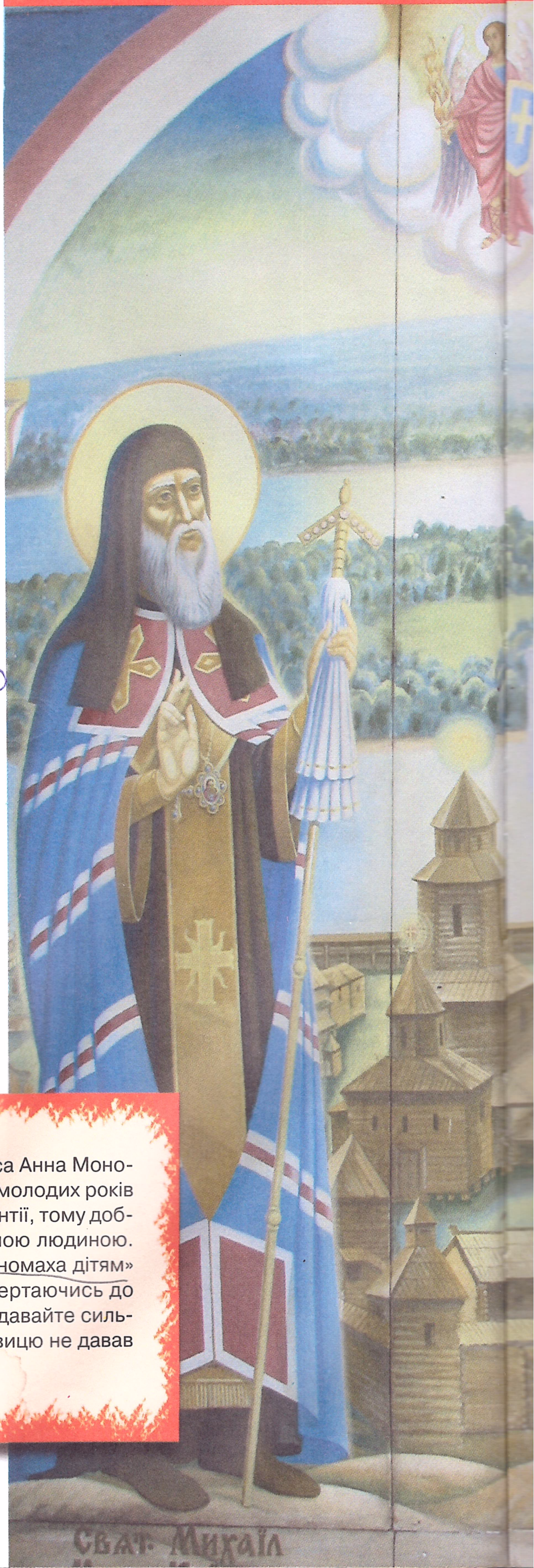

Ярослав Мудрий - 1 кодекс законів. Руська Правда" В
Володимир Мономах - "Устав" ++ → юр. додаток до

Ізяслав
Святослав ∆ Всеволод

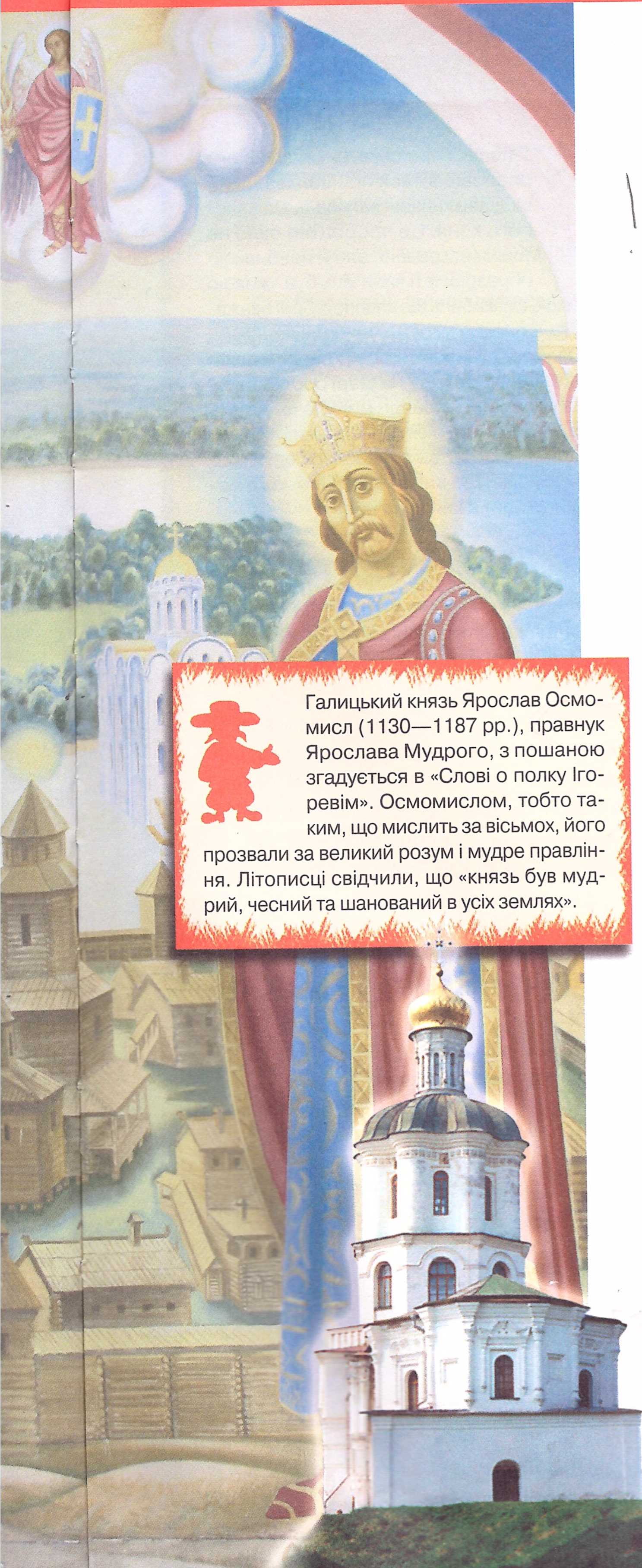

Галицький князь Ярослав Осмомисл (1130—1187 рр.), правнук Ярослава Мудрого, з пошаною згадується в «Слові о полку Ігоревім». Осмомислом, тобто таким, що мислить за вісьмох, його прозвали за великий розум і мудре правління. Літописці свідчили, що «князь був мудрий, чесний та шанований в усіх землях».

Володимир Великий (пр. 980—1015 рр.)

У результаті боротьби з братами захопив київський престол. Зміцнив південно-західні кордони Русі, побудувавши міста для захисту від печенігів. Зробив християнство державною релігією. Узяв за дружину візантійську царівну Анну.

1015 р. після смерті Володимира серед його синів розгорнулася війна за київський престол. Перемогу в ній здобув Ярослав, який князював у Новгороді.

Десятинна церква
10 част. від прибут. князе

Ярослав Мудрий (1019—1054 рр.)

Ввів перший руський кодекс законів — «Руську правду». Розгромив печенігів. За його князювання будувалися храми, бібліотеки, засновувалися монастирі. 1051 р., усупереч звичаю, замість запрошення митрополита з Візантії обрав главою руської церкви відомого вітчизняного церковного діяча та письменника Іларіона. Дочка князя Анна стала королевою Франції. За Ярослава Мудрого Київська Русь досягла розквіту своєї могутності. Київ Русь-могутніх

Розгромив печенігів → на честь цього збудував Софію "Київську"

Після смерті Ярослава країною по черзі правили його діти Ізяслав, Святослав, Всеволод, та внуки Святополк Ізяславович і Володимир Всеволодович Мономах.

Володимир Мономах (1113—1125 рр.)

Посів київський престол, придушивши народне повстання. У роки його правління ситуація в країні стабілізувалася. Було розроблено юридичні доповнення до кодексу «Руська правда» під назвою «Устав». Володимир Мономах був талановитим полководцем. Здійснив 85 успішних походів. Зупинив навалу половців, які прийшли після розгрому печенігів. Зупинив Половців

Мстислав (1125—1132 рр.)

Продовжував політику свого батька Володимира Мономаха. Учасник княжих з'їздів і походів проти половців. Організував оборону Русі від західних сусідів. Зміцнив авторитет Великого князя.

Після смерті Мстислава Київська Русь остаточно розпалася на окремі князівства.

Будинок колегіуму,
м. Чернігів

Русь розпалася.

ЕКОНОМІКА

Крім сільського господарства, значне місце в економіці Київської Русі посідало ремісництво, передусім металургія та металообробка, а також торгівля.

Найважливішим торговельним шляхом на Русі вважався шлях «із варягів у греки», що сполучав по Дніпру Балтику з Чорним морем. Русь імпортувала вино, прянощі, тканини, ювелірні вироби, натомість продавала хліб, хутра, сіль.

Руїни наскельного оборонного комплексу міста-фортеці Тустань (IX—XIII ст.), Львівська обл.

МОНГОЛО-ТАТАРСЬКА НАВАЛА

(XIII—XIV ст.)

13-14 ст.

Київська Русь розпалася на багато дрібних князівств. Іноді їх кількість доходила до 250. Найбільшими залишалися Галицько-Волинське, Володимиро-Суздальське, Турово-Пінське та декілька інших князівств.

Київ зі столиці Русі перетворився на звичайне місто — центр Київської землі.

Постійні міжусобні війни князів за владу та землі, а також напади половців заважали розвитку князівств.

> У повісті про смерть князя Олега розповідається про волхва, який віщував князеві загибель від власного коня. Це пророцтво було не тільки загрозою, але й неабиякою образою: в ті часи кінь був «живою зброєю», а загибель від власної зброї вважалася ганебною.
>
> Олег розлучився зі своїм конем, а після повернення з походу на Царгород звинуватив волхвів у неправді: минуло вже п'ять років, кінь помер, а він ще досі живий.
>
> Однак пророцтво збулося: Олег помер від укусу змії, що виповзла з кінського черепа й ужалила князя за ногу.

13 ст.

У XIII ст. на територію Русі прийшли монголо-татарські орди. Перша зустріч слов'янського війська з ординцями у травні 1223 р. на р. Калці була невдалою. В результаті неузгодженості дій руські дружини зазнали нищівної поразки.

Невдовзі орда на чолі з ханом Батиєм, онуком Чингізхана, повернулася на Русь знову та розгромила у 1237—1239 рр. Володимиро-Суздальське та Смоленське, а у 1239—1240 рр. — Переяславське, Чернігівське і Галицько-Волинське князівства.

У грудні 1240 р. було зруйновано Київ.

Перша пол. 13 ст. –
Розгром

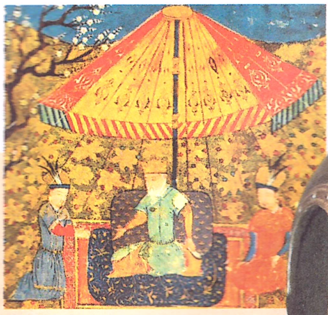

Чингізхан

Монголо-татарський шолом і наконечники стріл

«Руська правда» дає яскраве уявлення про організацію князівського господарства.
У центрі кожної вотчини був князівський двір, до якого прилягала орна земля.

На дворі розміщалися житлові й господарські будівлі (панські хороми, комори, хліви тощо). Серед адміністрації князівського господарства були: огнищний тіун, тобто управитель усього князівського дому — огнища; йому підлягали сільські тіуни та ключники, які завідували сільським господарством, конюші, які доглядали коней, ратайні старости, які наглядали за ланами. Смерди, котрі за борги потрапили в залежність до володаря вотчини, сплачували йому данину, спочатку хутром чи худобою, а потім і грішми. Якщо вони з якоїсь причини втрачали своє господарство, то одержували у князя або боярина «купу» (позику грішми) та земельний наділ, перетворюючись на закупів. Вони повинні були працювати не тільки на себе, але й у панському господарстві, тобто відбувати панщину. Покинути землевласника закупи могли лише після того, як повертали позику.

Роздробленість Русі перед Монголо-Татарською навалою

41-42
пол
13 ст.

ЗОЛОТА ОРДА

Після численних перемог над Руссю 1241–1242 рр. Батий продовжив похід у глиб Європи, дійшов до Адріатики, але змушений був відступити через постійні повстання в тилу.

Монголо-татарська навала завдала чималої шкоди слов'янським землям. Було вбито та поневолено багато людей, пограбовано та знищено десятки міст. Затвердивши свою владу над князями, монголо-татари щорічно збирали величезну данину з князівств. Поглибився процес роздробленості Русі, що затягнувся на століття, а в історії назва того гніту збігається з назвою держави хана Батия — Золота Орда.

Уже значно пізніше, після падіння Золотої Орди, на початку XV ст. частина монголо-татарського війська осіла в Криму, утворивши Кримське ханство, яке проіснувало до кінця XVIII ст.

Кримське Ханство
15-18ст.

Половці штурмують укріплене місто

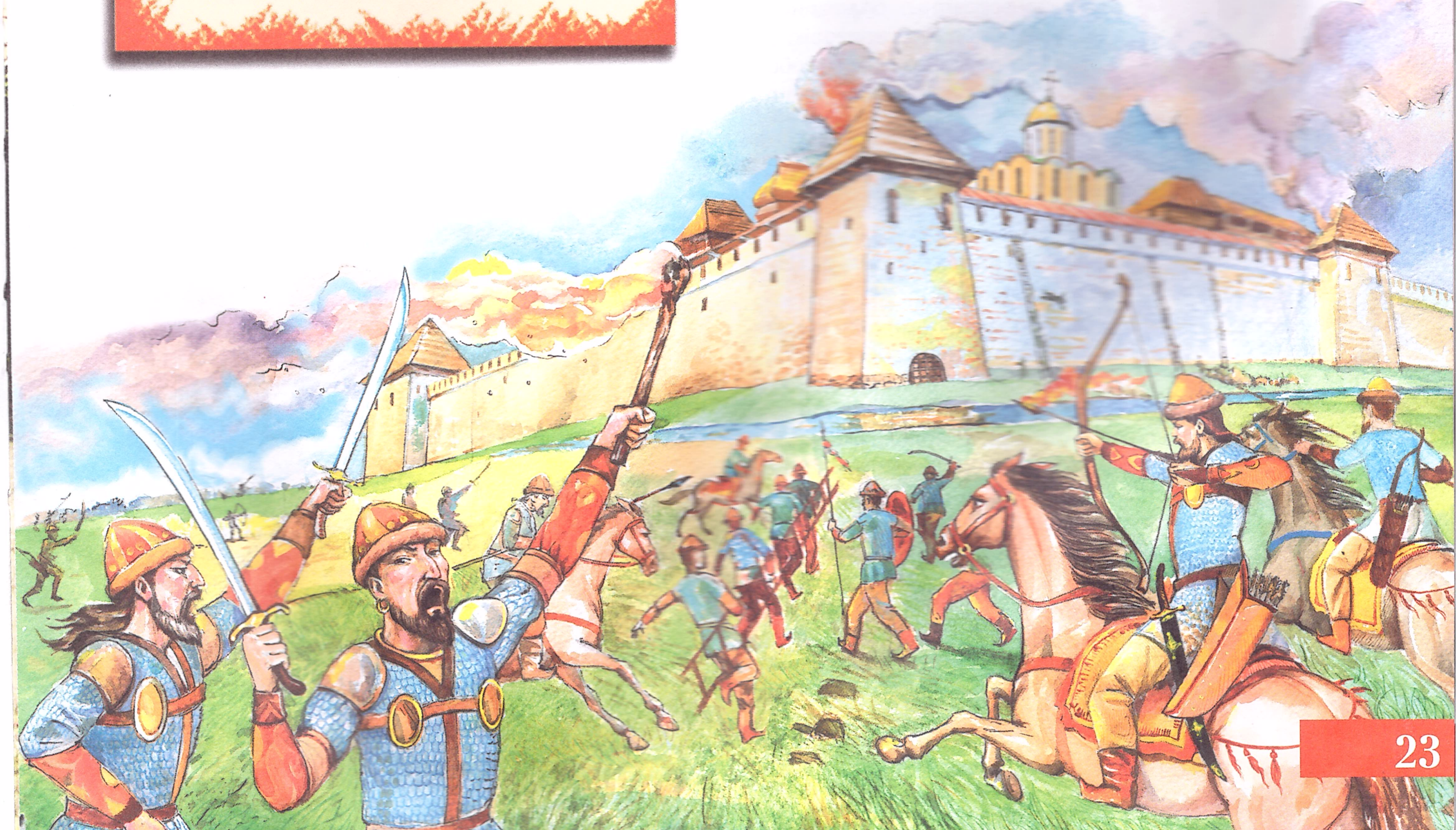

1199

12 ст. - 14 ст.

Князівство Лит.
та Польша

ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКЕ КНЯЗІВСТВО

Наприкінці XII ст., а саме 1199 р., князь Роман Мстиславич об'єднав Галицьке і Волинське князівства. На той час Галицько-Волинське князівство стало найбільшим у Південній Русі, його столицею обрали Галич, а згодом — Львів.

Найбільшої могутності Галицько-Волинське князівство досягло у 1230—1250-х рр. за князювання Данила Романовича Галицького, який прийняв королівський титул 1253 р.

У цей період до Галицько-Волинського князівства входили також Київське і Турово-Пінське князівства, Берестецька, Люблінська землі та інші.

Князівство Данила Галицького протистояло Польщі, Угорщині, монголо-татарам, мало значний вплив у Західній Європі. У другій половині XIV ст. воно було захоплене Великим князівством Литовським та Польщею.

Золотий лев на синьому щиті є сьогодні символом Львова та всієї Галичини. Варто відзначити, що цей геральдичний симбіоз стали використовувати ще за часів Галицько-Волинського князівства. Вперше таке зображення знаходимо на печатці онука Данила Галицького — Юрія Львовича, а також на печатці, прикріпленій до грамот 1316 р., князів Андрія та Лева — правнуків князя Данила.

ОСНОВНІ ПАМ'ЯТКИ

«Софія Київська» (входить до Списку всесвітньої спадщини) — м. Київ. Охоплює територію Софійського кафедрального собору з десятьма архітектурними пам'ятками XI—XIX ст.

Кирилівська церква (XII ст.).

Андріївська церква (XVIII ст.).

Золоті ворота (XI ст.).

Києво-Печерська лавра (входить до Списку всесвітньої спадщини).

«Чернігів стародавній» — охоплює комплекс **княжого Дитинця** з двома соборами (XI—XII ст.), колегіумом, будинком Мазепи, **Катерининську** та **П'ятницьку церкви**, **Єлецький** і **Троїцький монастирі**, комплекс **Іллінських (Антонієвих) печер** (XI—XVII ст.), курган **Чорна Могила** й курганний могильник на **Болдиних горах** (усього 34 пам'ятки).

У м. Переяслав-Хмельницький збереглися унікальні залишки давньоруського міста **Переяславля Руського** (X—XIII ст.) — столиці Переяславського князівства.

Михайлівський Золотоверхий монастир (1108 р.), м. Київ

Золоті ворота, м. Київ

У ЦЕЙ ЧАС У СВІТІ

З'явилися перші варварські королівства вандалів, вестготів, бургундів тощо (V ст.), перша слов'янська держава — Болгарське царство (засноване 680 р.).

Найсильніше з варварських держав — франкське королівство (з 800 р. — могутня імперія) за Карла Великого (768—814 рр.) досягає найвищого розквіту, потім занепадає.

До Європи проникають араби. 711 р. — завоювання Іспанії. Кордовський халіфат (756—1031 рр.).

Перші набіги вікінгів на Європу (до VIII ст.).

Оттон І Германський 962 р. засновує Священну Римську імперію — одвічного суперника папи римського. Імперія займала території Німеччини, частину Італії, південь Франції та деякі слов'янські землі.

1054 р. — розкол християнства на католицтво та православ'я.

1066 р. — нормани захоплюють Англію.

Перший хрестовий похід (1096—1099 рр.) завершився захопленням хрестоносцями Єрусалима, де владарювали сельджуки, та утворенням Єрусалимського королівства.

Другий (1147—1149 рр.) та Третій походи (1189—1192 рр.) були безрезультатні.

Четвертий хрестовий похід (1202—1204 рр.).

Останні хрестові походи — П'ятий (1217—1221 рр.), Шостий (1228—1229 рр.), Сьомий (1248—1254 рр.), Восьмий (1270 р.).

1184 р. — папство започатковує інквізицію.

1202 р. — в Європі вводиться арабська система написання цифр.

1215 р. — Велика хартія вольностей — зародження парламенту в Англії.

1297 р. — повстання Вільяма Воллеса в Шотландії.

Десятинна церква була найстарішим кам'яним і найкращим християнським храмом Києва. Володимир Великий спорудив її у 991—996 рр.

На її будівництво і утримання він віддав десяту частину зі своїх власних прибутків.

Це був перший хрестокупольний кам'яний храм Київської Русі, який прикрашали мозаїки, фрески та різьблення.

У його приміщенні була організована одна з перших шкіл, де діти знатних киян вивчали богослов'я, співи, арифметику, грецьку мову.

Під владою Литви та Польщі

13ст — Польща, Литва, Угорщина.

ВЕЛИКЕ КНЯЗІВСТВО ЛИТОВСЬКЕ

У XIII ст. українські землі, ослаблені руйнівними походами монголо-татар, потрапляють під владу іноземних держав — Польщі, Литви, Угорщини, Молдови. Велике князівство Литовське, засноване князем Міндовгом наприкінці 1230-х рр., проводить широку загарбницьку політику щодо білоруських та українських земель.

Основний принцип правління литовських князів — «нове не впроваджуємо, старе не міняємо». Державною мовою залишалася староруська, а закони ґрунтувалися на «Руській правді» Ярослава Мудрого.

У середині XIV ст. між Литвою та Польським королівством розпочалася війна, в результаті якої Галичина відійшла до Польщі. У цей час від Галицько-Волинських земель відокремилася Буковина, яка увійшла до складу Молдавського князівства.

Цікаво, що перша європейська конституція в сучасному розумінні була складена саме українцями. Це «Пакти й Конституція прав і вольностей Війська Запорозького». Її прийняли 5 квітня 1710 р. під час обрання гетьманом України Пилипа Орлика.

Для боротьби з німецькими рицарями Велике князівство Литовське зближується з Польщею. Після підписання Кревської унії (1385 р.) литовський князь Ягайло одружується з польською королевою Ядвігою та проголошується польським королем.

У ЦЕЙ ЧАС У СВІТІ

1337—1453 рр. — Сторічна війна між Англією та Францією.

Приблизно 1350 р.— уперше використовується вогнепальна зброя.

1354 р. — турки-османи вперше завойовують територію Європи.

1455—1480 рр. — війна Червоної та Білої Троянд в Англії.

На межі XV—XVI ст. — початок епохи Великих географічних відкриттів.

XV—XVI ст. — доба Відродження (Ренесансу).

1516 і 1520 рр. — до Європи вперше завозять каву та шоколад.

1531 р. — Коперник висуває теорію про геліоцентричність.

1553 р. — до Європи вперше завозять тютюн.

1618—1648 рр. — Тридцятирічна війна між католиками та протестантами.

1569 Люблінська унія — Литва + Польща

Річ Посполита

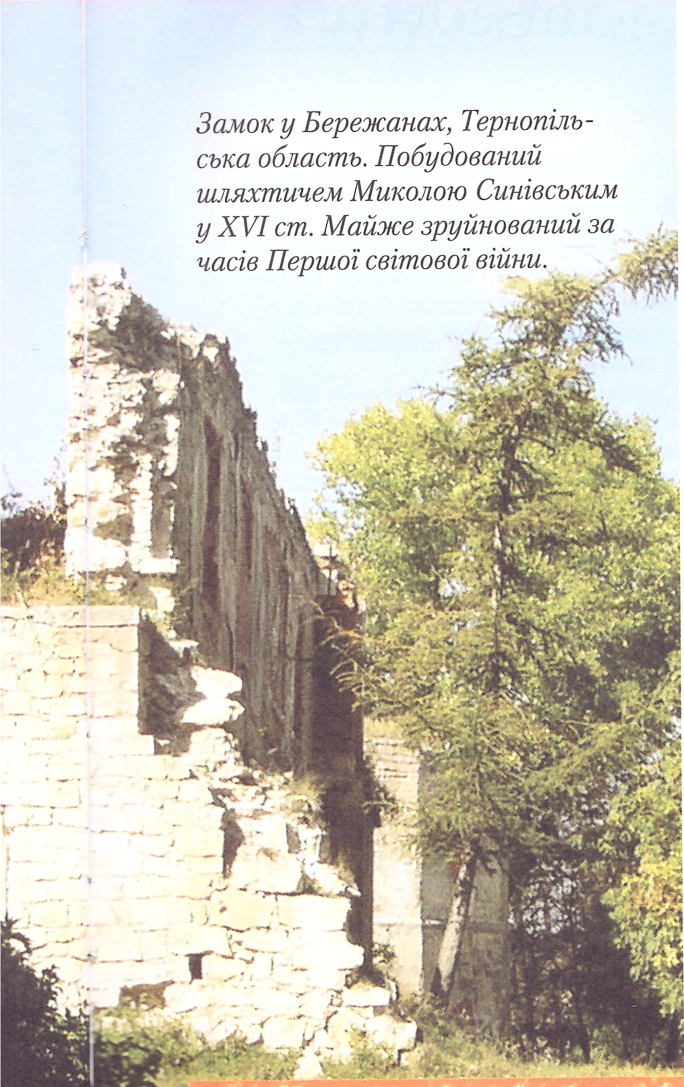

Замок у Бережанах, Тернопільська область. Побудований шляхтичем Миколою Синівським у XVI ст. Майже зруйнований за часів Першої світової війни.

З кінця XIV ст. в містах засновувалися об'єднання (цехи) лікувальників, яких ще називали цирульниками. При таких цехах у Львові, Києві, Кам'янці-Подільському проводилося навчання лікувальної справи дітей з дванадцяти років. Цирульники вміли робити кровопускання, виривати зуби, виготовляти мазі для лікування ран, зналися на багатьох хворобах. У Запорозькій Січі козацьке військо обслуговували вмілі «січові цирульники». Січ мала свої шпиталі для лікування поранених і утримання покалічених козаків.

РІЧ ПОСПОЛИТА

У середині XVI ст. Велике князівство Литовське було втягнуте у Лівонську війну (1558—1583 рр.) з Московським царством, яке бажало відвоювати виходи до Балтійського моря. Програвши війну, Литва вимушено звернулася по допомогу до Польщі. Між ними була укладена Люблінська унія (1569 р.) — угода про об'єднання королівства Польщі та Великого князівства Литовського в одну державу — Річ Посполиту.

Люблінська унія для українських земель мала дуже тяжкі наслідки: ліквідувалися залишки автономії, вводилися польські порядки, селян перетворили на напіврабів.

1596 р. на території Речі Посполитої приймається так звана Берестейська унія, результатом якої стало створення греко-католицької або уніатської церкви.

1596 — Берестейська (уніати, греко-католицька)

ОСНОВНІ ПАМ'ЯТКИ

Перший в Україні історико-культурний заповідник, що охопив увесь **середньовічний центр, у м. Львів** (входить до Списку всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО).

«Хотинська фортеця» (XI—XVI ст.).

«Судацька фортеця», м. Судак.

Печерні міста **Мангуп-Кале**, **Ескі-Кермен**, **Чуфут-Кале**, **Успенський печерний монастир (Крим)**.

Острів Хортиця (м. Запоріжжя). У добу Середньовіччя тут розташовувалась Запорозька Січ.

{15 ст. - Козаки; 16 - Січ, Хорт. Вишневецький
18 ст

КОЗАЦТВО

Уперше слово «козак» згадується в монгольській хроніці 1240 р. Позначало воно «вільну людину» або людину, схильну до розбою.

Причиною виникнення козацтва було посилення соціально-економічного, політичного, релігійного та національного гноблення українців, які тікали від польських феодалів у незаселені степові райони Середнього Дніпра. Там вони засновували поселення.

З кінця XIV ст. селяни, які втекли від панського гніту, активно освоювали землі вздовж середньої течії Дніпра.

У середині XVI ст. ватажок козаків, староста міст Канева та Черкас, князь Дмитро Вишневецький засновує на Дніпрі за порогами, спочатку на острові Хортиця, потім на острові Мала Хортиця, військові укріплення, що дістали назву Запорозька Січ.

Прапором Запорозької Січі стало малинове полотнище із зображенням архангела Михаїла на одному боці та білого хреста на другому.

Флот козаків в основному складався з «кораблів-чайок».

Повний опис чайок нам залишив французький дослідник Гійом Левасер де Боплан у своєму «Описі України». Козацькі чайки були завдовжки 15—21 м, завширшки 6,1 м.

Судно це без кіля, в основному вирубане з верби або липи, борти та дно покривалися дошками, що прикріплялися цвяхами. Чайки були набагато швидші за турецькі галери. Кожна чайка мала також щоглу, на якій піднімалося вітрило. Ним користувалися тільки в гарну погоду, у вітряну — вважали за краще йти на веслах. Чайки робили без палуби. Якщо вони наповнювалися водою, то прив'язана навколо судна солома не давала їм потонути в морі.

Окрім чайок, запорожці будували ще й вантажні вітрильні судна, що називалися дубами. Цією назвою козаки підкреслювали міцність своїх суден.

Перша офіційна згадка про участь козаків у морських боях припадає на кінець XV ст. У ній ідеться про те, як у квітні 1492 р. запорозькі козаки на човнах-чайках атакували турецьку галеру під Тягинею і визволили співвітчизників, захоплених у полон. За традицією, перша військово-морська перемога — день народження флоту.

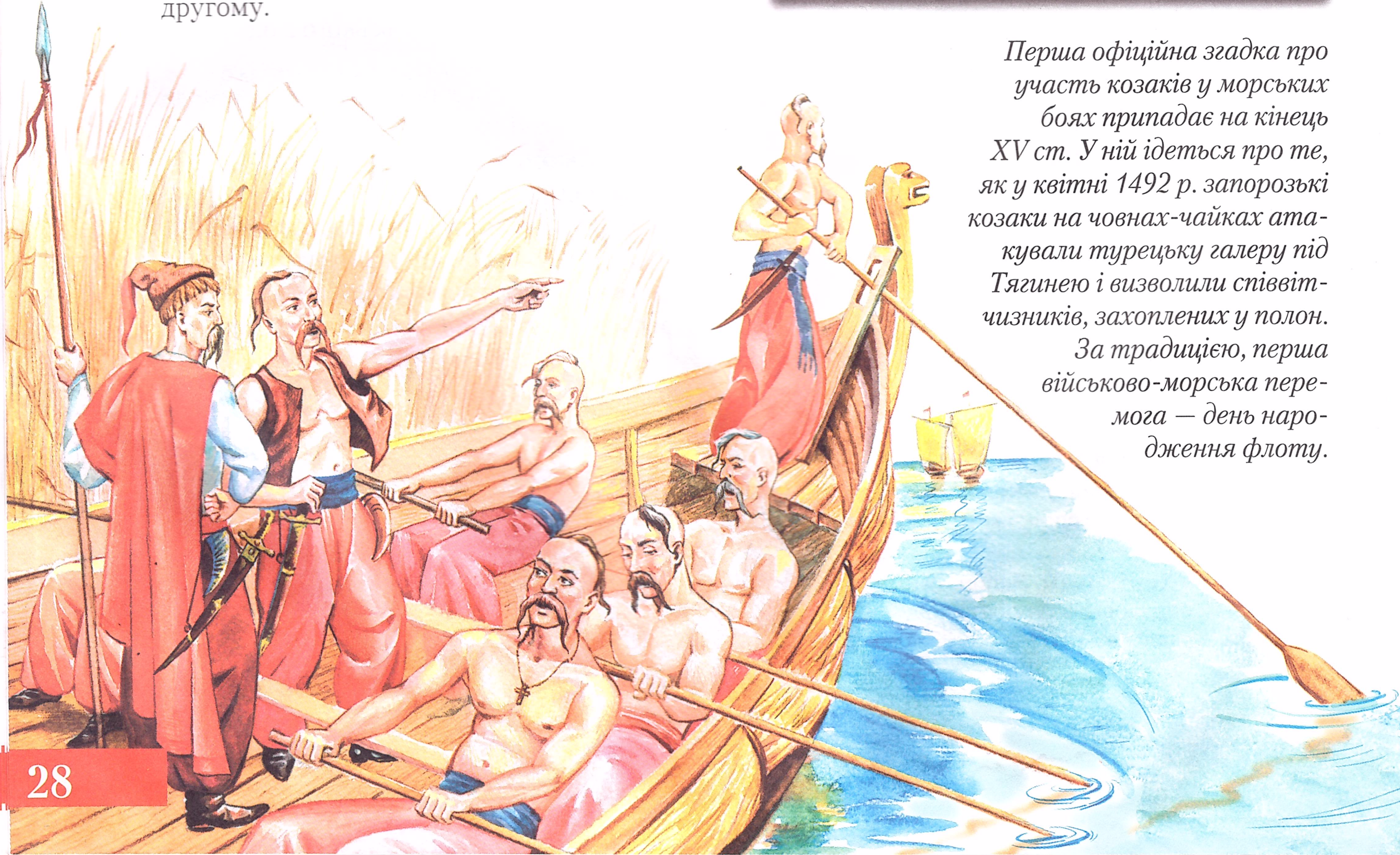

1709 - Петро I. Січ Зруйновано!

1734 - Нова Січ

1775 р. - кінець

ЗАПОРОЗЬКА СІЧ

Згодом Запорозькою Січчю іменувалася соціально-політична та військова організація українських козаків за Дніпровими порогами.

Взагалі «січ» — це дерев'яні укріплення, що будувалися для захисту від нападів кримських татар.

У першій половині XVI ст. запорожці об'єднуються навколо головної Січі. Вона стала місцем перебування «коша», кошового отамана та січової ради (загальновійськові збори, верховний орган на Запорозькій Січі, що обирав військову (кошову) старшину і вирішував найважливіші питання).

Запорозьку Січ вважають своєрідною козацькою республікою. Козаки поділялися на військові підрозділи — курені, вели активну боротьбу з «нехристами»: кримськими татарами, турками, поляками та литовцями.

Запорозька Січ відіграла важливу роль у формуванні самосвідомості українського народу, у його визвольній боротьбі в XVI—XVIII ст. 1709 р. за вказівкою Петра I Запорозьку Січ було зруйновано, а більшість козаків переселилися в межі Кримського ханства. 1734 р. російський уряд дозволив козакам повернутися на Запорожжя, де була створена так звана Нова Січ.

Січ була остаточно ліквідована 1775 р.

Козацький пістоль та прапор війська Запорозького

Серед запорозьких козаків було чимало воїнів, які вміли й знали стільки, що легко вистояли б проти уславлених ніндзя. Таких запорожців називали характерниками, і їм не страшні були ані вода, ані шабля, ані куля. Ці люди могли відмикати замки без ключа, брати голими руками розпечені ядра, бачити на далеку відстань, довго пересуватися під водою, вибиратися з міцно зав'язаних і навіть зашитих мішків.

Цікаве свідчення про козацьке самоврядування залишив посол Венеціанської республіки Альберто Віміні. Перебуваючи 1650 р. в Запорозькій Січі, він писав: «В раді козаки обмірковують справи, обстоюють свої погляди без чванства, маючи на меті спричинитися для загального добра. Якщо визнають кращими погляди інших, без впертості приєднуються до більш правдивого. Через те я сказав би, що ця Республіка може рівнятися до спартанської».

Вже під старість засновник Запорозької Січі, князь Дмитро Вишневецький вплутується в боротьбу за молдавський престол.

У Молдавії його зраджують, і він потрапляє в полон до турецького султана.

Запеклого ворога Туреччини було жорстоко страчено. За наказом султана, князя Вишневецького в жовтні 1563 р. скинули з висоти на гаки, вмуровані в стіну над морем у Стамбулі. Але Вишневецький не загинув. Зачепившись боком за гак, ще три дні він слав прокляття на голову султана та на всіх бусурманів. Не витримавши знущань, султан наказав убити Вишневецького з лука.

Загибель Вишневецького вразила українців та лягла в основу безлічі легенд.

1648-1654 – Бог. Хмел.

ПОЧАТОК ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ

На початку 1648 р. на українських землях спалахнуло найбільше повстання, яке переросло в Національно-визвольну війну під проводом гетьмана Богдана Хмельницького.

Цей момент став поворотним в історії України.

Причиною визвольної війни стало соціально-економічне, політичне, релігійне та національне гноблення українського народу польськими феодалами.

1648 р. обраний гетьманом Хмельницький звернувся до українського народу з універсалом, у якому закликав усіх до боротьби з польською шляхтою.

На Січ до Хмельницького масово почали сходитися селяни, козаки, міщани, дрібні шляхтичі, які не хотіли терпіти гноблення польських панів і прагнули визволити українські землі з-під влади іноземців.

1648 р. український народ здобув три значні перемоги над польськими військами.

5 травня – перемога під Жовтими Водами (перед цією битвою на бік Хмельницького перейшли реєстрові козаки).

Козацькі керівники мали титул «гетьман». Так у Польщі й у Великому князівстві Литовському називали командувача збройних сил.

Спочатку гетьман призначався королем під час війни. З 1503 р. посада гетьмана великого коронного, а згодом гетьмана великого литовського стала постійною. Помічниками великих гетьманів були польні гетьмани. Вони організовували постачання війська, розвідки, керували найманими військами. Повноваження гетьмана реєстрового козацтва були суттєво обмежені польсько-литовським урядом.

Найвищою ознакою влади в козацькому війську була булава, яку мали право носити лише гетьмани та кошові отамани. Козацькі полковники носили перначі — менші ребристі булави, які вони тримали за поясом. Після обрання гетьманом Богдан Хмельницький носив срібну позолочену булаву, прикрашену перлами та коштовним камінням.

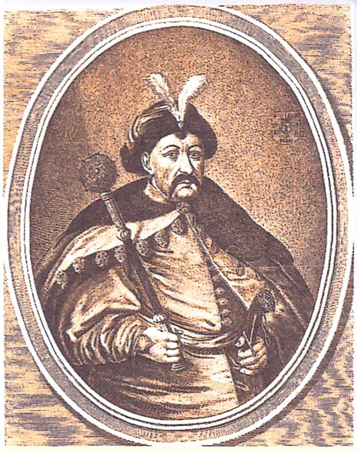

Богдан Хмельницький

Жовті води -> Корсунь -> Пилявці.

Козацький характер був досить суперечливий. Зокрема, запорожці любили похвалитися своїми військовими подвигами, «напустити туману» перед чужими, похизуватися одягом, зброєю та збруєю. Полюбляли вони й оковиту, проте під час військових походів суворо додержувалися сухого закону. У мирні часи нерідко віддавалися розвагам та лінощам. Боплан, характеризуючи запорожців, писав: «Вони дотепні й проникливі, вибагливі й щедрі, не жадібні до багатства, але надзвичайно цінують волю. Міцні тілом, легко зносять спеку й холод, голод і спрагу. На війні витривалі, відважні, сміливі й навіть легковажні, бо не цінують свого життя. На зріст поставні, спритні, дужі; од природи мають добре здоров'я й навіть мало слабують; від хвороби вмирають рідко; хіба літні. Здебільшого кінчають життя на ложі слави — вбиті на війні».

Козацьке укріплення на о. Хортиця

16 травня — перемога під Корсунем.

13 вересня — перемога під Пилявцями.

Після перемоги під Корсунем Хмельницький написав листа московському царю Олексію Михайловичу, де повідомляв про удачі козацької армії та просив про допомогу в боротьбі з Польщею. Крім Москви, гетьман установив дипломатичні стосунки з Туреччиною, Швецією, Молдавією.

26 вересня 1648 р. на козацькій раді в Староконстантинові Хмельницький разом із татарським союзником Тугай-беєм вирішують продовжити похід на Західну Україну.

Дуже швидко армія гетьмана взяла в облогу Львів. Після того як бургомістр заплатив 200 тис. злотих на користь татар, облогу було знято.

9 листопада 1648 р. до Хмельницького прибуває офіційне посольство від нового короля Польщі Яна Казимира.

Хмельницького називають «королем на королівстві» та домовляються про перемир'я.

Надходить зима, й армія гетьмана змушена повернути назад.

Козаки були чудовими зброярами і самі виробляли порох.

У вжитку в запорожців були рушниці, якими вони почали озброюватися з 1511 р., пістолі, списи, шаблі, самопали, келепи — бойові молотки, сагайдаки, якірці, ножі, панцери, пищалі та гармати.

ЗБОРІВСЬКИЙ ДОГОВІР

1649

На початку 1649 р. до Хмельницького в Переяслав прибувають польські посли та вручають йому гетьманську булаву, визнаючи владу гетьмана. Приїжджають і угорські та московські посли. Хмельницький заявив, що намагається «вибити з-під лядської неволі народ весь руський (український)». Під час переговорів виникає ідея встановити кордони між Річчю Посполитою та Козацькою державою (Руссю, за словами Хмельницького) по Віслі.

28 липня у похід проти козаків виступив польський король Ян Казимир, перед цим видавши указ про позбавлення Хмельницького гетьманського статусу.

У вересні 1649 р., після зради татарських союзників, які за спиною козаків уклали вигідний для себе мир, у Збаразькій битві Хмельницький змушений був підписати Зборівський договір. Згідно з ним до влади гетьмана переходили Київське, Чернігівське та Брацлавське воєводства, а отже, Українська гетьманська держава визнавалась поляками в рамках трьох воєводств. Число реєстрових козаків становило 40 тис. воїнів. Найбільшим землевласникам (магнатам) і шляхті поверталася відібрана земля.

Договір не влаштовував простих козаків та селян. У лютому-березні 1650 р. на Запорожжі спалахнуло повстання низових козаків проти Хмельницького. Повстанці обрали нового гетьмана. Хмельницький був змушений силою придушити цей заколот.

Розуміючи, що народ знову стане до зброї у боротьбі проти поляків, Хмельницький готується до продовження війни.

В'їзна брама Збаразького замку

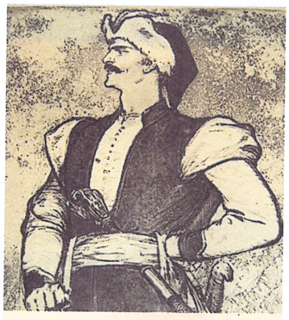
Іван Богун

БЕРЕСТЕЦЬКА БИТВА

1651 програли

БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ДОГОВІР

1651

Польський уряд утверджує постанову готуватися до продовження війни, яка стає неминучою.

У червні 1651 р. відбулася грандіозна битва під Берестечком. Історики стверджують, що з обох боків було близько 300 тисяч воїнів. На жаль, цю битву Богдан Хмельницький програв.

Після битви, 18 вересня 1651 р. було підписано Білоцерківський договір, за яким під владою гетьмана залишалося тільки Київське воєводство, а чисельність козацького війська скорочувалась до 20 тисяч. Польські магнати здобули право повернутися на Брацлавщину та Чернігівщину.

Козацька шабля, польські шоломи та рушниця (XVII ст.)

Деякі історики порівнювали битву між козаками Богдана Хмельницького та польським військом гетьмана Мартіна Калиновського під Батогом 1652 р. з битвою Ганнібала з римськими військами при Каннах.

Вже через вісім місяців після програної битви під Берестечком Богдан Хмельницький успішно перегрупував українське військо, поновив союз із Кримським ханством та почав переговори про союз із Молдавією.

2 червня 1652 р. Хмельницький, скоординувавши свої дії з кримськими татарами, направив своє військо в атаку на поляків, які розташувалися на правому березі Південного Бугу в урочищі Батіг, та швидко оточив їх величезний недобудований табір.

У результаті блискучої перемоги Хмельницького було знищено більшу частину війська поляків (близько 20 тис.), убито й самого коронного гетьмана Калиновського та чимало польських воєначальників. Це стало великою трагедією для Польщі.

Досить напруженим був початок 1652 р. Польський король висловив незадоволення тим, що Хмельницький і надалі приймає у себе «ворожих Польщі» послів. Серед українського населення зростає хвиля протестів проти умов Білоцерківського договору. Ситуація стає критичною.

Але все ж таки Хмельницькому вдалося завершити підготовку до нового етапу війни.

Уже у травні 1652 р. українське військо завдає нищівного удару полякам у битві під Батогом. Ця перемога дала початок новому піднесенню національно-визвольної боротьби на українських землях. За кілька місяців було звільнено землі Київського, Чернігівського, Брацлавського та частину Подільського воєводств.

Батог 1652 перем.

„Березневі статті" Україна автономна

ПЕРЕЯСЛАВСЬКА РАДА 1654

Для завершального визволення всіх українських земель від польської влади потрібно було швидко укласти військово-політичний союз із сильною державою. З усіх можливих варіантів гетьман обрав Московське царство.

У жовтні 1653 р. на Земському соборі московський цар Олексій Михайлович дав згоду на прийняття «всього Війська Запорозького з містечками та землями під государеву високу руку».

Для укладання договору в Україну відіслали посольство на чолі з «думним бояриином» Василем Батурліним. 8 січня 1654 р. у Переяславі було укладено союз двох держав, що ввійшов у історію як Переяславська рада.

Союз підтримували не всі, зокрема відомі українські воєначальники Іван Богун та Іван Сірко.

Статус України у складі Росії регулювався «Статтями Б. Хмельницького» («Березневі статті»), згідно з якими українська держава фактично зберігала свою автономію.

Гетьмана обирало військо, чисельність якого становила 60 тисяч козаків. Зовнішньополітичні зв'язки дозволялися з усіма державами, а з Польщею та Туреччиною — під контролем царя.

ГОЛОВНІ УМОВИ ПЕРЕЯСЛАВСЬКОЇ УГОДИ

1. Права й вольності українського народу будь-якого стану залишаються непорушними.
2. Виборні органи влади та старшина обираються й надалі за тими самими законами, які були.
3. Гетьмана обирає військо вільними голосами й тільки сповіщає про це царя.
4. Гетьман і Військо Запорозьке мають право приймати послів від чужих держав і сповіщають царя тільки про те, з чого йому може вийти шкода.
5. Війська козацького має бути шістдесят тисяч.

На жаль, оригінал Березневих статей 1654 р. не зберігся. Цей документ існує лише в копіях. Наслідки входження під протекторат Росії для України були неоднозначними, її державність, не встигши зміцнитись, загасала.

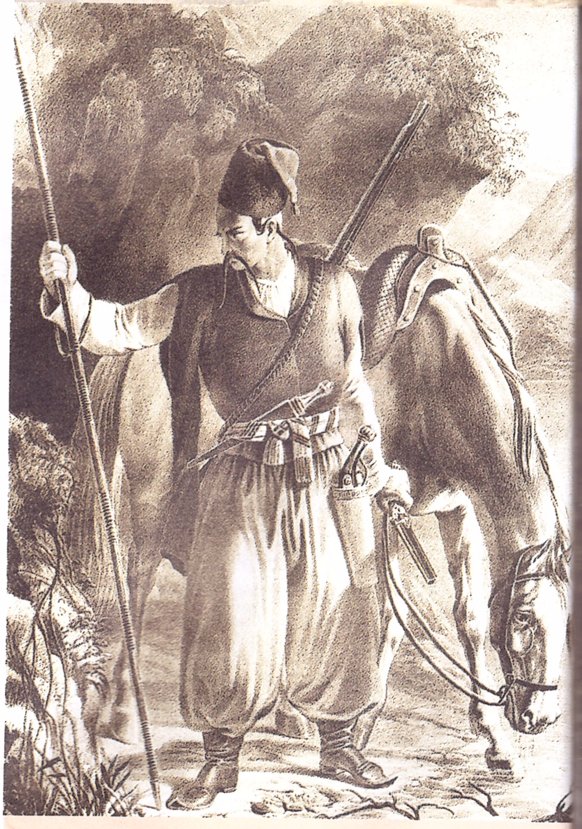

Запорозький козак у повному бойовому спорядженні

Польща правобер. 1686 Росія лівобер.

Андрусівське

У ЦЕЙ ЧАС У СВІТІ

1649—1653 рр. — в Англії після громадянської війни настає період республіки.

1643—1715 рр. — Людовик XIV, Король-Сонце під гаслом «Держава — це я!» править Францією, установивши абсолютизм (безмежна влада монарха).

Мури Хотинської фортеці

Часом появи геральдичного, тобто гербового, образу козака з мушкетом історики схильні вважати 1576 р. Саме тоді, за літописом Г. Грабянки, польський король Стефан Баторій надав запорозькому гетьманові «на печаті герб — рицар із самопалом». Упродовж 1595—1764 рр. цей герб карбували на печатках двадцяти гетьманів України. Використовували його як емблему і під час Національно-визвольної війни.

АНДРУСІВСЬКЕ ПЕРЕМИР'Я

Після укладання договору спільне козацько-московське військо посунуло поляків з частини російської та білоруської земель, тож українські землі були звільнені аж до західних кордонів Галичини. Але несподіваний напад татар змусив військо відступити за Дніпро.

Вже на той час окреслилися суперечності між Хмельницьким та царською владою. Хмельницький мріяв про рівноправний військовий союз, цар, в свою чергу, намагався розширити свій вплив на Захід, відразу взявшись після укладання договору з Україною всіляко його порушувати.

«Переяслав» 1654 р. завершив один з етапів визвольної боротьби українського народу, одночасно розв'язавши новий — 1654—1667 рр. А вже після смерті Хмельницького Росія та Польща укладуть принизливий для України Андрусівський мир.

У результаті Лівобережна Україна та Київ перейшли під владу Москви, а Правобережна — залишилась у складі Польщі. Пізніше, 1686 р. між Росією та Польщею було підписано так званий «Вічний мир», що остаточно закріпив положення Андрусівського перемир'я.

Долі Західної та Східної України розійшлись.

ОСНОВНІ ПАМ'ЯТКИ

«Поле Берестецької битви» (Рівненська обл., Радивилівський район, с. Пляшева). Музей-заповідник «Козацькі могили».

Богдан (1657+) → Виговський → Хмел →

УКРАЇНА ПІСЛЯ СМЕРТІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Друга половина XVII ст. для України стала часом суспільного розбрату та чужоземних вторгнень, подальшого спустошення вже знекровленого краю. В українській історії цей період найчастіше називають Руїною.

Визвольна війна 1648—1654 рр. призвела до суттєвих змін в українському суспільстві, однак все ж не змогла вирішити більшості болючих питань.

Після смерті гетьмана Богдана Хмельницького (1657 р.) серед козацьких ватажків виникали запеклі суперечки щодо того, чи лишатись Україні під протекторатом Росії, чи шукати покровителів серед інших сусідніх держав.

Наступником гетьмана було обрано його сина Юрія, проте незабаром 16-річний хлопчина сам переконався, що не готовий правити в такий переломний момент. Тому новим гетьманом став найвпливовіший і найавторитетніший серед найближчого оточення Богдана Хмельницького генеральний писар Війська Запорозького Іван Виговський.

Про його розум і талановитість слава йшла по всій Україні та за її межами. Виговський схилявся до заснування українського незалежного князівства.

Проте Україна була надто слабкою для того, щоб зробити такий крок. Тому новий гетьман почав шукати противагу московському впливові в Україні, зміцнюючи з цією метою зв'язки з Польщею.

У ЦЕЙ ЧАС У СВІТІ

Середина XVII ст. — середина XVIII ст. — у Європі розпочинається доба Просвітництва.

1659 р. — Піренейський мир між Францією та Іспанією.

1665 р. — Ньютон відкриває закон всесвітнього тяжіння.

1668 р. — Лісабонський договір, незалежність Португалії.

Кінець XVII ст. — Англія, Голландія та Франція воюють за вплив у нових колоніях.

1682 р. — російський престол посів Петро I.

Не всі українці підтримали дипломатію Виговського, до запеклих ворогів такого зближення належали козаки на чолі з Яковом Барабашем та Мартином Пушкарем (який мріяв стати гетьманом).

Крім того, московити, розуміючи плани Виговського, почали підбурювати народ проти гетьмана, і в червні 1658 р. дві ворогуючі козацькі армії зіткнулися в кривавій битві.

Переможцем із неї вийшов Виговський, однак українці заплатили за це дорогу ціну — 50 тисяч життів!

Руїни Кременецької фортеці (XVII—XVIII ст.), Тернопільська обл.

Тетере → Дорошенко

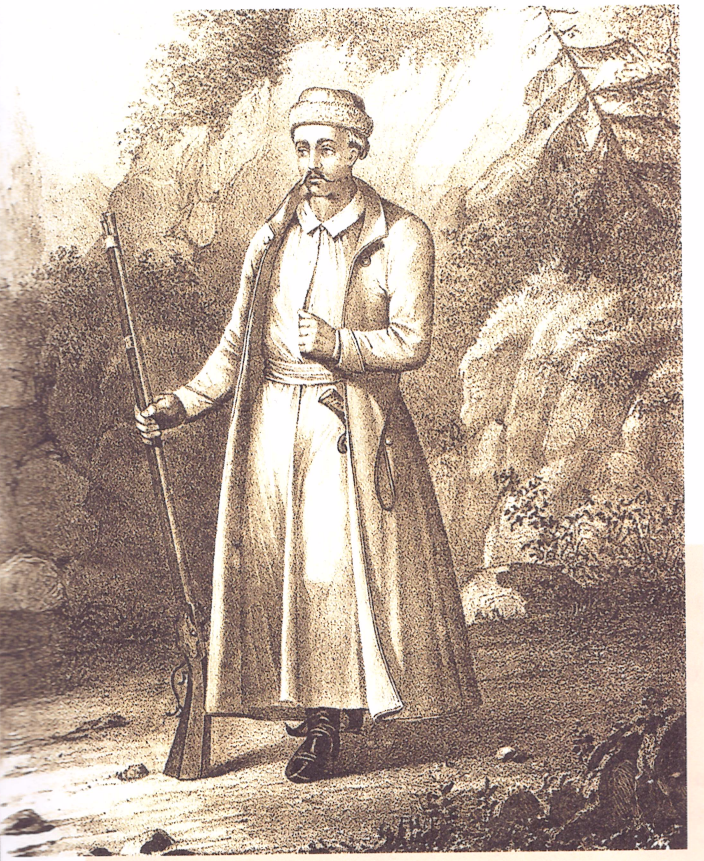

Запорозький підпомічник

ГАДЯЦЬКИЙ ТРАКТАТ

Після тривалих переговорів українці та поляки досягли компромісу, відомого як Гадяцький трактат. За цією угодою Київщина, Брацлавщина та Чернігівщина утворювали Руське князівство, якому надавалася широка автономія. Гетьман відповідав лише перед королем, мав власне військо, суди, скарбницю та монетний двір. Поляки пішли на важливі поступки в релігійному питанні: православні діставали в Речі Посполитій рівні з католиками права. Нарешті, в Україні планувалося заснувати університети, а також стільки шкіл і друкарень, скільки буде потрібно. Хоч Гадяцька угода і викликає захоплення, та, на жаль, її реальний вплив був мізерним, оскільки вона лишалася невиконаною ще навіть до її підписання.

ПЕРЕЯСЛАВСЬКИЙ ПАКТ

У 1658 р. Україну окупувало величезне 150-тисячне московське військо під командуванням князя Олексія Трубецького.

23 червня 1658 р. під Конотопом царське військо зазнало однієї з найстрашніших у своїй історії поразок, адже весь цвіт московської кавалерії загинув під Конотопом за один день!

Кілька полковників, що підтримували інтереси Москви, звинуватили Виговського в тому, що він продає Україну полякам, і повстали. У жовтні 1659 р., не маючи змоги продовжувати війну з Москвою, Виговський відмовився від гетьманату та виїхав до Польщі. З цього моменту перевага перейшла на бік Москви.

Козацька старшина знову обирає гетьманом 18-річного Юрія Хмельницького. Його викликають до табору росіян, де демонструють підроблений текст Переяславської угоди та під тиском змушують підписати новий, дуже невигідний варіант документа.

За Переяславським пактом 1659 р. козакам заборонялося вести війни та встановлювати зовнішні відносини без дозволу царя, російські полки відтепер розміщувалися в усіх найбільших містах України, а козаки втратили право обирати гетьмана, полковників і генеральну старшину без дозволу московського царя. Так, молодий Хмельницький пішов на поступки, які ще п’ять років тому його батько навіть не розглядав би!

1660 р. між Москвою та Польщею знову спалахнула війна за владу над Україною.

На Лівобережній Україні козаки, яких підтримував московський цар, виступили проти Хмельницького, тому обрали собі гетьманом Якова Сомка.

Таким чином, окупована польськими та московськими військами, роздерта на шматки соціальними конфліктами та чварами між політичними силами козацька Україна розділилася на дві окремі частини, кожна на чолі з власним гетьманом.

Дорошенко (поєднав) → (Самойлович

скинув

Брюх

ПРАВОБЕРЕЖНА ТА ЛІВОБЕРЕЖНА ГЕТЬМАНЩИНИ

У січні 1663 р. пригнічений власною неспроможністю опанувати становище, що швидко погіршувалося, Юрій Хмельницький складає гетьманську булаву та йде в монастир.

Влада його наступника — Павла Тетері — обмежувалася тепер лише Правобережжям. Новий гетьман уже не збирався створювати незалежну козацьку державу, він повністю прийняв зверхність Речі Посполитої.

Поляки ж, прагнучи помститися за повстання 1648 р., почали повсюдно палити, грабувати, мордувати народ (навіть вирішили розкопати могилу Богдана Хмельницького й розкидати його останки). Крім того, на вимогу Тетері поляки заарештували й стратили Виговського, як його можливого суперника, а Юрія Хмельницького витягли з монастиря й кинули до польської в'язниці.

Ці дії викликали загальну ненависть, а гетьман Правобережжя втратив останніх прибічників, зрікся гетьманства і втік до Польщі.

Тепер стало абсолютно зрозуміло, що будь-яке порозуміння між українцями та поляками неможливе. І тому постала інша альтернатива — турецька.

З поділом України на польську й московську сфери впливу загострилися міжусобиці серед гетьманів, які були тільки маріонетками своїх іноземних володарів. Досить скоро серед прибічників відродження козацтва виокремилася постать черкаського полковника Петра Дорошенка.

1666 р., усунувши своїх суперників, він стає новим гетьманом Правобережної України та проголошує свою головну мету: об'єднати під своєю владою Правобережну та Лівобережну Україну.

Однак досягнення цієї мети для Дорошенка ускладнилося через Андрусівське перемир'я 1667 р. І хоча воно стосувалося саме України, жодна зі сторін не вважала за потрібне порадитися з українцями.

1666-Дорошенко

Олеський замок

Слобідська Україна — це величезна територія, розташована на схід від Полтави навколо сучасного Харкова.

Формально Слобожанщина перебувала у межах Російської імперії.

Оскільки ця земля була малозаселеною й незахищеною від набігів татар, царський уряд у середині XVII ст. дозволив українським утікачам, які рятувалися від безперервних війн на батьківщині, осісти тут і встановити самоврядування на зразок козацького.

Уже в середині XVII ст. переселенці заснували багато міст, сіл, хуторів і слобід (від останнього слова пішла й назва — Слобідська Україна).

Москва стежила за тим, щоб козаки на її кордонах не обирали собі спільного ватажка. Цар призначав воєводу з резиденцією в Бєлгороді, який наглядав за діями козаків.

ОСНОВНІ ПАМ'ЯТКИ

Національний історико-культурний заповідник **«Чигирин»**, Черкаська обл.

«Гетьманська столиця», Чернігівська обл., смт Батурин.

«Олеський замок» (XIV—XVIII ст.), Львівська обл., смт Олесько.

«Золочівський замок», Львівська обл., м. Золочів.

За допомогою війська Османської імперії козаки на чолі з Дорошенком змогли закріпитись на Правобережжі. Дорошенко переходить із військом на лівий берег Дніпра, скидає свого суперника — гетьмана Івана Брюховецького, підпорядковує Правобережжя і Лівобережжя та проголошує себе гетьманом усієї України.

У Дорошенка з'явилися численні вороги, занепокоєні зростанням його влади. 1678 р. цей «останній зі справжніх козаків» був змушений поступитися гетьманськими клейнодами на користь Івана Самойловича, нового гетьмана Лівобережжя.

А на Правобережжі турки знайшли Дорошенкові досить несподівану заміну. 1677 р., прагнучи використати славетне ім'я Хмельницьких, вони призначають Юрія гетьманом Правобережжя!

Ця загадкова і, мабуть, нещасна людина вже знала й злети, й падіння: він був ченцем і архімандритом, потім потрапив до польської в'язниці, далі — до турецької і шість років провів за ґратами. Несподівано турки витягли його з буцегарні, увіпхнули до рук гетьманську булаву і призначили провідником Війська Запорозького.

Юрій Хмельницький не зміг забезпечити собі відчутної підтримки, він контролював лише невелику, відведену йому турками частину Поділля. Але його покровителям дуже швидко набридла слабка маріонетка, і 1681 р. Хмельницького стратили.

Того ж року Москва підписала з турками Бахчисарайську угоду, а через п'ять років подібну угоду уклала й з Польщею, і, таким чином, станом на 1686 р. уся Україна виявилася поділеною між сусідніми державами.

Через 20 років після смерті Хмельницького всі перемоги над ворогом були зведені нанівець нездатністю українців об'єднатися для досягнення спільної мети.

Українці втратили омріяну можливість політичного самовизначення, створену повстанням Хмельницького.

Мазепа → Орлик (конституц) — Скоропадський
1710 фуфло
Карл XII

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА ЗА ГЕТЬМАНА І. МАЗЕПИ

Основним питанням політичного життя України XVIII ст. стає тривала боротьба імперського самодержавства Росії з українським прагненням до автономії.

На кінець XVII ст. під безпосереднім владарюванням гетьманів залишилася тільки третина територій, колись підвладних Богдану Хмельницькому (це приблизно одна шоста площі сучасної України).

Тут розміщувалося 10 полків: Стародубський, Чернігівський, Ніжинський, Прилуцький, Київський, Гадяцький, Переяславський, Лубенський, Миргородський та Полтавський. Офіційна резиденція гетьмана на початок XVIII ст. містилася в Батурині.

Гетьманщина була досить густо заселеним і розвинутим краєм: 11 великих міст, 126 містечок, 1800 сіл, усе чоловіче населення становило 1,2 млн людей (тобто ¼ всього населення тогочасної України).

Слід зазначити, що майже безперервні війни розорили більшість козаків, адже вони воювали за власний кошт. Тому на початок XVIII ст. козацьке військо стало лише тінню тієї могутньої бойової сили, якою воно було колись.

Садиба Чечелів, с. Самчики, Хмельницька обл.

Змінилося й керівництво. Російський уряд почав самочинно призначати гетьманів.

Вирішальний момент у відносинах між Гетьманщиною та Москвою настав за гетьманування Івана Мазепи — одного з найвидатніших і найбільш суперечливих політичних постатей України.

ОСНОВНІ ПАМ'ЯТКИ

«Поле Полтавської битви» (музей, братська могила росіян, пам'ятники «руським від шведів» та «шведам від руських»).

м. Глухів (Сумська обл.) — у XVIII ст. тут була столиця Гетьманщини.

Хмельницька обл., с. Самчики. Палацово-парковий ансамбль **садиби Чечелів** (кінець XVIII ст.).

Протягом двох десятиріч Мазепа з ласки царя був повновладним володарем Лівобережної України. Він вірно служив Петрові І, входив до вузького кола довірених людей царя. Був вправним адміністратором та воєначальником.

Гетьман дуже розбагатів, маючи в кріпосній залежності близько півмільйона селян. Підтримував розвиток ремесел та торгівлі, був меценатом, збудував державним і власним коштом чимало церков і монастирів.

Під час російсько-шведської війни Мазепа неправильно оцінив ситуацію і спочатку перейшов на бік шведського короля Карла XII. Потім зрозумів, що помилився, й спробував почати таємні переговори з царем, які вже не мали успіху.

Народ України не підтримав гетьмана — ставленика Москви — й розпочав масштабну партизанську війну проти шведського війська. Після Полтавської битви 1709 р., у якій

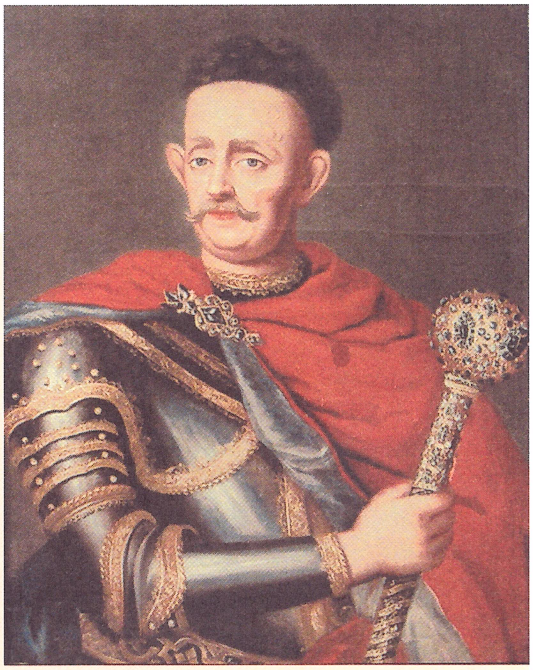

Іван Мазепа

шведи зазнали нищівної поразки, Мазепа разом із Карлом XII утік до Туреччини, де невдовзі помер. За Мазепою до Бендер пішли 50 представників старшини, майже 500 козаків із Гетьманщини та понад 4 тис. запорожців. Ці «мазепинці» стали першою українською політичною еміграцією. 1710 р. вони обрали гетьманом Пилипа Орлика, що за правління Мазепи був генеральним писарем. Орлик став гетьманом — без війська, без землі, без народу. Намагаючись завоювати собі підтримку, він склав проект однієї з найперших у світі конституцій — «Конституції прав і вольностей Війська Запорозького» (головні ідеї — незалежність України від Польщі та Росії та ідея демократичного державного устрою).

Деякий час Пилип Орлик залишався в Туреччині, а 1711 р. узяв участь у татарському набігу на Україну, чим викликав народну ненависть. 1714 р. перебрався до Швеції, потім мандрував Німеччиною, Польщею, Францією, знову Туреччиною, марно намагаючись створити військовий союз проти Росії.

У ЦЕЙ ЧАС У СВІТІ

1707 р. — об'єднані Англія та Шотландія починають називатися Великобританією.

1713—1786 рр. — Фрідріх Вільгельм I, а потім його син Вільгельм II Великий перетворюють Пруссію на наймогутнішу після Австрійської імперії центральноєвропейську державу.

1740—1748 рр. — смерть Карла VI та сходження на престол його доньки Марії Терезії спричиняє початок війни за австрійську спадщину.

1783 р. — Версальський мир. Британія визнала незалежність північноамериканських колоній.

1789 р. — штурм Бастилії, початок Великої французької революції.

Серед наступників Петра I на російському престолі тільки одна постать зможе змагатися з ним у могутності та історичній славі — це імператриця Катерина II (яка очолить країну через 37 років після смерті Петра I і керуватиме нею понад 30 років).

Єзуїтський колегіум, м. Кременець

1722-Малоросійська колегія

Павло Полуботок → Кирило Розумовський

Все

ОБМЕЖЕННЯ АВТОНОМІЇ ГЕТЬМАНЩИНИ

Наступним гетьманом, звичайно, за протекцією Петра І, став Іван Скоропадський. Він не турбувався про збереження автономії Гетьманщини. Саме про Скоропадського сучасники, глузуючи, говорили: «Іван носить плахту (спідницю), а Настя (його дружина) — булаву».

Слід зазначити, що Петро І зовсім не враховував той факт, що переважна більшість населення України під час російсько-шведської війни вела відчайдушну боротьбу зі шведами. За зраду Мазепи цар наказав провести в українських містах каральні заходи.

По всій Гетьманщині українців грабували, палили, четвертували, саджали на палю, вішали та стинали їм голови.

Отже, такою дорогою виявилася ціна вчинку гетьмана Івана Мазепи.

Гетьманську столицю перенесли зі зруйнованого Батурина до Глухова, ближче до російського кордону, а Україна з цього часу мусила утримувати 10 російських полків.

Українцям заборонялось експортувати зерно на Захід, відтепер вони мусили завозити його в порти Росії, де воно продавалося за встановленими російським урядом цінами.

Крім того, десятки тисяч українців заслали на північ працювати на будівництві Ладозького каналу та нової царської столиці Санкт-Петербурга.

Але найбільшим ударом для українців стало заснування 1722 р. Малоросійської колегії, створеної для нагляду за діяльністю гетьмана та його уряду. Складалася колегія з 8 російських урядовців, завданням яких стало обмеження й без того куцих залишків автономії козацьких областей.

А коли невдовзі помер гетьман Скоропадський, царський уряд просто не дозволив проведення виборів нового гетьмана, доручивши управління Лівобережною Україною наказному (тимчасовому) гетьманові Павлу Полуботку. Однак насправді всі питання вирішувалися Малоросійською колегією.

Правда, через п’ять років царський уряд буде все ж таки змушений її скасувати. Причиною стане те, що діяльність колегії збурила величезне незадоволення, а Росія прагнула заручитися підтримкою козацтва через загрозу війни з Туреччиною.

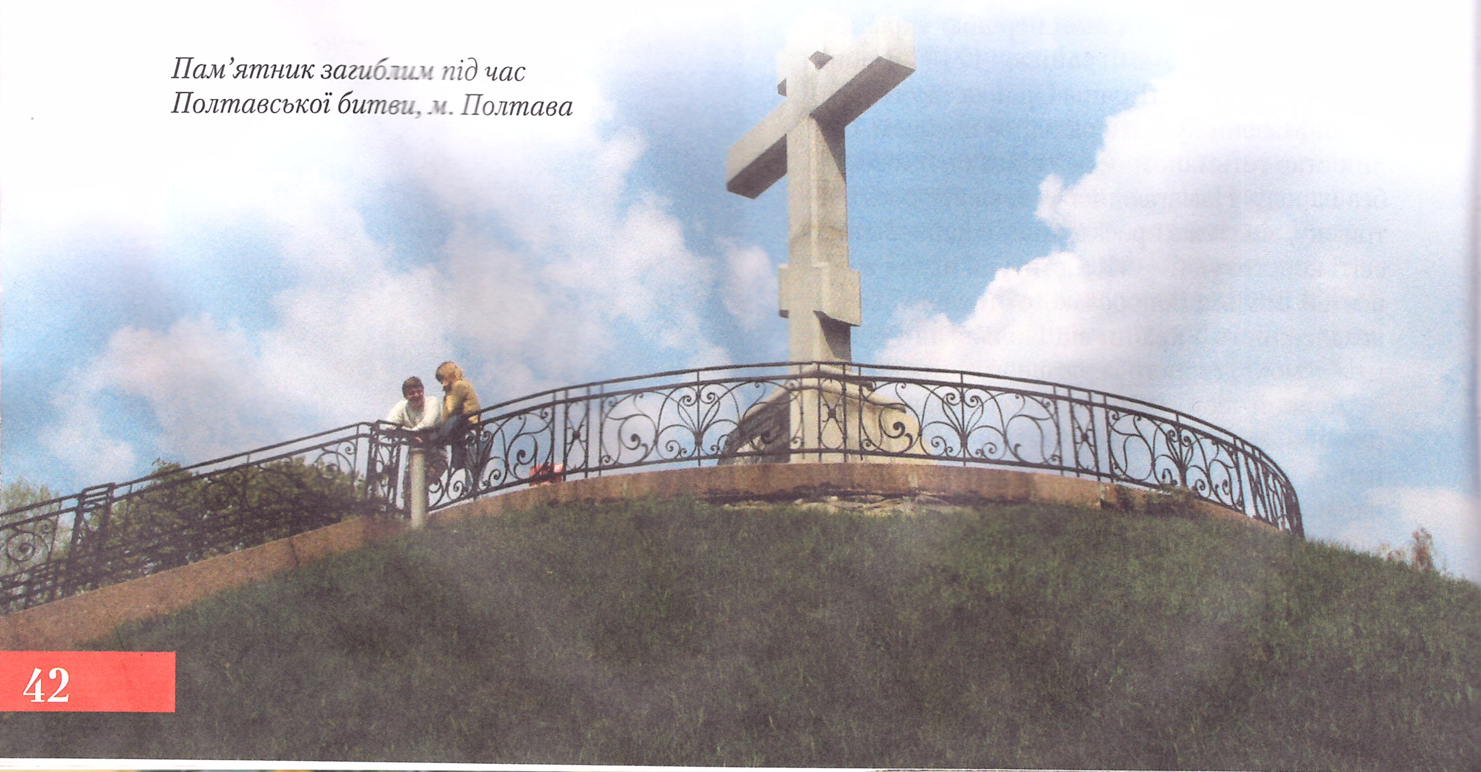

Пам’ятник загиблим під час Полтавської битви, м. Полтава

Кат. II — кріпацтво.

1775 — Зруйн. Січі.

1786 — Україна — Рос. імп.

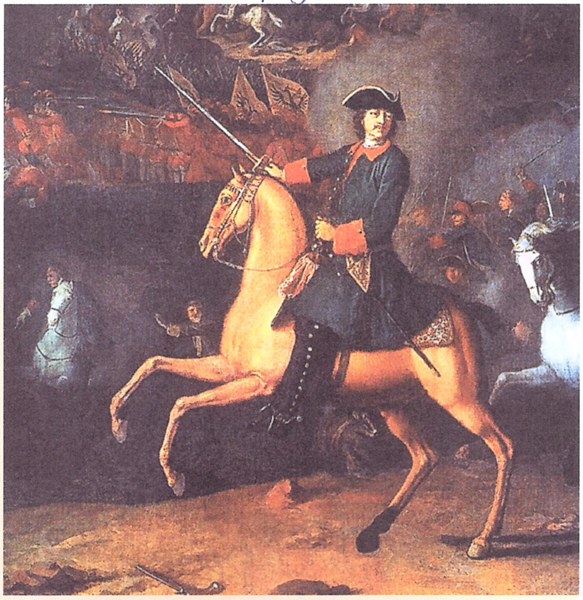

Російський імператор Петро I

Останнім гетьманом України став Кирило Розумовський. Він намагався провести реформи армії та судової системи, але так і не зміг втілити свої плани в життя, адже російський імператорський престол посіла всевладна Катерина II. 1764 р. вона остаточно скасувала гетьманство та знову підпорядкувала Лівобережну Україну Малоросійській колегії.

У продовження імперської політики Катерина II скасувала поділ Малоросії на полки, які 1785 р. перетворила на регулярні частини російської армії. Зверхники Російської імперії давно виношували плани знищення Нової Січі — цього «гнізда бунтівників», як називали Січ придворні Катерини II.

Січ ставала притулком для селян і міщан, які тікали від панського гноблення, й завжди відмовлялася видавати їх колишнім власникам. Самодержавна Росія не бажала миритися з будь-якою, навіть обмеженою, демократією на Січі. Усе це вирішило долю останньої.

Наприкінці травня — на початку червня 1775 р. царське військо, що поверталося з походу проти Туреччини, зненацька захопило Нову Січ. Останнього кошового отамана П. Калнишевського та частину старшини звинуватили у зраді та відправили в заслання, укріплення Січі зруйнували, козацькі землі роздали поміщикам, самих козаків повернули у кріпацтво.

Так було насильницьки ліквідовано запорозьке козацтво, що прославилося подвигами в ім'я захисту рідної землі від польських, татарських, турецьких та інших загарбників.

У результаті таких цілеспрямованих дій 1786 р. Україна стала просто ще однією складовою частиною Російської імперії.

ДОЛЯ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Поділивши країну на чотири традиційні воєводства: Волинське, Подільське, Брацлавське та Київське (сам Київ лишався під владою Росії), поляки стали продавати або роздавати величезні площі незайманих земель магнатським родам. До найбагатших належали роди Любомирських, Потоцьких, Чарторийських, Браницьких, Сангушків та Ревуцьких.

До середини XVIII ст. близько 40 магнатських родів володіли 80% території Правобережжя. Як і століття тому, магнати приманювали на ці землі селян, пропонуючи їм наділи на термін від 15 до 20 років та звільнення від повинностей. Селяни з ентузіазмом сприйняли цей крок, неспинними хвилями перебираючись сюди з Галичини, Лівобережжя й навіть Центральної Польщі.

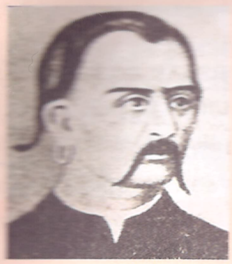

Максим Залізняк

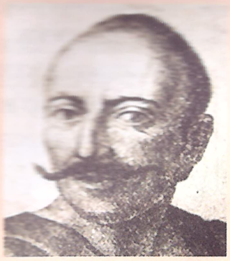

Іван Гонта

18 ст. - Гайдамаки

до кін. 60

Коліївщина

ГАЙДАМАЦЬКИЙ РУХ

Майже всі багатства, створені на Правобережжі, йшли до кишень польських «корольків», про марнотратство яких ходили легенди.

Історично склалося, що за винятком невеликого числа козаків, які наймалися до польських магнатів, козацтва на Правобережжі не існувало.

Через те, на відміну від ситуації 1648 р., пригнобленому селянству бракувало сил. І все ж виникали широкі, хоч і стихійні прояви народного опору. Його учасників називали гайдамаками.

Гайдамаки, які спочатку викликали у правобережної шляхти тільки легке роздратування, поступово перетворилися на головну загрозу для неї. Однією з причин зростання їхньої чисельності було закінчення 15—20-річного терміну звільнення селян від повинностей. Після стількох років свободи більшість селян не бажали миритися з раптовим закріпаченням і приєднувалися до гайдамаків.

Польська армія не становила великої загрози для втікачів. Через небажання шляхти фінансувати її військові сили Речі Посполитої зменшилися до 18 тис. людей. З них 4 тис. закріплювалися за Правобережною Україною, чого було замало, аби утримати порядок.

Але чи не найвирішальнішим чинником, що сприяв зростанню гайдамаччини, було сусідство із Запорозькою Січчю, з якої надходили матеріальні та людські ресурси і — що найважливіше — досвідчені ватажки.

Гайдамацькі рухи тривали до кінця 60-х років XVIII ст. і зрештою вилилися у грандіозне повстання, що ввійшло до історії під назвою Коліївщина.

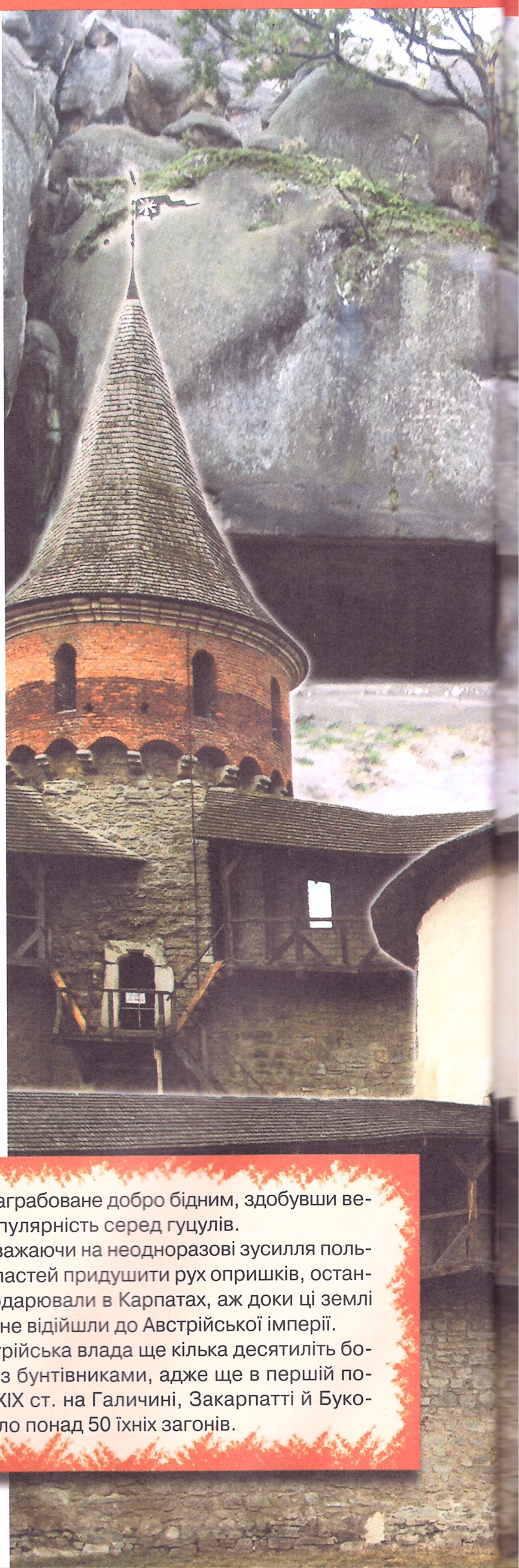

«Гайдамацьке розбійництво» також поширилося на Західній Україні, особливо в Карпатах.

Там діяли ватаги розбійників, які називалися опришками.

Вони налічували по 30—40 людей, часто нападали на шляхту, заможних купців та євреїв-орендарів.

Найславетнішим з опришків був Олекса Довбуш, який, немов легендарний Робін Гуд, роздавав награбоване добро бідним, здобувши велику популярність серед гуцулів.

Незважаючи на неодноразові зусилля польських властей придушити рух опришків, останні господарювали в Карпатах, аж доки ці землі 1772 р. не відійшли до Австрійської імперії.

Австрійська влада ще кілька десятиліть боролася з бунтівниками, адже ще в першій половині XIX ст. на Галичині, Закарпатті й Буковині діяло понад 50 їхніх загонів.

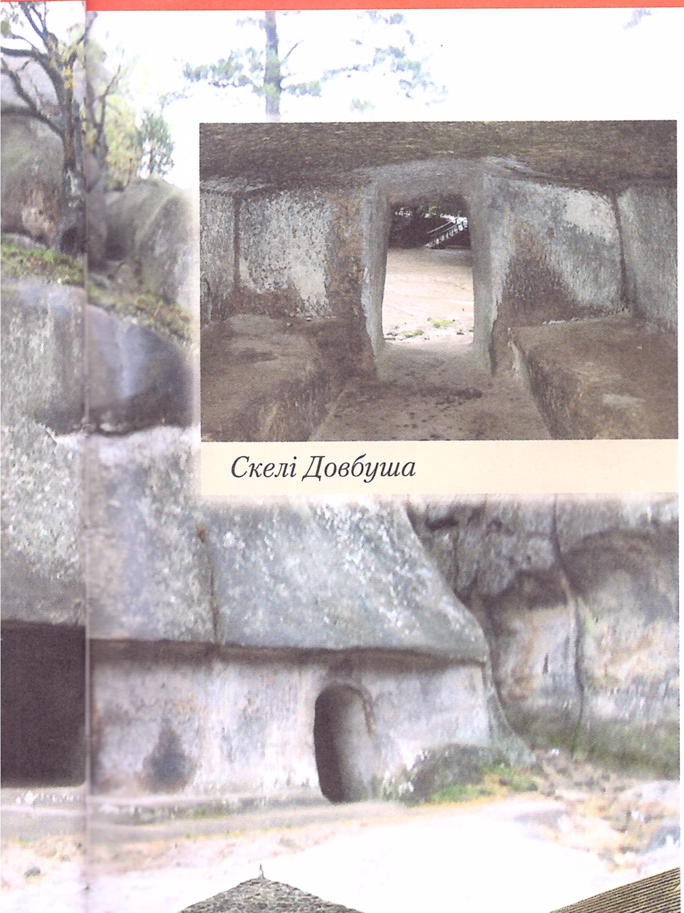

Скелі Довбуша

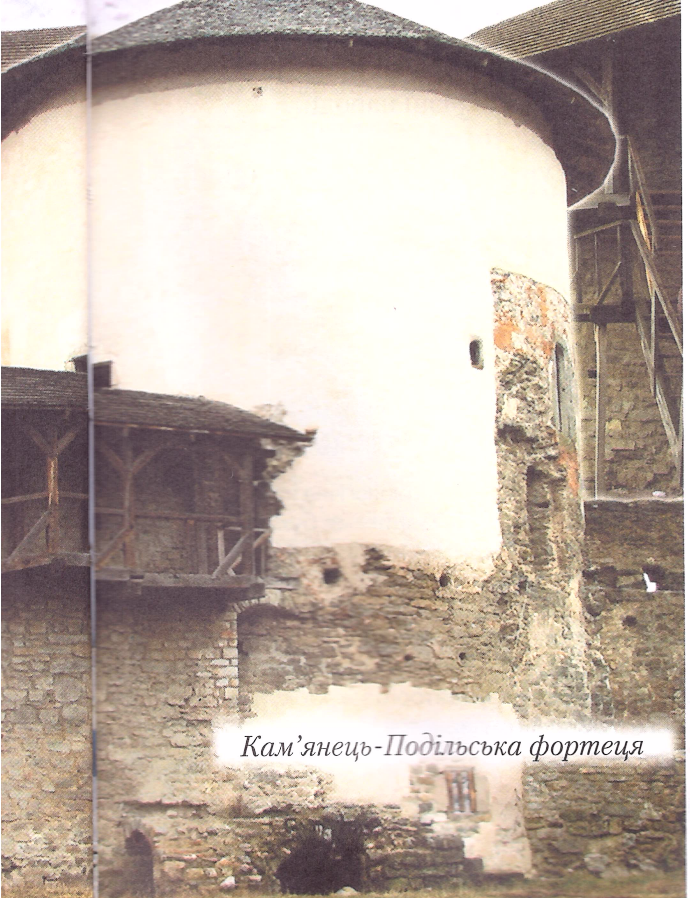

Кам'янець-Подільська фортеця

У травні 1768 р. з Мотронинського монастиря вирушила на північ у заселені частини Правобережжя ватага з 70 гайдамаків під проводом Максима Залізняка, запорожця з Лівобережжя.

За лічені дні загін поповнили новобранці з селян і мандрівних гайдамаків. Місто за містом падали перед повстанцями: Фастів, Черкаси, Корсунь, Богуслав, Лисянка.

На початку червня 1768 р. близько 2 тис. гайдамаків обступили Умань – добре укріплене місто, де сховалися тисячі шляхтичів, католицьких священиків євреїв-орендарів. Долю Умані вирішив Іван Гонта – сотник в охороні Стефана Потоцького, який разом зі своїм загоном перейшов на бік повстанців.

Наприкінці червня в руках повстанців були Київське, Брацлавське, а також частина Подільського й Волинського воєводств. Лише присутність польських та російських військ на інших західноукраїнських землях перешкоджала їх приєднанню до повстанців.

Назва **«гайдамаки»** походить від турецького слова, що означає «тривожити» або «гнати». Дехто вважає його близьким за значенням до болгарського слова «гайдук». Спочатку гайдамаками називала українських повстанців шляхта. Згодом вони й самі почали так себе називати.

Назва «опришки» походить від латинського слова «opressor», що означає «порушник» або «той, що знищує».

До поразки Коліївщини головних зусиль доклали росіяни. Побоюючись поширення повстання на Лівобережжя, Катерина II наказала своєму полководцеві, генералу Михайлу Кречетникову надати допомогу полякам.

У липні 1768 р. Кречетников зміг обдурити Залізняка, Гонту й інших гайдамацьких ватажків і заарештував їх. Росіяни видали Гонту та 800 його людей полякам. Залізняка та решту гайдамаків було заслано до Сибіру.

Так закінчилося останнє повстання українських селян проти польських феодалів.

1772 Галич. Буков → Австр. Імп.

Під імперським гнітом

2 пол. 17 – різні політ. сист.

НАСЛІДКИ РОЗПОДІЛУ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

З другої половини XVII ст. українці жили у двох різних політичних системах — Москва поширила свою владу на Лівобережжя, в той час Правобережжя лишилося у складі Речі Посполитої.

Унаслідок трьох поділів між найагресивнішими сусідами Речі Посполитої: Росією, Пруссією та Австрією — 1772, 1793 та 1795 рр. — польсько-литовська держава припинила існування. 62 % території та 45 % населення колишньої Речі Посполитої дісталася Росії; 18 % земель та 32 % населення — Австрії; відповідно 20 % та 23 % відійшло до Пруссії.

Ці радикальні зміни на політичній карті Східної Європи прямо позначилися на українцях. З 1772 р. українці Галичини та Буковини потрапили під австрійське панування.

До 1795 р. усе Правобережжя відійшло до Російської імперії. Це була нова віха історії України.

Починаючи з цього моменту і протягом майже 150 років (від кінця XVIII ст. до початку XX ст.), українці перебували під владою двох імперій: 80 % з них підкорялися російським імператорам, а решта населення – імперії Габсбургів.

Маєток пана Бадена, м. Коропець

Російська імперія Романових та Австрійська імперія Габсбургів були величезними територіальними об'єднаннями, численне населення яких складали різні народи.

Політичну владу уособлював імператор, який не брав до уваги погляди та бажання своїх підданих.

У XIX ст. українська культура досягла значних успіхів.

В Україні найзначнішими науковими центрами були університети — Харківський, Київський та Новоросійський.

Кафедру хімії у Харківському університеті з 1855 до 1887 р. очолював видатний учений М. Бекетов (1827—1911 рр.), який став засновником сучасної фізичної хімії. 1865 р., на двадцять років раніше, ніж за кордоном, Бекетов відкрив лабораторію фізичної хімії й почав викладати нову науку студентам.

У цей період ішов інтенсивний розвиток історичної науки. Одним із видатних істориків XIX ст. був М. Костомаров (1817—1885 рр.). Він досліджував історію як України, так і Росії. Написав праці про Хмельницького, Виговського, Полуботка, Мазепу та інших.

Головним здобутком Костомарова є те, що він першим почав вивчати етнографію українського народу.

Активно розвивалася в Україні біологічна наука. Її найвидатнішими представниками були зоолог І. Мечников, фізіолог І. Сєченов, мікробіолог М. Гамалія та інші.

1886 р. Мечников та Гамалія створили першу в Росії і другу у світі бактеріологічну станцію для щеплення проти сказу. Крім того, саме Мечников став одним з фундаторів мікробіології й вчення про імунітет.

У ЦЕЙ ЧАС У СВІТІ

1799 р. відбувається державний переворот у Франції, під час якого до влади приходить молодий генерал — Наполеон Бонапарт.

У Північній Америці британські колонії об'єдналися, утворивши домініон Канаду.

А в сусідніх США прогримить Громадянська війна, визначним підсумком якої стане повна заборона рабства в цій країні.

УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Російська імперія була однією з найбільших у світі, вона помітно відрізнялась від інших європейських держав не лише величезними розмірами, а й політичним устроєм: царі-імператори мали необмежену владу.

Ніде бюрократія не була такою деспотичною, поліція такою жорстокою, а народ таким безправним, як у Росії.

Ознакою імперської присутності в Україні була армія. Найстрашнішою військовою повинністю була рекрутська — призов до армії, впроваджений в Україні 1797 р. Термін служби становив аж 25 років, а через нелюдську муштру й постійні війни він був, наче смертний вирок. Не дивно, що рекрутів нерідко перевозили просто в кайданах, а пани карали непокірних кріпаків, віддаючи їх у солдати.

Процес упровадження на українських землях імперської влади почався в 1770-х роках і остаточно сформувався в 1830-х.

Тоді Україну було розділено на дев'ять губерній, які складали три окремі регіони. До Лівобережної України входили Чернігівська, Полтавська та Харківська губернії.

Нещодавно захоплене Правобережжя, де польська шляхта, як і раніше, заправляла суспільним та економічним життям українських селян, складалося з Київської, Волинської та Подільської губерній.

Нарешті, новоосвоєний Південь, що колись належав запорожцям і Кримському ханству, поділявся на Катеринославську, Херсонську й Таврійську губернії.

Кожна губернія складалася з повітів, а ті, у свою чергу, — з міст і сіл.

ОСНОВНІ ПАМ'ЯТКИ

У першій половині XIX ст. у скульптурі й архітектурі переважав російський класицизм, що прийшов на зміну стилю бароко.

Серед скульпторів того часу одним із найвидатніших був виходець з України Іван Петрович Мартос (1754—1835 рр.). Кращим творінням Мартоса є пам'ятник **Ришельє в Одесі** (1823—1828 рр.).

До зразків монументальної скульптури належить **тріумфальна колона Слави в Полтаві**, побудована 1805—1811 рр. на честь століття перемоги Петра I над шведськими військами. Проект відомого російського архітектора Тома де Томона за участю російських скульпторів Ф. Щедріна і М. Якимова.

У Києві за проектами відомого академіка архітектури В. Беретті були споруджені: **будинок університету** (1842 р.) і **будинок інституту шляхетних дівчат** (1843 р.). Ці будівлі є найкращими зразками архітектури російського класицизму.

З творів монументальної скульптури другої половини XIX ст. в Україні найвидатнішим є **пам'ятник Богдану Хмельницькому**, створений російським скульптором М. Й. Микешиним (1835—1896 рр.) і встановлений 1888 р. у Києві на Софійській площі.

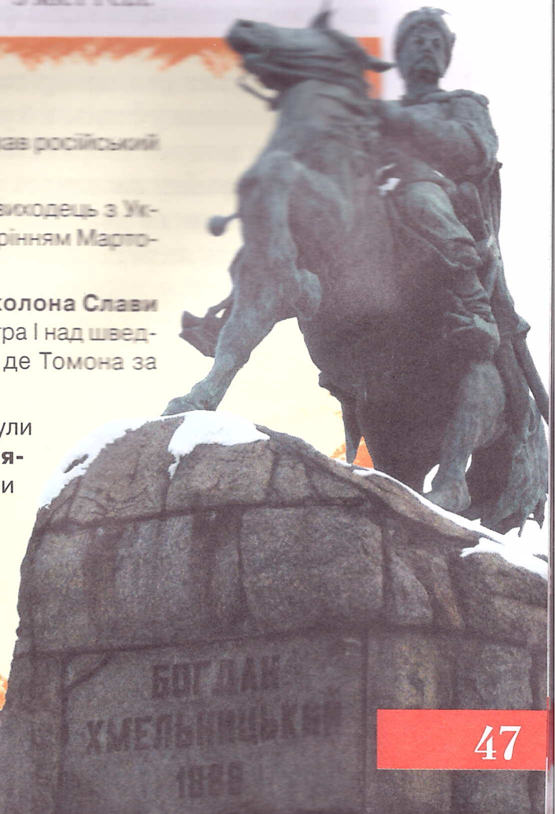

18-19ст.

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ РУХИ В УКРАЇНІ

XVIII–XIX ст.

Нова система керування мала фатальні наслідки для найдавніших міст України, більшість з яких мали самоврядування, згідно з прадавнім магдебурзьким правом. 1835 р. Київ останнім серед міст утратив вільний статус, що передбачався за цим правом.

Магдебурзьке право — це середньовічне міське право, за яким міста частково звільнялися від центральної адміністрації й створювали органи місцевого самоврядування. Воно походило від привілеїв 1188 р., які здобуло місто Магдебург. Пізніше це право поширилося на міста Східної Європи. Серед українських міст першими його набули Володимир-Волинський (1324 р.), Львів (1352 р.), Кам'янець (1374 р.), Київ (1494 р.), Станіслав (1663 р.) та інші.

На землях України, що належали Росії, станом на середину XIX ст. мешкало 13,5 млн людей. З них 10,5 млн становили державні селяни та кріпаки, які виконували важкі феодальні повинності й не мали ніяких громадянських прав.

Слід зауважити, що кріпосництво викликало протест не лише у селян, а й у прогресивних представників вищого дворянського класу. Якщо селянський протест виявлявся у формі втеч або стихійних бунтів, то дворяни, які усвідомлювали неможливість жити по-старому, вдавались до створення таємних організацій для здійснення державного перевороту.

Невеличка група розчарованих армійських офіцерів, переважно представників найзнатніших родів Російської імперії, утворила таємні товариства, що поставили собі за мету повалення самодержавства й установлення конституційного правління. У програмі «Південного товариства», написаної П. Пестелем, — «Руській правді» — проголошувався намір знищити самодержавство й кріпосництво, скасувати привілеї панівних станів, надати народу всі громадянські свободи.

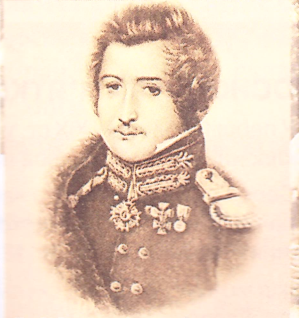

С. Муравйов-Апостол

Дізнавшись про виступ «Північного товариства» у Петербурзі 14 грудня 1825 року, С. Муравйов-Апостол і М. Бестужев-Рюмін підняли повстання у Чернігівському полку. Повстанці рушили до Білої Церкви й далі на Волинь, де служили їхні побратими, але були затримані та заарештовані.

Крим. війна - 1854-1855

19 лютого 1861 - скасув. кріпосн. права

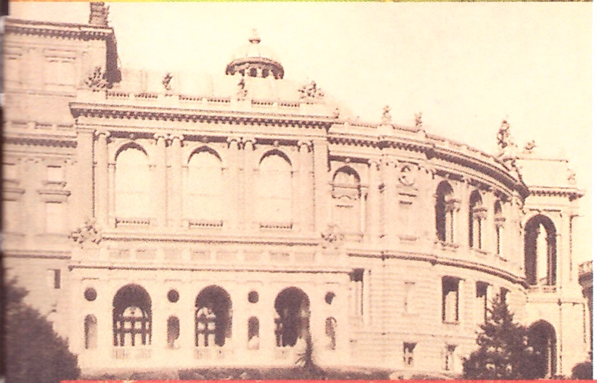

Царський уряд Росії, який відтепер управляв великою частиною українських земель, розглядав Україну як, по суті, російський край. Недарма на медалі, викарбуваній 1793 р. на честь Катерини II, було зроблено напис: «Я повернула те, що було відірване».

Особливе місце в українській історії посідає О. Я. Єфименко (1848—1918 рр.) — перша жінка Російської імперії, яка здобула вчений ступінь доктора історії Харківського університету. Єфименко досліджувала історію селянства, його життя, побут і звичаї.

Серед цілої плеяди славетних українських учених слід згадати найвидатнішого історика запорозького козацтва — Д. І. Яворницького (1855—1940 рр.).

Переважна більшість праць Дмитра Яворницького присвячена історії українського козацтва, й сьогодні, у XXI ст., вони залишаються неперевершеними.

ДОБА РЕФОРМ

Суворим випробуванням для 30-річного царювання Миколи I стала Кримська війна 1854—1855 рр. Поразка в цій війні значно підірвала престиж Росії та переконливо засвідчила, що за своїм розвитком держава лишилася далеко позаду всіх країн Заходу.

Олександр II зійшов на трон, усвідомлюючи необхідність негайних реформ. Він прийняв історичне рішення, заявивши: «Краще скасувати кріпацтво згори, ніж чекати, доки кріпаки скасують його знизу!»

19 лютого 1861 р. у з'явився царський маніфест про звільнення селян від кріпосної залежності. Однак реформа враховувала насамперед інтереси поміщиків.

Невдовзі після скасування кріпосного права почали здійснюватися інші реформи: земська, судова, військова тощо.

Земська реформа проходила в Україні 1865—1875 рр. У земствах брали участь дворянство, духовенство, міщанство й селянство, на зібрані кошти вони відкривали лікарні, школи, ремісничі училища, дбали про розвиток торгівлі та шляхів сполучення.

Судова реформа 1864 р. зробила судочинство незалежним від втручання чиновників.

Суд засідав відкрито, розглядаючи позиції обох сторін. Одним із наслідків цієї реформи була поява нової групи фахівців — адвокатів, юристів.

1874 р. було введено зміни до суворих правил військової служби: військова повинність поширювалася відтепер на всі верстви суспільства, а термін служби скорочувався з 25 до 6 років.

АВСТРІЙСЬКА ІМПЕРІЯ

Австрія являла собою не країну, а імперське утворення. У XIX ст. вона складалася з 11 великих народів і кількох менших, що становили $^{1}/_{7}$ населення всього континенту.

Оскільки жодна нація не мала в імперії абсолютної більшості, то й жодна національна культура не була панівною до такої міри, як російська культура в царській імперії.

Поширюючи свою владу на нових підданих, династія Габсбургів не змінювала (принаймні спочатку) традиційну владу в тих королівствах, герцогствах, провінціях та містах, які вона захоплювала.

Більшість українців в Австрійській імперії мешкали в Галичині — південно-східній частині колишньої Речі Посполитої, захопленій Габсбургами після першого поділу Польщі 1772 р.

Двома роками пізніше до Галичини приєднали Буковину і, нарешті, 1795 р., після третього й останнього поділу Польщі, до імперії увійшли землі, заселені поляками.

Крім того, під безпосереднім контролем Габсбургів перебував ще один заселений українцями регіон — Закарпаття (західні схили Карпатських гір), який залишався ізольованим від інших українських земель.

Умови життя в населених українцями землях Австрійської імперії можна змалювати одним словом — злидні.

Більшість західноукраїнських селян були кріпаками, за право користуватися убогим земельним наділом вони відробляли на феодала панщину шість днів на тиждень.

Крім того, пан забирав половину жалюгідного селянського прибутку та постійно зменшував й без того малі селянські наділи.

Західні українці не мали власної знаті, тому західноукраїнське суспільство в XIX ст. складалося в основному лише з двох соціальних верств: селянської маси та невеликої групи греко-католицьких священиків.

Слід зауважити, що Габсбурги раніше за Романових зрозуміли необхідність великих реформ.

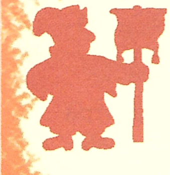

ОСНОВНІ ПАМ'ЯТКИ

Наприкінці XVIII — у першій половині XIX ст. в Україні почали виникати пейзажні парки.

У місті Умань у маєтку колишнього польського магната Ф. Потоцького в 1796—1805 рр. і 1836—1859 рр. був збудований **парк «Софіївка»**.

На околицях міста Біла Церква, в долині річки Рось на площі близько 180 га розкинувся **парк «Олександрія»**.

1834 р. на Чернігівщині почав створюватися **Тростянецький дендропарк**, що став дивовижним куточком природи.

1848 - скасували панщину (Австрія)

19 ст. Росія - покращ. екон. стан пром

Авст - злидні, перенасел аграрн

ОСНОВНІ ПАМ'ЯТКИ

Безліч цікавих споруд з'явилися в XIX ст. на західноукраїнських землях.

В Ужгороді — **синагога** (тепер філармонія) та ін.

У Львові — **будинок політехнічного інституту** (архітектор Ю. О. Захаревич, 1872—1877 рр.); **оперний театр** (архітектор З. Горголевський, 1897—1900 рр.); **будинок галицького крайового сейму** (архітектор Ю. Гохбергер, 1877—1881 рр., тепер Державний університет ім. І. Я. Франка).

У Чернівцях — **резиденція митрополита Буковини** (архітектор Й. Главка, 1864—1882 рр.), тепер приміщення університету.

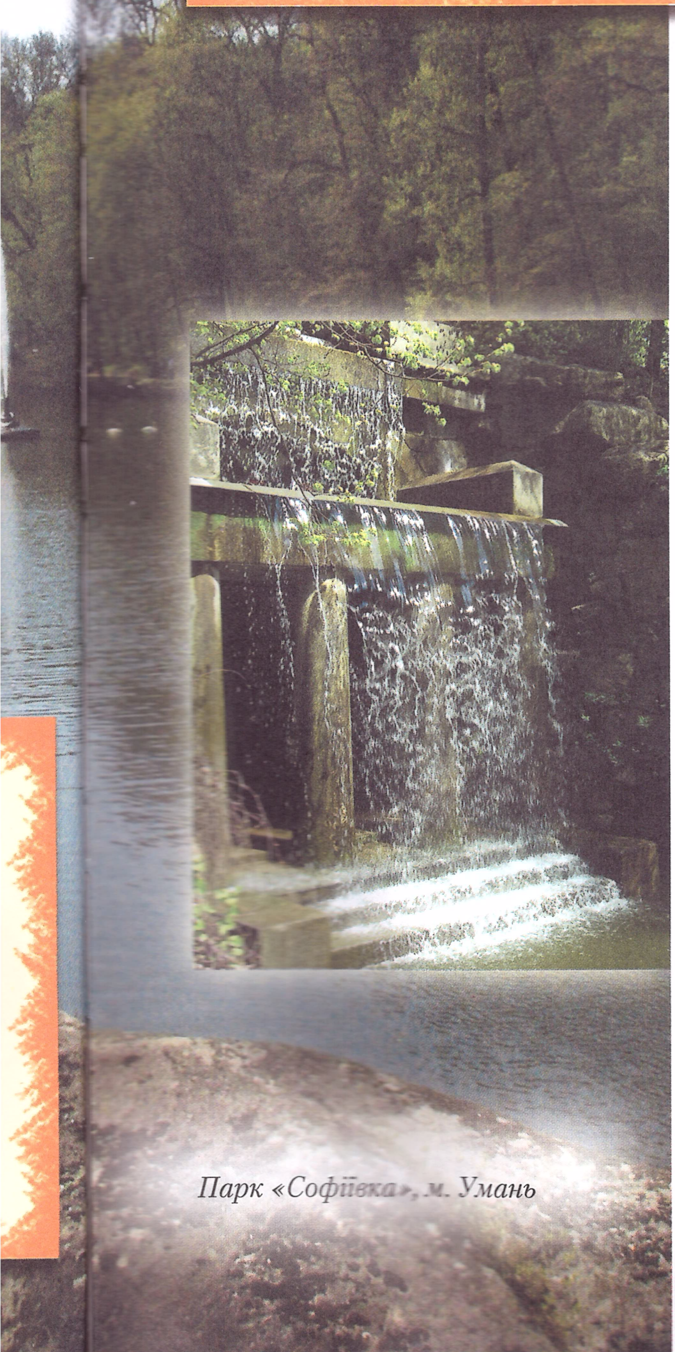

Парк «Софіївка», м. Умань

Поштовхом до змін стала так звана «весна народів», під час якої Європою прокотилася хвиля революцій: усі народи імперії почали порушувати питання про національну незалежність.

Імператор Фердинанд I, щоб зберегти від розвалу Австрійську імперію, 23 квітня 1848 р. видав історичний маніфест, яким скасував панщину (на 13 років раніше, ніж у Російській імперії).

Крім того, в Австрії вперше було скликано парламент, і місця в ньому поміж інших націй здобули 25 українців. Саме так вони вперше у своїй історії дістали нагоду заявити про себе як про націю.

У підсумку за чотири пореформених десятиліття населення українських губерній у Російській імперії зросло з 13,4 до 23,4 млн людей. За цей же час населення західноукраїнських земель у складі Австро-Угорщини збільшилося з 3,9 до 8,1 млн людей.

Однак соціально-економічні підсумки чотирьох десятиліть в обох частинах України були зовсім різні.

Економічний розвиток українських губерній Росії відбувався прискорено. У найкоротший термін було створено потужну промисловість: металургійні, хімічні й машинобудівні заводи, шахти; розвинуто залізничну мережу. Економіка західноукраїнських земель залишилася аграрно-сировинною, а не промисловою.

На західноукраїнських землях гострою була проблема малоземелля, тому тут перенаселення селян набуло великих масштабів. Сотні тисяч українців у пошуках кращої долі назавжди залишили землю предків і переселилися за океан.

1905–1907–револ; 07-09–реакція

Початок ХХ ст.

I св. 1914

ЕКОНОМІЧНИЙ ТА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ СТАН

На початку ХХ ст. Україна стала одним з найбільш розвинутих промислових регіонів Російської імперії, виникли великі індустріальні центри.

Однак становище України в економічній системі Російської імперії було дуже своєрідним, адже швидкий економічний розвиток постійно гальмувався тяжким соціально-економічним, національним та політичним гнітом.

Революція 1905—1907 рр. не дала докорінних змін суспільству Російської імперії. Навіть навпаки, революція стала приводом для початку царської реакції: у 1907—1909 рр. за звинуваченням у політичних злочинах було засуджено понад 26 тис. людей, смертні вироки отримали понад 5 тис. активістів революційних виступів.

У ЦЕЙ ЧАС У СВІТІ

В Європі — Італійсько-турецька, Перша і Друга Балканські війни, відлунням пройшла Русько-японська війна на Далекому Сході.

У сільському господарстві реформа Столипіна призвела до того, що чимало селян продали землю та рушили за кращою долею до Сибіру. Українські губернії протягом 1906—1912 рр. дали близько мільйона переселенців. Майже чверть їх повернулася до рідних місць і поповнила лави безземельних злидарів.

У липні 1914 р. спалахнула Перша світова війна. Українські землі, особливо Галичина, стали ареною кривавих битв на Східному фронті. Понад 3,5 млн українців у російській й 250 тис. в австро-угорській арміях були змушені вести братовбивчу війну, розділені історією на два ворогуючі табори.

Вулиця Хрещатик, м. Київ, поч. ХХ ст.

Бесарабський ринок, м. Київ

ОСНОВНІ ПАМ’ЯТКИ

На початку XX ст. в Україні утвердився стиль модерн — асиметричне планування, залізні конструкції, оздоблення з литого або витого заліза. Найкраща пам’ятка у стилі модерн — **Бессарабський критий ринок** у Києві (1910 р., архітектор Г. Ю. Гай).

У Харкові за проектом архітектора О. Бекетова створено **будинок Харківського медичного товариства** з Бактеріологічним інститутом ім. Л. Пастера на вулиці Пушкінській (1911—1913 рр.).

Бектов також став архітектором **пам’ятника засновнику Харківського університету В. Н. Каразіну** (1905 р. — тобто до 100-річчя існування закладу (скульптор І. Андреолетті)).

У Севастополі 1905 р. за проектом архітектора В. Фельдмана зведено будівлю **панорами «Оборона Севастополя»**, де розміщувалося полотно панорами, створене талановитим художником-баталістом Ф. Рубо.

Найвідомішим творінням В. Городецького є **«Будинок із химерами»** (1902—1903 рр.) — перший у Києві будинок із цементу. Ще одна робота — **караїмська кенаса** (тепер Будинок актора).

А найславетнішим українським архітектором, який здобув загальноєвропейську славу, став Михайло Паращук. Саме він (разом із Антоном Попелем) створив відомий **пам’ятник Адаму Міцкевичу у Львові.**

На початку XX ст. західноукраїнські землі — Східна Галичина, Північна Буковина та Закарпатська Україна — перебували у складі Австро-Угорської імперії, яка належала до числа найвідсталіших держав, адже все ще залишалася напівфеодальною.

Своєрідністю політики Австро-Угорського уряду стало те, що для утримання в покорі всіх залежних націй одним із них надавалися привілеї і з їх допомогою гнобилися інші.

Так, у Східній Галичині переваги й привілеї мали польські шляхтичі, на Північній Буковині — румунські, на Закарпатті — угорські.

Отже, на цих землях українці (а їх тут нараховувалося майже 5 млн) зазнавали гноблення як з боку українських поміщиків, так і німецьких, польських, угорських, румунських, а також австрійських урядовців.

Щоб знайти гідну роботу, українці часто змушені були шукати нову батьківщину, тому їхали до Німеччини, Росії, емігрували до Канади, США, Бразилії, Австралії.

Наприклад, тільки до США за перші десять років XX ст. із Галичини виїхало 160 тис. українців, із Буковини — понад 32 тис., а з Закарпаття — 100 тис.

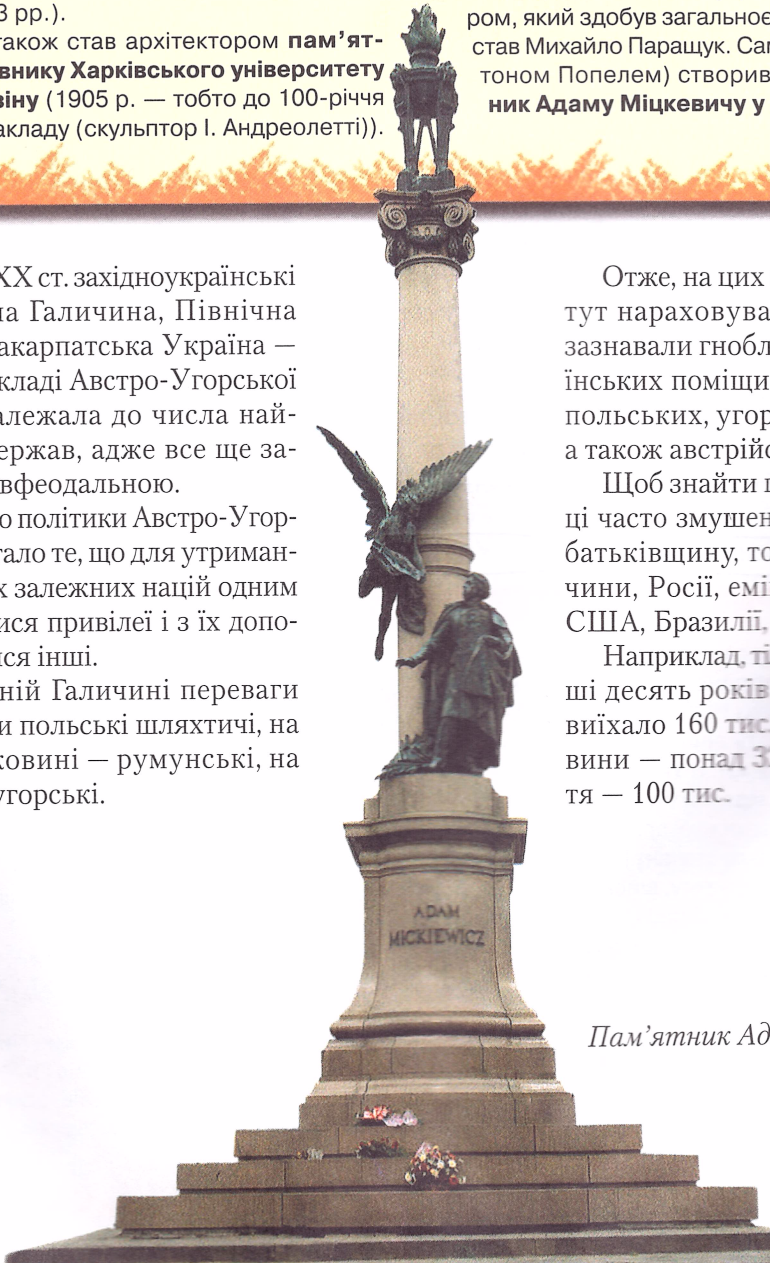

Пам’ятник Адаму Міцкевичу, м. Львів

1917 - Микола II зрікся престолу

Початок XX ст.

1918 - УНР; ЗУНР
1919 - УНР+ЗУНР

САМОСТІЙНА УКРАЇНА

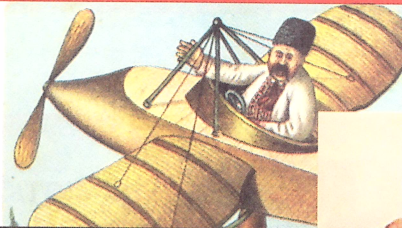

Перша світова війна, що почалася 1914 р., зворушила всі українські землі. Коли у лютому 1917 р. у Росії вибухнула революція й цар Микола II зрікся престолу, українці розпочали розбудову власної держави.

У Києві було утворено Українську Центральну Раду на чолі з професором Михайлом Грушевським. А 10 червня 1918 р. урочисто проголосили про створення Української Народної Республіки (УНР).

М. Грушевський

У цей час у Львові після розпаду Австро-Угорської держави українці теж негайно зорганізували Національну Раду і 1 листопада 1918 р. проголосили незалежність Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР).

22 січня 1919 р. обидва уряди проголосили злуку УНР і ЗУНР. Українську державу визнали західні країни, які направили до Києва свої посольства. Українська держава також вислала до столиць європейських та американських держав своїх послів.

Більшовицька влада Росії на чолі з В. І. Леніним категорично не бажала визнавати молоду державу, вважаючи Україну невід'ємною частиною своєї території.

9 лютого 1918 р. уряд УНР уклав мирний договір з Австрією та Німеччиною в Бресті й попросив їх про військову допомогу в боротьбі проти більшовиків. Німецька й австрійська армії разом з українським військом витіснили більшовиків з України.

Гетьман Скоропадський + німці
1918

Чому на посаду українського гетьмана було обрано саме **Павла Скоропадського** (1873—1945 рр.), адже до перевороту він не брав участі у політичному житті України?

Уродженець відомої української родини, бойовий офіцер царської армії, Георгіївський кавалер і генерал-лейтенант Російської імперії, він був, у першу чергу, військовим.

Очоливши на сім місяців Україну, Скоропадський відкрив Українську Академію наук, Національну бібліотеку, історичний музей, Національну галерею мистецтв, Український національний театр.

Але ці досягнення у сфері культури були, мабуть, єдиним насправді добрим результатом діяльності гетьмана П. Скоропадського. Життя українців він так і не змінив, залишаючись представником тільки верхівки суспільства, а не всього народу.

Ще однією причиною, через яку Скоропадський утратив гетьманство, стало те, що він прийшов до влади за допомогою німецької армії. Це ніяк не могло викликати всенародного схвалення, адже вже кілька років, з 1914 р., українці гинули в Першій світовій, воюючи саме проти німців!

Після повстання й утрати гетьманства Скоропадський був змушений тікати з родиною за кордон.

Він прожив усе життя в Німеччині, під час Другої світової війни дістав від Гітлера пропозицію працювати на фашистів, однак не погодився і не став зрадником України.

Симон Петлюра

1921 – Гал, Вол, Холм – Польща
– Решта – Рад. держ.

Миръ Народамъ!

ОСНОВНІ ПАМ'ЯТКИ

Пам'ятник «Загиблим героям Крут». Пам'ятник М. С. Грушевському в Києві та інші.

Влада Центральної Ради стала викликати невдоволення багатих землевласників. Тому 29 квітня 1918 р. вони провели державний переворот і проголосили генерала Павла Скоропадського гетьманом України. Проти нього вибухнуло повстання, підготовлене Українським Національним Союзом.

На чолі повстанського війська став головний отаман Симон Петлюра, згодом голова Української Народної Республіки. Щоб відбити наступ більшовицьких військ на Україну, отаман С. Петлюра почав переговори з Польщею.

За договором у Варшаві у квітні 1920 р. Польща визнала Українську Народну Республіку і зобов'язалася допомогти українському урядові у війні з більшовиками.

Але більшовики зібрали великі сили, відбили наступ, загнали поляків далеко на захід і впритул наблизилися до столиці Польщі – Варшави. Тільки участь Франції й Англії допомогла Польщі дати їм відсіч.

Бій під Варшавою закінчився підписанням мирного договору в березні 1921 р. у Ризі. Його підписала Польща з Радянською Росією без участі представників уряду УНР, хоч зобов'язувалася не складати ніяких договорів без узгодження з Україною. За цим договором Польща отримала майже всі західні землі України: Галичину, Холмщину, Підляшшя та Західну Волинь, а інша частина країни опинилася у складі радянської держави.

У ЦЕЙ ЧАС У СВІТІ

Припинили існування чотири найбільші світові імперії — Російська, Австро-Угорська, Османська, Германська. Крім того, Росія й Німеччина взагалі втратили статус великих держав, бо вони стали ізгоями світової спільноти: Німеччина як головна винуватиця розв'язання Першої світової війни, а Росія після встановлення там влади більшовиків здобула статус «хворої на „червону чуму"» і взагалі була викреслена з карт світу.

Натомість на картах з'явилися нові молоді держави: Польща, Чехословаччина, Угорщина, Королівство сербів, хорватів і словенців (майбутня Югославія) та Фінляндія.

21-22-I Голодомор

НОВА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА (НЕП) 22

1921—1928 рр.

Неп ґрунтувалась на ринкових відносинах і різноманітних формах власності. Проведення цієї політики стало компромісом, тимчасовим відступом більшовиків від планів негайної розбудови комунізму.

Впровадження непу збіглося в часі зі страшним лихом. Посуха, зруйноване господарство стали причиною першого в Україні голодомору 1921—1922 рр. Допомога голодуючим почала надходити тільки навесні 1922 р., коли сотні тисяч селян уже померли від голоду.

За кілька років відновлено сільське господарство, промисловість і торгівлю. Досягнуто головної мети: влада змогла уникнути другої громадянської війни.

Саме в період непу (30 грудня 1922 р.) Україна перетворилася на складову частину майбутньої супердержави — Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

Роки непу стали для України та й усього Радянського Союзу найкращими за весь період існування держави. Їх навіть назвали «золотими», адже було досягнуто найвищих темпів розвитку країни за всі сімдесят років радянської влади!

ОСНОВНІ ПАМ'ЯТКИ

У мистецтві архітектури запанував конструктивізм. Саме в цьому стилі зведено в тогочасній столиці України — Харкові — будівлю **Держпрому** (архітектори С. Серафімов, С. Кравець, М. Фільгер; 1925—1929 рр.).

Для здобуття дозволу на будівництво Держпрому архітекторам довелося шукати пояснення майбутній формі споруди. Адже ставлення партійних лідерів до конструктивізму та інших авангардних течій в архітектурі не було однозначним. Тому, аби розпочати будівництво, автори проекту переконали керівництво республіки у тому, що різнорівнева висота майбутньої будівлі повторює розташування на нотному стані нот першого рядка пролетарського гімну — «Інтернаціоналу», що взагалі-то дійсності не відповідає.

1922 р. у м. Лохвиця до 200-річчя від дня народження **Григорія Сковороди** було зведено **монумент** на його честь за проектом одного з найвідоміших митців того часу — І. Кавалерідзе, він же став автором **пам'ятника Т. Г. Шевченку** в м. Полтава.

Столичний Харків, будівля Окрвиконкому, 1930-ті рр. XX ст.

Крім того, неп стає своєрідним «ренесансом» для української культури. Відбувається бурхливий розвиток літератури, образотворчого мистецтва, навіть кіно. Саме в роки непу почала випускати фільми перша в Україні Одеська кіностудія і було побудовано знамениту Київську кіностудію.

У своїй діяльності українські митці, попри всі політичні перепони, досягають феноменальних висот.

Щодо культури простого народу — тут мова йшла про ліквідацію неписьменності. За переписом 1920 р., із 26 мільйонів населення України неписьменних (віком від восьми років) налічувалося понад 12 мільйонів людей. Для вирішення цієї проблеми вже до кінця 1925 р. було відкрито 13 тисяч шкіл, гуртків і пунктів ліквідації неписьменності (лікнепів). Як наслідок, 1928 р. чисельність письменних в Україні становила вже 70 %.

Слід зазначити, що для незалежної України неп дає деякий досвід ринкових відносин і вміння в найкоротший термін виводити країну з кризи.

У ЦЕЙ ЧАС У СВІТІ

1922 р. — Велика Британія перестала володарювати над Єгиптом, і ця колишня колонія перетворилася на незалежне Королівство Єгипет.

Туреччина стала республікою, а в Угорщині, Болгарії, Іспанії та Югославії, навпаки, відбулися військові перевороти, що знищили там республіканські устрої. До влади прийшли жорстокі диктатори.

Крім того, у світі відбулися дві події, які мали зовсім протилежне значення і наслідки яких ще не можна було передбачити.

У Німеччині створюється Націонал-соціалістична робітнича партія, яку за кілька років очолить Адольф Гітлер.

А в Італії Беніто Муссоліні встановлює фашистську диктатуру і починає формувати перші фашистські «бойові групи».

Тоді ж у Парижі п'ятнадцять держав світу підписують договір про заборону війни як знаряддя національної політики.

Площа Свободи та будівля Держпрому, м. Харків

СОХИ.
МЫ СТАЛИ
СТРАНОЙ
ТРАКТОРА
КОМБАЙНА

Україна у складі СРСР

32-33-II Голодомор.

ЧЕРВОНИЙ ТЕРОР

У 20-ті роки XX ст. Радянський Союз у своєму розвитку суттєво відставав від більшості країн Європи й Америки. А вже 1937 р. він посів друге місце у світі після США. Однак ціна такого стрибка (індустріалізації) була занадто високою, особливо для України.

Для того щоб виконати плани керівника країни Й. Сталіна щодо прискореного розвитку промисловості, потрібні були величезні кошти, і основним їх джерелом стало українське село.

ОСНОВНІ ПАМ'ЯТКИ

У роки перших п'ятирічок сформувався особливий архітектурний стиль, канон радянського будівництва — так званий радянський псевдокласицизм. Це був стиль офіційних установ, що поєднував у собі традиції минулого та радянську символіку у зовнішньому та внутрішньому оформленні.

У цьому стилі зведено **будинок сучасної Верховної Ради України** (1936—1939 рр., архітектор В. Заболотний).

Пам'ятник цього часу — **М. Гоголю** в Полтаві (1936 р., скульптор Л. Позен). А обличчям усієї індустріалізації в Україні, мабуть, можна назвати величну споруду **ДніпроГЕСу**.

Голодомор 1932—1933 рр. є однією з найжахливіших сторінок нашої історії. Він став результатом цілеспрямованої політики держави.

Восени 1932 р., коли з українських колгоспів було вивезено весь хліб, почалися обшуки по хатах.

У селян на користь держави забирали будь-які запаси їжі — сухарі, картоплю, фрукти. Тобто провадили дії, свідомо спрямовані на фізичне винищення селянських родин.

Смертність від голоду почалася вже взимку, а з березня 1933 р. стала масовою. Селяни були змушені їсти собак, котів, їжаків, пацюків, листя й кору дерев.

Прагнучи врятувати від смерті хоча б дітей, люди везли їх у міста й залишали в установах, лікарнях, у парках, на вулицях. Лиха доля українців була оповита завісою мовчання. Керівник країни Й. Сталін наказав ставитися до голодомору як до явища, якого не було. А щоб запобігти втечі голодуючих за межі республіки, на кордонах розставили загороджувальні загони військових. За уточненими даними, в Україні внаслідок голодомору 1932—1933 рр. загинуло не менше 8 млн людей!

Водночас мільйони тон зерна Радянський Союз вивозив за кордон. А навіть частини його вистачило б, щоб урятувати людей від жахливої голодної смерті.

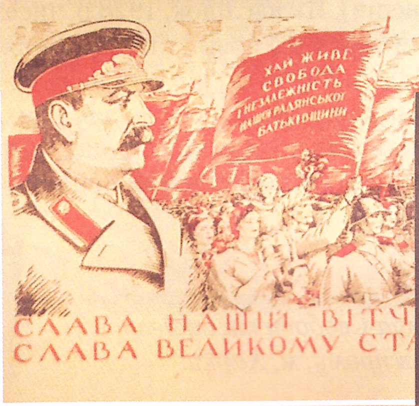
ХАЙ ЖИВЕ СВОБОДА І НЕЗАЛЕЖНІСТЬ НАШОЇ РАДЯНСЬКОЇ БАТЬКІВЩИНИ
СЛАВА НАШІЙ ВІТЧ
СЛАВА ВЕЛИКОМУ СТ

У ЦЕЙ ЧАС У СВІТІ

На початку 30-х рр. до Європи з США прийде економічна криза, яка стане найглибшою та найглобальнішою в історії людства. Вона охопить всі країни світу і відкине їхню економіку аж до рівня початку століття. Світ назве цю кризу «Великою депресією».

1933 р. США очолить найвидатніший президент — Франклін Рузвельт. Саме він виведе країну з «Великої депресії». Рузвельт стане єдиним президентом в історії Сполучених Штатів, який обійматиме цю посаду чотири терміни поспіль (з 1933 до 1945 р.) замість дозволених Конституцією двох.

Того ж року на політичній арені Європи з'явиться одна з найкривавіших фігур в історії людства — Адольф Гітлер. Після перемоги на парламентських виборах у Німеччині 1933 р. він здобуде посаду рейхсканцлера.

Добувати кошти з мільйонів розрізнених селянських господарств було дуже складно, і тому їх силаміць об'єднали в колгоспи. Під час цієї колективізації було знищено всі заможні селянські господарства. У родин відбирали (конфісковували) все майно і висилали людей на Північ і до Сибіру. Такою була доля 860 тис. українських селян.

По всій країні влада почала насаджувати страх і покору, обравши для цього шлях репресій. Почалися неправдиві звинувачення у неіснуючих злочинах і ув'язнення та розстріли сотень тисяч учених, військових, учителів, лікарів, інженерів, діячів мистецтва. Не витримуючи фізичних мук, люди давали свідчення, яких вимагали слідчі, зводячи наклепи і на себе, і на своїх знайомих. Так забезпечувалася чергова хвиля арештів.

І все це супроводжувалося деклараціями прав і свобод громадян, що їх проголошували Конституції СРСР та УРСР 1936—1937 рр.

Тоталітарна система управління державою характеризується повним контролем влади над усіма сферами життя суспільства, фактичною ліквідацією конституційних прав і свобод людини. Вона здійснюється за допомогою офіційної державної ідеології, обов'язкової для всіх громадян, та терору таємних служб, які переслідують або знищують усіх інакомислячих. Усі ці ознаки за часів правління Й. Сталіна виявилися повною мірою в управлінні СРСР. Частина з них була властивою для країни майже до середини 90-х років XX ст.

ГОЛОДАЮЩИМ
ЕТЯМ
ОМОЩ

У Харкові 1935 р. було відкрито пам'ятник Т. Г. Шевченку. Його автори М. Манізер, Й. Лангбард

22 черв 41 – Вел Вітч Війна

42-лип. фашист

ВЕЛИКА ВІТЧИЗНЯНА ВІЙНА

1941–1945 рр.

Друга світова війна почалася 1 вересня 1939 р. з нападу Німеччини на Польщу. А 17 вересня 1939 р. війська Радянського Союзу теж перейшли польський кордон і вступили на територію Західної України. Сталін і Гітлер знищили молоду державу, просто поділивши її між собою.

За рік було вислано до Сибіру майже 10 % всього населення Західної України. Тому не дивно, що радісні почуття народу з приводу повного об'єднання України швидко змінилися абсолютно протилежними настроями.

22 червня 1941 р. почалася Велика Вітчизняна війна. Армія Гітлера без оголошення війни напала на колишнього союзника — Радянський Союз.

Однією з перших прийняла цей нищівний удар Україна.

З одного боку — непідготовленість СРСР до війни; сталінський терор 30-х років проти військових, який викреслив з армії 3,5 млн фахівців; прорахунки Сталіна у визначенні термінів початку війни, напрямків ударів та у плануванні оборони. З іншого — чисельна й технічна перевага армії Гітлера і швидкість її дій, — усе це стало причиною того, що до липня 1942 р. Україну повністю окупували фашистські війська.

На захопленій території Гітлер установив жорстокий окупаційний режим.

У ЦЕЙ ЧАС У СВІТІ

Гітлерівська армія до літа 1941 р. захопила Польщу, Данію, Норвегію, Люксембург, Голландію, Бельгію та Францію. Дуже скоро стало зрозуміло, що війна триватиме довше, ніж планував Гітлер. Дії останнього в Західній Європі стали менш активними. Однак лідери західних країн, які об'єдналися з СРСР у боротьбі проти фашистів, не поспішали з відкриттям другого фронту в Європі.

Тільки в червні 1944 р., коли поразка Гітлера стала очевидною, англо-американські війська почали висадку у Франції. Крах Третього рейху став неминучим.

Проти ночі 9 травня 1945 р. військове керівництво Німеччини підписало пакт про повну капітуляцію. Скінчилася війна в Західній Європі.

Через декілька місяців, 2 вересня 1945 р. з капітуляцією Японії остаточно завершилася Друга світова війна.

Вона стала наймасштабнішим конфліктом в історії людства, адже в неї було втягнуто 61 країну, тобто 80 % населення планети! Військові дії велися на всіх океанах; в Європі, Азії, Африці, Океанії.

43-44- звільн. Укр.

Фашисти по-звірячому катували мирне населення України. Понад 250 сіл були спалені разом із жителями. Багато людей загинуло від голоду — тільки Київ утратив близько 60 % своїх мешканців, більш ніж на третину скоротилося населення Харкова. За часів окупації німцями було замордовано близько 850 тис. євреїв. Тільки протягом 29—30 вересня 1941 р. у Києві в Бабиному Яру окупанти розстріляли понад 150 тис. людей — євреїв, українців, росіян...

У таборах на території України загинуло майже 1,3 млн військовополонених.

Величезний внесок у перемогу нашого народу над фашизмом зробили партизани.

Вони самотужки створювали в лісах загони, діставали зброю і воювали проти гітлерівців не на фронтах, а в тилу.

Головна мета діяльності партизанів — порушення роботи зв'язку ворога.

З кінця 1941 р. фашисти стали використовувати українські залізниці для підвезення на фронти зброї, військового спорядження, мільйонів своїх солдатів із Німеччини. А назад везли у рабство сотні тисяч наших земляків.

Саме партизани почали так звану «рейкову війну». Восени 1941 р. прогримів перший організований ними вибух на залізниці, який затримав просування німецьких ешелонів у центр нашої держави. Поступово партизани розвинули таку активність, що німці були змушені для охорони залізниць відкликати з фронту 18 дивізій, а це близько 300 тис. солдатів!

1943 р. партизани провели дві масштабні операції на залізницях — «Рейкову війну» і «Концерт», підірвавши понад 3500 ешелонів ворога і надовго паралізувавши рух німецьких потягів.

За роки війни партизани знищили 1500 ворожих танків, 200 літаків, 600 залізничних і 1600 шосейних мостів.

Курська дуга змінила

Після перелому у війні, після битв під Сталінградом та на Курській дузі хід боїв змінився докорінно. Почався контрнаступ радянських військ і звільнення території нашої країни.

В Україні з цією метою було проведено низку бойових операцій. Звільнення почалося з Донбасу та Харкова влітку 1943 р., а закінчилося восени 1944 р. звільненням Закарпаття.

У ході війни український народ зазнав величезних людських втрат: 3 млн громадян загинуло на фронтах, 5,5 млн — у зоні окупації, 2,3 млн — силоміць вивезені до Німеччини. Перемога дісталася дорогою ціною!

За роки окупації та бойових дій населення України зменшилося на 14,5 млн людей, понад 700 великих і малих міст і 28 тис. сіл були зруйновані.

50-вумовлено

ПОВОЄННА ВІДБУДОВА

Переможний 1945 рік! Але вся Україна лежить у повоєнних руїнах.

Для швидкої відбудови країни просто бракувало людей, тому навіть на фізично важкі роботи в шахтах, у металургії залучалися підлітки та жінки.

Результати напруженої праці народу вражали. 1950 р. українське виробництво було відновлено: запрацювали всі фабрики, заводи, шахти й електростанції.

Люди працювали, не шкодуючи сил. Позаду лишилася війна, яка обійшлася надто дорого: у кожній родині хтось загинув. Попереду ж були надії на те, що завдяки здобутій перемозі відійде в минуле важке злиденне життя, держава дбатиме про добробут населення.

Однак природа тоталітарної держави не змінилася. Сільське господарство знову зазнавало жорстокої експлуатації. Селянство утискувалося величезними податками, що були запроваджені буквально на все, навіть на кожне фруктове дерево.

У ЦЕЙ ЧАС У СВІТІ

1945 р. — довгоочікувана перемога в найкривавішій війні за всю історію людства! Війна забрала 60 мільйонів життів, а сотні мільйонів людей витримали жахливі випробування голодом, бомбардуваннями, геноцидом (знищення націй).

Під час боїв було зруйновано тисячі міст і сіл, пам'яток культури, що створювалися працею багатьох поколінь.

Крім того, Друга світова війна посприяла створенню зброї величезної руйнівної сили — ядерної. Уже 1945 р. США випробували її на японських містах Хіросимі та Нагасакі.

Скінчилася Друга світова війна, багато країн планети, об'єднавшись, спільно перемогли фашизм. Здавалося, що після такої війни світова спільнота понад усе прагнутиме зберегти мир.

Однак не минуло й року, як 1946 р. між колишніми союзниками: СРСР, Великою Британією та США спалахнула так звана «третя світова війна». Вона розділила планету на два ворожих табори, тривала півстоліття та ввійшла в історію під назвою «холодної війни».

Меморіальний комплекс євреям, закатованим гітлерівцями, м.Скалат

46-47 - III Голодомор.

1946 р. Україну спіткала жахлива посуха, літня спека стала найстрашнішою за останні сто років. Перший у сезоні дощ випав наприкінці липня, коли на полях уже просто нічого було рятувати — все вигоріло вщент.

У 1946—1947 рр. до України вже втретє прийшов голодомор. У Харківській, Полтавській, Запорізькій, Одеській, Миколаївській, Херсонській та ще семи областях України зібрали «врожаї» зерна менші, ніж посіяли. В інших областях, що не постраждали від посухи, врожай був нормальним. Однак увесь хліб звідти пішов не до голодуючих земляків, а в Польщу, Чехословаччину, Болгарію для підтримки комуністичних урядів — ставлеників Й. Сталіна.

Від третього голодомору в Україні загинуло майже мільйон людей. Відповідальність за цю трагедію цілком покладено на державу, для якої доля українського селянства й цього разу була байдужа.

Слава Україні

Пам'ятник героям УПА, замордованим у катівнях НКВД у 1940—1950 рр., м. Скалат

20і - ОУН, УПА

Після Великої Вітчизняної війни Радянський Союз не припинив «підтягати» західноукраїнські землі до своєї «подоби»: людей силоміць заганяли до колгоспів, масово заарештовували, без суду й слідства відсилали в заслання, знищували їхні церкви.

У цих умовах проти сталінського режиму на західноукраїнських землях виступали ОУН—УПА (Організація Українських Націоналістів — Українська Повстанська Армія).

Вони виникли ще в 20-ті роки, коли ці землі перебували під владою Польщі, і вже тоді основною своєю метою проголосили боротьбу за українську незалежність.

Слід зазначити, що на початку Другої світової війни ОУН—УПА навіть зробили спробу співпрацювати з Гітлером, сподіваючись, що той надасть Україні незалежність. Але незабаром стало зрозуміло, що Гітлер цього ніколи не зробить, адже розглядає українців тільки як рабів для свого «Великого рейху».

Тому ОУН—УПА почали складну боротьбу за свою мрію про українську незалежність одразу в двох напрямках: і проти фашистів, і проти радянських військ.

Загальна чисельність повстанців становила приблизно 90 тис. людей, 85 % із них були простими селянами. Їхньою тактикою стали диверсії, засідки, замахи на комуністичних працівників, пропаганда ідей незалежності через розповсюдження листівок і вивішування національних прапорів.

У цілому, за 1944—1954 рр. повстанці провели 14,5 тис. бойових операцій, під час яких загинуло до 30 тис. радянських працівників та військових і до 40 тис. інших громадян.

Про жорстокість членів ОУН—УПА написано чимало, але жорстокість була і в діях їхніх супротивників. Повністю спалені та збезлюднені хутори й цілі села на Західній Україні — це справа рук радянської влади, яка розуміла, що повстанці так довго тримаються завдяки допомозі місцевого населення.

Однак боротьба була аж занадто нерівною. В серпні 1954 р. підпілля ОУН—УПА було повністю розгромлено, більшість активістів страчено.

Таким чином, край вдалося вгамувати. Та ідея самостійності не вмерла.

Її підхопили інші покоління борців за вільну Україну в 1960-х — 1990-х рр.

«ВІДЛИГА»

10 років 54–64

1954–1964 рр.

5 березня 1953 р. Радянський Союз залишився без свого вождя — помер Й. Сталін. Країну очолив М. Хрущов, з ім'ям якого пов'язаний процес десталінізації країни.

Хрущов першим спромігся заявити про беззаконня та сваволю сталінського режиму в 30-х — на початку 50-х років, про масові арешти й розстріли 30-х років, про знищення Сталіним цілих народів. (Цю доповідь відкрито надрукують тільки через тридцять років!)

Хрущов назавжди припинив політику масових арештів і розстрілів, реабілітував тих, хто вже загинув безвинно за ґратами.

В Україну почали повертатись із ув'язнення тисячі незаконно засуджених. Після сталінського «льодовикового періоду» настала хрущовська «відлига». Почалися реформи в економіці, масове житлове будівництво. Родини стали одержувати окремі квартири. Колгоспники змогли нарешті отримати паспорти й право вільно пересуватися країною.

Однак у Хрущова були й серйозні прорахунки та помилки, крім того, довести всі реформи до кінця і повністю змінити життя країни йому так і не вдалося.

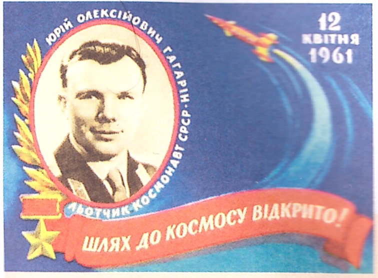

12 квітня 1961 р. відбувся перший політ людини у космос.

Радянський льотчик-космонавт Юрій Гагарін на космічному кораблі «Восток» за 108 хвилин облетів земну кулю і успішно приземлився.

У ЦЕЙ ЧАС У СВІТІ

1961 р. увійшов в історію Європи як рік побудови «Берлінської стіни». Після розгрому гітлерівської Німеччини переможці поділили країну на дві частини: Західну Німеччину (ФРН) та Східну (НДР). Життя в НДР будувалося за зразком Радянського Союзу, а німців це не влаштовувало, тож вони масово тікали до ФРН. Авторитет СРСР у світі падав, тож державі необхідно було припинити втечі східних німців від «гарного життя». Проти ночі 13 серпня 1961 р. солдати СРСР збудували бетонну стіну, що відділила східну частину Берліна від західної, перешкодивши таким чином втечам.

Стіна була 155 км завдовжки і понад 2 м завширшки. Вона на довгі роки стала символом роз'єднання німецького народу.

Однією з найнебезпечніших подій «холодної війни» стала так звана Карибська криза 1962 р. Тоді світ уперше опинився на порозі реальної загрози ядерної війни. На щастя, взяв гору здоровий глузд і керівники США та СРСР — Джон Кеннеді та Микита Хрущов — змогли знайти компроміс. Конфлікт було залагоджено за кілька хвилин до початку запуску ядерних ракет.

ОСНОВНІ ПАМ'ЯТКИ

1956 р., у дні святкування 100-річчя від дня народження І. Франка відбулося урочисте відкриття у Києві **пам'ятника Каменяреві**, виконаного скульпторами О. Білостоцьким і О. Супруном та архітектором М. Іванченком.

На противагу йому (це було ніби змагання) 1961 р. у Львові звели також **пам'ятник Франку** (В. Борисенко, Д. Крвавич, Я. Чайка).

А головним символом цієї епохи, її пам'яткою стали звичайні п'ятиповерхівки — «хрущовки».

ОСНОВНІ ПАМ'ЯТКИ

Пам'ятник загиблим військовополоненим і мирним жителям — **Сирецький масив** (більше відомий як **Бабин Яр**) створено 1976 р., автори М. Лисенко і В. Сухенко.

Меморіальний комплекс «Український державний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941—1945 рр.» у Києві. Скульптор Є. Вучетич, архітектор Є. Стамо, керівник проекту В. Єлизаров (1981 р.).

РОКИ «ЗАСТОЮ»

64-85

1964—1985 рр.

Ці роки в історії прийнято називати роками «застою». Новий лідер країни Л. Брежнєв припинив усі реформи свого попередника Хрущова. Керівництво постійно заявляло, що всі потреби народу виконані, немає жодних проблем і в країні от-от запанує щастя.

Країни світу швидко розвивалися, а СРСР «тупцював» на місці. Уся техніка на підприємствах застаріла, більшість товарів, що випускалися, були дуже низької якості, їх ніхто не купував. Водночас багато необхідних речей неможливо було придбати — їх просто не вистачало на всіх охочих.

Застій був не тільки в економіці, а й у культурі, науці та взагалі в усьому суспільстві. Країна потребувала негайних змін і розвитку.

Пам'ятник громадянам м. Києва і військовополоненим, розстріляним німецько-фашистськими загарбниками у Бабиному Яру

У роки «застою» помітно уповільнилися темпи розвитку вітчизняної науки, яка звичайно посідала провідні місця у світі. Незважаючи на це, за ці роки кількість науковців у республіці невпинно зростала й становила на середину 1980-х рр. понад 200 тис. людей (1965 р. — 94 тис.). Вони впровадили у виробництво понад 30 тис. наукових розробок, однак це склало тільки невелику частину винаходів учених республіки.

Виробничники не бажали жодних змін, навіть позитивних, тому неохоче впроваджували наукові відкриття на фабриках, заводах, у сільському господарстві.

За таких умов зусиллями вчених, насамперед Б. Патона, в Україні було створено найбільший у світі центр наукових досліджень у галузі зварювання металів, зварювальних конструкцій і нових металургійних методів добування високоякісних та особливо чистих металів і сплавів. Завдяки цьому Україна стала лідером у новітніх системах зварювання, які здійснювалися на землі, під водою і в космосі.

1966 р. в Україні було збудовано найбільший у Європі лінійний прискорювач електронів.

У ЦЕЙ ЧАС У СВІТІ

Інша комуністична країна — Китай — за допомогою реформ Ден Сяопіна дуже швидко вийшла з кризи і досягла найвищих у світі темпів економічного зростання.

У 60-ті рр. XX ст. усі колонії Великої Британії та Франції здобули довгоочікувану незалежність. 1960 рік за рішенням ООН дістав назву «рік Африки», адже саме в цей час здобули незалежність 17 держав Африки (усього на карті «чорного» континенту в цей період з'явилося 56 нових держав).

В Італії у ці десятиліття з непостійним успіхом ведеться активна боротьба з мафією, злочини якої обурюють усю країну: викрадення та вбивства людей, замах на життя тодішнього папи римського Івана Павла II 1982 р.

ПЕРЕБУДОВА

85-91

1985–1991 рр.

Перебудовою в історії назвали останні роки існування Радянського Союзу, під час яких було зроблено спробу реформувати економіку й політику держави. СРСР дуже відставав у своєму розвитку від інших країн світу, тому останній керівник країни М. Горбачов запропонував розпочати перебудову.

Горбачов уперше за часи існування Радянського Союзу зняв заборону на свободу слова! В Україні стало можливим відкрито обговорювати історичне минуле й проблеми сучасності. Було надруковано книжки, показано фільми авторів, які впродовж 70 років заборонялися.

Повертаються з в'язниць сотні жертв неправдивих звинувачень. Реабілітовувалися імена сотень тисяч, мільйонів тих, хто вже не міг повернутися, бо не дожив в ув'язненні до цих днів.

Настав час, коли стало зрозуміло: країна, створена силоміць з дуже різних народів і силоміць утримувана в багаторічній покорі, більше не бажає так жити! З 1990 р. в усіх п'ятнадцяти республіках почався рух за вихід із Радянського Союзу.

16 липня 1990 р. було прийнято «Декларацію про державний суверенітет України», в якій заявлялося, що вся влада на її території належить тільки народу України. Це стало першим кроком на шляху до незалежності нашої держави.

ОСНОВНІ ПАМ'ЯТКИ

1991 р. було повернено греко-католикам **собор Святого Юра** у Львові (колишня резиденція митрополита й одна з найпрекрасніших будівель старого міста).

Моторошні й повчальні пам'ятники з'явилися в Києві, Харкові, в багатьох інших містах України — **пам'ятники жертвам Чорнобильської катастрофи та радіаційного опромінення.**

У ЦЕЙ ЧАС У СВІТІ

У Німеччині в листопаді 1989 р. нарешті було зруйновано «Берлінську стіну».

Почалося об'єднання двох частин Німеччини в єдину державу.

Велику Британію вперше за історію країни очолила жінка — Маргарет Тетчер. За вміння відстоювати інтереси своєї держави, за твердість у вирішенні найскладніших політичних проблем її назвали Залізною Леді.

Маргарет Тетчер керувала Британією одинадцять років, за які піднесла країну з глибокої кризи на перші місця у світі.

В Україні на середину 1980-х рр. було зосереджено 40 % атомних електростанцій СРСР.

26 квітня 1986 року на Чорнобильській АЕС стався вибух одного з атомних реакторів. Відбулося це, як з'ясувалося пізніше, через прорахунки конструкторів, будівельників та працівників АЕС, на які керівництво держави просто своєчасно не звернуло уваги.

Найбільша екологічна катастрофа ХХ ст. в Україні мала страшні наслідки. Від радіоактивного опромінення в перші дні після катастрофи померло кілька десятків людей. Під час ліквідації наслідків аварії було задіяно 800 тис. людей, із яких уже через три роки 64 тис. стали інвалідами, а 7 тис. — померли.

Наслідки цього лиха погано позначилися на здоров'ї 3,5 млн людей і, зокрема, 1 млн дітей, що продовжували жити на забруднених радіацією територіях. Чорнобильська катастрофа завдала збитків на десятки мільярдів доларів. Крім прямих витрат на ліквідацію аварії, потрібно було швидко відселити 160 тис. людей і побудувати їм житло. Сільське господарство втратило 2 тис. га землі.

74 райони 12 областей України, тобто 50 тис. кв. м, були забруднені радіонуклідами.

Найбільше постраждали Київська, Житомирська та Рівненська області.

Незалежність

1 груд 91 - референдум 90%.
Кравчук

24 серпня 1991 р. в Україні ухвалили Акт проголошення незалежності держави. 1 грудня 1991 р. у цей документ дістав усенародну підтримку: під час референдуму за нього проголосувало понад 90 % населення. Того ж дня було обрано першого Президента незалежної України — ним став Леонід Кравчук.

Україна, ставши незалежною державою, зобов'язалася подолати багато труднощів, які залишилися від минулих часів. Це й бідність більшості населення, й відставання від інших країн, і порушення прав і свобод людини.

За короткий термін в Україні було створено: нову систему державного управління, власні збройні сили, власну фінансову систему, власну грошову одиницю (гривню).

Але й нині залишається ще багато нерозв'язаних проблем: обладнання виробництва новою технікою, створення нових робочих місць, розвиток науки та культури тощо.

Сьогодні незалежну Україну знають у світі за її досягненнями у культурі, науці, мистецтві та спорті. Наприклад, на Олімпійських іграх 2004 р. Україна посіла почесне 12 місце серед 202 країн-учасниць.

Розвиток інституту президентства в Україні почався ще у 10-х рр. XX ст. За часів діяльності Центральної Ради було видано чотири універсали, тобто укази, які мали закласти підґрунтя демократизації українського суспільства.

Одним із універсалів, від 20 листопада 1917 р., була проголошена Українська Народна Республіка.

29 квітня 1918 р. її Президентом обрали видатного історика та публіциста, визначного політичного і державного діяча Михайла Сергійовича Грушевського.

Монумент на честь 10-річчя незалежності, м. Київ

Сучасні гроші України

Незалежність

Український народ має жити в добробуті й справедливості. Тому, коли під час виборів Президента України восени 2004 р. стали очевидними злочини влади, що поставили під сумнів чесність виборів, українці вийшли на вулиці та майдани з вимогою покласти край неправді. Мільйони наших співвітчизників мирним протестом захищали справедливість, своє право на життя за законами і по совісті.

Акції протесту, що тривали понад місяць, проходили під помаранчевими прапорами. Саме тому ці події назвали «Помаранчевою революцією». Українці відстояли право на чесні вибори, домігшись у Верховному Суді рішення про переголосування другого туру виборів. 26 грудня 2004 р. Президентом України обрано Віктора Ющенка.

Події осені-зими 2004 р. засвідчили, що тільки від нас із вами залежить майбутнє нашої країни.

У зв'язку з критичним станом економіки влітку 1994 р. відбулися дострокові президентські вибори, в результаті яких другим Президентом України стає Л. Д. Кучма. Під його керівництвом протягом 10 років (2 терміни поспіль) наша країна просувалася шляхом демократичного розвитку.

94-Кучма

ОСНОВНІ ПАМ'ЯТКИ

Пам'ятники Незалежності України, в першу чергу, в Києві.

Відомий **«Пам'ятник дружині моряка»** на одеському причалі, пам'ятник **«Золота дитина»** — символ Одеси.

У Харкові — **«Пам'ятник закоханим»** та унікальний **«Скрипаль на даху»**.

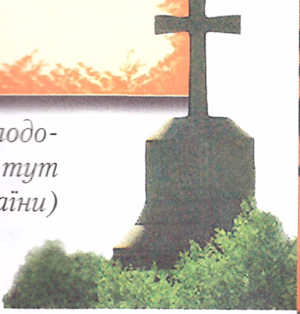

Пам'ятник жертвам трьох голодоморів у м. Лубни (вважається, що тут знаходиться центр України)

28 червня 96 – Конст.

наю Можемо
ак!
щенко

З проголошенням незалежності України 24 серпня 1991 р. у нашій державі починається конституційний процес, тобто розробка й обговорення різних варіантів нової Конституції, її розділів і статей.

З 1992 до 1994 р. конституційна комісія, до складу якої ввійшли Президент України, спікер, учені-правознавці, судді та народні депутати, створила два проекти Конституції, які були внесені на всенародне обговорення. Однак жоден із них не був прийнятий.

З 1994 р.у нові проекти Конституцій почали створювати представники різних політичних партій. Найгострішими стали проблеми форми правління в Україні, питання власності, виборної системи, державної мови та національної символіки.

Однак поступово було узгоджено всі спірні питання, і 28 червня 1996 р. у більшістю голосів депутатів Верховної Ради Конституцію України нарешті було ухвалено.

Відтоді день **28 червня** оголошено національним святом України — Днем Конституції.

У ЦЕЙ ЧАС У СВІТІ

За останні сто років світ суттєво змінився, змінилося і людство. Люди збагнули, що, хоч і живуть вони в різних країнах, мають різний колір шкіри і розмовляють різними мовами, їх об'єднує спільний дім — Земля.

Із розвалом СРСР «холодна війна», на яку було витрачено 7500 мільярдів доларів США, закінчилась. Однак у наш час зберігаються колосальні арсенали засобів масового знищення і звичайної зброї. Відбувається поширення військової технології, і вона потрапляє до політично нестабільних регіонів.

Небезпечними регіонами залишаються сьогодні Близький Схід, Афганістан, Іран, Ірак, Палестина та інші.

Світовою проблемою є енергетична. XX ст. побило всі рекорди з енергоспоживання. За оцінками вчених, тільки за останні п'ятдесят-шістдесят років населення планети використало $^2/_3$ усього палива, яке розвідало людство за весь час свого існування. Крім того, масове використання нафти, газу, вугілля завдає великих збитків природі та здоров'ю людини через викиди, що містять шкідливі речовини. Ситуація ускладнюється й тим, що рослини та океан уже не встигають поглинати усю кількість вуглекислоти. Отже, стає гострим питання з розробки й використання нетрадиційних джерел енергії.

Співвідношення чисельності населення й обсягів продовольства — ще одна з найважливіших проблем людства. Кількість голодуючих у світі, за даними ООН, зросла з 450 млн 1970 р. до майже 700 млн на сьогодні. На Землі живе 6 мільярдів людей, а це означає, що кожний десятий мешканець планети голодує. Ситуація в країнах, що розвиваються, склалася так, що без допомоги світової спільноти вже нині на голодну смерть приречені мільйони людей в Африці й Азії.

Інші найважливіші проблеми сучасності — екологічна криза, проблема перенаселення планети, подолання відсталості країн, що розвиваються, боротьба з міжнародним тероризмом та ліквідація небезпечних хвороб (СНІД тощо).

Вирішити ці проблеми людство може тільки спільно, якщо об'єднає свої зусилля заради загальної мети.

Розум. – ост Гетм.
Калнишев – ост. отам.

ПЕРЕВІР СЕБЕ

ПИТАННЯ

1. Назвіть античні міста у Північному Причорномор'ї.
2. Хто і коли запровадив християнство у Київській Русі?
3. Назвіть причини виникнення козацтва в Україні.
4. Які основні битви відбулися у ході Національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького?
5. Як ви гадаєте, які причини змусили гетьмана І. Мазепу укласти союз із Карлом XII проти Петра І?
6. Чому один із періодів історії України названий Руїною?
7. Хто став останнім гетьманом України, а хто — останнім кошовим отаманом?
8. Назвіть найвидатніших учених України XIX ст.
9. Скільки разів Україна намагалася здобути незалежність?
10. Чому різні періоди історії Радянської України мають назви «відлига» та «застій»?

ВІДПОВІДІ

1. *Ольвія, Херсонес, Пантікапей тощо.*
2. *Київський князь Володимир у 988 р. н. е.*
3. *Посилення утиску селянства та масова втеча населення від панського гніту.*
4. *Битва під Жовтими Водами (5 травня 1648 р.), битва під Корсунем (16 травня 1648 р.), битва під Пилявцями (13 вересня 1648 р.), битва під Зборовом (вересень 1649 р.), битва під Берестечком (червень 1651 р.), битва під Батогом (червень 1652 р.).*
5. *Прагнення визволити Україну з російського ярма, невдоволення політикою Петра І.*
6. *Другу половину XVII ст. називають Руїною, тому що вона стала для України часом суспільного розбрату (громадянських війн), чужоземних вторгнень (поляків, турків, росіян) та подальшого спустошення вже знекровленого Визвольною війною (1648—1654 рр.) краю.*
7. *Кирило Розумовський (1728—1803 рр.) — останній гетьман України.*
   Петро Іванович Калнишевський (1691—1803 рр.)— останній кошовий отаман Запорозької Січі.
8. *Зоолог І. Мечников, фізіолог І. Сєченов, мікробіолог М. Гамалія, засновник сучасної фізичної хімії М. Бекетов, професор фізики М. Умов, історики: М. І. Костомаров, Д. І. Яворницький та перша жінка — доктор історичних наук О. Я. Єфименко.*
9. *Перший — під час Визвольної війни під проводом Б. Хмельницького (1648—1654 рр.); другий — у період революції 1917—1918 рр.; третій — під час розвалу Союзу Радянських Соціалістичних Республік у 1991 р.*
10. *«Відлигою» назвали десятиліття після смерті Сталіна — 1953—1964 р.. Саме в цей період стала відчутною атмосфера змін та новизни, особливо в культурному й духовному житті України. На деякий час послабився тиск держави на суспільство та тотальний нагляд за творчою інтелігенцією. І хоча хрущовська «відлига» не була тривалою та завершеною, однак саме вона відкрила перспективу подальшого розвитку нашого суспільства.*
    Період 1965—1985 рр. дістав назву «застій», тому що гасло комуністичного будівництва залишилось, але комунізм відсунули в неокреслене майбутнє. Економіка країни дедалі більше відставала у розвитку від західних країн, а всі політичні та соціально-економічні проблеми, які вимагали термінового розв'язання, замовчувалися.

Миронівка
Канів
253
Чорнобай
Тараща
Богуслав
Черкаси
Корсунь-Шевченківський
Городище
Лисянка
Звенигородка
Сміла
Тясмин
Чигирин
Шпола
Кам'янка
Кременчук
Кобеляки
Тальне
Катеринопіль
Олександрівка
Новомиргород
Онуфріївка
Дніпродзержинське вдсх.
Інгулець
Знам'янка
Олександрія
Новоархангельськ
Мала Виска
Кіровоград
Верхньодніпровськ
Павлоград
Кринички
Солоне
Софіївка
Томаківка
Первомайськ
Бобринець
Врадіївка
Вознесенськ
Миколаївка
Баштанка
Нова Одеса
Березнегувате
Березівка
Миколаїв
Березанка
Комінтернівське
Очаків
Херсон
Білозерка
Цюрупинськ
Гола Пристань
Одеса
Каховка
Лозова
Васильківка
Покровське
Гуляйполе
Оріхів
Пологи
Чаплинка
Каланчак

РЕГІОНИ УКРАЇНИ

ЦІКАВЕ ПРО УКРАЇНУ

ОСНОВНІ ПОЗНАЧКИ

Замки, палаци, фортеці

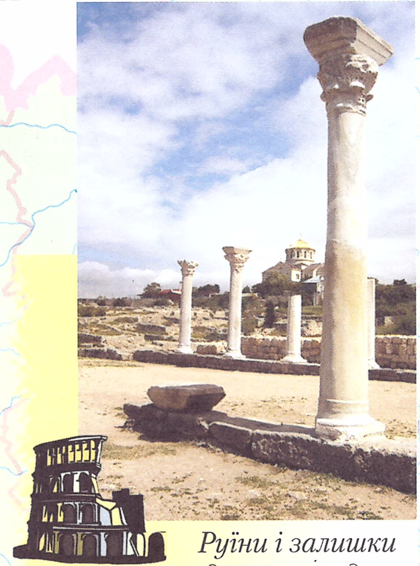

Руїни і залишки давніх городищ

Річки, озера та водоспади

Народи та діалекти

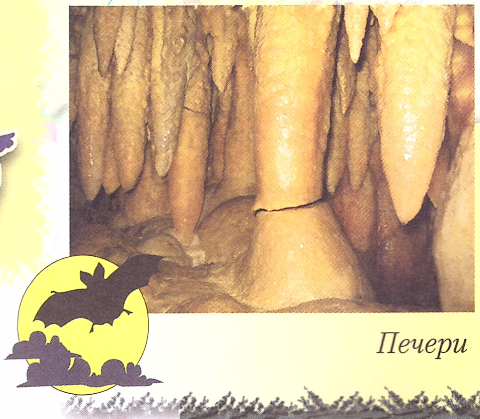

Печери

Ландшафтні, ботанічні та лісові заказники. Заповідні місця з унікальною рослинністю

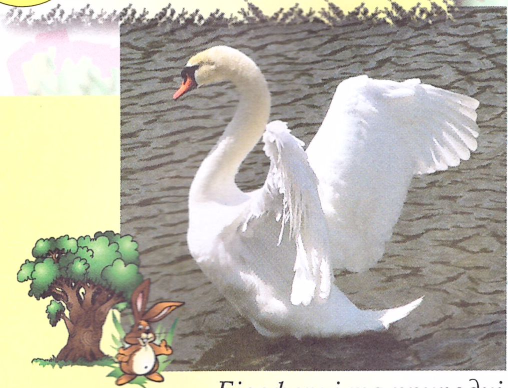

Біосферні та природні заповідники й заказники

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

- *Історична довідка*
- *Цифри та факти*
- *Мистецтво та освіта*
- *Корисні копалини*
- *Вірування та релігії*
- *Населений пункт*
- *Суспільно-політичний діяч*
- *Письменник або поет*
- *Художник*
- *Режисер*
- *Науковець*
- *Театральний діяч*
- *Авіаконструктор, астроном*
- *Житло*
- *Одяг і вишивка*
- *Промисли та ремесла*
- *Звичаї та традиції*
- *Традиційна страва*

Перші письмові згадки щодо території, де нині розташована наша держава, зустрічаються в праці давньогрецького історика Геродота (V ст. до н. е.). Він описав природні умови півдня України. Такі ж описи є і в працях давньогрецького вченого Птолемея (II ст. до н. е.). А перше зібрання карт України склав і видав 1650 р. французький інженер Гійом де Боплан. До зібрання увійшли генеральна карта країни і сім ретельно виконаних карт окремих українських земель.

За свідченням Нестора-літописця, до його часу зберігся переказ про похід апостола Андрія на північ. Пливучи зі своїми учнями водами Дніпра, святий Андрій благословив схили, на яких судилося виникнути Києву. 1744 р. на місці, де апостол Андрій, за легендою, сказав своє пророцтво, архітектор В. В. Растреллі побудував чудову церкву в стилі бароко, яка і сьогодні наче злітає в небо над Подолом.

Найдавніші поселення на території Києва належать до давнього кам'яного віку (40—10 тис. р. тому). Їхні рештки були знайдені в 90-х рр. XX ст. українським археологом В. Хвойком.

Кількість населення ....47,6 млн

Територія ....603 тис. км²

Довжина

із заходу на схід ....1316 км
з півночі на південь ....893 км
кордонів ....6500 км

Крайні точки

на півночі ....с. Петрівка (Чернігівська обл.)
на півдні ....мис Сарич (Автономна Республіка Крим)
на заході ....м. Чоп (Закарпатська обл.)
на сході ....с. Червона Зірка (Луганська обл.)

Суміжні держави

Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, Молдова, Росія, Білорусь.

Численні докази щодо вживання терміна «Україна» як географічної назви держави можна знайти в офіційних документах XVI ст.

Наприклад, гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний у листі до польського короля 15 лютого 1622 р. писав про «Україну, власну, предковічну, вітчизну нашу». А запорожці в листі від 3 січня 1654 р. підписувалися: «Зо всім військом і Україною, отчизною нашою».

У літописі Самійла Величка містяться й більш конкретні назви: Україна обох сторін Дніпра, Україна сегобічна й Україна тогобічна, Козацька Україна тощо.

КОРОЛЬ
ДАНИЛО
ГАЛИЦЬКИЙ

Пам'ятник засновнику міста королю Данилу Галицькому у м. Галич на Івано-Франківщині

Будівля в історичному центрі, м. Полтава

Відомо, що київський князь Володимир Святославович карбував тризуб на монетах, де з одного боку зображувався його портрет, а з другого — тризуб із написом: «Володимир на столі, а це його срібло». Цей же знак було знайдено й на монетах князя Ярослава Мудрого, а також на гербі його доньки Анни Ярославни — королеви Франції.

Назва «гривня» дуже давня. Вона походить від назви золотої чи срібної прикраси у вигляді обруча, яку носили на шиї в Давній Русі.

До XVI ст. срібна гривня (злиток) правила також за грошову одиницю, що дорівнювала 96 злотникам срібла або відповідній кількості цінного хутра чи іноземних монет.

Як паперові гроші гривні з'явилися 1918 р., за часів Української Народної Республіки. Вони були видрукувані в Берліні. Найбільш цінувалася в грошових розрахунках сотенна купюра, яку українці ласкаво називали «горпинкою», мабуть, через український орнамент, що часто траплявся на жіночих фартушках з такою ж народною назвою.

На цих грошах головним національним символом був тризуб із хрестом.

Срібні гривні

Княжа та середньовічна частини Львова ще 1975 р. були віднесені до державних історико-архітектурних заповідників.

Ансамбль історичного центру Львова включено до переліку історичних місць ЮНЕСКО.

На одній із будівель міста встановлено статую Свободи. У світі їх усього три, але львівська — єдина, де зображена постать сидить.

Наприкінці XIX ст. кияни дістали можливість користуватися каналізацією, водопроводом та електричним світлом, а на вулицях Києва була прокладена трамвайна колія. Тоді ж був відкритий перший театр.

1940 р. Київ став третім за розмірами містом СРСР після Москви та Ленінграда. Загальна площа Києва — близько 836 км^2. На кожного киянина припадає 214 м^2 зелених насаджень.

Перший міжнародний договір незалежна Україна уклала 6 грудня 1991 р. з Угорщиною. А першим посольством західної країни, відкритим у нашій державі, стало посольство Німеччини.

«Літаючим собором», «потягом у повітрі» назвали на Всесвітньому салоні авіації в Ле-Бурже (Франція) крилатого гіганта «Антея» (АН-22).

Таке ж враження справив у світі й «Руслан» (АН-124). Цьому велетню потрібна стоянка розміром з футбольне поле, льотчики піднімаються в кабіну по сходах до рівня третього поверху будинку.

Нещодавно науковий колектив авіаційного заводу імені О. К. Антонова у Києві створив «Русланові» «сестричку» «Мрію» (АН-255), яка здатна нести на спині космічний корабель багаторазового використання «Буран».

Перший прообраз сучасного компакт-диска (CD) був розроблений у середині 60-х рр. XX ст. аспірантом Київського інституту кібернетики **В. Петровим**, який працював над універсальними носіями інформації. Після закінчення досліджень В. Петров виступив на Всесвітньому електротехнічному конгресі з доповіддю «Оптичний диск як універсальний носій інформації», в якій обґрунтував загальні принципи запису на диск і його використання. Але через обмеження фінансування він не зміг у подальшому продовжувати розробку цього винаходу.

Тільки через сім років по тому американська філія фірми «Філіпс» продемонструвала перший пластиковий компакт-диск, який відрізнявся від скляного диска В. Петрова тільки за використаним матеріалом.

Нині в Луцьку почали збирати автомобілі ВАЗ-21213 — «Ниву», що нагадує справжній «джип». Це буде дуже маневрова машина, яка зможе проскочити там, де іншим автомобілям немає дороги. А на дніпропетровському заводі «Південмаш» народилася нова модель трактора — «Дніпро». Машина зроблена на рівні світових вимог, має сучасний дизайн, кондиціонер у кабіні, електропідігрів тощо.

На початку XIX ст. французький мандрівник маркіз де Кастельно, відвідавши українські землі, писав: «Степове повітря можна назвати найчистішим у Європі; взимку холод буває тут, звичайно, дуже відчутний, але вітер не такий поривчастий, як на березі моря... Весна починається у квітні, і вже за 10—15 днів земля буває вкрита зеленню. Осінь — найкраща пора року в цих місцях».

Козаки переказували у своїх спогадах: «У цій країні у придніпровських степах трава росте надзвичайно високою і такою густою, що неможливо їздити на конях, бо вона заплутується у шпицях і не дає їм вільно рухатися... За травою і землі не видно: лежить на землі, мов шуба чи рядно; а росла така, що людини верхи на коні не видно».

На території України знаходиться понад 500 джерел мінеральних вод, на базі яких функціонує 50 курортів, понад 20 лікувальних закладів, близько 40 заводів із розливу мінеральних вод.

Велика кількість річок (62) протікає в Полтавській області. Найбільші з них — Псел, Ворскла та Сула. Всі вони належать до басейну Дніпра. Ще більше — 90 річок — перетинають територію Хмельниччини.

Клімат нашої країни переважно помірно континентальний, а на південному березі Криму має риси субтропічного.

В окремих місцях України в різні часи спостерігалися тривалі періоди, коли опадів не було зовсім або їх було менше, ніж 1 мм за добу. Наприклад, в Одесі 1923 р. дощів не було впродовж 195 діб, або 6,5 місяця. Такі явища траплялися і в інших районах країни: у Херсоні — 187 діб (1951 р.), Сімферополі — 186 діб (1928 р.), у Кіровограді — 179 діб (1934 р.), Луганську — 175 діб (1957 р.), Полтаві — 167 діб (1934 р.), у Києві — 117 діб (1920 р., 1948 р.). Однак майже ніколи тривала посуха не поширювалась одночасно на всю Україну. А кількість грозових днів є найбільшою в Карпатах — 35 на рік.

Українські чорноземи визнані у світі як унікальні.

Подібні ґрунти трапляються лише в Маньчжурії (КНР) та в долині річки Міссісіпі (США).

Ще на початку XX ст. зразок наших чорноземів з гумусовим горизонтом понад 1,5 м був вивезений з Добровеличківського району Кіровоградської області до Парижа. Він і досі зберігається там як еталон найродючіших земель.

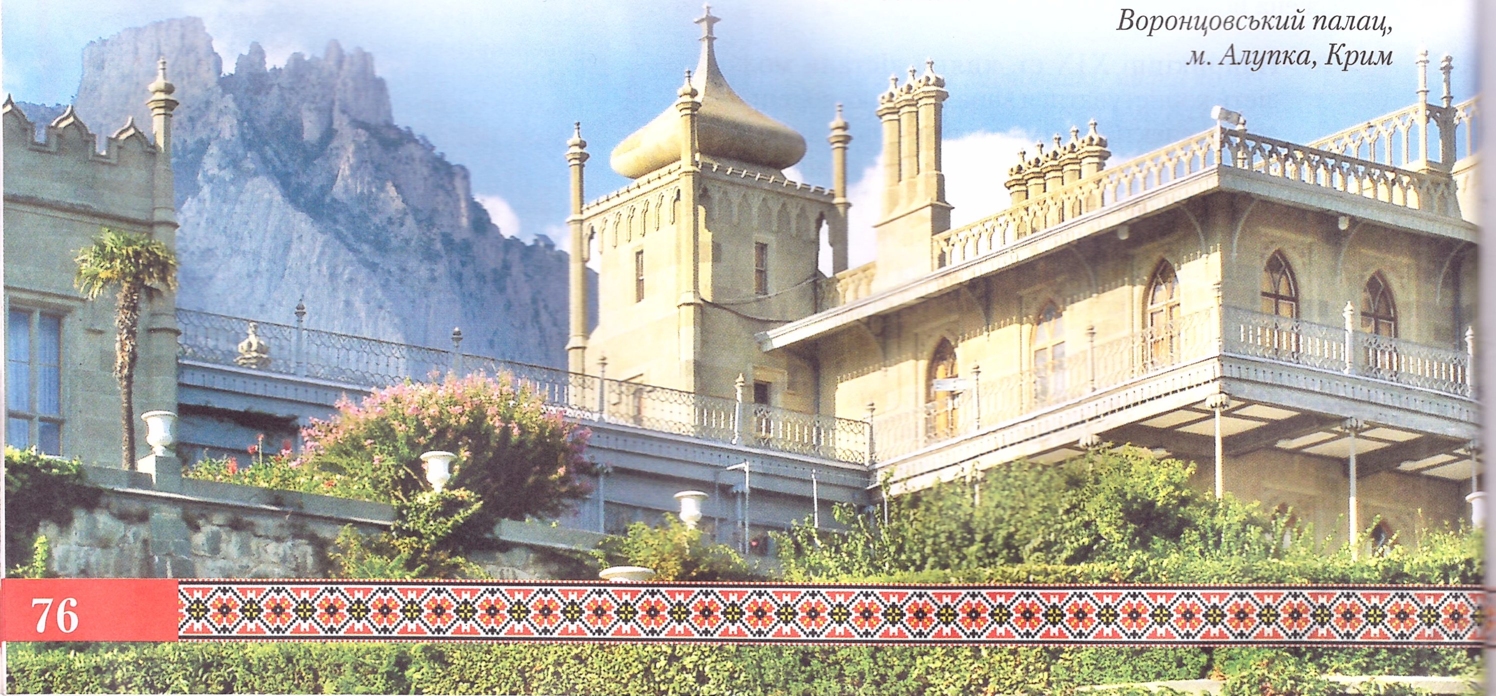

Воронцовський палац,
м. Алупка, Крим

На деяких гірських річках є водоспади. Найбільшим з них в Українських Карпатах є водоспад Шипот, а у Кримських горах — водоспад Джур-Джур.

Корчинський водоспад

Колись у Сіверському Дінці, Орелі та інших українських річках водилася велетенська риба — вирезуб. Тепер найбільшою річковою рибою, що водиться в Україні, є сом. Відомі випадки, коли в Дніпрі виловлювали сомів вагою 250 кг. А найменші рибки — карликові бички, кніповичі та бобирі — мешкають в Азовському морі.

У нижній течії Дунаю розташоване одне з унікальних міст України — Вилкове.
Його називають українською Венецією, оскільки вулицями-каналами цього міста можна пересуватися човнами.

26 квітня 1986 р. сталася найбільша техногенна катастрофа сучасності — аварія на четвертому енергоблоці Чорнобильської АЕС.
Внаслідок радіоактивного забруднення зазнали шкоди значні території України, Білорусії та деякі регіони Росії. В Україні особливо постраждали Київська, Чернігівська, Черкаська, Вінницька, Рівненська та Волинська області. Загалом наслідком чорнобильської катастрофи стало те, що 3,5 млн жителів України одержали додаткові дози опромінення, серед них — 1 млн дітей.

НАЙБІЛЬШІ ОЗЕРА, км²

Ялпуг	149
Кагул	90
Кугурлуй	82
Сасик	71

НАЙБІЛЬШІ ЛИМАНИ, км²

Дніпровсько-Бузький	800
Утлюцький	700
Дністровський	360
Сасик (Кундук)	205
Молочний	168
Тилігульський	150—170

НАЙБІЛЬШІ РІЧКИ

(довжина на території України, км)

Дніпро	1121
Дністер	925
Південний Буг	806
Сіверський Донець	700
Горинь	577
Десна	575
Інгулець	549
Псел	520
Західний Буг	401
Оріль	384
Тетерів	365
Сула	363

НАЙВИЩІ ГІРСЬКІ ВЕРШИНИ, м

Українські Карпати

Говерла	2061
Бребенескул	2035
Петрос	2020
Гутин Томнатик	2018
Ребра	2001
Піп-Іван	1936

Кримські гори

Роман-Кош	1545
Демір-Капу	1540
Зейтін-Кош	1534
Кемаль-Егерек	1529
Еклізі-Бурун	1527
Ангара-Бурун	1453

За результатами соціологічних опитувань вважається, що нині лише 25 % українського населення не визнають себе вірянами.

В Україні відбувається відновлення духовності. Щороку дедалі більше людей відзначають релігійні свята, наприклад Різдво чи Великдень, не просто як обряди, а важливі події власного життя.

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

(Лариса Петрівна Косач)

Народилася на Поліссі 25 лютого 1871 р.

Перший вірш Леся (так називали її вдома) написала у 9 років.

Ще у дитинстві Леся тяжко захворіла на туберкульоз. Але, незважаючи на фізичний і душевний біль, що супроводжував поетесу всі подальші роки, вона продовжувала працювати.

Варта подиву надзвичайна сила волі, що давала тяжко хворій жінці енергію творити.

Перші надруковані твори «Конвалія» і «Сафо» дівчинка підписала псевдонімом Леся Українка.

Найулюбленішим кольором українців здавна був білий, а святкове вбрання мало безліч кольорів і відтінків.

На виставці в Полтаві (1834 р.) була представлена пряжа 130 кольорів.

Чорний колір одержували з відвару вільхової або дубової кори, з бобових стручків і соняшникового насіння; жовтий — із лушпиння цибулі; зелений — із відвару споришу, листя берези; червоний — зі стиглих ягід жостеру, материнки та листя дикої яблуні.

Одним з найпоширеніших елементів українських сорочок-вишиванок і рушників є кетяг калини — символ рідної землі, дівочої краси, материнської любові та краплин крові невмирущого роду. На парубочих сорочках калина перепліталася з дубовим листям — символом незвичайної сили і вічної краси. Квітки маку, який захищав людей та худобу від зла, символізували незнищенну пам'ять роду. За малюнком плахти або характером вишивки чи мережива, формою головного убору та добором прикрас можна було дізнатися не тільки про те, в якому регіоні мешкає жінка, але й в якому селі.

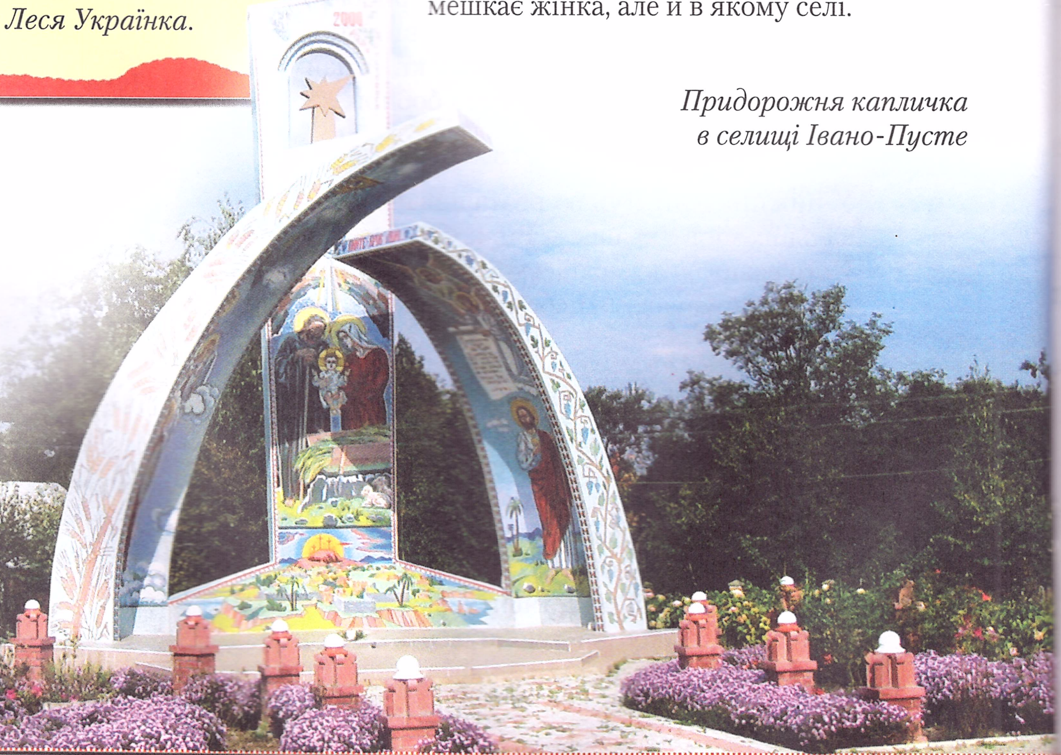

Придорожня капличка
в селищі Івано-Пусте

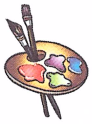

Катерина Василівна Білокур, майстер народного декоративного живопису, народилася у с. Богданівка Київської області.

Спершу Катерина малювала вуглиною на шматку домашнього полотна, потім робила фарби з буряку, бузини, калини, цибулі та різних трав. Змальовуючи «з натури» кожну пелюсточку, художниця ніколи не зривала квіти, вважаючи їх живими істотами.

Художня манера К. Білокур сформувалася ще на початку 30-х рр. Саморобні тонкі пензлики сприяли делікатному письму, деталі ретельно виписувалися. Художниця досягла рідкісного вміння малювати навіть тіні чистими кольорами.

1940 р. у Полтавському будинку народної творчості відкрилася персональна виставка художниці-самоучки Катрі Білокур, що складалася з 11 картин. Три картини «Цар-Колос», «Берізка» і «Колгоспне поле» були включені до експозиції радянського мистецтва на Міжнародній виставці в Парижі 1954 р. Пабло Пікассо захоплено вигукнув: «Якби ми мали художницю такого рівня майстерності, то змусили б заговорити про неї цілий світ!» Він порівнював Катерину з іншою великою художницею-самоучкою — Серафін Луїз із Сандлі.

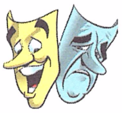

Марко Лукич Кропивницький — видатний драматург, один із творців професійного театру, актор, режисер і композитор. У 1862 — 1863 р. відвідував заняття на юридичному факультеті Київського університету як вільний слухач, а вночі працював над першою п'єсою «Микита Старостенко». Всього за життя М. Кропивницький написав понад 40 п'єс.

Протягом 1870-х рр. Кропивницький грає в російських театральних трупах. У 1882 р. у м. Єлисаветград він очолює першу професійну українську трупу, до якої ввійшли М. Заньковецька, М. Садовський, П. Саксаганський, І. Карпенко-Карий та інші. У 1883 р. директором трупи став М. П. Старицький. М. Кропивницький лишився провідним актором і режисером. Його п'єси «Доки сонце зійде, роса очі виїсть», «Глитай, або ж Павук», «По ревізії», написані 1882 р., стають окрасою репертуару цього театру.

М. Кропивницький організував перший в Україні дитячий театр, для якого 1907 р. написав п'єси «Івасик-Телесик» і «За щучим велінням».

Пам'ятник Миколі Віталійовичу Лисенку біля Національної опери, м. Київ

Микола Віталійович Лисенко (1842—1912 рр.) — композитор, піаніст, диригент, фольклорист, педагог і громадський діяч, справжній велет української і світової музики. Народився 22 березня 1842 р. у с. Гриньки Полтавської губернії у сім'ї дворян. Побачивши хист до музики, батьки запросили до п'ятирічного Миколи вчительку. 1855 р. після закінчення пансіону майбутнього композитора віддали до Другої Харківської гімназії. Навчання не перериває його занять музикою. 1859 р. він закінчив гімназію зі срібною медаллю і вступив до Харківського університету, а за рік перевівся до Києва. Музичну освіту Лисенко продовжив у Лейпцізькій консерваторії (на той час одній із найкращих у Європі), яку блискуче закінчив 1869 р.

Після навчання Лисенко перебуває у Києві, займаючись творчою, викладацькою та громадською діяльністю. 1872 р. гурток українських діячів на чолі з Лисенком та Старицьким добився дозволу на публічні вистави українських п'єс. Тоді ж ними було написано оперети «Чорноморці» та «Різдвяна ніч» (пізніше перероблена на оперу). Виконання цих творів стало початком українського національного музичного театру.

Творчий геній Лисенка подарував Україні прекрасні музичні твори: класичні обробки народних пісень, понад 80 вокальних та фортепіанних творів. У композиторській спадщині особливо важливе місце посідають твори на тексти Т. Шевченка «Музика до "Кобзаря"», «Радуйся, ниво неполитая», «Б'ють пороги», «Гайдамаки», «Іван Гус» та інші).

ВОЛИНЬ

Луцьк Володимир-Волинський Рівне

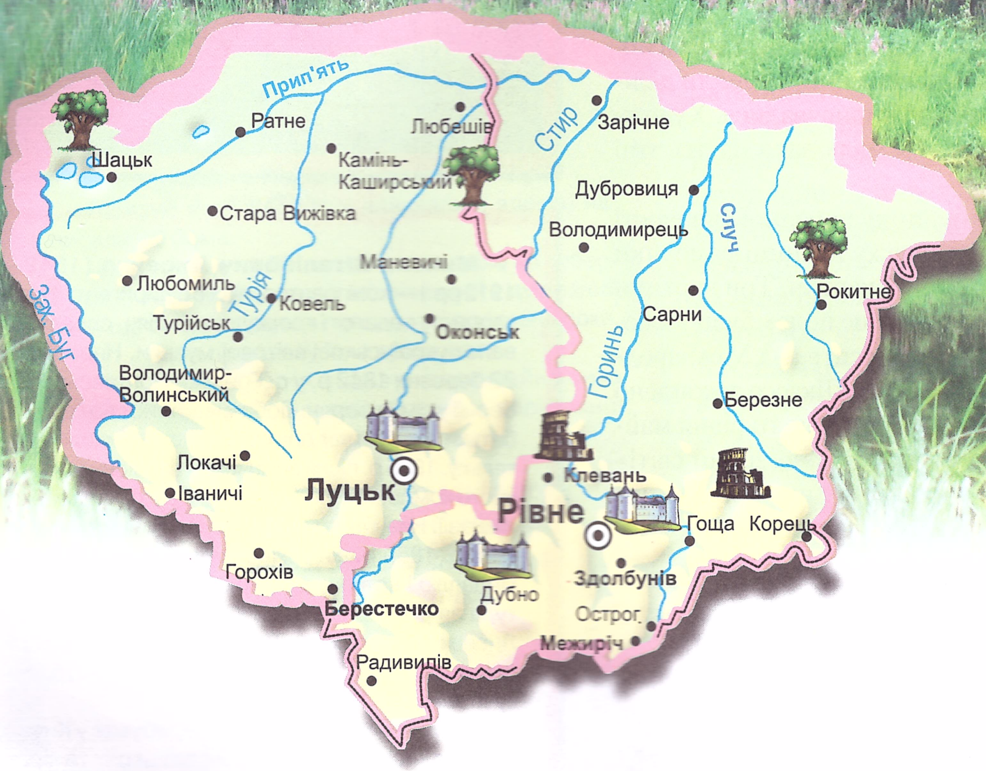
Прип'ять
Ратне
Любешів
Стир
Зарічне
Шацьк
Камінь-Каширський
Дубровиця
Стара Вижівка
Володимирець
Случ
Маневичі
Любомиль
Турія
Ковель
Сарни
Рокитне
Турійськ
Оконськ
Зах. Буг
Горинь
Володимир-Волинський
Березне
Локачі
Клевань
Іваничі
Луцьк
Рівне
Гоща
Корець
Горохів
Здолбунів
Дубно
Берестечко
Острог
Межиріч
Радивилів

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

У IX–XVIII ст. Волинською землею, або Великою Волинню, називалася історична область у басейнах південних приток річки Прип'ять і верхів'їв Західного Бугу.

Велика Волинь об'єднувала землі сучасної Волинської та Рівненської областей, а також частини території Житомирщини, Тернопільщини і польських адміністративних земель.

Ім'я краю дало стародавнє місто Велінь (Волинь) на березі Західного Бугу. На цих землях мешкали войовничі племена дулібів, бужан і волинян.

З X ст. волинські землі входили до складу Київської Русі як Луцьке удільне князівство. Потім стали частиною Володимиро-Волинського князівства, у XII–XIV ст. – Галицько-Волинського, далі поступово перейшли до Великого князівства Литовського. Після Люблінської унії 1569 р. Польща захопила всю Волинь і утворила Волинське воєводство.

1768 р. на волинські землі поширилося козацько-селянське повстання, відоме як Коліївщина. Проте Волинь так і не стала частиною козацької держави, ще довго залишаючись польською провінцією.

Об'єднання краю з іншими українськими землями відбулося після другого і третього поділу Польщі (1793, 1795 рр.). Спочатку під владу Російської імперії потрапила майже вся Східна Волинь, а потім така ж доля спіткала й Західну. За Ризьким договором 1921 р. Волинь знову розділили: західна частина відійшла до Польщі, а східна — опинилася у складі УРСР.

Нове об'єднання Волині відбулося тільки восени 1939 р., коли за таємним пактом Молотова—Ріббентропа радянські війська увійшли до Польщі і Західна Україна була приєднана до УРСР.

Значним центром освіти була Острозька школа, заснована 1576 р. Її фундатором став найбільший магнат Волині, відомий меценат, князь Костянтин-Василь Острозький (1526—1608 рр.). Він же у 1576—1580 рр. заснував перлину української освіти і культури — Острозьку академію.

Тут викладали знані вчені з Греції, Риму, Польщі та України.

ЦИФРИ ТА ФАКТИ

Волинська та Рівненська області займають площу 40,2 тис. км^2.

Населення цього краю — понад 2 млн людей.

На Волині добувають кам'яне вугілля, тут розвинені машинобудування, виробництво автомобілів, сільськогосподарських машин, підшипників, азотних добрив тощо.

У Рівненській області добувають нерудні будівельні матеріали — щебінь і бут. Поблизу міста Здолбунів налагоджено виробництво цементу. На території області діє Рівненська атомна електростанція. На Волині вирощують пшеницю, жито, цукровий буряк, картоплю, овочі й фрукти. На жаль, значна площа орних земель у Рівненській області заражена радіоактивними елементами внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС.

Волинська область — це передусім «вікно в Європу». Вона розташована на перетині важливих торговельних шляхів зі Східної Європи у Західну.

МИСТЕЦТВО ТА ОСВІТА

У Луцьку діють Волинський державний університет ім. Лесі Українки, Луцький державний технічний університет, Волинський інститут економіки та менеджменту.

У Рівному — Національний університет «Острозька академія», Рівненський державний гуманітарний університет, єдиний у країні Національний університет водного господарства і природокористування, Рівненський державний технічний університет.

У кожному з цих обласних центрів працюють музично-драматичний і ляльковий театри, філармонії. З 1992 р. у Луцьку щорічно проводяться фестивалі лялькових театрів.

В обласних краєзнавчих музеях Волині зібрано археологічні матеріали з розкопок, зразки керамічного посуду, першодруковані українські видання тощо. Луцьк, крім того, славиться Художнім музеєм і Музеєм волинської ікони.

Нижній замок, м. Луцьк

ЛУЦЬК (ВОЛИНСЬКА ОБЛ.)

Уперше згадується в Іпатіївському літописі під 1085 р. як Лучеськ. Уже на середину XII ст. місто стало одним з найбільших у Галицько-Волинському князівстві, а в XIV ст. — фактично другою столицею Великого князівства Литовського. 1429 р. у Луцьку навіть відбувся з'їзд монархів європейських країн, на якому обговорювалися питання про захист Європи від нападу турків.

Луцький замок (XIII ст.) збудований князями Романом Мстиславичем і Данилом Романовичем Галицькими. Він складається з двох частин: Верхнього та Нижнього (Обхідного) замку.

У XV ст. князі Чарторийські звели власний замок. Проте до нашого часу від нього збереглися тільки башта й частина стіни.

До сьогодні зберігся один із найстаріших пам'ятників Луцька — Домініканський монастир, збудований 1390 р. Спочатку монастир був дерев'яним, і лише у XVIII ст. дерев'яні споруди замінили кам'яними. Вражають також монастир Бригідок (1624 р.), Василіанський (XVII ст.) та Єзуїтський (XVI—XVII ст.) монастирі.

Цікава пам'ятка Луцька — підземелля Старого міста. За переказами, ці підземні лабіринти з'єднували місто з навколишніми селами.

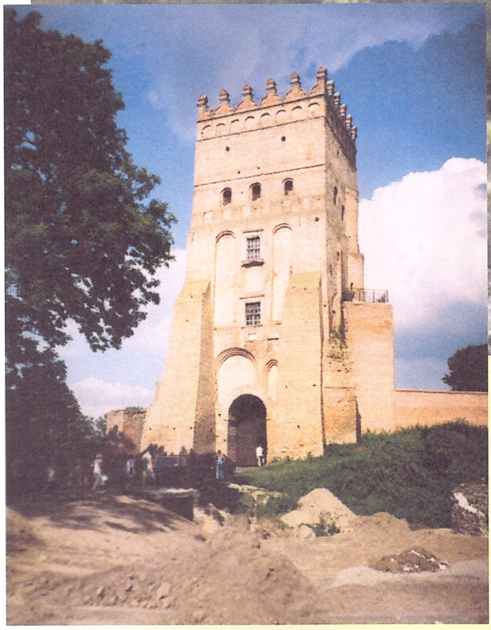

В'їзні ворота замку називають ще баштою Любарта, який володів Луцьком у 1340—1380 рр. Дві інші башти названі іменами князів Свидригайла і Владича

Сучасний козак біля меморіального комплексу «Козацькі могили»

Замок князів Острозьких, м. Дубно

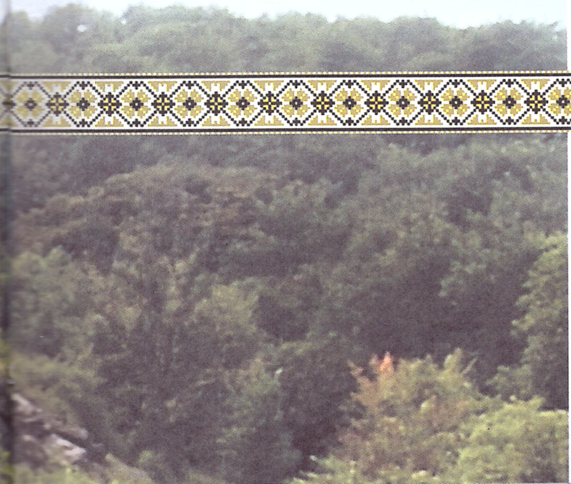

ДУБНО (РІВНЕНСЬКА ОБЛ.)

Літописи свідчать, що Дубно Рівненської області існувало вже 1100 р.

Саме тут розгортаються найяскравіші події повісті М. Гоголя «Тарас Бульба», в якій змальовано подвиги українських козаків під час облоги містечка поляками.

Місто знамените замком князів Острозьких (XVI ст.), дерев'яними Георгіївською церквою та дзвіницею (XVIII і XIX ст.).

БЕРЕСТЕЧКО (РІВНЕНСЬКА ОБЛ.)

Перші записи про нього датуються 1445 роком. Неподалік від Берестечка відбулася знаменита битва між військами гетьмана Богдана Хмельницького та польського короля Яна Казимира III. Тут зведено меморіальний комплекс «Козацькі могили», де можна побачити Георгіївську церкву, побудовану над саркофагом з останками героїв, а також Свято-Михайлівську церкву, в якій молився Хмельницький перед битвою.

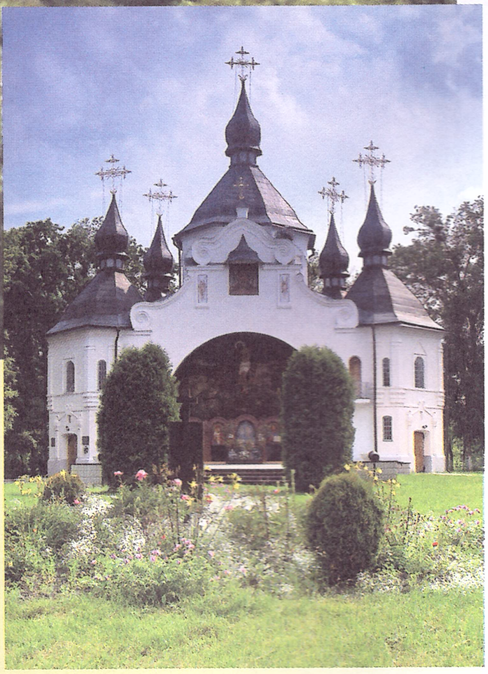

«Козацькі могили». Георгіївська церква, м. Берестечко

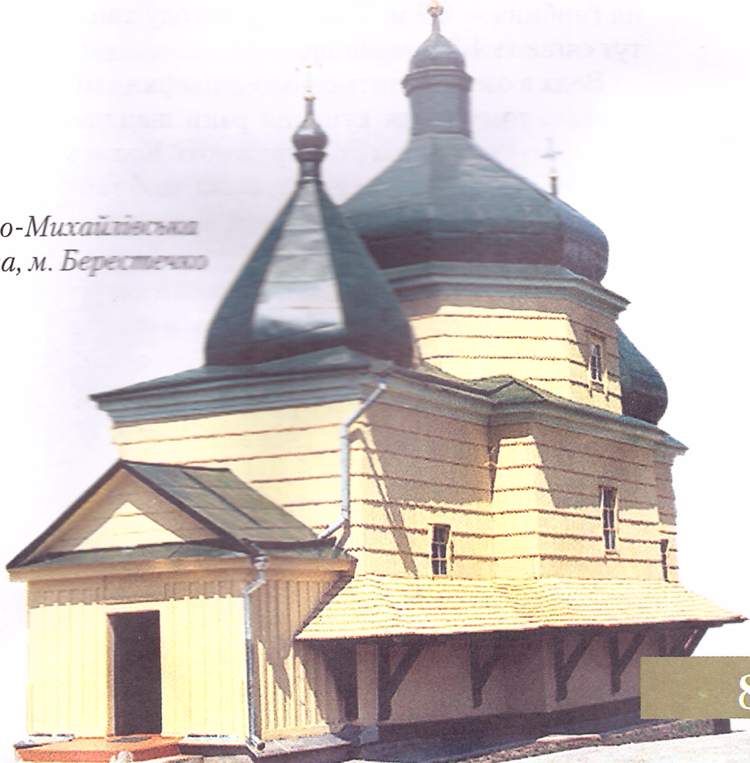

Свято-Михайлівська церква, м. Берестечко

КРАЙ БЛАКИТНИХ ОЗЕР

Шацькі озера — група озер у Любомльському районі Волинської області. Територія, на якій розташовані озера, називається Шацьким поозер'ям. Найбільші озера — Світязь, Пулемецьке, Луки, Люцимир, Остров'янське, Кримне та Пісочне. Колір води змінюється від жовтувато-зеленого на мілководді до смарагдово-зеленого на глибині.

В озерах водяться вугор, окунь, щука, лин, короп, сом, в'юн тощо. На берегах гніздяться дикі качки, гуси, білі лебеді.

ОЗЕРО СВІТЯЗЬ

Озеро Світязь найзнаменитіше з Шацьких озер і вважається найбільшим озером України, його площа — близько 2752 га.

У деяких місцях Світязь сягає 60 м завглибшки, тому його називають українським Байкалом.

Саме озеро — карстового походження. Його живлять артезіанські джерела, тому вода у ньому надзвичайно прозора і м'яка. Довжина Світязя — 9,3 км, ширина — 4,8 км. Середня глибина — 6,9 м. У вітряну погоду хвилі тут сягають 1,5 м заввишки.

Вода в озері містить срібло, гліцерин і мінерали, тому після купання рани швидше загоюються, а шкіра стає пружною. Колись воду зі Світязя возили до Варшави, щоб тамтешні красуні приймали в ній косметичні ванни.

Посередині Світязя розташований острів площею близько 7 га. За легендою, колись на місці Світязя стояв замок. Якось підступні вороги напали на нього. Тоді донька правителя звернулася до Неба, благаючи захисту. Тієї ж миті земля захиталася і поглинула укріплення, а на його місці утворилось озеро з прибережними квітами, які сяяли золотом. Нападники кинулись рвати квіти і відразу загинули.

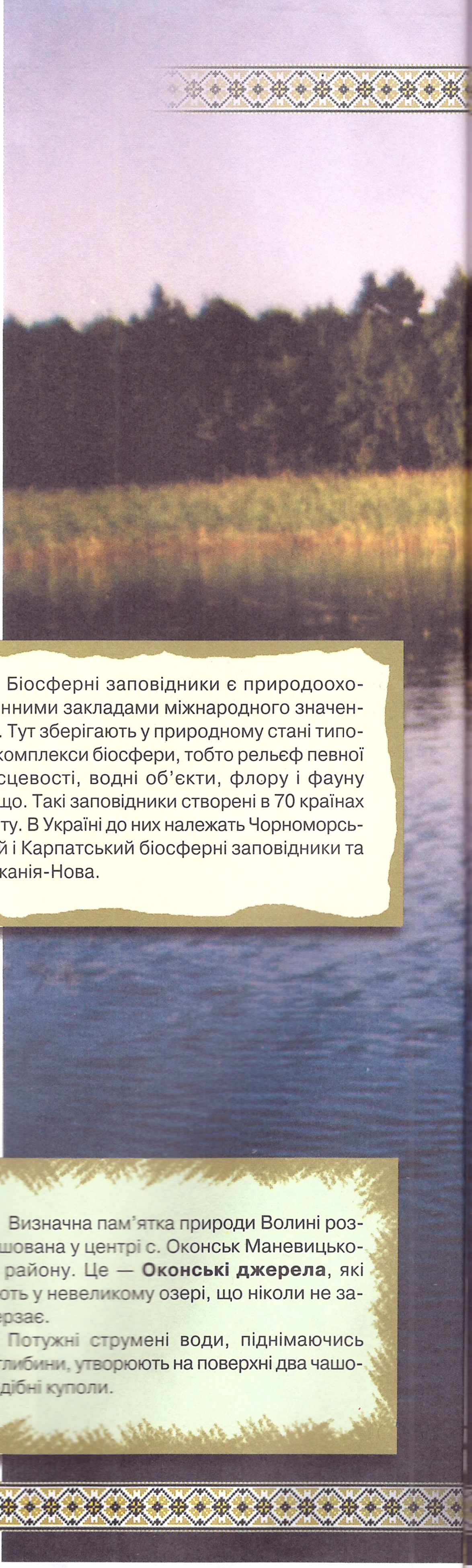

Біосферні заповідники є природоохоронними закладами міжнародного значення. Тут зберігають у природному стані типові комплекси біосфери, тобто рельєф певної місцевості, водні об'єкти, флору і фауну тощо. Такі заповідники створені в 70 країнах світу. В Україні до них належать Чорноморський і Карпатський біосферні заповідники та Асканія-Нова.

Визначна пам'ятка природи Волині розташована у центрі с. Оконськ Маневицького району. Це — **Оконські джерела**, які б'ють у невеликому озері, що ніколи не замерзає.

Потужні струмені води, піднімаючись із глибини, утворюють на поверхні два чашоподібні куполи.

НАДСЛУЧАНСЬКА ШВЕЙЦАРІЯ

Надслучанською Швейцарією називають мальовничий край, що тягнеться по обох берегах р. Случ, від с. Соснове до райцентру Березне. У 2000 р. тут створили Надслучанський регіональний ландшафтний парк. Місцеві пейзажі дуже нагадують альпійські краєвиди.

Тут, на горі, що височіє на 32 м над річкою, лежать руїни Губківського замку, зруйнованого військами Петра І. Замок мав чотири кутові вежі, в'їзну браму, підйомний міст, великі підземелля з в'язницею та сховищем. За легендою, якщо прикласти вухо до землі на сусідній горі, можна почути дзвони церкви, що стояла тут у давнину.

Надслучанська Швейцарія багата на лікувальні радонові джерела. До речі, тут часто знаходять скам'янілі зуби акул і відбитки морських зірок — сліди прадавнього моря.

Скелі з ущелинами та гротами на берегах Случі — це гранітні відслонення, заради яких навіть створено заказник «Марининсько-Устянські граніти».

Мальовничі береги р. Случ у заказнику «Соколині гори»

Біле озеро розташоване у Любешівському районі Волинської області, за 2 км від с. Невір. Озеро простягається на 2 км завширшки та 3 км завдовжки. Середня глибина — 2 м, максимальна — 8 м. Водойма має льодовикове походження, а нині живиться підземними водами, а також водами р. Прип'ять.

Імовірно, озеро назвали Білим через колір піску та високий вміст іонів срібла у воді. Вода також насичена природним гліцерином, тож має лікувальні властивості.

Береги озера вкриті мішаними лісами і чагарниками, окремі ділянки поросли очеретом.

Ропуха очеретяна — рідкісний зникаючий вид. Населяє луки, городи на вологих левадах, садки, парки, поля поблизу стоячих водойм.

Період розмноження — квітень — серпень. Розвиток пуголовка триває близько 1,5 місяця.

МЕЖИРІЧ (РІВНЕНСЬКА ОБЛ.)

Село Межиріч лежить за 5 км від м. Острог. Цю частину острозького передмістя називають Бельмаж (із французької «чудовий вид»).

Точна дата заснування Межиріча невідома. Вважають, що завдяки зручному розташуванню біля злиття річок Вілія та Світенька вже в домонгольські часи тут стояло поселення оборонного характеру. В 1386 р. власником села був Ф. Острозький. Він збудував укріплений дерев'яний замок із невеликим містечком. У XV ст. В. Острозький зводить муровані стіни замку, а його син Іван — дерев'яну Троїцьку церкву. Після пожежі збудували кам'яну церкву, згодом монастир, який у XV—XVIII ст. використовували як оборонну споруду. Часті набіги ворогів змусили князів Острозьких зміцнити це місце високими земляними валами із загальною довжиною понад 2 км.

Донині стоять мури та башта поч. XVII ст., а також башти трапезної. Поруч із монастирем збереглася піч у стилі ренесансу, біля якої у давнину грілися вартові. Неподалік від печі можна побачити масивні Заславські ворота. Поблизу села знаходиться давньоруське городище.

КЛЕВАНЬ (РІВНЕНСЬКА ОБЛ.)

Село Клевань відоме з XII ст. Тут збереглися руїни одного з найдавніших оборонних замків волинського краю (XV—XVIII ст.), який побудував польський князь Ф. Чарторийський на місці давньоукраїнського городища.

Благовіщенський костел (1610—1630 рр.) є зразком раннього бароко Волині та слугує усипальнею князів Чарторийських.

Стиль раннього класицизму Волині представлений у Клевані церквою Різдва Христового (1777 р.) та дзвіницею (1844 р.).

Свято-Воскресенський собор, м. Рівне

РІВНЕ

Цей обласний центр славиться Успенською церквою. Вона побудована 1756 р. і знаменита тим, що тут перед битвою з поляками молився Іван Ґонта з гайдамаками. Туристам показують «ланцюг засад моральних», до якого в XVIII ст. приковували нечестивих парафіян для привселюдного покаяння у гріхах.

Крім того, варто оглянути будівлю колишньої гімназії, відкритої у 1839 р. Тут навчався письменник і суспільний діяч В. Г. Короленко. Нині у приміщенні гімназії розташовано краєзнавчий музей.

В. Г. Короленко в своєму оповіданні «Діти підземелля» описав місцевий палац Любомирських із його славетними підземеллями, розкішними алеями та скульптурами.

Варто також відвідати Будинок обласної філармонії — колишній костел святого Антонія, збудований у XIX ст. у неоготичному стилі.

У Рівному є подібне до львівського Личаківського кладовище «Грабник». Місце спочинку заможних і видатних городян заснували у XIX ст. У 1848 р. на могилі генерала Степана Красовського збудували Свято-Стефанівську церкву.

До визначних пам'яток Рівного належить колона Божої Матері, споруджена місцевим населенням 1750 р., а також Воскресенський собор, побудований 1895 р. Цей собор визнаний зразком української архітектури кінця XIX ст.

Свято-Успенська церква, м. Рівне

КОРЕЦЬ (РІВНЕНСЬКА ОБЛ.)

Корець розташований за 60 км від Рівного. Згадується в Іпатіївському літописі під 1150 р.

Головна пам'ятка містечка — комплекс Свято-Троїцького жіночого монастиря (1620 р.). Спочатку монастир належав ордену францисканців, але 1863 р. був переданий православній церкві.

Зберігся і костел святого Антонія (1533 р.). Дуже цікава Миколаївська церква (1834 р.), в архітектурі якої поєднуються риси класицизму й елементи українських дерев'яних храмів.

На березі р. Корчик стоїть замок, побудований у XV ст. Тоді він слугував оборонною спорудою, тому був обнесений валом і ровом. Але 1780 р., коли потреба в обороні минула, його перебудували — і військова споруда стала палацом у стилі бароко.

Свято-Троїцький жіночий монастир, м. Корець

Нова (кругла) вежа княжого замку з ренесансним аттіком, м. Острог. Зведена за часів князя В. К. Острозького на південно-західному розі замкового двору

ОСТРОГ (РІВНЕНСЬКА ОБЛ.)

Острог — районний центр, розташований на мальовничому березі р. Вілія, — уперше згадується в Іпатіївському літописі під 1100 р. Колись це місто було найбільшим культурним центром регіону, тут 1580 р. Іван Федорів заснував першу в Україні друкарню і видав знамениту Острозьку Біблію.

Припускають, що назва міста походить від давньоруського слова «острог» — укріплення, обнесене тином.

У давнину його називали Острогобор та Остроріг, тобто гострий ріг, утворений відрогами Авратинських гір.

Довгий час Острог був резиденцією князів Острозьких — впливового роду Великого князівства Литовського та Речі Посполитої.

До нашого часу в Острозі зберігся княжий замок — перлина середньовічної оборонної архітектури Волині, побудований на місці дерев'яних укріплень XI ст., — а також міська оборонна вежа (XV ст.).

У вежі функціонують Музей історії книги і друку та Музей колекції нумізматики. Поряд — Успенський костел (XVI ст.).

ВОЛОДИМИР-ВОЛИНСЬКИЙ (ВОЛИНСЬКА ОБЛ.)

Уперше це місто згадується у «Повісті временних літ» 988 р. як фортеця Володимир. 1199 р. Володимир став столицею Галицько-Волинського князівства.

У XII—XIII ст. місто було центром торгівлі Русі з Західною Європою, тут було створено Галицько-Волинський літопис. З 1370 р. перебувало у складі Литви та Польщі.

1795 р. увійшло до складу Російської імперії й було перейменоване на Володимир-Волинський.

У Володимирі-Волинському знаходиться Свято-Успенський кафедральний собор, закладений у 1157 р. правнуком Володимира Мономаха Мстиславом. За архітектурою храм схожий на Кирилівську церкву в Києві. Тут поховані князі Мстислав і Василько, єпископи та наближені до князя люди.

У 1523 р. князь Володимир повернувся із вдалого походу і наказав воїнам за день збудувати храм із каменю та цегли. Так з'явилась Василіанська церква-ротонда.

У XIV ст. у м. Володимир побудували кам'яні мури, а в XVI ст. — дерев'яну фортецю з вежами. Тут розташовувалися князівський палац, церква св. Іоакима й Анни та численні будинки. Захищали укріплення земляні вали, оточені ровом із водою р. Луг. Вали почали насипати ще у X ст. Нині їх висота становить 10 м.

Василівська церква (кін. XIII — поч. XIV ст.), м. Володимир-Волинський

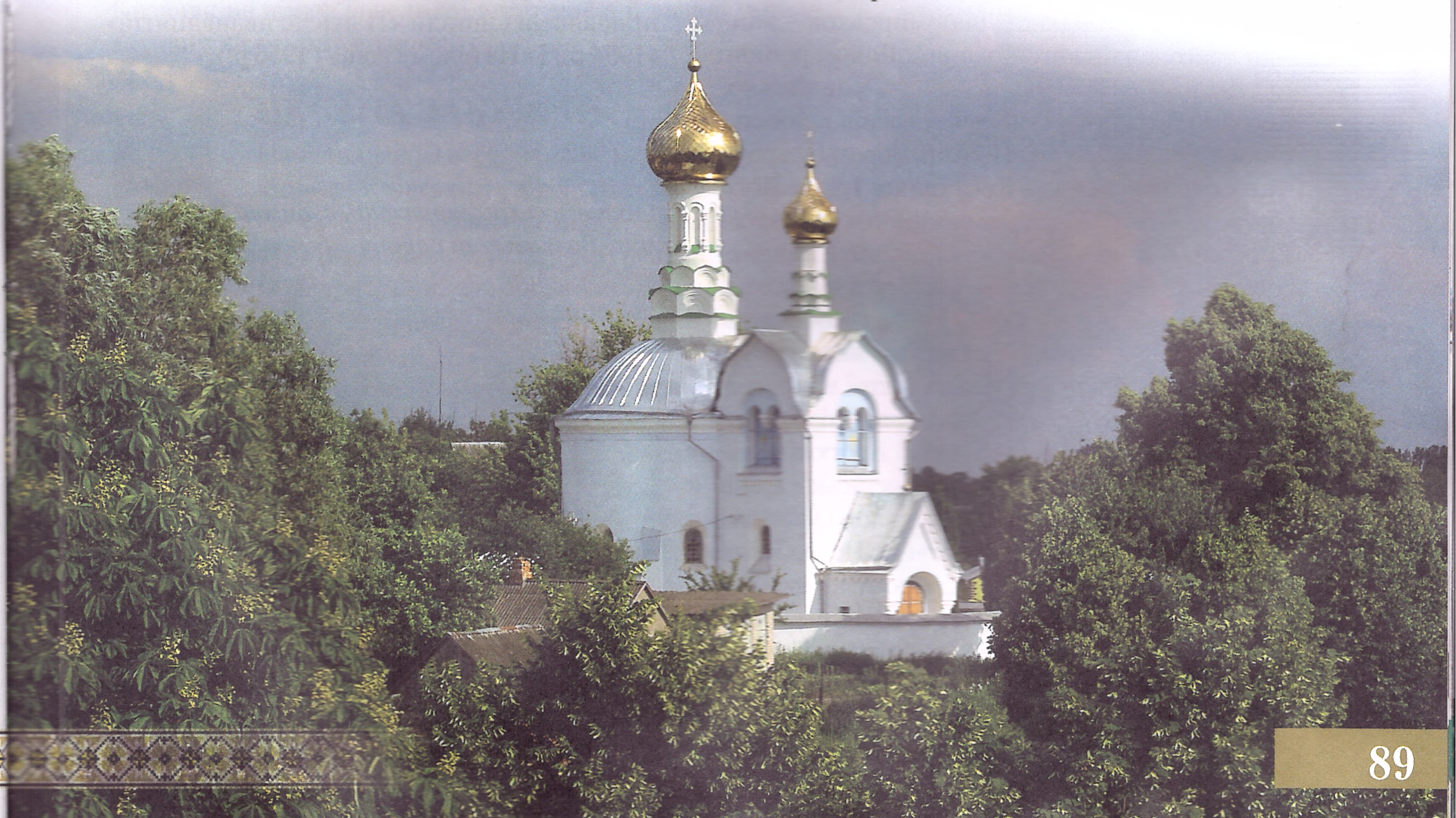

ІГОР ФЕДОРОВИЧ СТРАВИНСЬКИЙ

Видатний композитор XX ст., який зумів поєднати у своїх творах елементи народної музики та різних музичних стилів. У 1910 р. відбулася прем'єра балету «Жар-птиця», який приніс композитору світову славу.

1913 р. у Парижі справжній фурор викликав балет «Весна священна». На основі старовинних обрядових пісень, які Стравинський записував у своєму маєтку на Волині, постає нова музика, якої ще ніколи не було в партитурі жодного композитора. Стравинський відроджує в музиці прадавню суворість звичаїв племені, обряди весняних ворожінь, заклинань сил природи.

ТАДЕУШ КОСТЮШКО

1792 р. на Рівненщині перебував національний герой Польщі генерал Тадеуш Костюшко, який приїздив до тодішньої господині рівненського палацу Людвіки Любомирської — жінки свого юнацького кохання. Роком раніше (1791 р.) у с. Торговиця Івано-Франківської області була створена конфедерація прихильників першого поділу Польщі. Боротьбу проти них очолив Тадеуш Костюшко. І хоча його корпус був розбитий сильнішим військом росіян, Костюшка визнали правителем республіки. З титулом генералісимуса він оголосив загальне озброєння. 7 травня Костюшко видав свій знаменитий універсал, яким оголошував усіх селян Речі Посполитої вільними людьми. Біля містечка Мацієвичі відбулася битва, у якій 7-тисячне військо Костюшка зазнало поразки від 16-тисячної російської армії. Пораненого Тадеуша взяли в полон і ув'язнили в Петропавлівській фортеці в Петербурзі.

1796 р. Костюшко виїхав до Америки, до Польщі більше не повертався. 1817 р. він помер у Швейцарії, незадовго до смерті звільнивши своїх кріпаків у Польщі.

УЛАС ОЛЕКСІЙОВИЧ САМЧУК

Визначний український прозаїк XX ст., журналіст, член уряду УНР у вигнанні. Народився 1905 р. у с. Дермань Рівненської обл.

Світову славу письменникові приніс роман «Волинь», де показаний образ молодого українця, який прагне знайти місце України у світі. У повісті «Марія» (1934 р.) відтворена трагедія голодомору 1932—1933 рр.

Восени 1945 р. Самчук спільно з І. Багряним, В. Домонтовичем, Ю. Шерехом створили Мистецький український рух (МУР) письменників еміграції. Самчук став його першим головою.

У незакінченій трилогії письменника «Ост» зображена українська людина та її роль у незвичайних і трагічних умовах міжвоєнної і радянської дійсності. Теми останніх книг Самчука — боротьба УПА на Волині (роман «Чого не гоїть вогонь?», 1959 р.) і життя українських емігрантів у Канаді («На твердій землі», 1967 р.). Переживанням другої світової війни присвячені спогади «П'ять по дванадцятій» (1954 р.) і «На білому коні» (1956 р.).

Святогірський монастир, с. Зимне Володимир-Волинського району

СЕВЕРИН НАЛИВАЙКО

Точна дата народження невідома, але його батько, дрібний ремісник, жив у Гусятині — тепер містечку на Тернопільщині. У жовтні 1594 р. Наливайко очолив селянсько-козацьке повстання. В урочищі Гострий Камінь під Білою Церквою відбулася битва з поляками. Загони Наливайка змушені були переправитися через Дніпро і під Лубнами побудували укріплений табір, який незабаром оточили польські війська. Зрадники видали Наливайка та його найближчих товаришів ворогові. Два роки тримали поляки Наливайка в полоні, піддаючи жахливим тортурам, а у квітні 1597 р. стратили на площі у Варшаві.

Северин Наливайко, «шукаючи козацького хліба» в Україні, руйнівним походом пройшов Поділля, Волинь, Полісся та Білорусь, усюди стягаючи контрибуцію зі шляхти і багатих міст. Він втрутився також у боротьбу проти унії, внаслідок чого уніати почали називати православних «наливайками».

Походи Наливайка зворушили українське селянство.

Смерть Наливайка прикрашають легендою: ніби кат поклав йому на голову корону з розпеченого заліза.

ЛЕОНІД МАКАРОВИЧ КРАВЧУК

Народився 10 січня 1934 р. в селі Великий Житин Олександрівського району Рівненської області. Пройшов усіма сходинками партійної ієрархії. 1 грудня 1991 р. Леонід Макарович одержав 61,59 % голосів виборців і став Президентом України. Його першим і найголовнішим політичним кроком стало підписання на початку грудня 1991 р. у Біловезькій Пущі документів про ліквідацію СРСР і створення Співдружності Незалежних Держав. Після поразки на виборах 1994 р. Кравчук не пішов із великої політики, а й надалі займає активну політичну позицію.

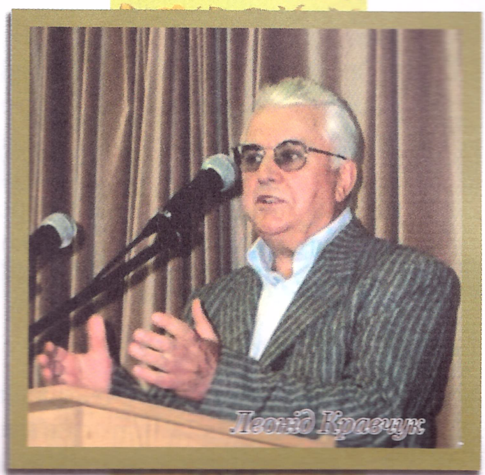
Леонід Кравчук

ОКСАНА ЗАБУЖКО

Народилася 19 вересня 1960 р. у м. Луцьк. Закінчила Київський університет ім. Т. Г. Шевченка, філософський факультет. Кандидат філософських наук. Викладала у США. Лауреат численних міжнародних літературних нагород. Автор збірок поезій «Травневий іній» (1985 р.), «Диригент останньої свічки» (1990 р.), «Автостоп» (1994 р.).

Поезію О. Забужко відзначає новаторство форм та оригінальний підхід до таких вічних тем, як кохання, життя і творчість, переплетених із українськими темами. Її вірші перекладено багатьма мовами світу.

Має понад 40 наукових праць, зокрема монографії: «Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період» (1992, 1993 р.), «Шевченків міф України: Спроба філософського аналізу» (1997 р.).

Автор повісті «Інопланетянка» (1992 р.), роману «Польові дослідження з українського сексу» (1996 р.) та ін.

Оксана Забужко

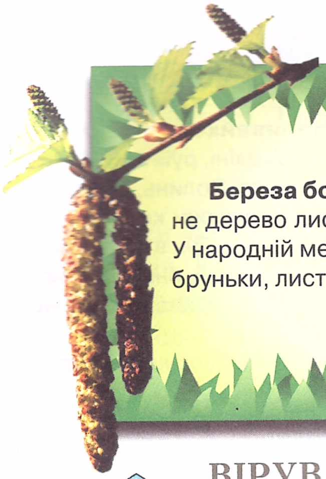

Береза бородавчаста — звичайне дерево листяних та мішаних лісів. У народній медицині використовують бруньки, листя та сік.

ВІРУВАННЯ

Православ’я прийшло на Волинь за часів хрещення Русі, витіснивши язичництво, і стало тут основною релігією. Після ухвалення Брестської унії 1596 р. волиняни майже сто років чинили опір уніатству. Луцька єпархія прийняла унію тільки 1702 р. Проте після підпорядкування Волині Російській імперії греко-католицька церква тут була знищена. Протестанти з’явилися на Волині в XVI ст., коли вона перебувала у складі Польщі.

ЖИТЛО

Для Волині найбільш характерним є поліський тип житла, бо майже вся територія регіону вкрита лісами.

Хати на Волині покривали соломою, а дахи прикрашали різьбленими фронтонами.

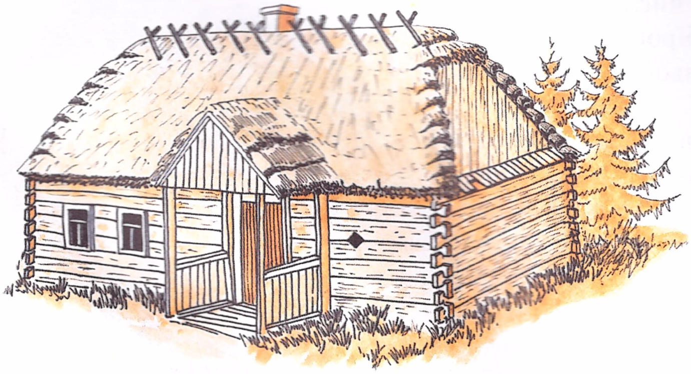

Реконструкція зовнішнього вигляду традиційної волинської хати кін. XIX — поч. XX ст.

Великодні свята, які відзначають у першу неділю після весняного рівнодення і повного місяця, відродили дивовижне народне мистецтво — писанкарство. Українці займалися ним ще до прийняття християнства.

IX ст. датується писанка з поетичною назвою «Берегиня». Щоправда, виготовлена вона з кераміки. У Київській Русі навіть існувало виробництво таких сувенірів. Українські писанки за художнім рівнем, розмаїттям кольорів, довершеністю малюнків і сюжетів прирівнюють до знаменитих китайських та японських мініатюр.

ВОЛИНЯНИ

Волиняни — нащадки бужан, дулібів і волинян, які жили на території історичної області під назвою Волинська земля ще до утворення Київської Русі.

З часом племінна назва волинян поширилася на решту племен цієї території.

Здавна волиняни займалися хліборобством, рибальством, бджільництвом і скотарством. У шані в них, особливо в містах і містечках, були різні ремесла та промисли.

Давній Луцьк у часи Середньовіччя був одним із головних центрів ткацтва. Саме на Волині на початку XVIII ст. було створено мануфактуру київського стольника Олізара з виготовлення гобеленів. Пізніше значний розвиток дістала суконна мануфактура в селі Корець Рівненської обл. Традиції майстрів дбайливо зберігалися впродовж багатьох століть.

Волинь була також одним із головних центрів українського килимарства — старовинної галузі ткацтва. Тутешні килими були відомі ще за часів Київської Русі й Галицько-Волинського князівства. У XVIII ст. майстерні з виготовлення килимів існували в багатьох панських садибах.

КРАЙ МАЙСТРІВ

У XIX ст. Волинь стала одним із провідних центрів художнього плетення. Тут з лози та рогозу виготовляли кошики густого плетення та ажурні капелюхи, сумки, серветки.

Волинські майстрині на вишивках використовували геометричні орнаменти. Головний колір — червоний. Іноді геометричні мотиви поєднували з рослинними малюнками.

ОДЯГ

На землях, що межували з Поліссям, в ужитку в чоловіків були білі полотняні сорочки. Їх носили навипуск, поверх штанів. Зверху на сорочку надягали чорну безрукавку. Верхнім одягом слугували коричневі свити та червоні кожухи. На землях, близьких до Поділля, чоловіки вдягалися трохи інакше. Низ білої сорочки вони обов'язково заправляли в штани. Влітку вдягали солом'яний капелюх — бриль, а взимку — шапку з оксамитовим або суконним верхом.

Жінки на Волині вбиралися в сорочки з домотканого полотна з відкладним коміром. Зверху надягали коротку безрукавку з глибоким овальним вирізом.

Безрукавка доходила до талії, а по низу прикрашалася клапанами — «язиками».

Спідниця-літник була виткана вузькими довгастими смугами червоного, зеленого, білого та синього кольорів. Поверх неї надягався вовняний фартух, витканий поперечними смугами.

ТРАДИЦІЙНІ СТРАВИ

Традиційна кухня волинян зазнала сильного впливу з боку польської та литовської кухонь. Волиняни споживали ті продукти, які вдосталь давала волинська земля, а також дари лісу — гриби, горіхи, ягоди. Картоплі тут не бракувало, тож виникло чимало оригінальних рецептів страв, де використовувалася не тільки картопляна маса, але й крохмаль.

Ніде, крім України, немає такого розмаїття начинок для вареників. А волиняни, здається, перевершили всіх. До традиційних сиру, картоплі, м'яса вони додали не тільки гриби, шкварки, а й навіть конопляне насіння.

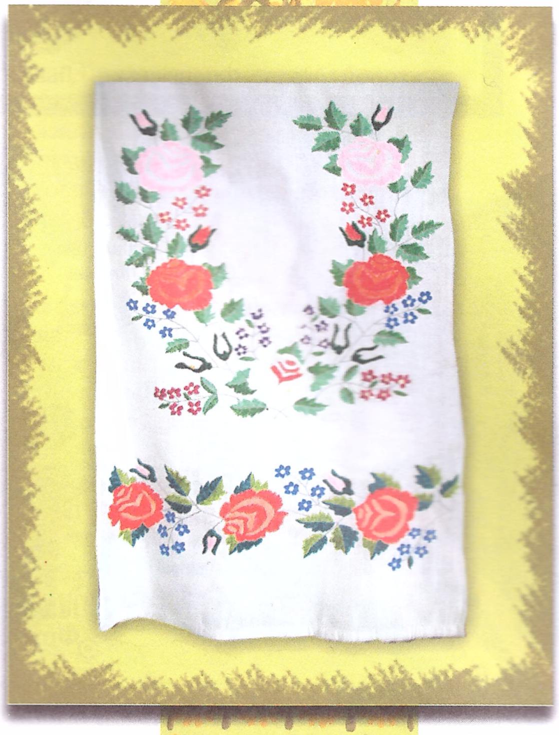

ВАРЕНИКИ З КОНОПЛЯНИМ НАСІННЯМ

400 г конопляного насіння, 3 ст. л. соняшникової або конопляної олії для поливання, сіль.

Для приготування начинки розтовчене конопляне насіння злегка підсмажити на сковороді й розтерти макогоном у макітрі.

Залити його окропом, вимісити, відцідити і знову залити окропом. Потім додати сіль і варити на повільному вогні, час від часу знімаючи піну.

Коли маса охолоне й стане густою, нею можна начиняти вареники. Подаючи на стіл, полити конопляною олією.

КАРПАТИ

Ужгород Івано-Франківськ Львів

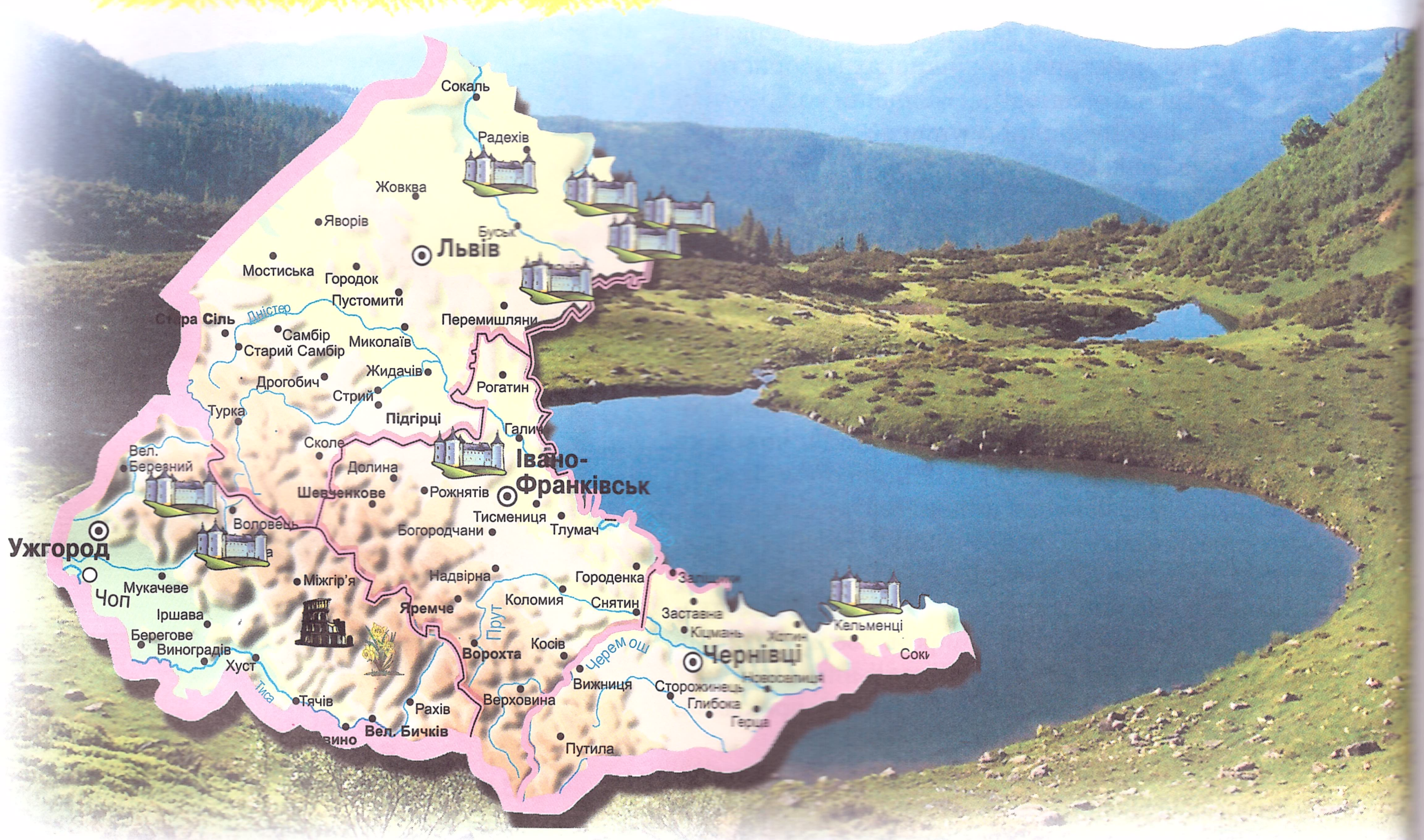
Сокаль
Радехів
Жовква
Яворів
Львів
Буськ
Мостиська
Городок
Пустомити
Стара Сіль
Дністер
Самбір
Старий Самбір
Миколаїв
Перемишляни
Дрогобич
Жидачів
Стрий
Рогатин
Турка
Підгірці
Сколе
Галич
Вел. Березний
Долина
Івано-Франківськ
Шевченкове
Рожнятів
Воловець
Тисмениця
Тлумач
Богородчани
Ужгород
Чоп
Мукачеве
Міжгір'я
Надвірна
Городенка
Іршава
Яремче
Коломия
Снятин
Берегове
Виноградів
Хуст
Прут
Ворохта
Косів
Черемош
Застава
Кіцмань
Хотин
Кельменці
Соки
Чернівці
Новоселиця
Вижниця
Сторожинець
Глибока
Герца
Тиса
Тячів
Рахів
Верховина
вино
Вел. Бичків
Путила

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

Історія карпатського регіону бере свій початок із часів існування Галицько-Волинського князівства, заснованого 1199 р. волинським князем Романом Мстиславичем. Після його смерті 1205 р. ці землі поділили між собою Угорщина та Польща. Проте 1219 р. новгородський князь Мстислав Відважний звільнив Галич, який знову став частиною відновленого Галицько-Волинського князівства.

Антипольські настрої сприяли тому, що народ краю взяв активну участь у національно-визвольній війні Б. Хмельницького. У 30—40 рр. XVIII ст. у регіоні сформувався рух опришків, тобто месників, яскравим представником якого став легендарний герой Олекса Довбуш.

1772 р., після першого поділу Речі Посполитої, регіон опинився під владою Австро-Угорської імперії, перетворившись на її провінцію, яка називалася Королівство Галиції і Лядомерії. Після розпаду Австро-Угорської імперії 13 листопада 1918 р. у Львові була створена Українська Національна Рада, яка проголосила Західноукраїнську Народну Республіку (ЗУНР). 22 січня 1919 р. у м. Станіславі (давня назва Івано-Франківська) було ухвалено акт про возз'єднання ЗУНР із Українською Народною Республікою.

У середині 1919 р. край окупували польські війська. Проте 17 вересня 1939 р. Прикарпаття було приєднане до УРСР, тобто стало частиною СРСР.

Населення краю брало активну участь у формуванні Української Повстанської Армії. Тільки 1939 р. східна частина Галичини, населена переважно українцями, стала частиною України, проте у складі СРСР.

Відвіку на землях Закарпаття жило слов'янське плем'я білих хорватів, які пришли сюди з Волині та Прикарпаття. У IX ст. вони утворили тут князівство, яке незабаром стало частиною Київської Русі. Коли ж у XI ст. ця могутня держава ослабла, закарпатські землі потрапили до складу королівства Угорщина. Відтоді край багато разів переходив від одних завойовників до інших.

Руїни Хустського замку (XIII ст.)

У березні 1939 р. була проголошена незалежна Карпатська Україна зі столицею в м. Хуст. Проте незабаром, згідно з таємним пактом 1938 р. між Німеччиною та Угорщиною, край окупували угорські війська. Після звільнення від окупантів у жовтні 1944 р. Закарпаття ввійшло до складу УРСР.

Буковина у X—XII ст. входила до складу Київської Русі, потім (до XIII ст.) — Галицько-Волинського князівства.

Під час навали Батия край потрапив під владу татаро-монголів. Але 1345 р. вони були розгромлені угорськими військами. Північна Буковина опинилася під владою Угорщини, пізніше — Молдавії. 1514 р. вона була завойована турками.

У регіоні Прикарпаття, Карпат і Закарпаття на порівняно невеликій території проживає багато етнічних груп: це і гуцули, і лемки, і бойки, і угорці, і румуни, і євреї, і поляки та багато-багато інших.

Територію всього регіону зазвичай поділяють на такі історико-етнографічні райони:

Бойківщина — гірські райони Львівської, Закарпатської та Івано-Франківської областей, від р. Сян до р. Ліминці, від р. Уж до р. Торець; нині частина етнографічної Бойківщини входить до складу Польщі та Словаччини;

Буковина — нині частина Буковини знаходиться на території Румунії, частина — на території Чернівецької обл.;

Галичина — майже вся Львівська обл.;

Гуцульщина — гірські райони Івано-Франківської, Чернівецької та Закарпатської областей, від кордону з Румунією на півдні до Прикарпаття на сході й півночі та Бойківщини на заході;

Лемківщина — Карпати між р. Сян і Попрад до р. Уж;

Покуття — рівнинна частина Івано-Франківщини між р. Дністер і Прут.

А після російсько-турецької війни 1768—1774 рр. увійшла до складу Австро-Угорщини. 1918 р. Буковину окупувала Румунія, а коли скінчилася Друга світова війна, Північна Буковина опинилася у складі УРСР.

Хотинська фортеця

ЦИФРИ ТА ФАКТИ

Площа Українських Карпат і Закарпаття становить 56,6 тис. км^2, населення 6411,8 тис. людей. У регіоні розташовані великі родовища нафти і газу: Бориславське, Долинське та Надвірнянське (нафтові) й Дашавське, Рудковське, Калузьке і Білча-Волицьке (газові).

Львівська область має репутацію «українського П'ємонта». Вона — європейська візитівка України, бо дуже схожа на північну область Італії — П'ємонт. Значна частина Львівщини — заповідна зона, хоча водночас тут дуже розвинена промисловість.

Широко відомі Львівська пивоварня, ВАТ «Світоч» і кавова фабрика «Галка».

Івано-Франківська область — промислово-аграрний регіон. Тут розвинена хімічна промисловість, діє могутня Бурштинська теплоенергостанція. Стратегічним напрямком розвитку області визначено туризм. З цією метою проведено реконструкцію міст Івано-Франківська, Галича, Коломиї, Косова та деяких інших.

У Чернівецькій області 60 % виробництва припадає на продовольчі товари. Широко відомі м'ясні консерви Новоселицької птахофабрики, концентровані соки з села Кобалчин Сокирянського району.

Музей «Писанка», м. Коломия

Аграрно-індустріальний комплекс Закарпатської області зорієнтований на виробництво деревини і виробів із неї, переробку сільськогосподарських продуктів, виробництво текстилю та шкіри, виготовлення текстильних і шкіряних виробів.

Закарпатська область спеціалізується на санаторно-курортному обслуговуванні та туризмі.

Біля с. Солотвино розташовані унікальні соляні копальні. Колись тут добували сіль, а в наші дні розташувалася алергологічна лікарня, де лікують астму й інші хвороби органів дихання.

У 50-х рр. XX ст. було відкрито Мужіївське родовище золота (Берегівський район, Закарпаття), яке за концентрацією золота вважається середнім: у 1 т руди міститься 6—7 г цього металу. Для видобутку 1 кг золота потрібно переробити 140—160 т породи. Поклади золота досліджено також поблизу с. Великий Бичків на Рахівщині.

Геодезичний знак, що символізує географічний центр Європи, знаходиться поблизу м. Рахів у с. Ділове на правому березі р. Тиса.

ОСВІТА

Більшість вищих навчальних закладів різного профілю зосереджено у Львові. Тут діють Львівський національний університет ім. І. Франка, Національний університет «Львівська політехніка», Національна академія ветеринарної медицини ім. С. Гжицького, Національний медичний університет ім. Д. Галицького.

На Івано-Франківщині працюють: Національний технічний університет нафти і газу, Державна медична академія, Прикарпатський університет ім. В. Стефаника, Косівський державний інститут прикладного і декоративного мистецтва.

Гора Кам'яна богачка, з якою пов'язано багато легенд. Кажуть, що колись давно бідна вдова попросила у багатої жінки шмат хліба, а та кинула їй каміння. У сльозах крикнула нещасна: «Щоб ти сама скам'яніла!» Цієї ж миті багачка перетворилася на скелю, а її худоба — на розкидане навколо каміння

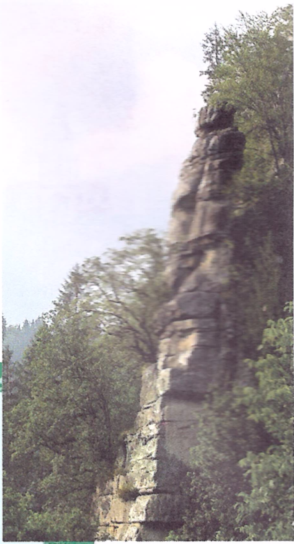

Чернівецька область пропонує абітурієнтам навчання в Чернівецькому національному університеті ім. Ю. Федьковича, Буковинському державному медичному університеті, Буковинській державній фінансовій академії, на Сторожинецькому факультеті Академії державної податкової служби України, у Чернівецькій філії Державної академії статистики, обліку й аудиту.

У Закарпатській області знаходяться Ужгородський національний університет, Закарпатський художній інститут, Закарпатський державний університет, Мукачівський технологічний інститут, Мукачівський гуманітарно-педагогічний інститут та інші вищі навчальні заклади.

МОРШИН (ЛЬВІВСЬКА ОБЛ.)

Цей курорт заснували 1878 р., він славиться цілющими водами. Мінеральні джерела відкрили ще 1538 р.

Нині у 10 санаторіях міста лікують захворювання кишково-шлункового тракту. Найбільш відомі санаторії — «Перлина Прикарпаття», «Дністер» і пансіонат «Зорецвіт».

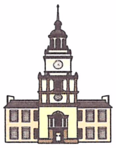

ТРУСКАВЕЦЬ (ЛЬВІВСЬКА ОБЛ.)

Один із найбільших бальнеологічних курортів України. Розташований у передгір'ї Східних Карпат на висоті 400 м над р. м., у мальовничій балці р. Воротище. Зелена долина, багате на кисень і озон повітря, теплий, помірно континентальний клімат і цілющі мінеральні води — все це створює винятково сприятливі умови для відпочинку та лікування. За лікувальними можливостями Трускавець не поступається таким відомим курортам, як Віші, Баден-Баден і Карлові Вари. На території курорту сконцентровані великі запаси мінеральних вод, 14 природних джерел і копалини «гірського воску» — озокериту.

Найвідоміша вода курорту — «Нафтуся» — відкрита 1836 р. Вона лікує хронічні захворювання нирок, печінки та жовчних шляхів, цукровий діабет і сечокам'яну хворобу. Води «Марія» та «Софія» широко застосовуються при захворюваннях шлунково-кишкового тракту. Мінеральна вода «Юзя», що містить речовини гліцеринового походження, добре впливає на шкіру, надаючи їй особливої пружності. Природні лікувальні складники солі «Барбара» підвищують імунітет. Також у лікуванні застосовуються мінеральні, вуглекислі та смарагдові ванни, зрошування, промивання, гідромасаж та інгаляції. Басейн із мінеральною водою і сауну відвідують усі, хто відновлює функції суглобів і м'язів.

Немирів (Львівська обл.). Один із небагатьох оздоровчих комплексів дерматологічного профілю. Для дітей із захворюваннями шкіри та післяопіковими травмами функціонують спеціалізовані реабілітаційні відділення. Тут використовують зрошування сульфідними водами, сірководневі купелі, природні лікувальні фактори озер і соснових лісів. Загальна кількість вільного сірководню в немирівській воді у середньому становить 160 мг/л.

Плямиста саламандра населяє вологі листяні, мішані, хвойні ліси, галявини та луки, у горах зустрічається до висоти 2150 м. Наземна тварина, плаває дуже погано. Полює у сутінках і вночі.

Живиться переважно різними безхребетними.

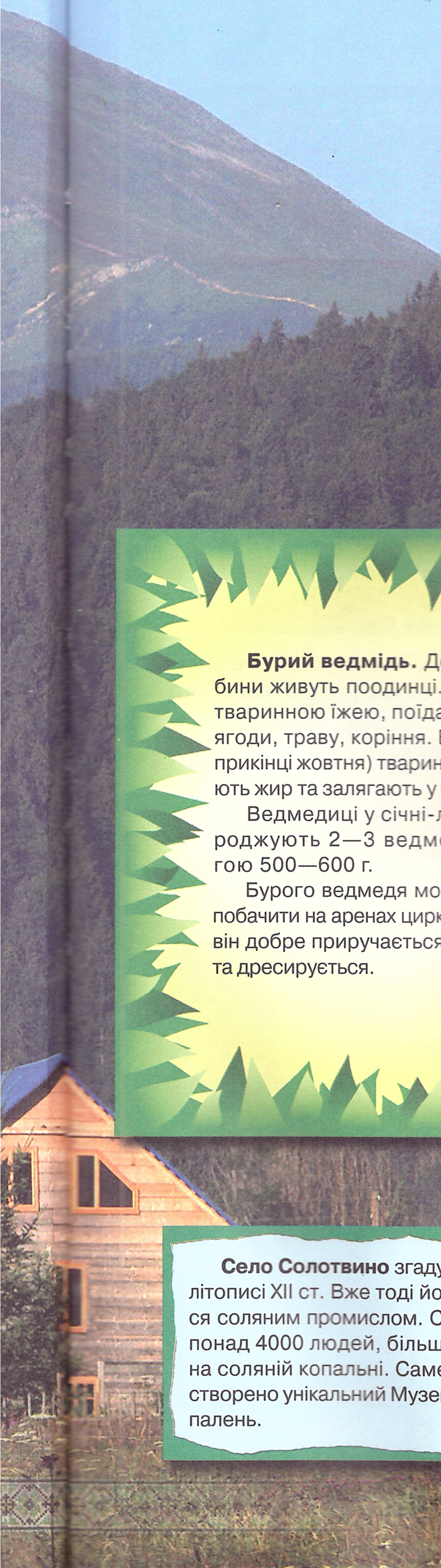

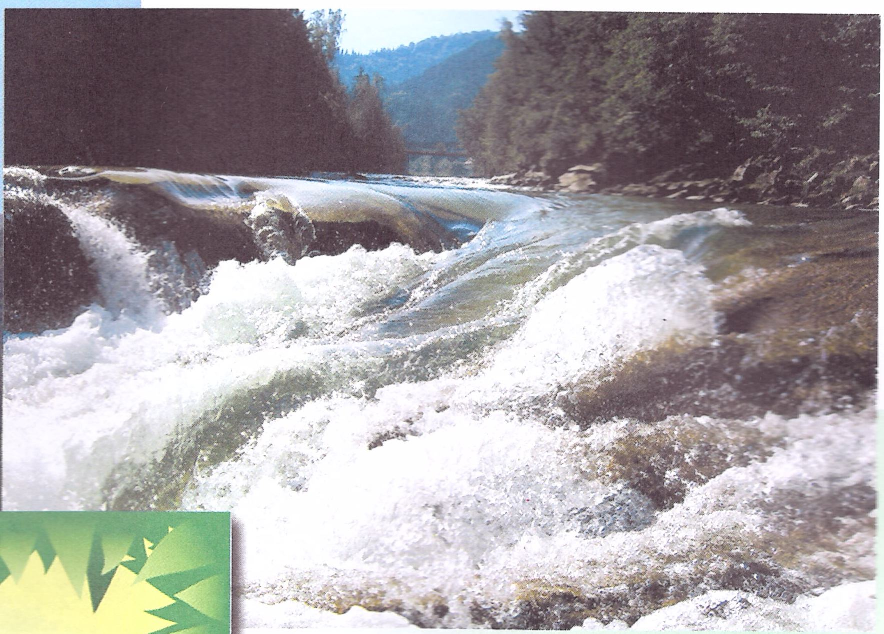

__Черемош__ – річка на Західній Україні на межі Івано-Франківської та Чернівецької областей. Це права притока річки Прут. Довжина Черемошу — 80 км, площа басейну — 2560 км^2. Утворюється злиттям Чорного та Білого Черемошу біля с. Устеріки у Верховинському зниженні.

Бурий ведмідь. Дорослі особини живуть поодинці. Живляться тваринною їжею, поїдають плоди, ягоди, траву, коріння. Восени (наприкінці жовтня) тварини накопичують жир та залягають у барліг.

Ведмедиці у січні-лютому народжують 2—3 ведмежат вагою 500—600 г.

Бурого ведмедя можна побачити на аренах цирку, він добре приручається та дресирується.

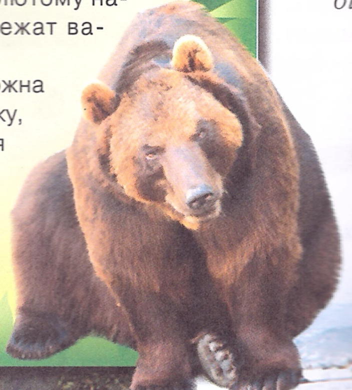

Неподалік с. Солотвино Тячівського району розташоване соляне __озеро Кунігунда__, в якому вода за вмістом мінералів схожа на знамените ізраїльське Мертве море і здатна викликати відчуття невагомості при зануренні.

Село Солотвино згадується в Галицькому літописі XII ст. Вже тоді його жителі займалися соляним промислом. Сьогодні тут мешкає понад 4000 людей, більшість з яких працює на соляній копальні. Саме в Солотвино було створено унікальний Музей історії соляних копалень.

Визначні пам'ятки

ЛЬВІВ

Дивовижне місто, яке по праву заслужило репутацію столиці Західної України.

Львів було засновано 1256 р. князем Данилом Галицьким, який назвав місто на честь свого сина Льва. 1270 р. Лев переніс столицю Галицького краю з Галича до Львова. Проте з часом Галицько-Волинське князівство, ослаблене навалою татар, утратило колишню міць, і з 1387 р. Львів опинився під владою польської корони та став центром воєводства західно-українських земель.

Після першого поділу Речі Посполитої 1772 р. місто було передане Австро-Угорщині.

Вражають красою знамениті парки Львова. Найвідоміший серед них — Стрийський парк — видатна пам'ятка садово-паркового мистецтва XIX ст. Старовинний парк ім. І. Франка було відкрито 1773 р. на місці єзуїтського міста.

А в парку «Залізна вода» можна помилуватися джерелами, в яких б'є вода, насичена залізом.

Знаменитий Личаківський цвинтар (м. Львів) існує з 1786 р., тут поховано багато славетних синів України. Територія цвинтаря становить 40 га

Каплиця Боймів (1609—1615 рр.) була усипальнею львівських патриціїв угорського походження Боймів. На стінах зображені голова родини Георгій із дружиною, а рельєф північної стіни — «Юрій Змієборець» — вказує на патрона родини святого Юрія.

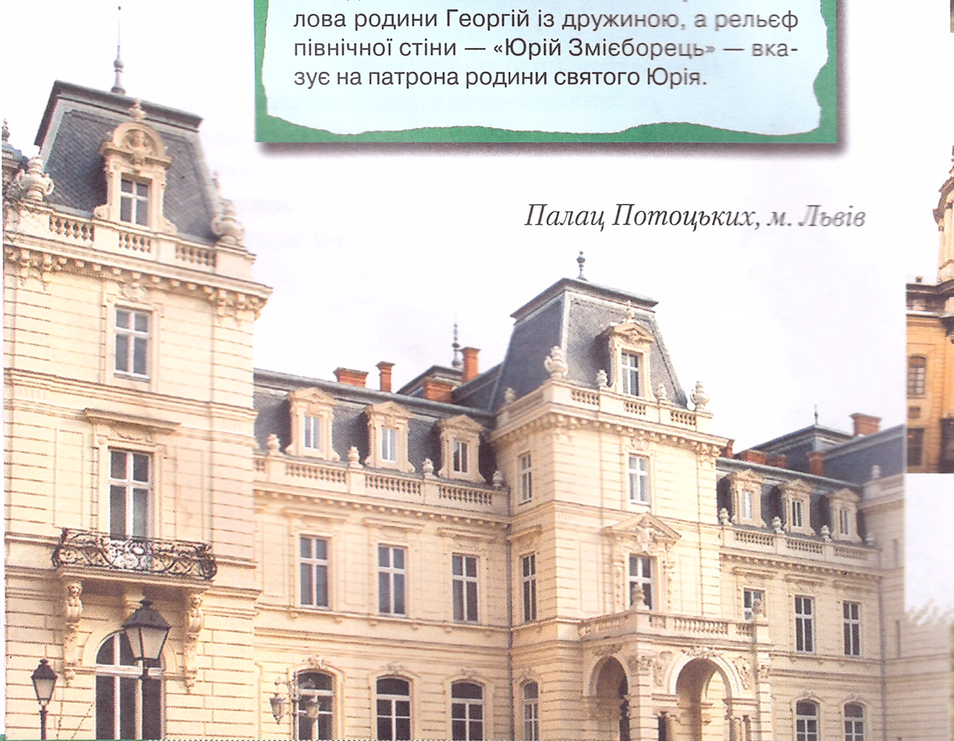

Палац Потоцьких, м. Львів

Домініканський костел — яскравий зразок стилю бароко

Один із найдавніших храмів Львова — **Вірменський собор** — збудований у XIV—XX ст. На подвір'ї храму знаходиться вірменське кладовище з надгробками XVI—XVII ст. і дерев'яною каплицею «Голгофа» (XVIII ст.).

Собор Св. Юра збудований у 1744—1772 рр. у стилі рококо. Головний фасад храму прикрашений скульптурами святих Афанасія та Лева роботи І. Пінзеля. Аттік завершує скульптурна композиція «Юрій Змієборець». Напроти собору — палац митрополитів у стилі рококо з елементами класицизму (1762 р.).

Свято-Успенська церква збудована у XVI—XVII ст. Значну суму на будівництво храму подарував гетьман П. Сагайдачний. Споруджував церкву Павло Римлянин. Тут збереглися ікони (1630—1638 рр.) і мистецькі пам'ятки XVIII—XIX ст. Поруч із храмом височіє колись найвища споруда у Львові — вежа Корнякта — і каплиця Трьох святителів.

Одна з найвеличніших споруд міста — **Домініканський костел**, збудований у XVIII ст. Храм прикрашають 18 барокових різьблених фігур святих, мармуровий надгробок данського скульптора Торвальдсена й алебастрові надгробки (XVI ст.).

Парк «Високий замок» закладений у 1838 р. на Княжій і Замковій горі. Колись фортеця князя Данила Романовича захищала західні околиці Русі від татаро-монгольських орд. Нині можна побачити руїни Високого замку (XIV—XVIII ст.).

Міський арсенал збудований у 1554—1556 рр. Ця фортифікаційна споруда примикала до оборонних мурів Львова, залишки яких видно з вулиці Арсенальної.

У XVIII ст. у льохах арсеналу тримали полонених козаків і гайдамаків. В одному з казематів розміщувалася камера тортур, а також будинок міського ката. Нині це музей зброї «Арсенал».

Собор Св. Юра, м. Львів

ДРОГОБИЧ (ЛЬВІВСЬКА ОБЛ.)

Зараз місто — районний центр, а до 1959 р. було обласним центром. Перша письмова згадка датується XIV ст. Про походження назви існує декілька легенд, одна з них свідчить, що раніше на горі, поряд із сучасним містом, було поселення Бич. З усіх боків воно було оточене ровом із водою та валами. І тільки через один міст можна було потрапити до міста. А щоб непрохані гості не заскочили городян зненацька, на кутових вежах день і ніч вартові пильнували околиці. Не місто було, а фортеця. Одного разу набігли чи то татари, чи то половці, хотіли Бич захопити. Билися-билися, ніяк не могли здолати опору. Довго думав хан Шолудивий Буняка, як перехитрити городян, та й вигадав. Послав до них своїх послів, які сказали, що коли кожен житель міста передасть у дар ханові одного дикого птаха, то хан змилостивиться і подарує людям життя. Бо, мовляв, не годиться ханові повертатися безславним додому.

Порадились городяни та й вирішили виконати дивну ханську умову. Наступного дня передали ханові данину — дивляться, аж відступила татарва. Дивно...

Але то був підступний задум. Коли ординці відступили в ліс, наказав Шолудивий Буняка воякам до ніжки кожної пташки прив'язати жевріючу вуглинку. На заході сонця відпустили тих пташок, які повернулися до своїх гнізд і принесли в кожну хатину Бича пожежу, бо тоді ж усі хати були з дерева.

Кинулися люди гасити свої домівки та й не впильнували, як татарва напала та порубала багацько городян, а інших забрали в полон.

Ті, кому пощастило втекти, не стали будуватися на згарищі, а заснували друге поселення по інший бік річки Тисмениця — там, де із землі пробивалися солоні джерела. Та й назвали його Другий Бич. Згодом стали називати це місто Дрогобич.

У XVI ст. Дрогобич був одним із головних солеварних центрів Європи. Ще й зараз у передмісті працює солеварня.

Поряд з костелом Св. Варфоломія (XVIII ст.) стоїть оборонна вежа (1511 р.), яка пізніше була перебудована на дзвіницю.

Музей народної архітектури та побуту «Шевченків гай» створено за етнографічним принципом.

На території 60 га виділено п'ять історико-етнографічних зон: Бойківщина, Гуцульщина, Лемківщина, Поділля та Полісся.

ЗАМКИ ТА ПАЛАЦИ

У с. Міжгір'я Перемишлянського району знаходиться унікальний в Україні зразок оборонної архітектури — Унівський монастир-фортеця. Він заснований 1400 р. князем Федором Любартовичем. Оборонний вал і глибокий рів довкола фортеці зникли тільки на початку XIX ст. Зараз комплекс складається з Успенської церкви (XVI ст.), чернечих келій наступних століть, будинку митрополита й оборонної стіни з воротами й баштами, побудованими у XV—XVIII ст.

Замок у с. Підгірці Бродівського району зведено за допомогою французького архітектора Г. де Боплана, який залишив один з перших описів України очима західноєвропейця. До наших днів збереглися палац із системою оборонних ровів і валів, костел святого Йосипа і Воздвиження (1752—1766 рр.), в'їзні ворота (XVIII ст.) і мальовничий парк (XVII—XVIII ст.), де росте величезна липа віком 400 років.

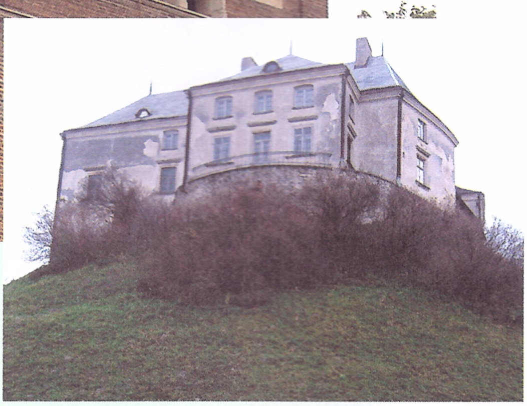

Олеський замок — один із найдавніших замків Галичини

Палац у с. Підгірці

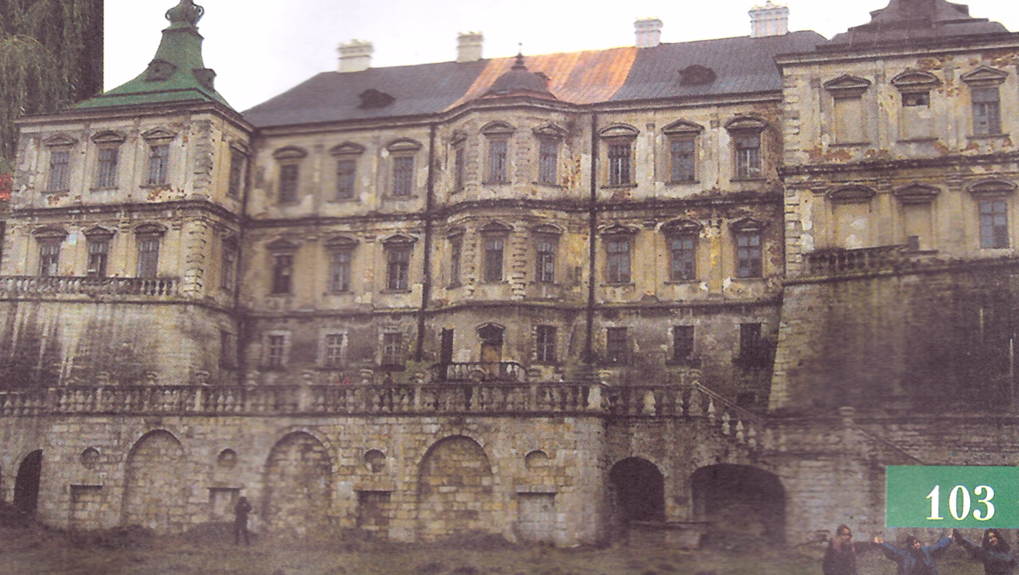

УЖГОРОД (ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛ.)

З XII ст. у передмісті Ужгорода збереглася Горянська ротонда — храм, побудований у формі шестигранника. Його стіни досягають 2,5 м завтовшки. Фрески храму датуються 1360—1370 рр.

Ужгородський замок-фортеця X—XVI ст. Нині краєзнавчий музей і картинна галерея

МУКАЧЕВЕ (ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛ.)

Старовинне місто Мукачеве — колишня резиденція князя Коріятовича. На Замковій горі зберігся його замок, нині тут знаходиться історичний музей. Коріятовичем у Мукачеві було засновано ще й монастир, дерев'яні споруди якого 1772 р. замінили на кам'яні. До наших днів збереглися келії і Миколаївська церква.

Мукачівський замок — пам'ятка історії та військової архітектури XIV—XVII ст.

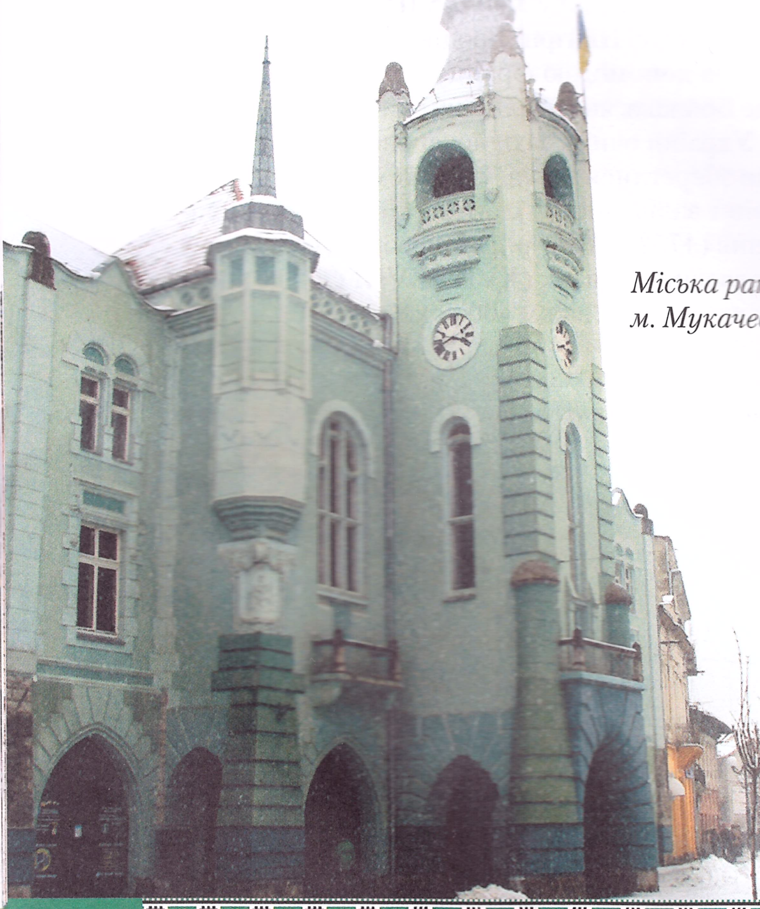

Міська ратуша, м. Мукачеве

Точна дата заснування Хустського замку невідома. За легендою, першим його володарем був дворянин Хуст. Замок згорів 1769 р. після вибуху порохової вежі від удару блискавки

ХОТИН (ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛ.)

Одне із найдавніших міст України, відоме з X ст. З XII ст. Хотин перебував у складі Галицько-Волинського князівства. Потім у різні періоди з XIV ст. був під владою Молдавії, Речі Посполитої й Османської імперії. Наприкінці XV ст. молдавський господар Стефан III Великий побудував у Хотині фортецю, де переховувався від нападів турків.

У XVII—XVIII ст. Хотин став ключовою фортецею на північній межі Османської імперії. Під його стінами відбулося декілька великих битв. 2 вересня — 9 жовтня 1621 р. польсько-українські війська під командуванням великого гетьмана литовського Я. Ходкевича та українського гетьмана П. Сагайдачного перемогли армію турецького султана Османа II. Турецька армія налічувала 120—150 тис. воїнів. Слов'ян було всього 65 тис. Але у боях за Хотин був важко поранений гетьман Сагайдачний, який невдовзі помер від ран.

Бачили хотинські стіни й козаків Б. Хмельницького. Гетьман побував тут у 1650 і 1653 рр.

Найвидатнішою пам'яткою Чернівецької області вважають Хотинську фортецю

Поблизу Невицького замку є водограй, вода в якому і влітку, і взимку б'є з однаковою силою, бо потрапляє на поверхню під природним тиском

Руїни Невицького замку

ІВАНО-ФРАНКІВЩИНА

1662 р. на місці с. Заболоття виник Станіслав — майбутня столиця Прикарпаття. Тут проходив центральний торговельний шлях зі Львова до гирла Дунаю, тому 1866 р., коли місто перебувало у складі Австро-Угорщини, воно стало важливим залізничним вузлом. 9 листопада 1963 р. місто було перейменоване на Івано-Франківськ. Серед визначних пам'яток архітектури — колишня міська ратуша (1695 р.), підземелля якої були місцем ув'язнення опришків.

Івано-Франківщина славиться унікальними дерев'яними храмами гуцульської школи дерев'яної архітектури. У м. Коломия знаходиться дерев'яна церква Благовіщення (1587 р.), яка вважається найдосконалішим зразком цього архітектурного напрямку.

Ще один шедевр гуцульських майстрів можна побачити в с. Делятин Надвірнянського району. Тут збереглася дерев'яна церква Різдва Богородиці, побудована в 1620 р. Поряд стоїть дзвіниця. 1785 р. церкву було перенесено на нинішнє місце з урочища Луки.

Своєрідні дерев'яні храми є також в м. Яремче (св. Іоана Милостивого, XVIII ст.), у Тисьмениці (Різдва Богородиці, 1736 р., дзвіниця, XVIII ст.). А в с. Шевченкове Галицького району збереглася єдина в Західній Україні споруда XII—XIII ст. — церква св. Пантелеймона. У ній можна побачити кириличні написи 1212 р.

У с. Манява розташовано Манявський скит, перші будівлі якого датуються 1611 р. До нашого часу збереглися тільки перша дерев'яна та Воздвиженська церкви.

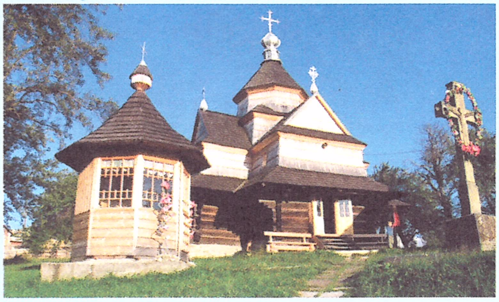

Церква Різдва. Заснована 1615 р.
Зразок гуцульської народної архітектури.
1780 р. перенесена з Яблуниці до села Ворохти.

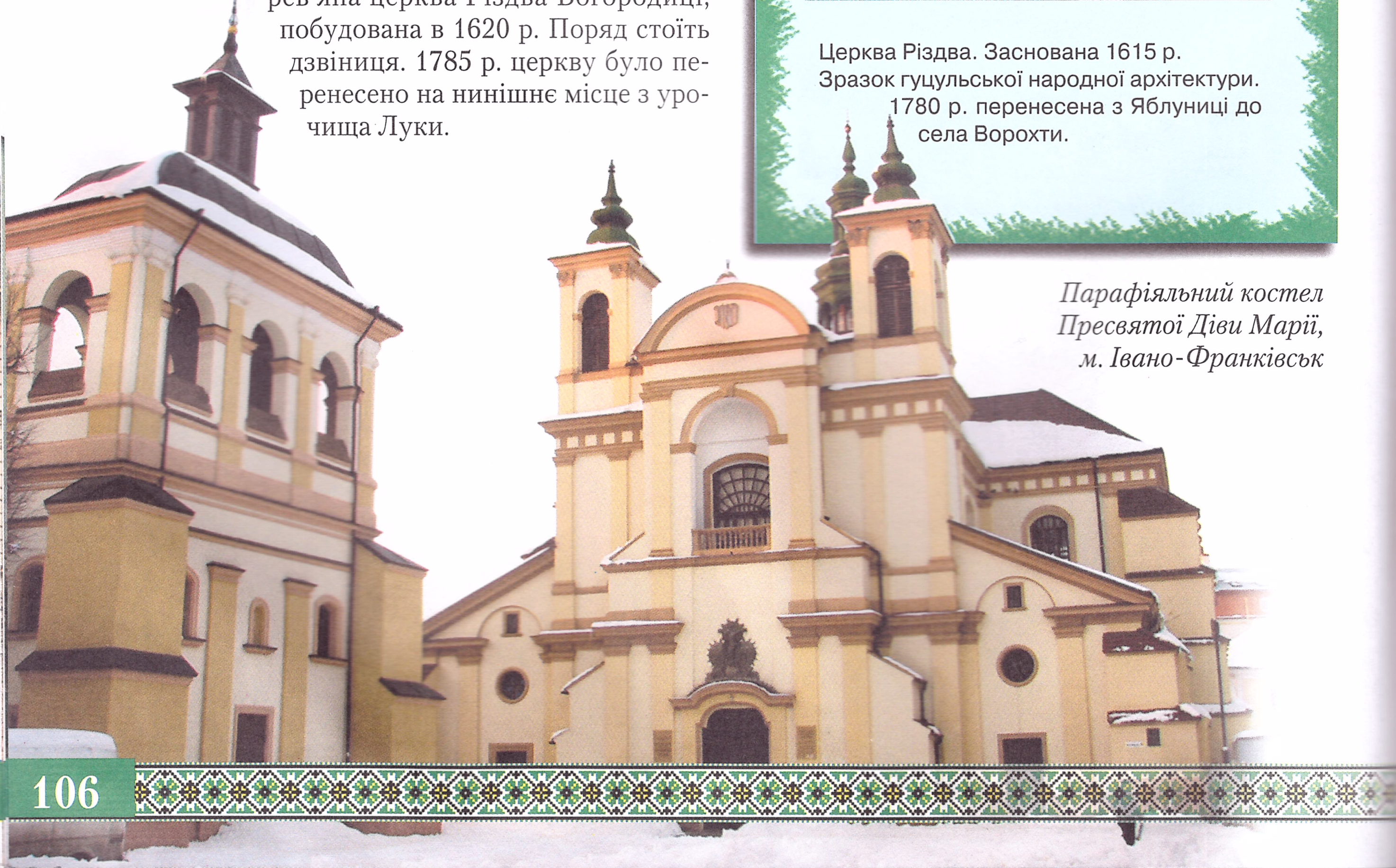

Парафіяльний костел Пресвятої Діви Марії, м. Івано-Франківськ

Славетні імена

ОЛЕКСА ДОВБУШ

Знаменитий ватажок карпатських опришків. Народився 1700 р. у с. Печеніжин (Івано-Франківська обл.). Його батьки були бідними селянами, тому з дитячих років Олекса бачив злиденне життя свого народу. Поляки називали опришків розбійниками, а українські селяни вважали їх народними месниками, адже ті награбоване майно роздавали селянам. Загинув Довбуш у с. Космач.

У Карпатах ширилися чутки, що **Олекса Довбуш** узагалі непоборний і ніяка куля його не бере. Мабуть, для того щоб переконати народ у смерті опришківського ватажка, пани довго возили його тіло по селах.

ПЕТРО КОНАШЕВИЧ-САГАЙДАЧНИЙ

Гетьман реєстрового козацтва. Народився в с. Кульчиці Самбірського району Львівської області.

Очолював походи українських козаків до Криму і Туреччини 1614, 1615, 1616 та 1620 рр. За Сагайдачного зміцнилося становище реєстрових козаків у Речі Посполитій, розширилися права козацької старшини. 1621 р. Сагайдачний став героєм битви за Хотин — останньої в житті гетьмана.

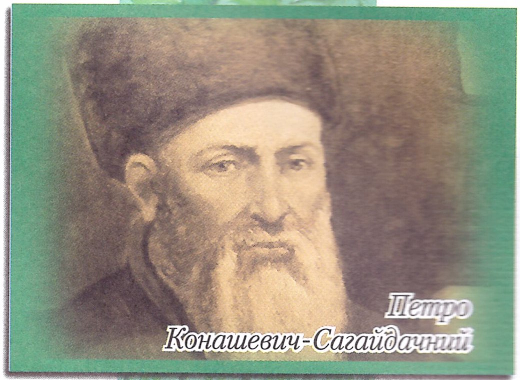
Петро Конашевич-Сагайдачний

ІВАН ФРАНКО

Поет і письменник, учений і громадський діяч. Народився 27 серпня 1856 р. у с. Нагуєвичі Дрогобицького району Львівської області. Все своє життя Франко присвятив боротьбі за національну ідею і свободу українського народу.

До історії української літератури Франко ввійшов як видатний поет-новатор і революціонер. Його перша зріла поетична збірка «З вершин і низин» (1887 р., 1893 р.) стала новим етапом у розвитку української поезії.

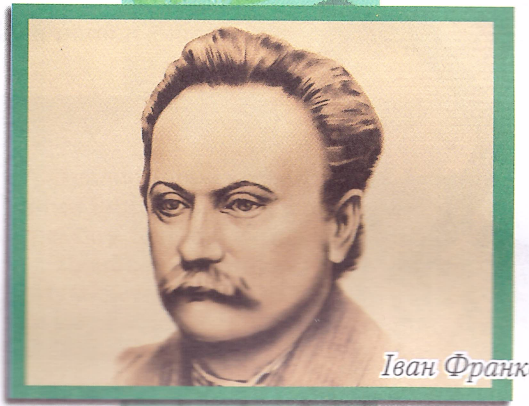
Іван Франко

СТЕПАН БАНДЕРА

Народився 1909 р. у с. Старий Угринів на Галичині. Ще в гімназії підтримував ідеї Є. Коновальця, який створив Українську військову організацію. Їхньою метою була збройна боротьба за свободу України і створення Української держави.

У лютому 1940 р. був обраний головою революційного керівництва ОУН. Припускаючи військове зіткнення між Німеччиною і СРСР, Бандера вирішив використати ситуацію для здобуття Україною державності. Після війни він із-за кордону керував повстанським рухом на Західній Україні, спрямованим проти комуністичного режиму. Тому КДБ здійснив операцію зі знищення лідера ОУН. 15 жовтня 1959 р. його було вбито радянським резидентом Сташинським.

Степан Бандера

ДУХИ КАРПАТ

Карпатські українці населили свої ліси та гори різними духами. Вони вірили: якщо в селі почався мор і неврожай, значить, над ним пролетіла Повітруля — дух вітру, який завдає нещастя.

У карпатських лісах, за повір'ями, живуть нявки — рідні сестри поліських мавок. Вони заманюють у ліс і гублять парубків, а також охороняють урожай і стада від дикого звіра.

Вірили карпатські українці й у злих духів повітря, які нібито могли набувати будь-якого вигляду, найчастіше — гарних дівчат. Лихо парубкові, який зустріне летавицю: вона заманить його в гущавину та погубить.

У мешканців карпатського краю існувало й повір'я про чугайстра, або лісового чоловіка, який до людей ставиться лагідно, розмовляє з ними, гріється біля вогню. Людині чугайстер шкоди ніколи не заподіє, інколи навіть охороняє її від зла.

ГУЦУЛИ, БОЙКИ ТА ЛЕМКИ

Серед карпатських українців є три унікальні етнографічні групи, які зберегли неповторні звичаї й культуру. Це гуцули, бойки та лемки.

Слово «гуцул», можливо, походить від молдавського слова «гоц», що означає «месник», або від слова «кочул» — «пастух».

Вважають, що назва бойків походить від слов'янського імені Бойко.

За іншою версією, свою назву бойки дістали через слово «бойє» («так»), яке вони часто використовують.

Назву лемків зводять до імені Лемко або до слова «лем» («тільки»), яке часто вживають лемки.

Село Космач (Івано-Франківська обл.) вважається визнаною столицею писанкарства — виготовлення барвистих крашанок

У гуцульському костюмі Володимир Вітровий, с. Верховина, Івано-Франківська область

ДАВНІ ГУЦУЛЬСЬКІ ОБРЯДИ

На Гуцульщині довше, ніж будь-де в Україні, зберігалися давні звичаї. У Святвечір перед Різдвом тут запалювали «живу ватру» — багаття, вогонь для якого здобували тертям. Готували на такому багатті святкові страви. Обов'язково пригощали й тварин. Слід було завести в будинок теля або вівцю та нагодувати їх. На Голодну кутю перед тим, як сісти за вечерю, стріляли з пістолів, сповіщаючи таким чином про початок святкової трапези. Вважалося, що постріли повинні відігнати вовків. Під час освячення води на річці хлопці та дівчата, які мали одружитися, намагалися зачерпнути з ополонки якнайбільше води й окропити одне одного — за повір'ям, це давало щастя.

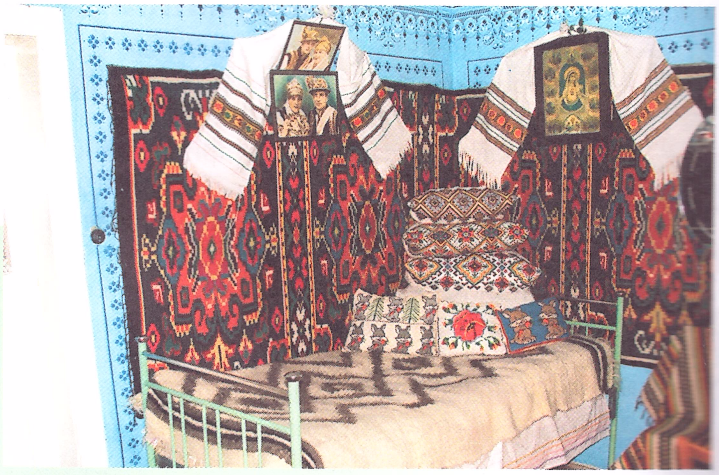

Інтер'єр сучасного гуцульського будинку

У середу або четвер перед Великоднем «гріли діда», тобто покійного предка. У ці дні діти ходили від хати до хати й під вікнами вигукували: «Грійте діда! Грійте діда! Щоб вам овечок, щоб вам ягняток!» А з хатини хтонебудь відповідав: «Грієємо, грієємо, дамо!» Після цього дітям давали маленькі пшеничні або житні хлібці — «кукуци». А вони дякували за подарунок і бажали господарям: «Дай, Боже, душам померлих царство небесне, а вам, господине, щоб овечки добре окотились». Дорослі в ці дні розкладали багаття у дворі й біля церкви. Коло багаття всю ніч сиділи старійшини села, а щоб воно не згасло, з кожного двору брали по декілька дровин.

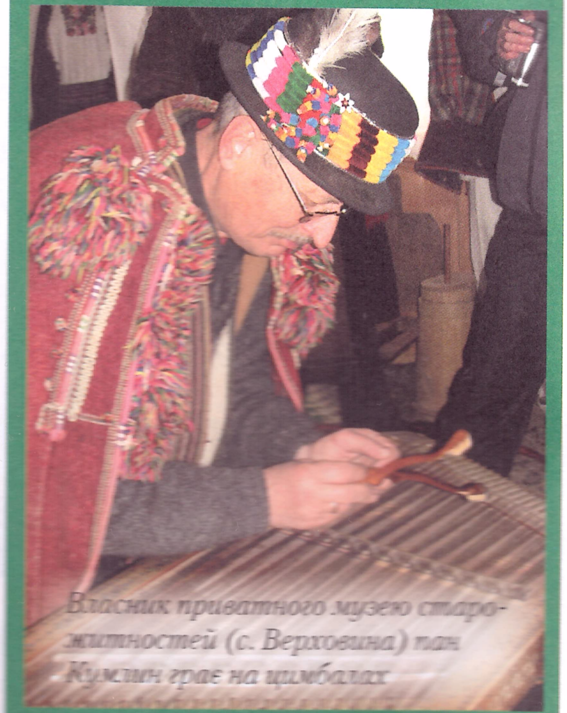

Власник приватного музею старожитностей (с. Верховина) пан Кумлик грає на цимбалах

Традиційними карпатськими музичними інструментами можна вважати трембіту, дримбу і цимбали.

Цимбали — інструмент, який має багату музичну палітру. Найчастіше цимбали використовуються як інструмент для акомпанементу. Цимбаліст грає, вдаряючи по струнах.

Трембіта являє собою трубу завдовжки до 3 м, діаметр — до 3 см. Трембіта має сильний гучний та мелодійний звук, який чути за 10 км навколо. За допомогою трембіт сповіщали про вихід худоби в гори, про смерть когось із села, а також на них грали колядники на Різдво.

Дримба, або **варган**, — музичний інструмент у вигляді металевої рамки з дротиком. Рамку прикладають до губ і, смикаючи за дротик, грають своєрідні мелодії.

ПРОМИСЛИ ТА РЕМЕСЛА

Традиційними центрами гончарства на Галичині були Городок, Яворів, Старий Самбір, Коломия та інші міста. А центром виготовлення глиняних іграшок споконвіку вважалася Стара Сіль (Львівщина). Далеко за межами України славилися і славляться нині килими, які виготовляють у карпатському краї. Для них характерний заплутаний геометричний орнамент.

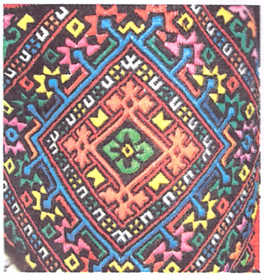

Серед вишивок дуже легко впізнати закарпатську. У ній переважають геометричні візерунки, дуже барвисті (до семи кольорів). Рослинні мотиви вишивали двома-трьома кольорами. Дуже рідко трапляються тваринні мотиви

> Оригінальні засоби вимірювання були у вжитку в карпатських горян. У ткацькій праці вони використовували загальнослов'янські одиниці — чисниця (три нитки), пасмо (10 чисниць), моток (30 пасом). А під час косовиці вимірювали збирання толоки виробничою мірою «на одного косаря».

КОСІВСЬКА КЕРАМІКА

Про неї Роман Федорів писав: «Її розпис напрочуд виразний і соковитий, на її мисках живуть і буяють квіти й трави, яких у природі нема, на її великих тарелях співають і цілуються павичі та інші райські птахи. Вона вдихає життя у холодну і черству грудку глини».

Коломия (Івано-Франківська обл.) відома майстрами кераміки та різьбярами по дереву. А в с. Путила (Чернівецька обл.) працює школа майстрів по дереву.

То не гуцул, хто не грає (на трембіті).

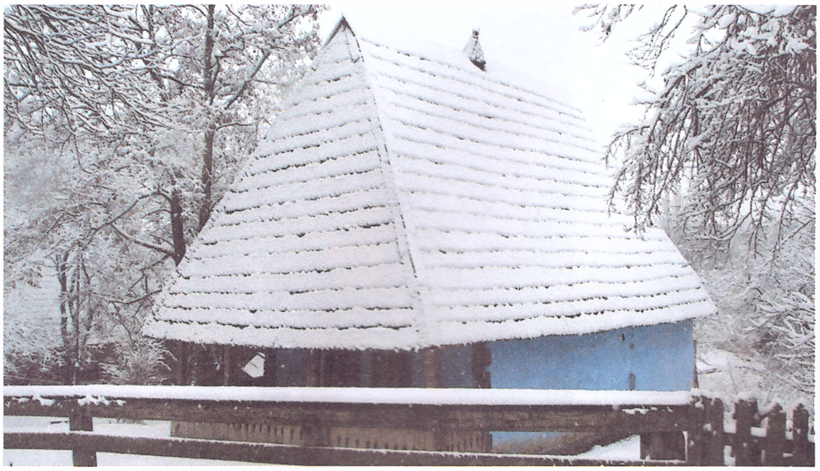

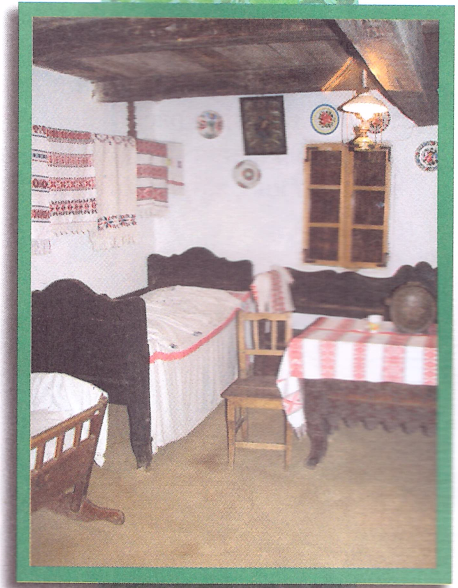

КАРПАТСЬКІ ХАТИ

У Карпатах завдяки великій кількості лісів будували зрубові хати. На відміну від решти регіонів, будинки гуцулів не обмазані глиною і не побілені. Їх укривали тонкими дерев'яними планками — дранкою. Такою ж дранкою вкривали і дах. Зазори між колодами зазвичай шпарували мохом, а зверху обмазували глиною.

На Бойківщині хати мали високий крутий дах. Уздовж стін тут часто влаштовували відкриті або частково закриті галереї, прикрашені різьбленням.

Дахи лемківської хатини трохи нижчі, ніж у бойків. На вхідних дверях лемки малювали «дерево роду». Гілочками з листками барвінку позначали жінок і дівчат, а гілочками із зірками — чоловіків родини. Коли народжувалася дитина, домальовували нову гілочку. Коли ж хто-небудь помирав, малювали хрестик.

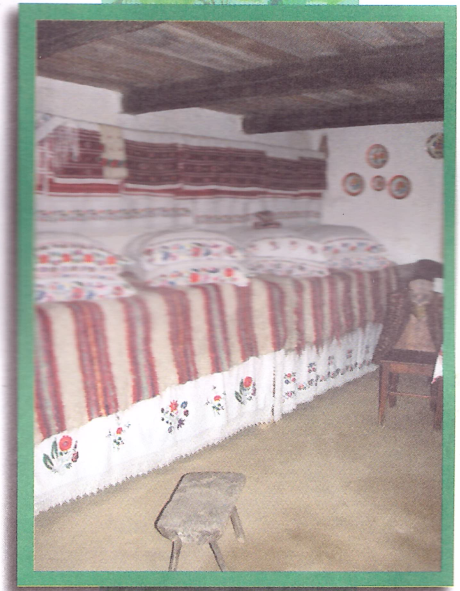

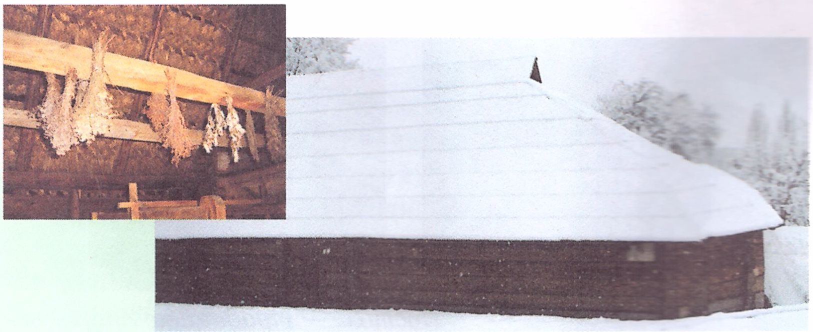

Гуцульська ґражда *– двір-фортеця із замкненою по периметру системою будівель. Така конструкція зумовлена особливими природно-кліматичними умовами*

КАРПАТСЬКЕ ВБРАННЯ

Гуцульський костюм належить до найкрасивіших і найоригінальніших костюмів Європи. Його вирізняє безліч деталей зі шкіри, червоного сукна та металеві прикраси.

Чоловіча пряма сорочка мала стоячий комір і широкі, зібрані біля зап'ястя рукава.

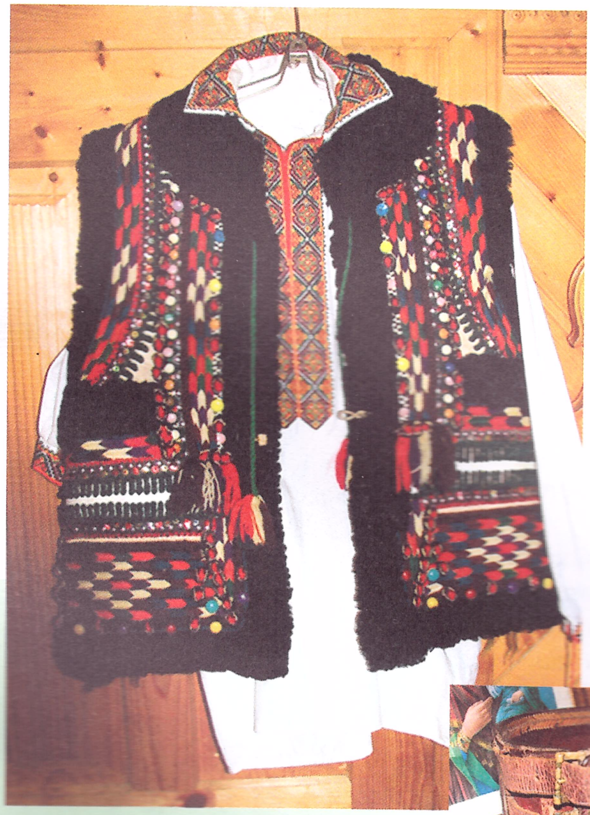

У традиційному гуцульському вбранні Марічка Синітович із мамою

Сорочку підперізували високим поясом — чересом. Він був обов'язково прикрашений металевими пряжками, бляшками та інкрустований. Ще однією обов'язковою частиною гуцульського чоловічого вбрання були безрукавки — кептарі.

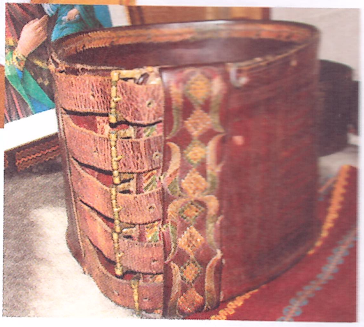

Традиційне гуцульське чоловіче вбрання: сорочка, кептар, пояс-черес

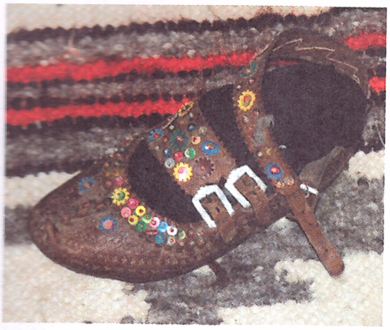

Постоли — традиційне гуцульське жіноче взуття

За мамині сльози — Бог частку заморозить.

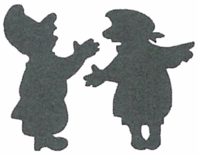

У карпатських говірках трапляється дуже багато слів, яких більше ніде в Україні не почуєш. Господаря тут назвуть ґаздою, а господиню — ґаздинею, садибу або господарство — ґраждою. У гуцулів челядь — не слуги, а група жінок або взагалі група людей. Кропива у них «жалива» (на Закарпатті вимовляють «коприва»). Якщо гуцули вам скажуть «їжджай», це означає, що ви повинні почекати, а не їхати кудись.

Бойки чекають не гостей, а «на гості», торбу називають «тайстрой», погоду — «годиной», або «хвилей».

Якщо хто-небудь із лемків скаже слово «бандурка», то про музичний інструмент тут не йдеться — мова про картоплю. Словом «пінязи» лемки позначають гроші, а словом «планка» — яблуню. У лемківській і покутській говірках збереглося багато старослов'янських слів, наприклад, «золотий» — «золото» або «червоний» — «красивий». Утім, для закарпатців «красивий» це ще й «файний». А вовки на Покутті не виють, а «руют».

Кептарі прикрашали аплікацією зі шкіри, плетеними кісками, вишивкою, металевими ґудзиками, різноманітними бляшками. Фетрові капелюхи оздоблювали вовняними китицями, намистинками, пір'ям.

Як і чоловіки, жінки-гуцулки вбиралися у гарно прикрашені кептарі.

Бойки вдягалися трохи скромніше за гуцулів. Чоловіки, наприклад, прикрашений червоною стрічкою комір застібали металевою запонкою з люстерком.

Тільки на Покутті жінки вдягали гофровані сорочки із загладженими поздовжніми складочками по низу і поперечними на рукавах.

Чоловічі льняні сорочки у лемків не мали вишивок. Верхнім одягом лемкам слугувала чуга (чуганя), яку не носили більше ніде в Україні. Вона була схожа на довгий плащ, який накидали на плечі.

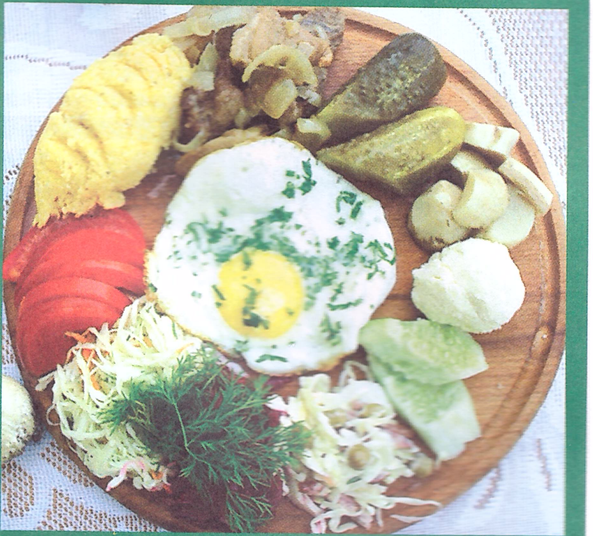

Чабани, коли збираються на високогірні пасовиська, беруть із собою невелику торбинку.

На фото добре видно, що містить у собі «торбинка пастуха». Бануш має жовтий колір, бо готується з кукурудзяного борошна, яке в процесі приготування не втрачає свого кольору.

Бануш, як і бринзу, здавна готували винятково чоловіки, бо все, пов'язане з вівчарством, було суто чоловічою справою.

БАНУШ

Кукурудзяне борошно 50 г, сметана 250 г, сіль.

Залити у каструлю сметану і поставити на вогонь. Посолити. Помішуючи, додати просіяне кукурудзяне борошно середнього помолу. Ретельно перемішати, щоб не утворювались грудочки, а маса стала однорідною. Варити, аж поки на поверхні не з'являться краплинки жиру від сметани. Готова страва повинна бути жовтого кольору і трохи кисла на смак. Подавати гарячою зі склянкою кефіру.

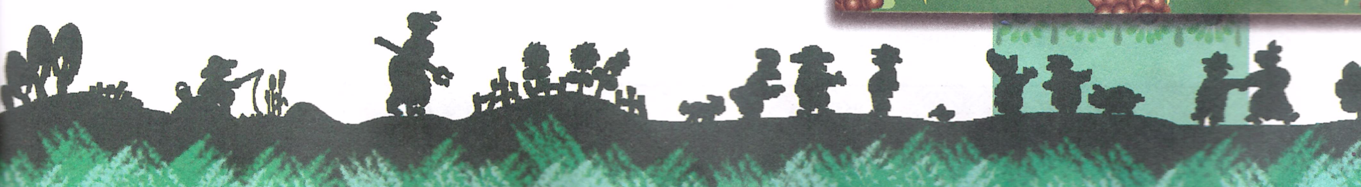

ПОДІЛЛЯ

Хмельницький Вінниця Тернопіль

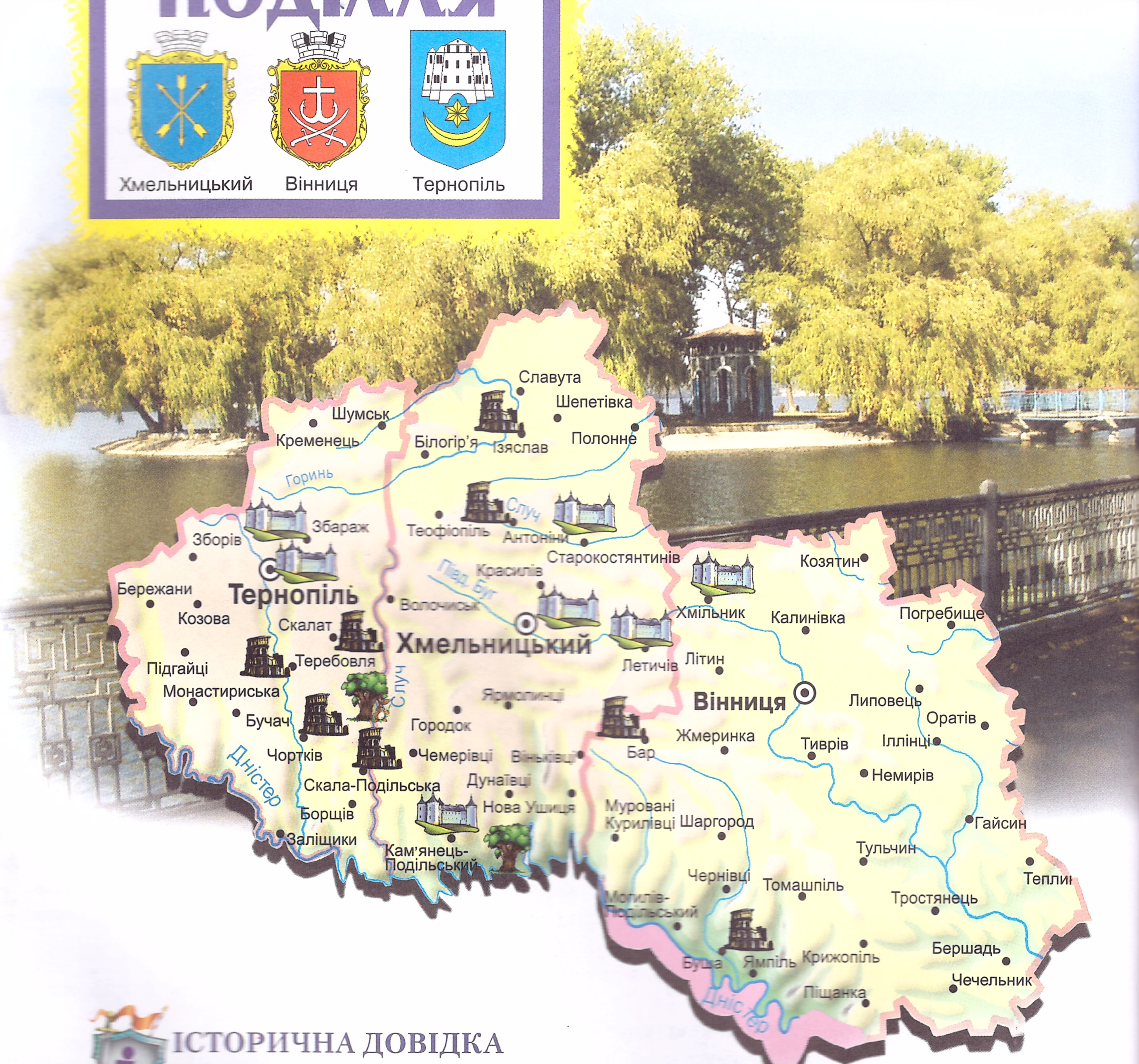
Шумськ
Кременець
Славута
Шепетівка
Білогір'я
Ізяслав
Полонне
Горинь
Збараж
Зборів
Теофіполь
Случ
Антоніни
Старокостянтинів
Козятин
Бережани
Тернопіль
Пів. Буг
Красилів
Волочиськ
Хмільник
Калинівка
Погребище
Козова
Скалат
Хмельницький
Теребовля
Летичів
Літин
Підгайці
Монастириська
Случ
Ярмолинці
Вінниця
Липовець
Оратів
Бучач
Городок
Жмеринка
Бар
Тиврів
Іллінці
Чортків
Чемерівці
Віньківці
Немирів
Дністер
Скала-Подільська
Дунаївці
Борщів
Нова Ушиця
Муровані Курилівці
Шаргород
Гайсин
Заліщики
Кам'янець-Подільський
Тульчин
Чернівці
Томашпіль
Тепли
Тростянець
Могилів-Подільський
Буша
Ямпіль
Крижопіль
Бершадь
Чечельник
Піщанка
Дністер

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

Поділля вперше згадується у письмових пам'ятках XIII—XIV ст. під різними назвами: Подолля, Подоль, Подол.

До середини XV ст. Поділля обіймало простір у межиріччі Дністра та Південного Бугу — від їхніх верхів'їв до Чорного моря. Після 1434 р. регіон утратив самостійність та цілісність: одна його частина під назвою «Подільське воєводство» ввійшла до складу Польщі, а друга — «Брацлавське воєводство» — до Великого князівства Литовського. Після першого поділу Речі Посполитої ці частини перейшли до Росії, перетворившись 1797 р. на Подільську та Волинську губернії.

Західні землі Поділля тривалий час входили до складу Польщі і 1939 р., після чергового поділу цієї країни, були приєднані до України, утворивши Тернопільську область.

ЦИФРИ ТА ФАКТИ

Сучасне Поділля складається з Тернопільської, Вінницької, Хмельницької та східної частини Чернівецької областей. У регіоні немає мегаполісів.

Промислове містечко Жмеринка (Вінницька обл.) є одним із найбільших залізничних вузлів України, до того ж може похвалитися вагоноремонтним заводом. Ще один великий залізничний вузол регіону — Шепетівка (Хмельницька обл.). Легка промисловість на Поділлі представлена цукровими та м'ясними комбінатами, заводами безалкогольних напоїв. У Нетішині розташована Хмельницька АЕС.

Вулицями Тернополя

КОРИСНІ КОПАЛИНИ

Цікаво, що пісковик з-під містечка Теребовля на Тернопільщині у давнину мав попит не лише на Поділлі. Храми та палаци з нього у часи Середньовіччя будували у Галичині, а у другій половині XIX ст. плитками з теребовлянського пісковику викладали бруківку львівських вулиць. Згідно з давніми записами, плити найкращого червоного теребовлянського пісковику були експортовані на схід і доходили аж до Китаю.

Нещодавно геологи відкрили три родовища бурого вугілля у Вінницькій області. За попередніми оцінками, їх загальний запас становить 50 млн тонн сировини.

Поділля посідає перше місце у країні зі збирання цукрового буряку. Великі садки та ягідні ділянки зумовили іншу спеціалізацію областей регіону — багато консервних заводів постачають соки, безалкогольні напої, різноманітні джеми та варення для всієї країни.

Мармуровий онікс. Єдине в Україні родовище мармурового оніксу — коштовного декоративного каменю — з розвіданими промисловими запасами розташоване поблизу с. Калюсик Віньковецького району. Онікс утворює жили потужністю 5—50 см серед вапняків. Він має світло-жовтий до темно-коричневого колір із чітким хвилясто-смугастим малюнком і добре (до 1 см) просвічується. Легко полірується.

Петропавлівський кафедральний костел, м. Кам'янець-Подільський

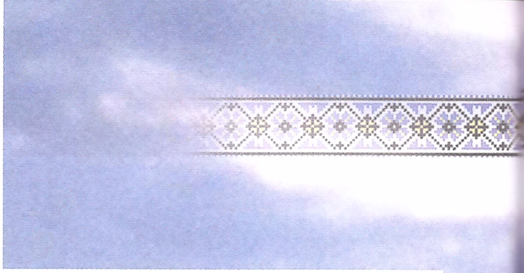

КАНЬЙОНИ ТА ВОДОСПАДИ

На Поділлі можна побачити й підкорити один із найбільших каньйонів Європи — Дністровський. Його довжина сягає 250 км, а висота крутих стін — до 250 м.

На Тернопільщині знаходиться і найбільший рівнинний водоспад — Джуринський (Червоноградський), висота перепадів якого становить 16 м. Це диво створене людиною: у XV ст. турки взяли в облогу місто та перекопали річку, що виконувала функцію захисного рову, — так утворився водоспад.

Водоспад «Дівочі сльози», що знаходиться поблизу Джуринського, об'єднує спадаючу воду та густі зарості ліаноподібних водоростей.

Русилівський водоспад починається з кількох джерел, які переплітаються в один та утворюють 15 різноманітних водоспадів. Висота деяких із них становить 8—13 м.

Південний Буг, поріг Мігія

Джуринський водоспад

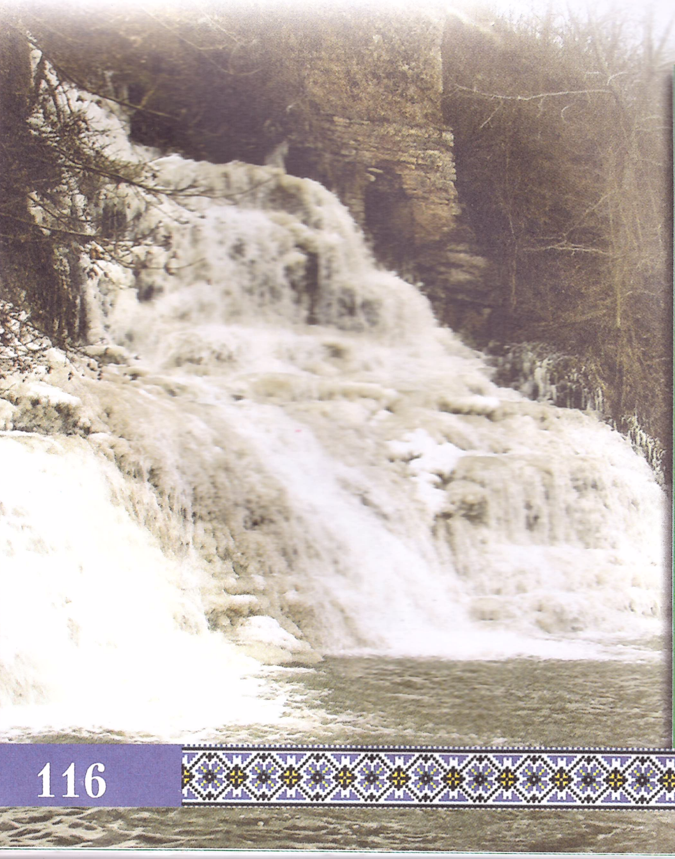

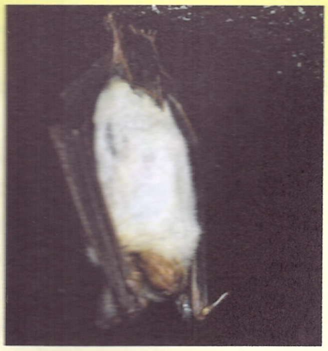

Нічниця велика. Один із найбільших представників рукокрилих Європи. Удень відпочиває, висячи вниз головою. Узимку збирається колоніями в печерах і впадає в сплячку. До місця зимівлі може здійснювати перельоти на відстань до 200 км.

МАНДРІВКИ ПЕЧЕРАМИ

20 млн років тому південно-західну частину Російської геологічної платформи вкривали води Сарматського моря. Мільйони років вода відступала, залишаючи пласти гіпсу. Згодом Волинсько-Подільська тектонічна плита вкрилася павутинням тріщин, якими бігли ґрунтові води, вимиваючи м'які гіпсові відкладення й утворюючи підземні тунелі та лабіринти...

Отак природа створила те диво, яке сьогодні можна побачити лише в Україні – кілька десятків гіпсових печер. Серед них і печера Вертеба (коридори завдовжки 9 км), відома археологічними знахідками предметів трипільської культури. Вражають своїми розмірами печери Озерна (завдовжки 117 км) та Оптимістична (213 км). У світі є й довші печери (скажімо, Мамонтова у США сягає 530 км), але дослідники визнають, що подільські печери посідають перше місце за складністю своїх лабіринтів.

За радянських часів справжньою перлиною Поділля називали печеру Кришталева, що у с. Кривче, її загальна довжина – 23 км.

Сьогодні тут відкрито туристичний маршрут завдовжки 2,5 км.

Лабіринтова печера Млинки має довжину ходів понад 27 км. Відкриття печери було випадковим. Місцеві жителі, добуваючи гіпс, несподівано прорубали вхід до підземної порожнини. А вже подальше дослідження печери здійснювали тернопільські спелеологи-аматори.

Печера Кришталева, с. Кривче

На межі Хмельницької та Чернівецької областей, на лівому березі Дністра височать вапнякові скелі заввишки 20—30 м. Їх називають стовпами. Поміж них утворився дивовижний масив у вигляді кам'яної голови велетня, що сягає заввишки 16 м.

За легендою, у цьому місці берег Дністра розколов богатир із нелюдською силою, який бився із завойовниками-кочівниками, аж доки скам'янів.

Натічні форми.
Печера Млинки, с. Залісся

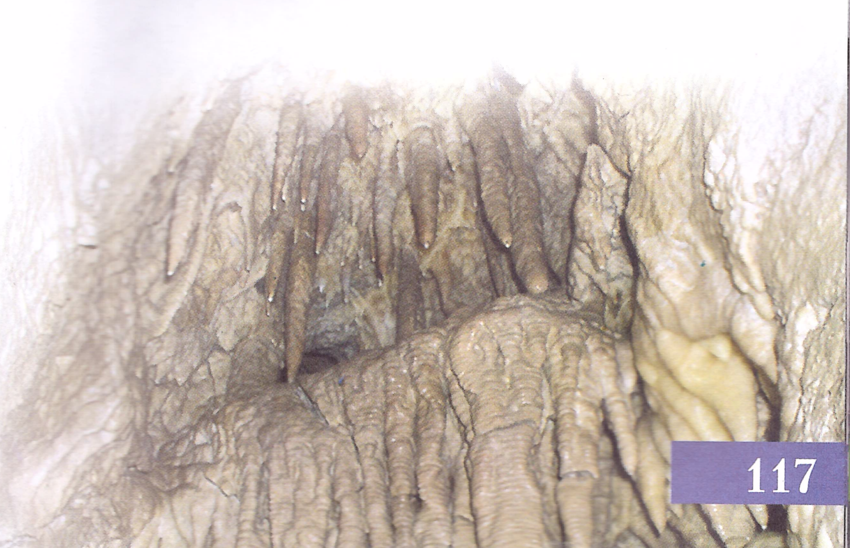

Визначні пам'ятки

ПАЛАЦИ ТА ФОРТЕЦІ

Поділля — справжній рай для людей, які цікавляться давніми фортецями та палацами. Кілька десятків таких будівель (вік деяких з них сягає 600 років!) чекають на своїх гостей. «Золотим намистом Поділля» називають територію, до якої входять Бучач, Бережани, Збараж, Кременець, Теребовля тощо.

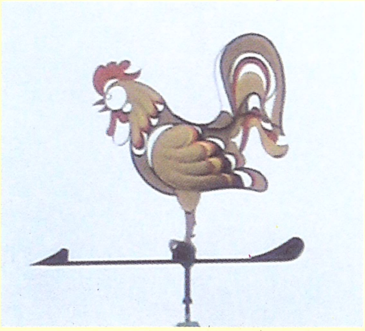
Цей знак стоїть на межі Тернопільської, Хмельницької та Чернівецької областей, які раніше належали трьом різним державам. Таким чином, перші півні пробуджували своїм співом відразу жителів Польщі, Росії та Румунії.

ТЕРНОПІЛЬ

Тернопіль споруджено на руїнах старовинного давньоукраїнського укріплення Сопільче, яке зруйнували війська Батия. 1540 р. на цьому місці розпочалося будівництво замку. На початку XIX ст. господар замку, граф Ф. Коріятович, вирішив перетворити його на палац і наказав знести укріплення, башти і ворота. Проте палац усередині зберіг риси оборонної архітектури XVI ст.

Воздвиженську церкву (XVI ст.) у Тернополі називають «Церквою над озером». У її архітектурі використано давньоукраїнські будівельні традиції.

Церква Різдва Христового побудована у 1602—1608 рр. майстром Леонтієм і вважається кращим зразком подільської архітектурної школи XVII ст.

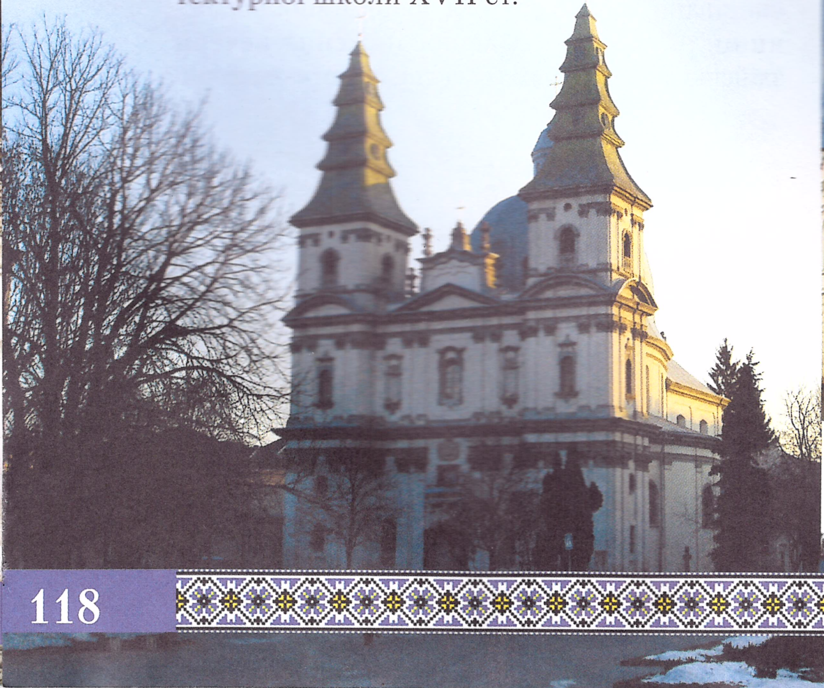

«Народний дім» (1909 р.), м. Борщів. Зараз у цьому будинку розташовується районний краєзнавчий музей

Граніт — гірська порода, що використовується як будівельний матеріал.

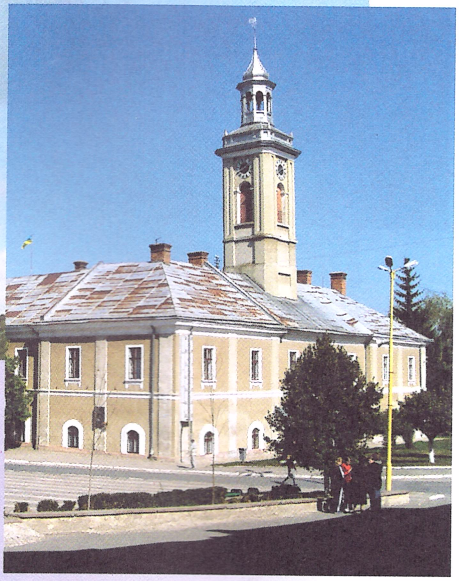

Міська ратуша, м. Бережани

БЕРЕЖАНИ (ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛ.)

Перша письмова згадка про Бережани датується 1375 р.

Тут збереглися руїни замку XVI ст., костел Різдва Богородиці (1600 р.), Вірменський костел (1764 р.) та інші пам'ятки.

Невеличке село Більче Золото відоме тим, що в ньому на березі Серету збереглося одне з найбільших на Поділлі давньоукраїнських городищ з язичницьким жертовником.

ЗБАРАЖ (ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛ.)

Уперше згадується в літописі під 1211 р. Збаразький замок — найзнаменитіша історична пам'ятка Тернопільщини. Саме його захищали герої славнозвісної трилогії Генріка Сенкевича «Вогнем і мечем» Заглоба і пан Володієвський.

Збаразький замок був побудований у 1626–1631 рр. на високій горі, оточеній болотами.

Збаразький замок

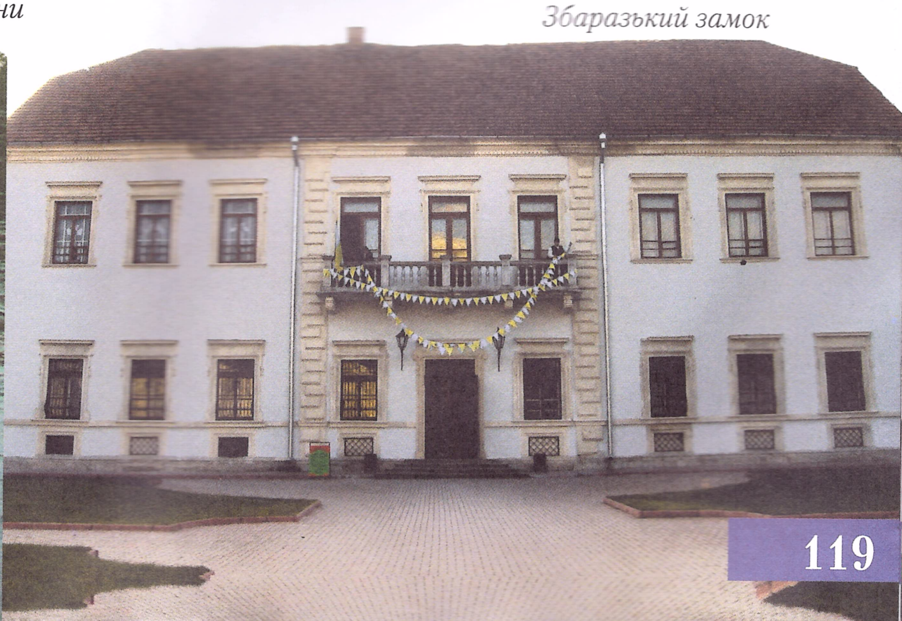

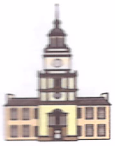

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ (ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛ.)

Розташований на березі лівої притоки Дністра — р. Смотрич, за 102 км від Хмельницького. За даними Іпатіївського літопису в 1240—1242 рр. місто було захоплене ордами Батия.

За литовських князів Коріятовичів місто стало головним адміністративним і ремісничим центром, що з'єднував країни Заходу і Сходу. З часом Кам'янець-Подільський відійшов до Польщі і 1434 р. став центром Польського воєводства. Місто було проголошене королівським і здобуло самоврядування за подарованим йому Магдебурзьким правом.

Проте місцеве населення ненавиділо поляків і брало активну участь у Визвольній війні Б. Хмельницького. Але сподіванням українців здобути незалежність не судилося справдитися. 1672 р. край потрапив під владу турків, а через 27 років знову повернувся до Польщі.

У складі Російської імперії Кам'янець-Подільський здобув статус губернського міста.

Були відкриті друкарня, гімназія, книгарня, бібліотека.

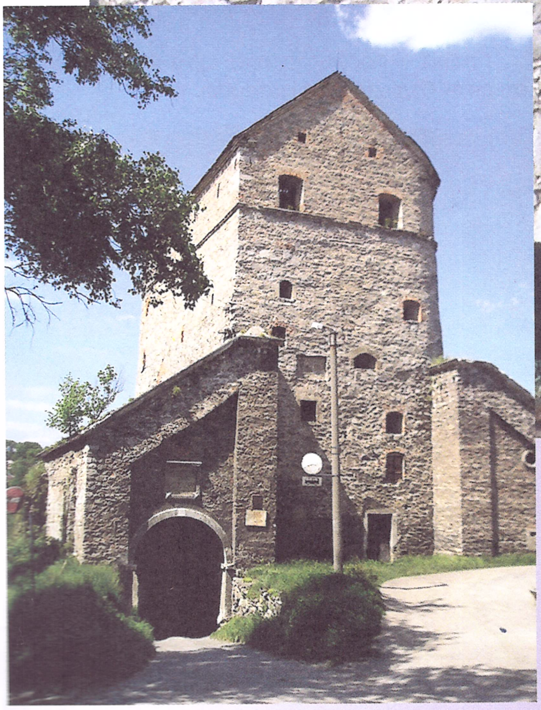

Вежа Яна Баторія, м. Кам'янець-Подільський

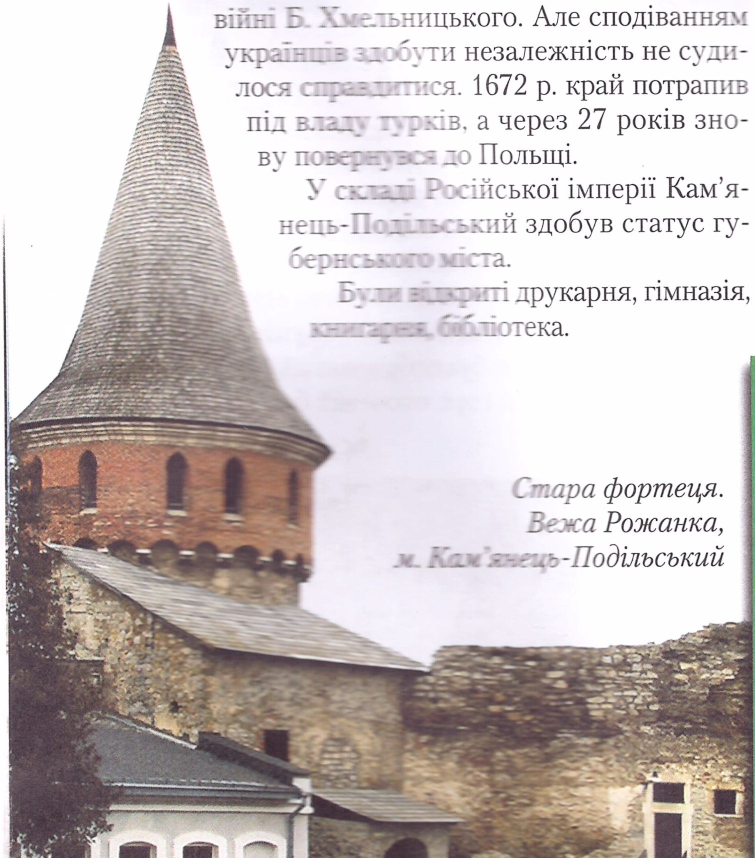

Стара фортеця. Вежа Рожанка, м. Кам'янець-Подільський

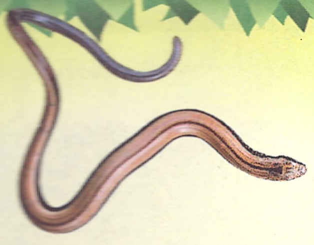

Веретільниця — це ящірка, хоча через те, що у неї немає ніг, багато хто вважає її змією. Живиться слимаками, гусінню і цим корисна людині.

Живе 30—40 років.

Навесні полює вдень. Улітку переходить на нічний спосіб життя, світлий час доби перебуваючи десь у схованку.

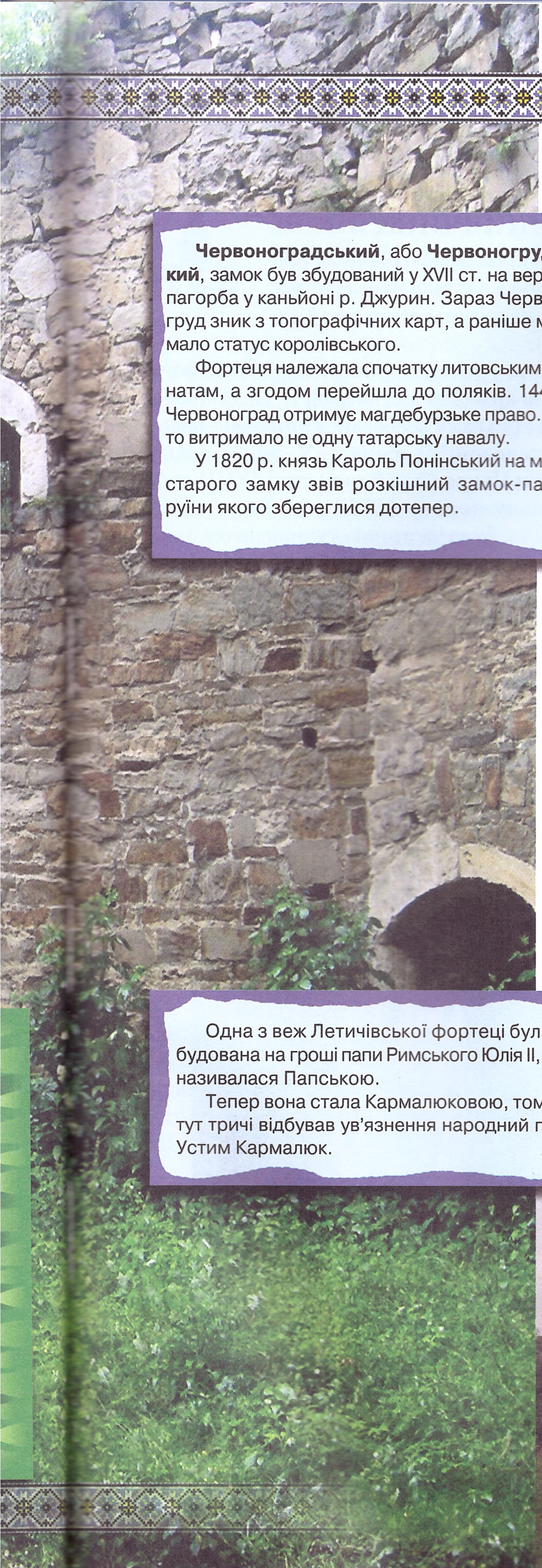

Червоноградський, або **Червоногрудський**, замок був збудований у XVII ст. на вершині пагорба у каньйоні р. Джурин. Зараз Червоногруд зник з топографічних карт, а раніше місто мало статус королівського.

Фортеця належала спочатку литовським магнатам, а згодом перейшла до поляків. 1448 р. Червоноград отримує магдебурзьке право. Місто витримало не одну татарську навалу.

У 1820 р. князь Кароль Понінський на мурах старого замку звів розкішний замок-палац, руїни якого збереглися дотепер.

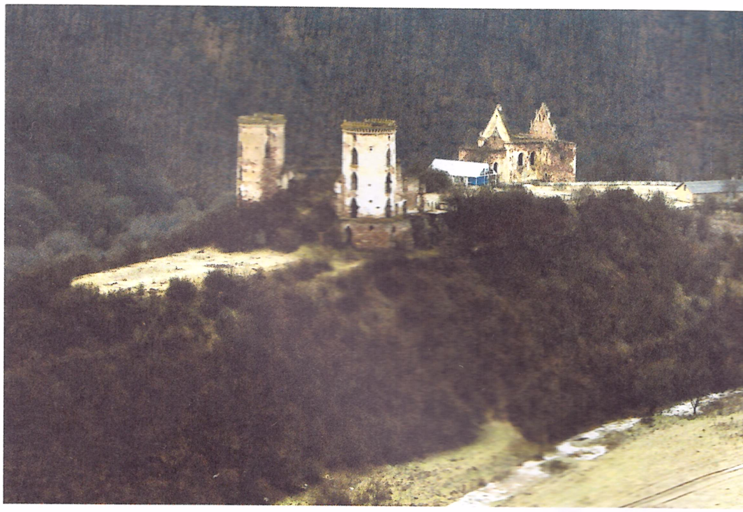

Руїни Червоноградського замку, с. Нирків

1950 р. Кам'янець-Подільська фортеця була оголошена історико-архітектурною пам'яткою XI—XVI ст., а 1977 р. увесь Кам'янець-Подільський став державним історико-архітектурним заповідником.

Грандіозний комплекс заповідника об'єднує стару і нову фортеці, різні фортифікаційні споруди, башти, мости, ворота, ратушу (XVII—XVIII ст.), Кафедральний собор святих Петра і Павла (XV—XIX ст.) та інші пам'ятки.

Одна з веж Летичівської фортеці була побудована на гроші папи Римського Юлія II, тому називалася Папською.

Тепер вона стала Кармалюковою, тому що тут тричі відбував ув'язнення народний герой Устим Кармалюк.

Руїни замку (XIV ст.) та палацу (XVIII ст.), с. Скала-Подільська

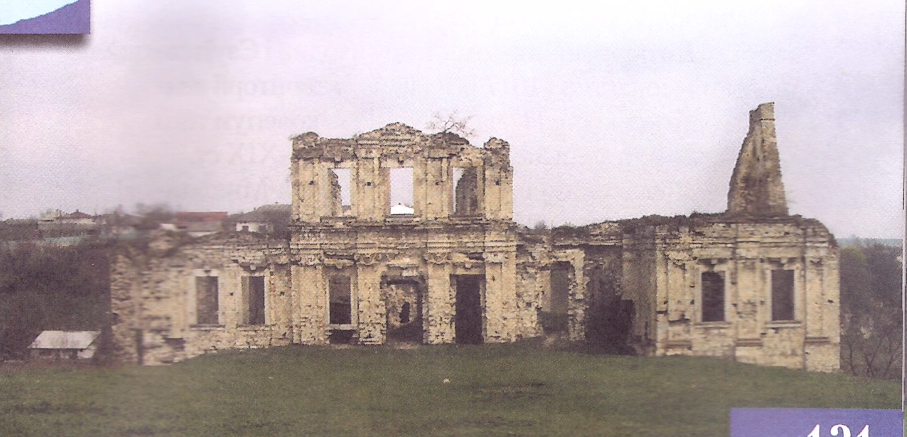

Замок у с. Чорнокозинці (кінець XIV—початок XV ст.) належав кам'янецьким католицьким єпископам і використовувався як літня резиденція. Витримав декілька татарських нападів.

До наших днів збереглися два палацові корпуси та залишки південно-західної круглої оборонної вежі.

За оборонними спорудами знаходилося подвір'я прямокутної форми.

Мури та інші замкові споруди побудовані з бутового каменю.

ВІННИЦЯ

Уперше Вінниця згадується в документах 1363 р. як литовська фортеця, побудована князями Коріятовичами для оборони від татар.

У місті цікаво оглянути Домініканський монастир (1624 р.). Колись він був дерев'яним і входив до оборонного комплексу «Мури». Але 1760 р. його перебудували в цегляний костел, а 1831 р. закрили.

До наших днів збереглися костел, печери та оборонна башта.

До оборонного комплексу входив і Єзуїтський монастир (1617 р.). На його території знаходиться костел початку XVII ст., колегіум того ж часу та келії, побудовані в XVIII—XIX ст.

Дерев'яна мальовнича трибанна Миколаївська церква, побудована у середині XVIII ст., вважається одним із кращих зразків народної дерев'яної архітектури.

Дуже красива й садиба П'ятничани, що датується XVIII ст.

ВІННИЧЧИНА

У Ямпільському районі на річці Бушанка розташоване с. Буша, цікаве печерним храмом (VI—VII ст.).

1883 р. у щілині прибережної скелі його знайшов археолог і етнограф В. Антонович. В інтер'єрі храму збереглися унікальні рельєфні експозиції й написи. У Буші можна оглянути Покровський монастир (XVII ст.), Успенську церкву (1757 р.) і башту, яка в XVIII ст. була частиною укріплень селища.

В області збереглося багато палаців: у с. Верхівка Тростянецького району (XIX ст.), Вороновиця Вінницького району (XVIII ст.) тощо.

У Хмільнику знаходиться городище часів Київської Русі (воно стояло на «Чорному шляху», яким татари пробивалися на Поділля), а також палацово-парковий ансамбль з оборонною вежею 1534 р.

У с. Гонтівка встановлено пам'ятник Івану Гонті на місці страти гайдамацького ватажка, а у с. Кармалюкове стоїть пам'ятник Устимові Кармалюку.

Вежа, м. Хмельник

НЕМИРІВ (ВІННИЦЬКА ОБЛАСТЬ)

На території міста археологи знайшли руїни давньоруського міста Мирів, яке існувало у X—XI ст. Перші письмові згадки про Немирів відносяться до кінця XIV ст. Біля міста збереглося Немирівське городище (VI ст. до н. е.). Це найбільше з городищ України (площа понад 100 га), розташоване в межиріччі Дніпра та Дністра. Можна побачити високі земляні вали (до 9 м), які оточували поселення скіфів. Археологічні знахідки належать до часів трипільської культури та поселення ранньоскіфського періоду.

Тривалий час містечко належало Потоцьким. Граф Болеслав Потоцький був відомим меценатом. Його коштом утримували сиротинець і богадільню, лікарню для місцевих жителів, гімназію тощо. У XVIII ст. збудували перший маєток Потоцьких, який до наших днів не зберігся. Онука графа Марія Григорівна Потоцька-Щербатова була останньою власницею Немирова. На її замовлення чеський архітектор Іржі Стібрал збудував новий двоповерховий палац у стилі неокласицизму. Палац будувався дуже довго: з 1885 до 1917 р. За легендою, ворожка провістила Марії Григорівні смерть після закінчення будівництва. Майже так воно і вийшло: у 1920 р. княгиню та її доньку розстріляли на сходах будинку. Палац зберігся як санаторій «Авангард». Його стіни прикрашають картини українських майстрів, а головну залу — портрет самої княгині Марії Щербатової.

У другій половині XVIII ст. довкола палацу розбили великий парк. Зараз на площі 85 га налічується понад 160 видів дерев і чагарників. Затишним парком колись милувались видатний російський полководець О. В. Суворов, письменник Оноре де Бальзак, композитор Людвіг ван Бетховен.

Архітектор Стібрал також збудував винокурню (майбутній завод «Nemiroff»). Прибутки, отримані від продажу спирту, княгиня віддавала на благочинність. На кошти Марії Щербатової в Немирові були вимощені вулиці, збудована безкоштовна лікарня для бідних, фінансувались гімназія, монастирська школа для дівчат, будівництво Київського політехнічного інституту. Княгиня виділяла гроші, на які здібні діти мешканців Немирова навчалися в Одесі, Києві, Москві та Петербурзі.

У місті збереглася Свято-Троїцька церква (1806 р.), костел Св. Юзефа. Можна побачити першу в Україні дизельну електростанцію, а поряд із нею старовинний млин, збудований у 1890 р. тим же Іржі Стібралом.

Свято-Троїцький монастир, м. Немирів

Палац княгині Щербатової, м. Немирів

ТУЛЬЧИН (ВІННИЦЬКА ОБЛАСТЬ)

Місто розташоване на р. Сільниця. Вперше згадується 1607 р. як польська фортеця В. Калиновського. У 1821—1822 рр. Тульчин відвідав О. Пушкін. У цей час І. Котляревський служив тут ад’ютантом генерала Меєндорфа.

1726 р. Тульчин стає власністю Потоцьких. За наказом Станіслава-Фелікса Потоцького 1782 р. збудували палац. Автором проекту був французький архітектор Лакруа. Палац збудований у стилі класицизму, прикрашений позолотою, ліпниною, картинами Рафаеля та Рембрандта. Тут гостювали граф Б. Шереметьєв, російський полководець граф П. Рум’янцев-Задунайський, Петро І та Катерина II. У палаці розміщувався штаб російських каральних військ, яким було наказано придушити повстання І. Гонти та М. Залізняка. У середині XIX ст. Потоцькі емігрували до Франції разом зі скарбами тульчинського палацу. Три картини з Тульчина нині експонуються в паризькому Луврі.

Малий (новий) палац Потоцьких збудований 1782 р. У 1796—1797 рр. тут написав відому книгу «Наука перемагати» видатний полководець О. В. Суворов. На околицях міста донині збереглися рештки навчальних земляних споруд солдатів Суворова та викопані ними колодязі. У новому палаці жила муза Фредеріка Шопена й поета Зигмунта Красинського Дельфіна Комар. У 1825 р. вона вийшла заміж за власника тульчинського палацу Мечислава Потоцького. Мечислав був дуже жорстокою людиною. Тому легенди про гарем із дівчат-кріпачок, про катування і вбивства у Тульчинському палаці мають історичну основу. Дельфіна розлучилась із чоловіком і виїхала за кордон. Ф. Шопен написав для красуні чотири твори, а Зигмунт Красинський вважав її своєю Беатріче, присвятивши їй цілу збірку віршів.

Довкола палацового комплексу був розбитий чарівний парк «Хороше», який донині не зберігся. Його називали не інакше як «Подільський Версаль». Серед ставків і каналів росли місцеві та екзотичні рослини. Алеї прикрашали альтанки, фонтани та скульптури. Саме тут С. Потоцький уперше побачив свою майбутню дружину Софію, на честь якої пізніше збудував парк «Софіївка».

У Тульчині можна відвідати Будинок декабристів (XIX ст.), де збиралися члени Південного товариства декабристів на чолі з полковником П. Пестелем.

Меморіальний музей-квартира М. Д. Леонтовича розповідає про життя і творчість видатного українського композитора, фундатора українського хорового співу. Леонтович викладав у єпархіальному жіночому училищі в Тульчині, організував Тульчинську хорову капелу.

Перлинами міста є Свято-Успенська церква (1789 р.), собор Різдва Христового (1780 р.) і костел Св. Станіслава.

Палац Потоцьких, м. Тульчин

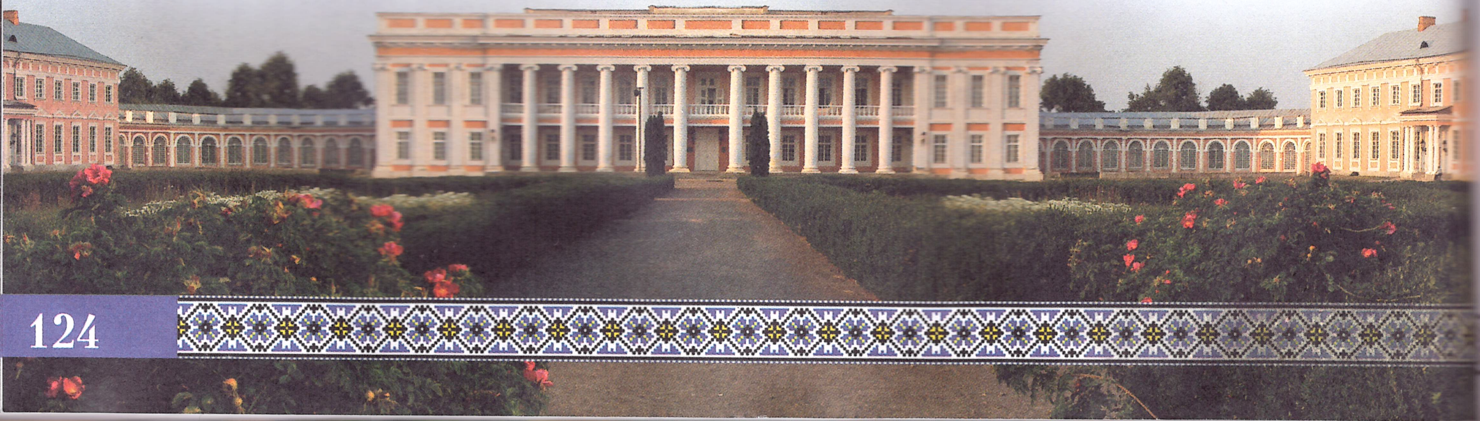

МИКОЛА ІВАНОВИЧ ПИРОГОВ

«Батько російської хірургії», педагог і суспільний діяч. Народився 1810 р. З 1840 р. працював професором шпитальної хірургії та прикладної анатомії у медичній академії Санкт-Петербурга, де заснував анатомічний інститут і музей.

Пирогов запровадив кілька нових технік в операційній справі. Працював на Кавказі, там ознайомився з військово-польовою хірургією — саме в цій царині він став світовим авторитетом.

З 1854 р. працював у Севастополі. Брав участь у воєнних діях 1877—1878 рр. під час Російсько-турецької війни. Був свідком великої битви під Синопом, якою командував адмірал П. С. Нахімов.

Помер 1881 р.

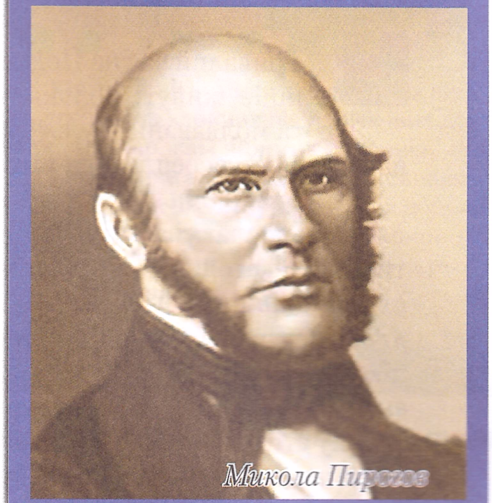

Микола Пирогов

МИХАЙЛО МИХАЙЛОВИЧ КОЦЮБИНСЬКИЙ

Відомий український письменник, суспільний діяч, революційний демократ. Народився 17 вересня 1864 р. у Вінниці. Свої твори почав друкувати з 1890 р., перед тим устиг попрацювати вчителем, потрапити за ґрати за підтримку народовольців.

У творах Коцюбинського змальовується побут українського селянства, життя різних осередків населення, реакція людей на революційні події 1905—1907 рр.

Твори Коцюбинського перекладено десятками світових мов, за деякими з них було знято кінофільми, наприклад за повістями «Кривавий світанок», «Коні не винні», «Дорогою ціною», «Тіні забутих предків».

Помер у Чернігові 1913 р.

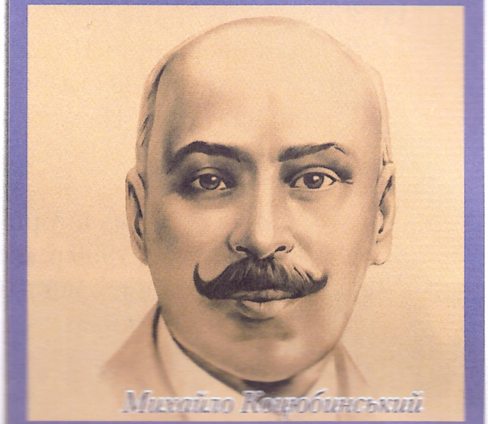

Михайло Коцюбинський

АРТУР ВОЙТЕЦЬКИЙ

Видатний український кінорежисер і сценарист. Народився 23 жовтня 1928 р. у Вінниці, навчався на відділенні кіно у КДІТМ ім. І. Карпенка-Карого. З 1966 р. викладав у тому ж інституті.

Фільмографія А. Войтецького налічує багато фільмів, серед яких казка «Літаючий корабель» (1960 р.), драми «Сьогодні й завтра» (1979 р.), «Господи, прости нас грішних» (1992 р.) і багато інших.

У своїх фільмах Войтецький знімав таких відомих акторів, як Ада Роговцева, Богдан Ступка та інших.

Помер 1993 р.

З Поділлям пов'язано багато відомих імен.

У Немирові (Вінницька обл.) жила видатна українська письменниця Марко Вовчок (Марія Олександрівна Вілінська).

У Тульчині жив і працював російський полководець О. В. Суворов. Тут він написав книгу «Наука перемагати». У цьому ж місті жив П. І. Пестель — організатор повстання декабристів.

На Вінничині народився російський поет-класик і громадський діяч Микола Некрасов.

ВІРУВАННЯ

Тривалий час на Поділлі, крім українців, живуть поляки, чехи, росіяни та молдавани. Культура і звичаї цих народів тісно переплелися між собою.

На Поділлі більшу частину вірян становлять православні. Є в регіоні й протестанти, греко-католики, римо-католики та представники інших конфесій.

Цікава історія кафедрального Петропавлівського собору, що у м. Кам'янець-Подільський. Спочатку його побудували у романському стилі.

За часів нападів турків він був перетворений на головну мусульманську мечеть. До західного боку прибудували мінарет заввишки 36,5 м.

Після повернення Поділля до складу Польського королівства мечеть перетворили на костел. На мінареті встановили мідну статую Богородиці.

З 1946 р. у костелі був розміщений відділ атеїзму історичного музею. 29 червня 1990 р. міська влада на прохання вірян повернула костел римо-католицькій громаді.

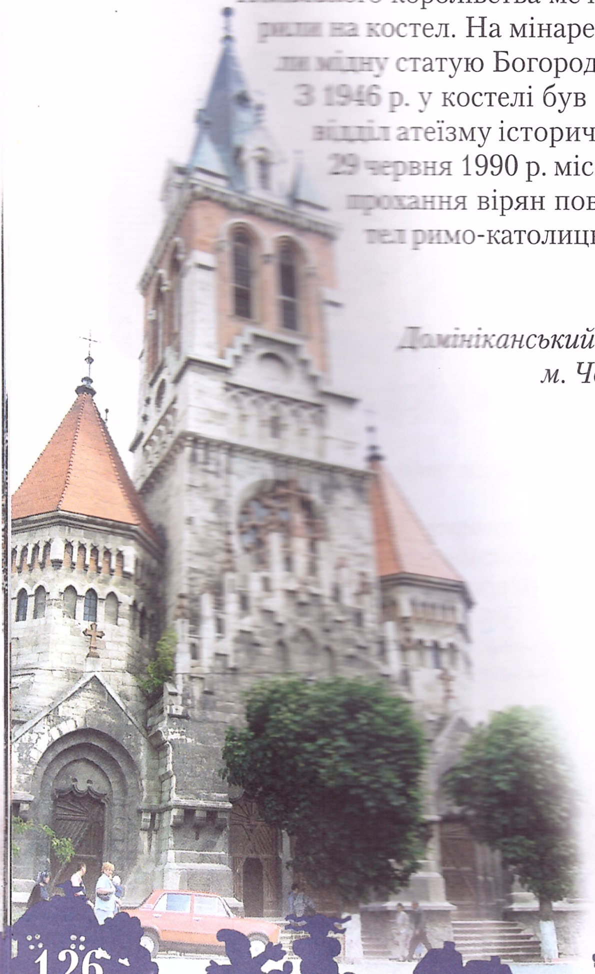

Домініканський собор, м. Чортків

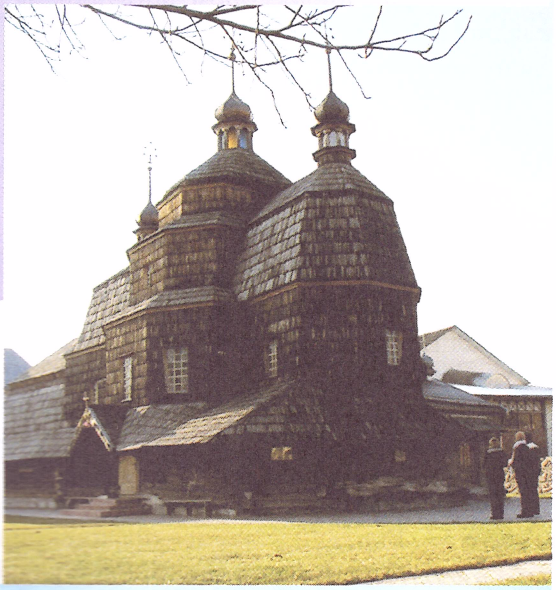

Дерев'яна церква (XIV ст.), м. Чортків

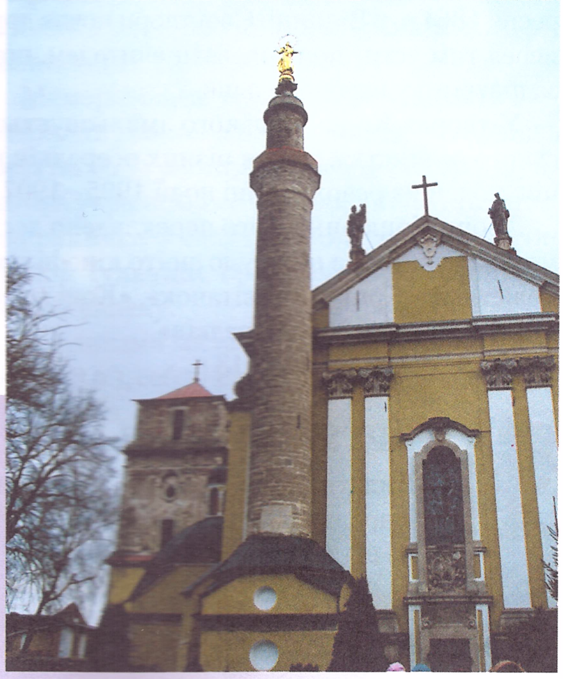

Кафедральний собор святих Петра і Павла, м. Кам'янець-Подільський

БАГАТО-БАГАТО ЦУКРУ

На початку XIX ст. найпоширенішим промислом на Поділлі стало виготовлення цукру. 1827 р. одним із перших був побудований Бершадський цукровий завод.

Перші цукроварні не були схожі на заводи та фабрики. Зовні вони виглядали як звичайні дерев’яні сараї. Обладнання було найпростіше — печі, що топилися дровами, великі казани дляваріння цукру та тертки, на яких подрібнювали цукровий буряк.

Цукрова промисловість швидко зростала, і вже 1848 р. на Поділлі діяло 36 цукрових заводів, де працювали майже 4 тис. заробітчан з різних куточків України. Поруч із цукровими заводами будували курильні, де виготовляли спирт і горілку.

Кіт лісовий — мешканець глухих листяних, рідше хвойних лісів, річкових долин, плавнів, кам’янистих розсипів, чагарників, живе навіть поблизу населених пунктів. Лігво влаштовує в дуплах дерев, у покинутих норах борсука чи лисиці, в розколинах скель. Занесений до Червоної книги України.

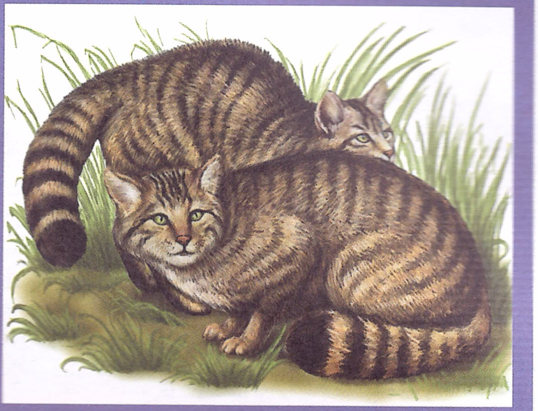

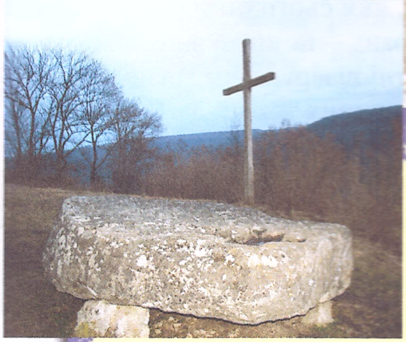

Жертовний камінь перед входом до печери Скель, с. Монастирка

У с. Лядове Могилів-Подільського району знаходиться скельний монастир XI—XIX ст., розташований на терасній скелі над Дністром. До наших днів збереглися три печерні церкви: Усікновення голови Іоана Предтечі, святої Параскеви П’ятниці та святого Антонія Печерського.

Печерний храм, с. Монастирка

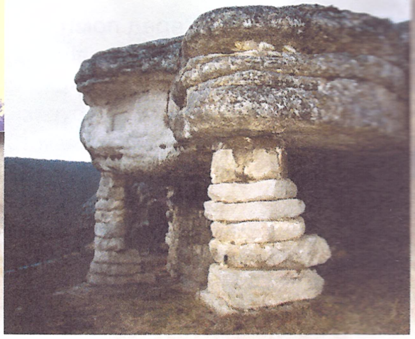

Вечірниця мала — кажан, мешканець листяних лісів та великих паркових насаджень. Улітку живе переважно в дуплах дерев, охоче захоплює шпаківні та дуплянки. Перелітний вид, зимує за межами України. Самиці утворюють виводкові зграї. Їжу добуває після заходу сонця і перед світанком, серед ночі не вилітає. Живиться комахами середнього розміру, зокрема шкідниками лісу. Політ вечірниці відрізняється маневрістю та легкістю.

Самиця раз на рік (у другій половині червня) народжує 1—2 малят.

Занесена до Червоної книги України.

ТРАДИЦІЙНА ХАТА

Для Поділля характерний пагорбистий рельєф. Тому будівлі однієї садиби розташовувалися на кількох рівнях: хата — на верхній терасі, господарські будівлі — на нижній, між терасами викладався з каменю високий підмурок.

Будівельних матеріалів на Поділлі було достатньо, тому з давніх часів люди викладали двори кам'яними плитками, що укріплювали землю та надавали своєрідної оригінальності подільським поселенням.

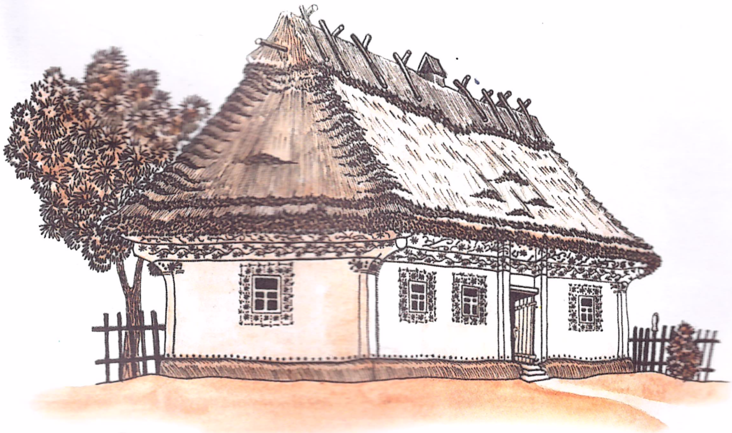

Реконструкція зовнішнього вигляду подільської хати кін. XIX — поч. XX ст.

Траплялися й хати-мазанки. Дерев'яні (часто — дубові) стовпи-каркаси закопували у землю, стіни та стелі заплітали хмизом і закладали глиною, змішаною з половою або соломою. Зовні й усередині стіни білили з обох боків: фасадного й одного причілкового. Запічну та другу причілкову стіну обмазували червоною глиною. Вікна ж на цих стінах обводили білою глиною, а фасадні вікна — червоною.

В інтер'єрі традиційної подільської хати на видноті, на покутті, завжди стояла скриня з плоским віком, яка виконувала функції стола. Біля скрині стояли лави.

У деяких районах Західного Поділля замість лав ставили бамбетлі (канапи) зі спинками та підлокітниками.

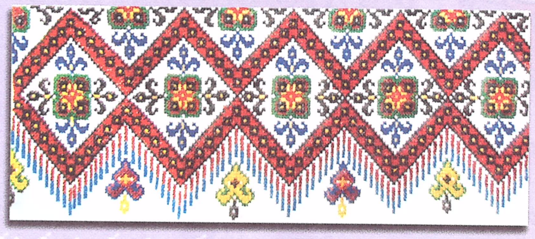

ВИШИВКИ ПОДІЛЛЯ

У деяких районах існувала особлива вишивка для весільних сорочок — білим (інколи жовтим) по білому.

У с. Клембівка майстрині застосовували також гаптування золотими й срібними нитками на «бомбаку» — тонкому полотні.

Такі вишивки часто супроводжувала техніка «витиканка», яку сьогодні називають «філігрань». Філігрань — це витикання та оброблення на полотні візерунків — невеличких дірочок. Філіграних технік на Поділлі було багато, наприклад «довбанка», «зерновий вивід», «солов'їні вічка». Остання — поєднання чотирьох невеличких квадратиків з кругленькою дірочкою посередині — закріпила за подільськими вишивальницями славу справжніх майстринь.

Серед помітних мовних ознак подільської говірки відокремлюють, наприклад, твердий звук «р» перед голосними: «бурак» замість «буряк», «радок» замість «рядок», «зора» замість «зоря», «говору» замість «говорю» та інші.

Деякі слова Поділля були запозичені зі східнороманських мов, наприклад: папшойа — кукурудза, бурдей — землянка тощо.

ТРАДИЦІЙНИЙ ОДЯГ

На Поділлі тривалий час поруч живуть поляки та українці. Це зумовило наявність спільних рис у традиційному одязі цього регіону. Жіночий традиційний костюм складався з сорочки, поясного одягу, фартуха і нагрудного одягу (безрукавок — керсета і камізельки). Сорочки виготовлялися переважно із льняного полотна зі стоячим коміром. Основний колір вишивки — чорний з невеликою кількістю червоного. В орнаментах переважали рослинні мотиви.

Поясний одяг становив обгортку із суцільного полотна, яка закріплювалася тканим поясом, і запаску.

Чоловічий одяг складався з довгої (іноді до колін) сорочки з широкими рукавами, довгих штанів, які підв'язувалися кольоровим поясом. На сорочку одягали безрукавку (кептар).

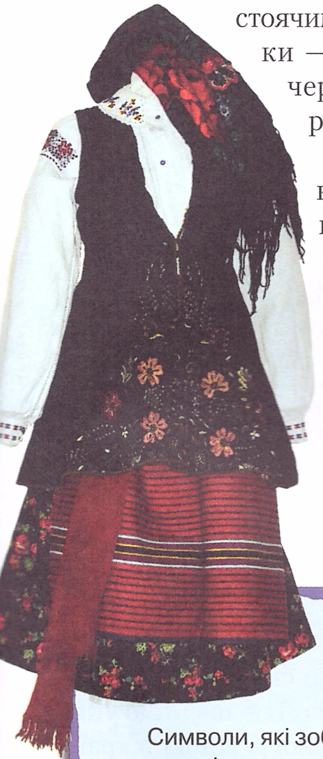

Граб звичайний росте у другому ярусі листяних, рідше мішаних лісів, зрідка утворює чисті насадження. Тіньовитривала рослина. Цвіте у березні—квітні. Плоди достигають у вересні.

Листки граба звичайного містять вітамін С та ефірну олію з фруктовим ароматом, яка застосовується у виробництві лікерів. У плодах міститься жирна олія (11,7 %), придатна для виготовлення оліфи. Внутрішня частина кори граба звичайного дає жовту фарбу, що використовується для фарбування вовни.

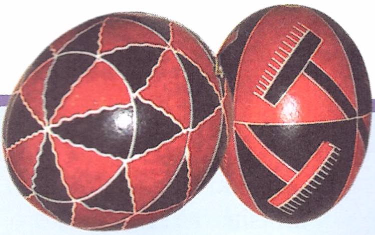

Символи, які зображували сонце та хрест, були найпоширенішими на всій території сучасної України.

Для писанок Поділля характерні символи, що пов'язані з водою, їх зображували у вигляді трикутничків з гребінцями або грабельок. Іноді біля таких трикутничків малювали крапки, які мали символізувати проростання зерна і добрий урожай.

Орнамент у вигляді хвилі як символу безкінечності можна зустріти ще на керамічних виробах трипільської культури. Взагалі, більшість орнаментів, які дійшли до нас, дуже давнього походження.

Ще й досі розшифровано лише незначну частину прадавніх символічних зображень.

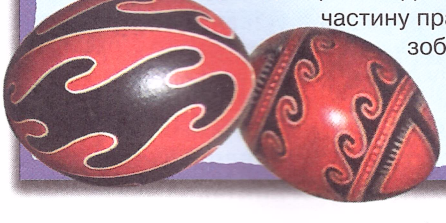

ЛЕМІШКА

Гречане борошно, вода, соняшникова або конопляна олія, сіль.

Гречане борошно підсушується на грубі (у духовці). Прогріте борошно засипається у горщик та заливається підсоленою водою у пропорції: 3 частини води, 1 — борошна.

Борошно з водою добре перемішують до однорідної маси. Горщик зі стравою ставлять у піч на маленький вогонь.

Лемішку їли у піст уранці та ввечері, заправляючи соняшниковою або конопляною олією.

У М'ясоїд лемішку здобрювали свіжим або кислим молоком, дітям додавали у страву цукор.

ПОЛІССЯ

Житомир Ніжин Чернігів

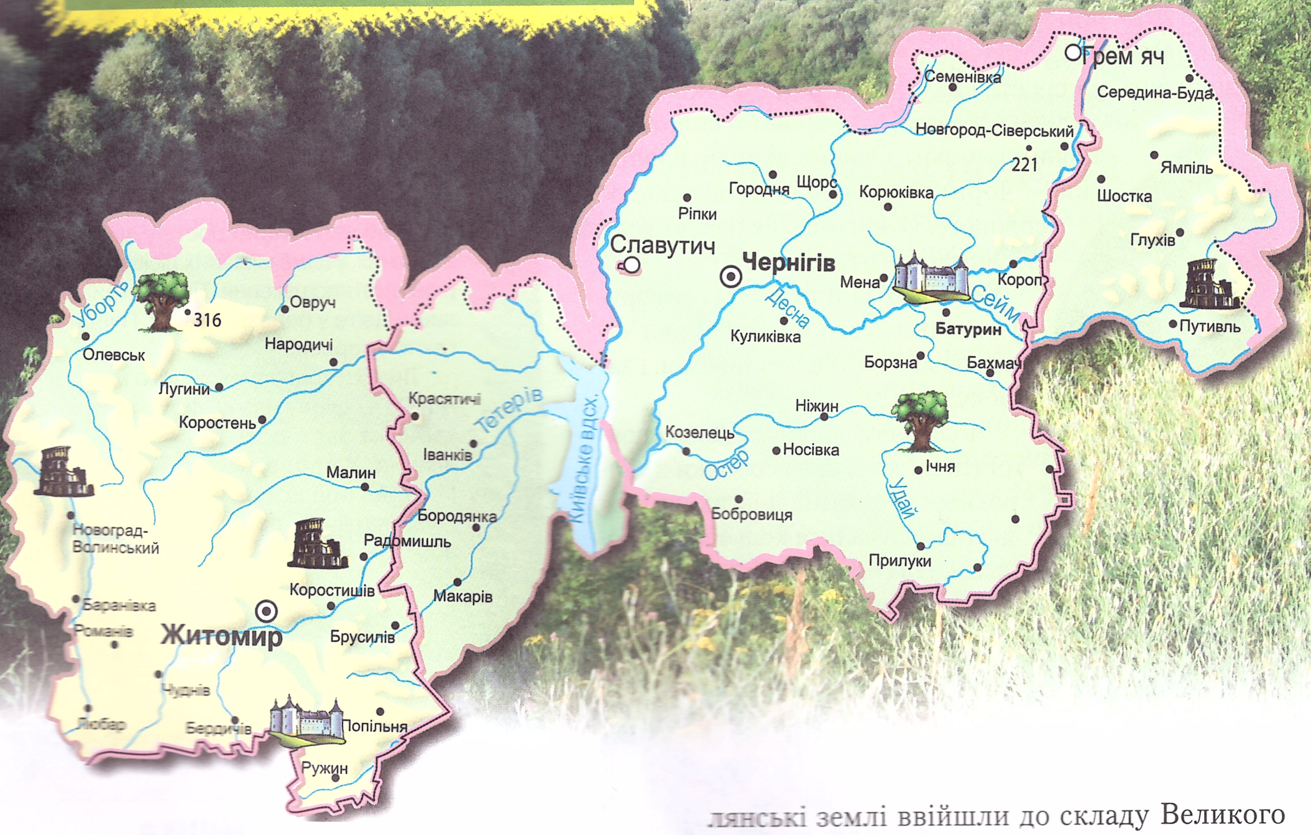
Гремʼяч
Семенівка
Середина-Буда
Новгород-Сіверський
221
Ямпіль
Городня
Щорс
Корюківка
Шостка
Ріпки
Глухів
Славутич
Чернігів
Мена
Короп
Десна
Сейм
Батурин
Путивль
Куликівка
Борзна
Бахмач
Уборть
Овруч
316
Олевськ
Народичі
Лугини
Красятичі
Тетерів
Київське вдсх.
Ніжин
Коростень
Іванків
Козелець
Носівка
Остер
Ічня
Малин
Удай
Бородянка
Бобровиця
Новоград-Волинський
Радомишль
Прилуки
Коростишів
Макарів
Баранівка
Романів
Житомир
Брусилів
Чуднів
Любар
Бердичів
Попільня
Ружин

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

Українське Полісся охоплює Чернігівську, Житомирську, північ Київської та Сумської обл.

У VI—VIII ст. на землях сучасної Житомирщини жило слов'янське плем'я древлян, князі яких мали за столицю Іскоростень (сучасний Коростень), що згадується у літописі під 946 р. Це його жителі вбили київського князя Ігоря, коли той після сплати древлянами призначеної данини повернувся за додатковою. Древлянські землі одними з перших увійшли до складу Київської Русі, а їхні мешканці брали участь у поході київського князя Олега на Візантію 907 р. Після розпаду давньоруської держави древлянські землі ввійшли до складу Великого князівства Литовського. За Люблінською унією 1569 р. разом із Правобережною Україною цей край потрапив під владу Речі Посполитої, після третього поділу якої 1795 р. велика частина нинішньої Житомирщини відійшла до Російської імперії й опинилася у складі Волинської губернії.

1503 р. Чернігово-Сіверські землі в результаті російсько-литовської війни відійшли до Московської держави. А після війни між нею та Річчю Посполитою за Андрусівським перемир'ям 1667 р. разом з усією Лівобережною Україною Чернігівщина ввійшла до складу Московської держави. 1781 р. були засновані Чернігівське та Новгород-Сіверське намісництва, а 1796 р. створена Малоруська губернія з центром у Чернігові.

Шосткинське об'єднання «Свема» є одним з найбільших і єдиним в Україні підприємством, що виробляє фото- та кіноплівку. На продукції «Свеми» знято практично всі фільми радянського періоду.

ЦИФРИ ТА ФАКТИ

Промисловість Полісся представлена харчовою, легкою, хімічною галузями, машинобудуванням, металообробкою, будівельною індустрією.

На жаль, значний обсяг орних земель тут забруднено радіоактивними елементами внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС.

Широко відомі підприємства Житомирщини «Укрхміль», «Коростенський завод хімічного машинобудування», «Бердичівська солодова компанія».

В області розташоване найбільше підприємство фарфоро-фаянсового виробництва — Баранівський фарфоровий завод.

Значного розвитку на Житомирщині набуло хмелярство та льонарство.

На Чернігівщині паливна галузь представлена видобутком нафти, газу, газового конденсату та торфу. Цей регіон забезпечує понад 80 % загальнодержавного виробництва вовняних тканин та шпалер. Добре розвинені хімічна, харчова, деревообробна промисловість. На Чернігівщині знаходяться єдині в країні підприємства, які випускають пожежну техніку, фортепіано, окремі види устаткування для агропромислового комплексу.

Ніжин славиться своїми огірками. Сорт так і називається — «Ніжинський». Нині, в першу чергу завдяки їм, продукцію Ніжинського консервного заводу знають далеко за межами України. Ніжинські солоні огірки потрапили на столи мешканців Німеччини, Великої Британії, Бельгії, Франції, Фінляндії.

Бурштин — янтар, смола хвойних дерев — візитна картка поліського краю.

Гама кольорів — від білого, світло-жовтого до червоно-бурого.

Намиста, браслети, кольє, персні, сережки, підвіски з бурштину мають не тільки привабливий та естетичний вигляд, але й лікувальні властивості.

Топаз — дуже твердий (навіть ріже скло) мінерал, має лікувальні властивості.

МИСТЕЦТВО ТА ОСВІТА

У Житомирі працюють шість музеїв, серед яких найцікавіші — Музей космонавтики ім. С. П. Корольова, Музей природи (розташовується в будівлі Хрестовоздвиженської церкви).

Чернігів славиться музеєм-заповідником М. Коцюбинського, а також Музеєм народного декоративно-ужиткового мистецтва Чернігівщини. Широко відомий Національний архітектурно-історичний заповідник «Чернігів стародавній», який охоплює перлини давньої української архітектури міста XI–XII ст.

Театральне мистецтво краю представлене музично-драматичними, ляльковими театрами, філармоніями.

Пам'ятник захисникам Чернігова

Визначні пам'ятки

ЧЕРНІГІВ

Уперше згадується у «Повісті временних літ». На початку XI ст. місто стало столицею Чернігово-Сіверського князівства, за часів існування якого на високих пагорбах було побудовано чудові собори.

Зараз ці споруди внесені до реєстру світової культурної спадщини ЮНЕСКО.

На давньому Валу (Дитинці), де колись жили родовиті люди Чернігова, височіє Спасо-Преображенський собор — усипальня чернігівських князів. Його звели 1036 р. за наказом князя Мстислава Хороброго.

На Дитинці розташовані й інші історичні пам'ятки: Борисоглібський собор (XII ст.), Чернігівський колегіум (1703 р.) і бастіони Чернігівської фортеці.

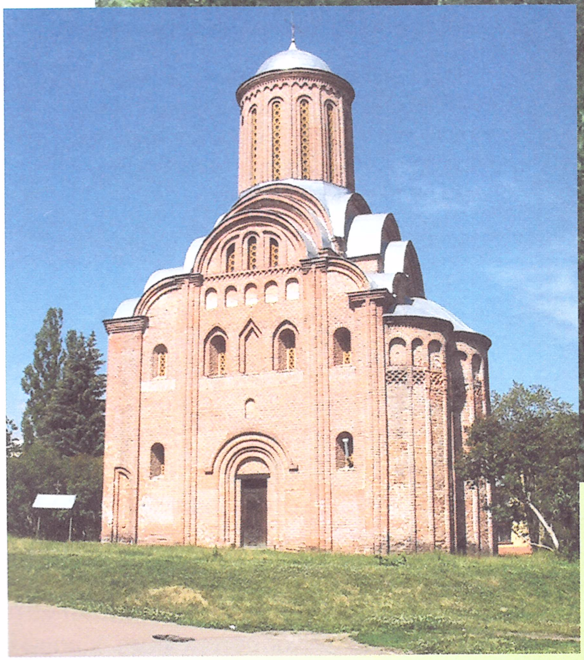

П'ятницька церква будувалася одночасно з Софією Київською (XII—XIII ст.). Її будівельники вмурували в стіни глиняні горщики на певній відстані один від одного, тому церква вирізняється дивовижною акустикою

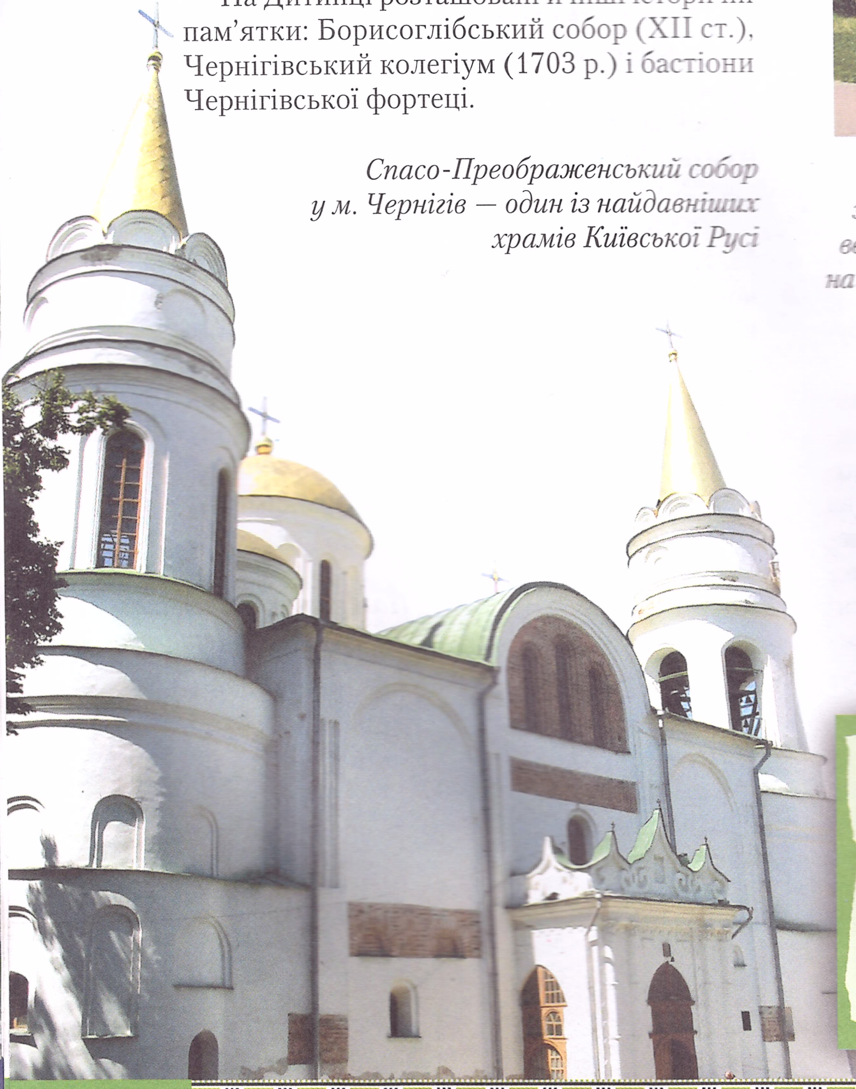

Спасо-Преображенський собор у м. Чернігів — один із найдавніших храмів Київської Русі

На Болдіних горах знаходиться один із найбільших некрополів IX—XI ст., де ховали князів і бояр. Комплекс складається з шести курганних груп, найбільші з яких Гульбище та Безіменна. За легендою, в Чорній могилі поховано засновника Чернігова князя Чорного. 1873 р. тут знайшли багато стародавніх предметів X ст. 1873 р. на Чорній могилі встановили пам'ятник.

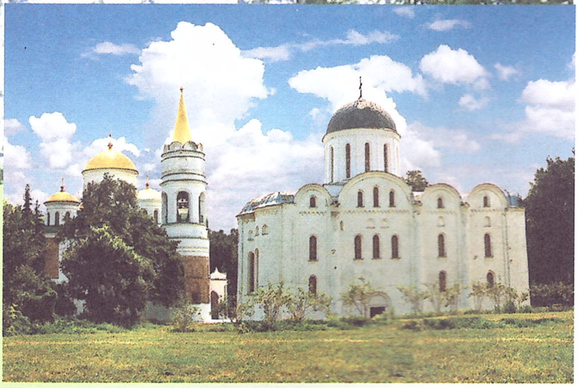

Борисоглібський і Спасо-Преображенський собори, м.Чернігів

Барокова Свято-Катерининська церква споруджена 1715 р. на честь козаків Чернігівського полку, які штурмували турецьку фортецю Азов у 1696 р. Монастирська Свято-Іллінська церква (1069 р.) знаходиться біля Антонієвих печер. За легендою, після смерті Богдана Хмельницького у 1662 р. з очей Іллінської чудотворної ікони Богоматері текли сльози протягом 10 днів.

Будинок козацького полковника Якова Лизогуба збудований наприкінці XVII ст. Зовні це звичайна селянська хата, фасади якої оздоблені численними деталями. Проте завдяки товстим стінам, вузьким вікнам і просторим льохам мешканці могли витримати навіть тривалу облогу. Згодом будинок-укріплення придбав гетьман Іван Мазепа.

Троїцький собор Троїцько-Іллінського монастиря (XVII ст.), м. Чернігів

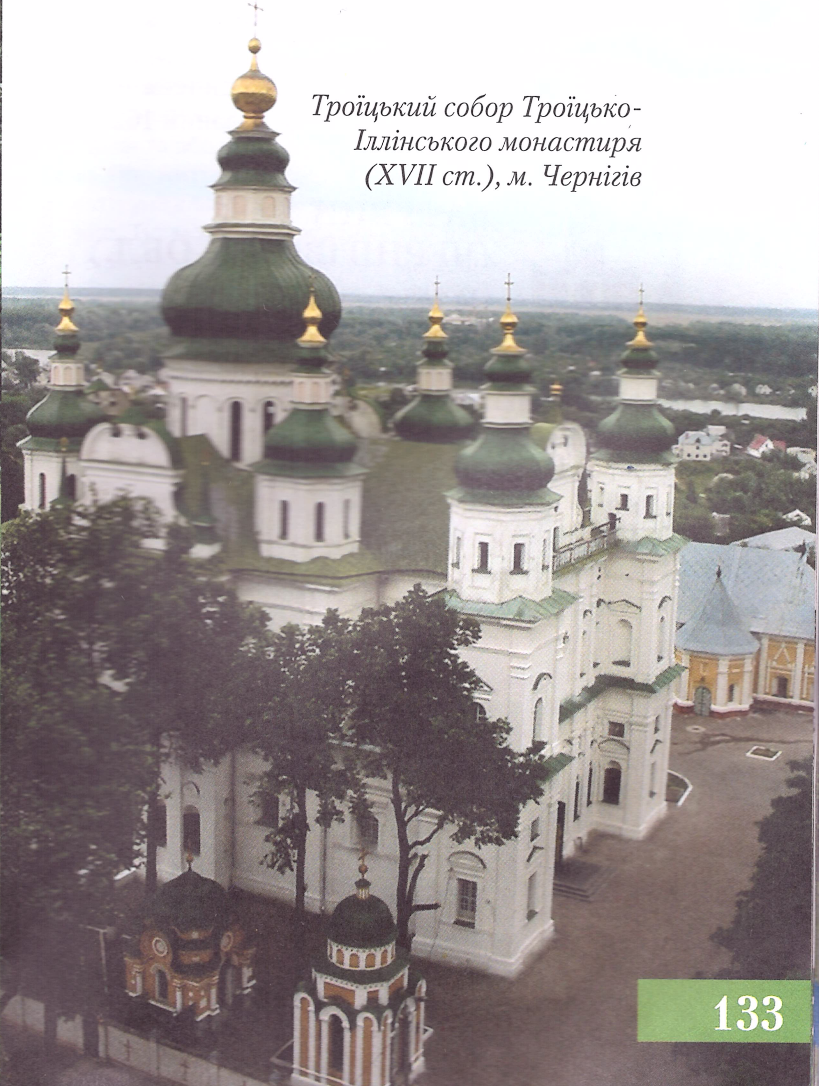

Походження назви Чернігів точно не відоме. Одні вважають, що вона походить від лісів, які оточували місто і були такими густими, що здалеку здавалися чорними. Є також думка, що місто дістало свою назву від древнього народу «чорні клобуки». Існує навіть красива легенда, пов'язана з чарівною князівною на ім'я Чорна, яка вистрибнула з вікна замку, щоб не стати дружиною ворога її народу.

ПУТИВЛЬ (СУМСЬКА ОБЛ.)

Тут знайдено фундамент Спаського собору, звідки 1185 р. пішов на половців князь Ігор Святославич. Серед інших архітектурних пам'яток: собор Різдва Богородиці (1575—1585 рр.), Спасо-Преображенський собор (1617—1693 рр.), церква Миколи Козацького (1735—1737 рр.).

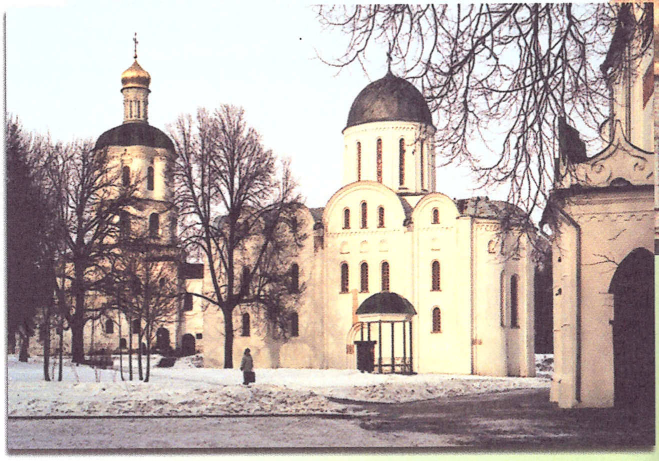

Борисоглібський собор, м. Чернігів

БЕРДИЧІВ (ЖИТОМИРСЬКА ОБЛ.)

У межах Бердичева виявлено поселення доби бронзи та два поселення черняхівської культури. На території міста є залишки середньовічної фортеці, де 1704 р. був в'язнем фастівський полковник С. Палій.

Серед відомих пам'яток Бердичева — монастир Босих кармелітів, заснований 1627 р.

БАТУРИН (ЧЕРНІГІВСЬКА ОБЛ.)

На території Чернігівщини знаходиться колишня столиця українських гетьманів — Батурин. Зараз це село в Бахмацькому районі, а колись воно було резиденцією Д. Многогрішного, І. Самойловича, І. Мазепи й останнього гетьмана України — К. Розумовського. Тут зберігся палац Розумовського, побудований у 1799—1833 рр. у стилі класицизму італійським архітектором А. Рінальді. Відомий також будинок В. Кочубея — генерального писаря та генерального судді Лівобережної України.

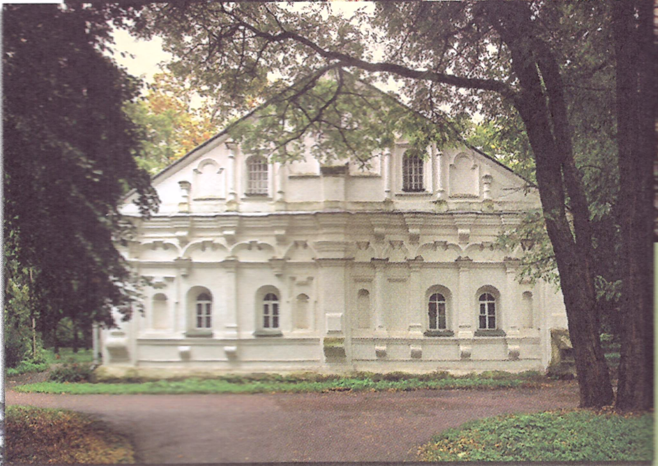

Будинок Я. Лизогуба, м. Чернігів

ГЛУХІВ (СУМСЬКА ОБЛ.)

У Глухові збереглася Миколаївська церква (1686 р.) — найдавніша архітектурна пам'ятка міста. Перед нею у листопаді 1703 р. віддали на символічну страту й прокляли І. Мазепу. Біля цієї церкви на радній площі обирали гетьманів, вирішували громадські та державні справи.

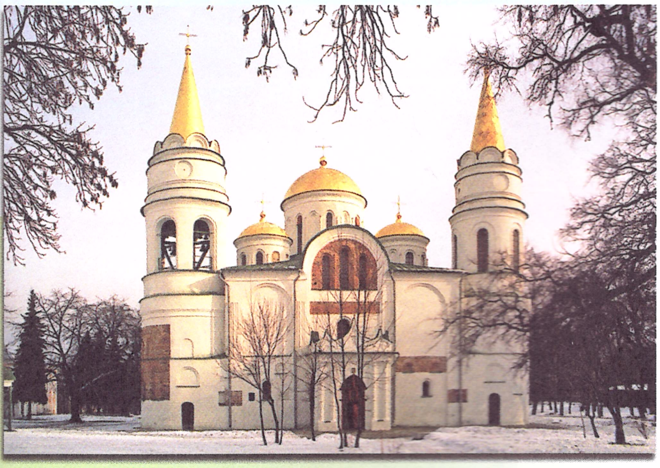

Спасо-Преображенський собор, м. Чернігів

Мезенська стоянка (Чернігівська обл.). Всесвітньо відома стоянка первісної людини на березі р. Десна. Двадцять тисяч років тому стародавні люди заселяли тут територію площею близько 1200 м^2. Від поселення лишились рештки п'яти жител пізньопалеолітичного періоду. Житла стоянки були дерев'яними або спорудженими з кісток і шкур тварин. Прикрашали будівлі роги північного оленя, бивні мамонта або череп вовка.

Про життя далеких предків розповідають експонати унікального Мезенського археологічного музею. Тут можна побачити кістки мамонтів, череп'я і монети. Безцінні знахідки місцеві жителі час від часу відкопують просто на своїх городах.

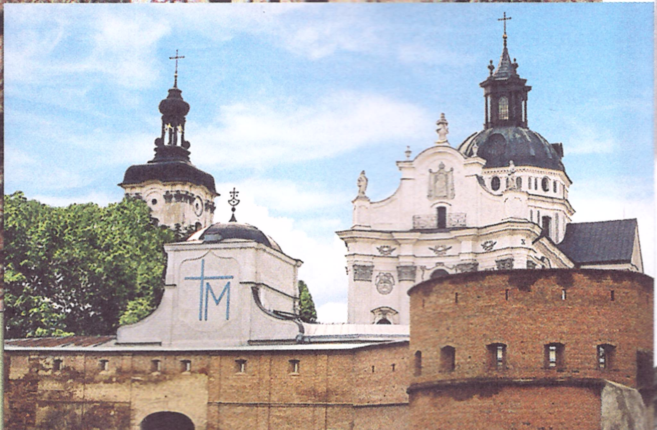

Монастир Босих кармелітів,
м. Бердичів

Палац К. Розумовського,
м. Батурин

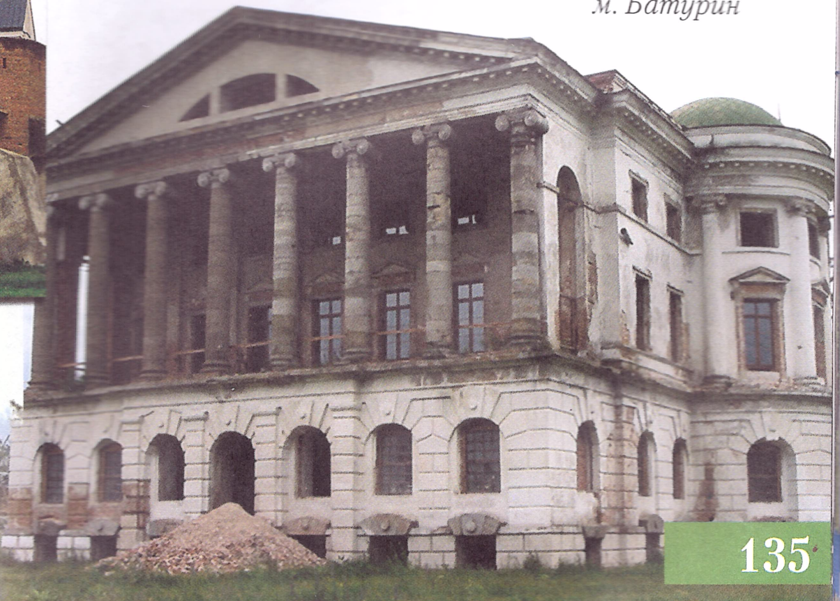

ЗАПОВІДНІ КУТОЧКИ ПОЛІССЯ

У первісному вигляді частина Полісся, не займана господарською діяльністю людини, зберігається у Поліському заповіднику площею 20 106 га, що знаходиться на території Житомирської області. Тут ростуть сосни, берези та чорновільшаники.

Усього флора заповідника налічує 604 види вищих рослин, 139 видів мохів, десятки видів грибів, лишайників і водоростей. З них 17 видів занесені до Червоної книги України.

У лісах заповідника можна зустріти лося, бобрів, благородного оленя, косулю, вовка. Є тут і дуже рідкісні тварини — європейська рись, горностай, річкова видра та інші.

Пташине царство налічує понад 90 видів, серед них тетеруки, глушці та рябчики, які в Європі практично не збереглися.

Унікальні болота заповідника. Вони розташовані в низинах між піщаними грядами, дюнами і валами, які у давні часи утворив льодовик.

У Поліському заповіднику

Дендропарк «Тростянець» розкинувся поблизу с. Бережівка на площі 207 га. Це один із найбільших штучних паркових масивів України. У 1830 р. І. Скоропадський збудував палац і створив 4 ставки. На початку 40-х рр. у парку з'явилися дерева з Петергофського, Ризького, Нікітського ботанічних садів. План парку розробили відомі садівники брати Євстигнєєви. У парку створено штучний гірський сад серед альпійського ландшафту.

І. Скоропадського поховали на території його ж парку. Словами, викарбуваними на могилі, засновник звертається до кожного відвідувача: «Любезный прохожий! Сад, в котором ты гуляешь, насажден мною, он служил мне утешением в моей жизни, если ты заметишь беспорядок, ведущий к уничтожению его, ты скажи об этом хозяину сада и сделаешь доброе дело».

Нині у парку росте 520 видів дерев та чагарників, а також 250 сортів декоративних квіткових рослин.

У курганах, розташованих на Болдіних горах, у X ст. ховали жителів Чернігова. За переказами, в одному з курганів спочиває легендарний богатир, прототип Іллі Муромця. Дійсно, під час розкопок тут було знайдено найбільший з відомих мечів — завдовжки 1 м 26 см.

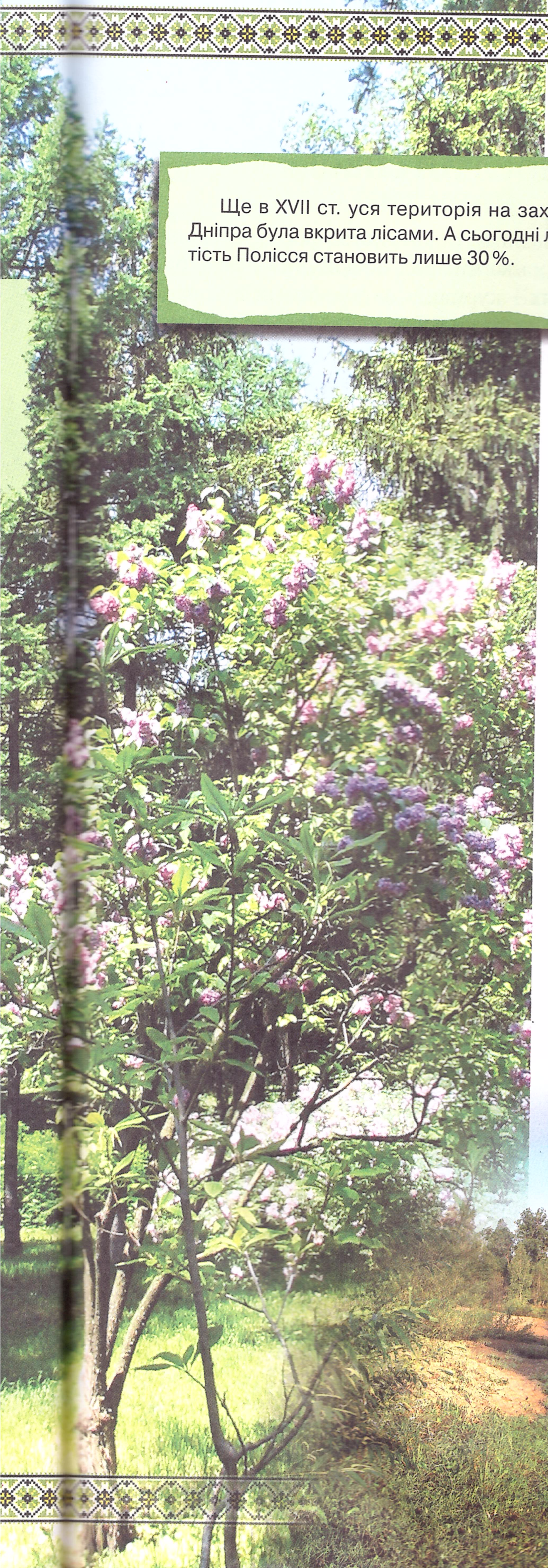

Ще в XVII ст. уся територія на захід від Дніпра була вкрита лісами. А сьогодні лісистість Полісся становить лише 30 %.

ДЕРЖАВНИЙ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ЗАПОВІДНИК «КАЧАНІВКА»

Заповідник створено 1981 р. на основі палацового ансамблю та парку дворянської садиби (1770 р.). Розташований він на південному сході Чернігівщини в Ічнянському районі, на березі р. Смош. Садиба належала полководцю, графу П. О. Рум'янцеву-Задунайському (1725—1796 рр.). Улітку 1838 р. тут працював над оперою «Руслан і Людмила» М. Глінка.

У травні 1843 р. Качанівку відвідав Т. Шевченко. У садибному парку збереглась галявина, де під віковим дубом поет спілкувався з селянами та кріпосними музиками. Неподалік височіє могила-курган художника Г. Честахівського, товариша Т. Шевченка.

Експозицію місцевого музею складають особисті речі, рукописи, художні твори Кобзаря, а також козацькі реліквії: шабля Б. Хмельницького, особисті речі І. Мазепи, С. Палія, П. Полуботка, К. Розумовського, козацькі шаблі, клейноди, гетьманські універсали, портрети старшин. У 1880 р. Ілля Рєпін замальовував качанівські козацькі реліквії для своєї картини «Запорожці пишуть листа турецькому султану».

У парковому масиві нараховується понад 80 видів дерев і чагарників.

Спасо-Преображенський кафедральний собор, м. Житомир

ЖИТОМИР

Заснований 884 р.

За твердженням літописців, місто заклав дружинник київських князів Аскольда та Діра Житомир, тому воно так і називається. Дехто з краєзнавців вважає, що назва міста утворилася від словосполучення «жито міряти» або «жити в мирі». 1240 р. Житомир зруйнували війська хана Батия, проте згодом місто відродилося.

Тут збереглося декілька цікавих історичних пам’яток. Це перш за все городище на березі р. Кам’янка, збудоване у І тис. племенами ранньозалізного періоду. Славиться старовізантійським стилем Спасо-Преображенський кафедральний собор, побудований 1847 р. на місці Василіанської церкви. Його висота становить 53 м. А висота дзвіниці кафедрального собору святої Софії сягає 26 м.

СЛІДИ СИВОЇ ДАВНИНИ

У м. Коростень збереглося декілька цікавих історичних пам’яток. Серед них — курган, де, за переказами, поховані вбиті древлянами воїни князя Ігоря, та «Ольжині купальні» на р. Уж.

У с. Тригір’я Житомирського району знаходиться Троїцький монастир, заснований у XIV ст. житомирським князем Володимиром.

Багато населених пунктів Житомирщини є свідками козацької слави. Біля м. Бердичів у червні — липні 1648 р. загони повстанців на чолі з М. Кривоносом розгромили польське військо. У с. Кодня неподалік від Житомира царське військо захопило загони гайдамаків М. Залізняка та І. Гонти. Пам’ять про ці події зберігає курган і гайдамацькі реліквії у місцевому історичному музеї.

З козацькими загонами С. Наливайка та М. Кривоноса тісно пов’язаний Новоград-Волинський, де збереглися залишки старовинної козацької фортеці.

«Ольжині купальні» на р. Уж, м. Коростень

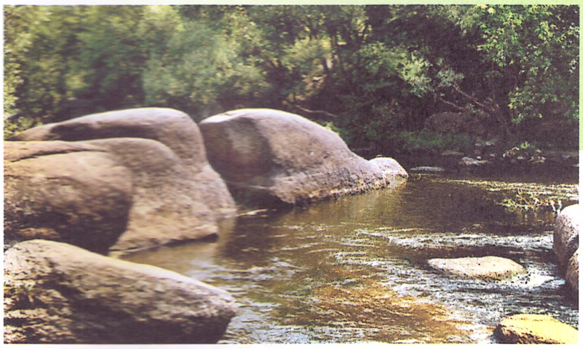

У 1847—1850 рр. на Житомирщині побував знаменитий французький письменник Оноре де Бальзак. Він приїхав сюди, щоб повінчатися з польською графинею Евеліною Ганською. Вінчання відбулося в костелі святої Варвари, побудованому в Житомирі 1826 р. Жив Бальзак у родовому палаці Ганських, розташованому в с. Верхівня Ружинського району. Побудований у XVIII ст. палац чудово зберігся донині. Його оточує мальовничий пейзажний парк. А в самій будівлі розташовано музей Бальзака. Тут разом з іншими експонатами демонструються книги, якими користувався письменник.

КИРИЛО ГРИГОРОВИЧ РОЗУМОВСЬКИЙ

Життя останнього українського гетьмана було тісно пов'язане з поліським краєм. На Чернігівщині, в с. Лемеші, він народився, в Батурині помер. Розумовський був сином простого українського козака Григорія Розума. 1750 р. Розумовського обрали гетьманом України. За його гетьманування країні повернули деякі ознаки автономії, проте більше часу він проводив у Петербурзі, а справами замість нього займався Г. Н. Теплов. Катерині II не сподобалися наміри Розумовського зробити українське гетьманство спадковим, вона прагнула ліквідації гетьманства, у чому їй допомагав Теплов. 1764 р. гетьманство на території України було скасовано.

Розумовський кілька років провів за кордоном, а після смерті дружини перебрався до Батурина, де і помер 1803 р.

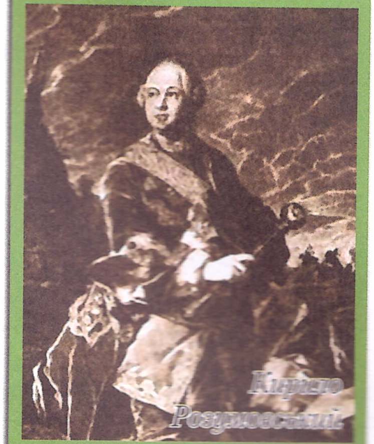

СЕРГІЙ ПАВЛОВИЧ КОРОЛЬОВ

У Житомирі народився видатний учений і конструктор, академік АН СРСР Сергій Павлович Корольов. Під його керівництвом були створені балістичні та геофізичні ракети, перші штучні супутники Землі, космічні кораблі «Восток», на яких здійснено перші польоти людини в космос. Корольов очолював роботу із запуску 15 перших у світі станцій для дослідження міжпланетного простору, Місяця, Венери та Марса.

Сергій Корольов

КРАЙ МАЙСТРІВ І РЕМІСНИКІВ

На Поліссі дотепер збереглася практика виготовлення тканин і килимів у домашніх умовах. Серед килимових українських виробів у великій шані були килими, виготовлені на Чернігівщині. У 90-х рр. XIX ст. Чернігівське губернське земство навіть заснувало в деяких селах зразкові килимові майстерні й артілі. Організовувалися експедиції по селах, щоб зібрати старовинні зразки килимових виробів.

Для поліських тканин характерні геометричні малюнки — прямокутники, ромби, хрестики, крапки. До основних червоного, чорного і білого кольорів додають трохи жовтої, синьої та зеленої фарб.

На Житомирщині виготовляли знаменитий димлений посуд темно-сірого, майже чорного кольору. Це досягалося завдяки спеціальній технології — вироби обпалювалися в спеціальних печах без доступу кисню.

У XVI—XVII ст. на Чернігівщині процвітали майстерні з виготовлення скла. Тут були ліси, а отже, і умови для виробництва поташу — обов'язкового компонента для «варива скла». Скляні вироби видувалися спеціальною трубкою, за допомогою щипців і ножиць скляному пузирю надавали потрібної форми. Так отримували чарки, пляшки, свічники.

ВОЛОЧЕБНЕ

У Західному Поліссі хрещені батько та мати на другий день Великодня повинні принести хрещеникам у подарунок волочебне — крашанки, паски, пироги та інші страви Великоднього столу. Це звичай ще дохристиянського святкування Нового року. Колись давні слов'яни святкували початок Нового року в день весняного рівнодення. Парубки ходили з вітаннями від двору до двору, співали обрядові пісні та теж отримували в подарунок волочебне.

ПОЛІСЬКІ РУСАЛІЇ

У Троїцький четвер, який на Поліссі називали «кривим днем», організовували «проводи русалок».

Цього дня красиву дівчину вбирали русалкою. На голову її надягали вінок з папороті. При цьому листя мало затуляти дівчині обличчя, адже «русалка» не мусила нічого бачити. Всі учасники «проводів» теж надягали вінки, а потім ішли до річки або на цвинтар.

На обумовленому місці хлопці розпалювали багаття. Коли вогонь розгорявся, дівчата й парубки стрибали через нього і кидали у полум'я вінки.

Потім розбігалися від «русалки», яка намагалася когось зловити.

ЯК ЗНАЙТИ СКАРБ

За народним повір'ям, у ніч на Івана Купала розцвітає золотим цвітом папороть. Хто побачить квіти, обов'язково знайде козацький або татарський скарб.

А щоб розбагатіти, потрібно було до сходу сонця вийти в поле та шукати житній колос з двома колосками. Якщо знайдеш — одразу ж копай у цьому місці, не думаючи про гроші, — інакше скарб пропаде.

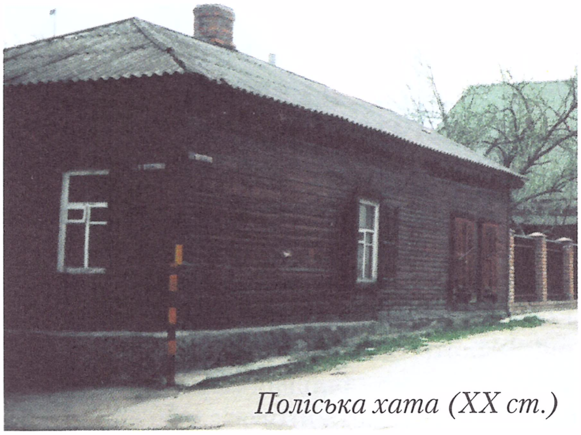
Поліська хата (XX ст.)

ПОЛІСЬКА ХАТА

Для будівництва житла поліщуки в давнину використовували дерево, тому більшість будівель мали зрубову конструкцію і були вкриті дранкою — тонкими дерев'яними планками.

Оскільки значну частину Полісся займали болота й ґрунтові води близько підходили до поверхні землі, то старовинні хатини були побудовані на «штандарях» — стовпах заввишки від 0,5 до 1 м.

Кухня поліщуків схожа з традиційною українською кухнею. Споконвіку в цьому лісовому краї в їжу вживають дари лісу. Особливо популярні гриби. Їх смажать, тушкують, варять з картоплею, у бульйоні. На зиму сушать на сонці або солять.

Поліські говірки утворилися на основі мов полян, древлян і північних волинян. Тут люблять на початку деяких слів додавати звук «і». Наприклад, говорять «іголка» замість «голка», «ігруша» замість «груша». Щоб прогнати кота, кричать «а-дзус» або «а-коту». Собака прибіжить до вас, якщо ви покличете його «сю-сю», а гусаки відгукнуться на крик «тег-тег».

Галушки та лемішки, а хліба добавки.

ОДЯГ

Чоловіки носили сорочки поверх штанів і підперізувалися вузьким шкіряним поясом або вовняним шнуром. У південних районах сорочку заправляли в штани, які нагадували шаровари. Чоловічі свити були однотонними, без жодних прикрас. Тільки іноді тканиною обшивали манжети та лацкани.

До поясу поліщуки прив'язували «калити» для тютюну і кресала. Взували постоли, а у свята — чоботи. Голову покривали шапкою з сукна або солом'яним капелюхом.

У жіночому поліському костюмі широко використовувалися білі полотняні тканини. Сорочки зазвичай прикрашали червоним тканим орнаментом. Зверху на сорочку вдягали коротку одноколірну безрукавку з фігурними вирізами по низу.

Верхній одяг — свита — прикрашалася кольоровим шнуром, а на Західному Поліссі ще й кульками, і кольоровою тканиною.

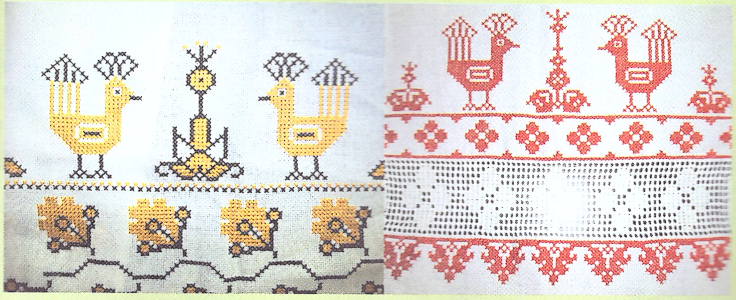

ТКАНІ КОСТЮМИ

У поліському костюмі переважає білий колір, що свідчить про збереження старовинної слов'янської традиції. Його доповнюють червоний, чорний кольори і природні сріблясті тони льону та вовни.

І чоловічі, й жіночі костюми мали небагато вишивки — її замінювали ткані узори.

Тільки на комірах і манжетах, а в північних районах і по низу сорочки вишивали вузькі смужки білими або червоними нитками.

З давніх часів Полісся було одним з провідних регіонів художніх деревообробних промислів. Різьбою по дереву прикрашали хати, сани, вози, начиння. Для виготовлення сумок, кошиків, домашнього посуду використовувалося коріння сосни, гілки ліщини тощо.

На писанках Полісся можна побачити як геометричні, так і рослинні орнаменти.

Писанки з «дубовими листям» дарували як побажання довголіття та міцного здоров'я.

КРУЧЕНИКИ

550 г свинини, 1—2 солоних огірки, 2 цибулини, 2,5 ст. л. томатної пасти, 1 ст. л. пшеничного борошна, 3 ст. л. свинячого топленого сала, 2 ст. л. гречаної крупи, 1 ст. л. товчених сухарів, лавровий лист, запашний перець (горошок), чорний мелений перець, сіль.

Свинину нарізати тонкими скибочками, відбити, посолити, посипати перцем. На середину кожної скибочки покласти фарш, м'ясо загорнути у вигляді маленького рулету, запанірувати в борошні, обсмажити, покласти до сотейника, залити томатним соусом, додати лавровий лист, перець і тушкувати до готовності. Для приготування фаршу цибулю змішати з дрібно нарізаними огірками і товченими сухарями.

Подавати з гречаною кашею.

ЦЕНТР

Київ Полтава Дніпропетровськ

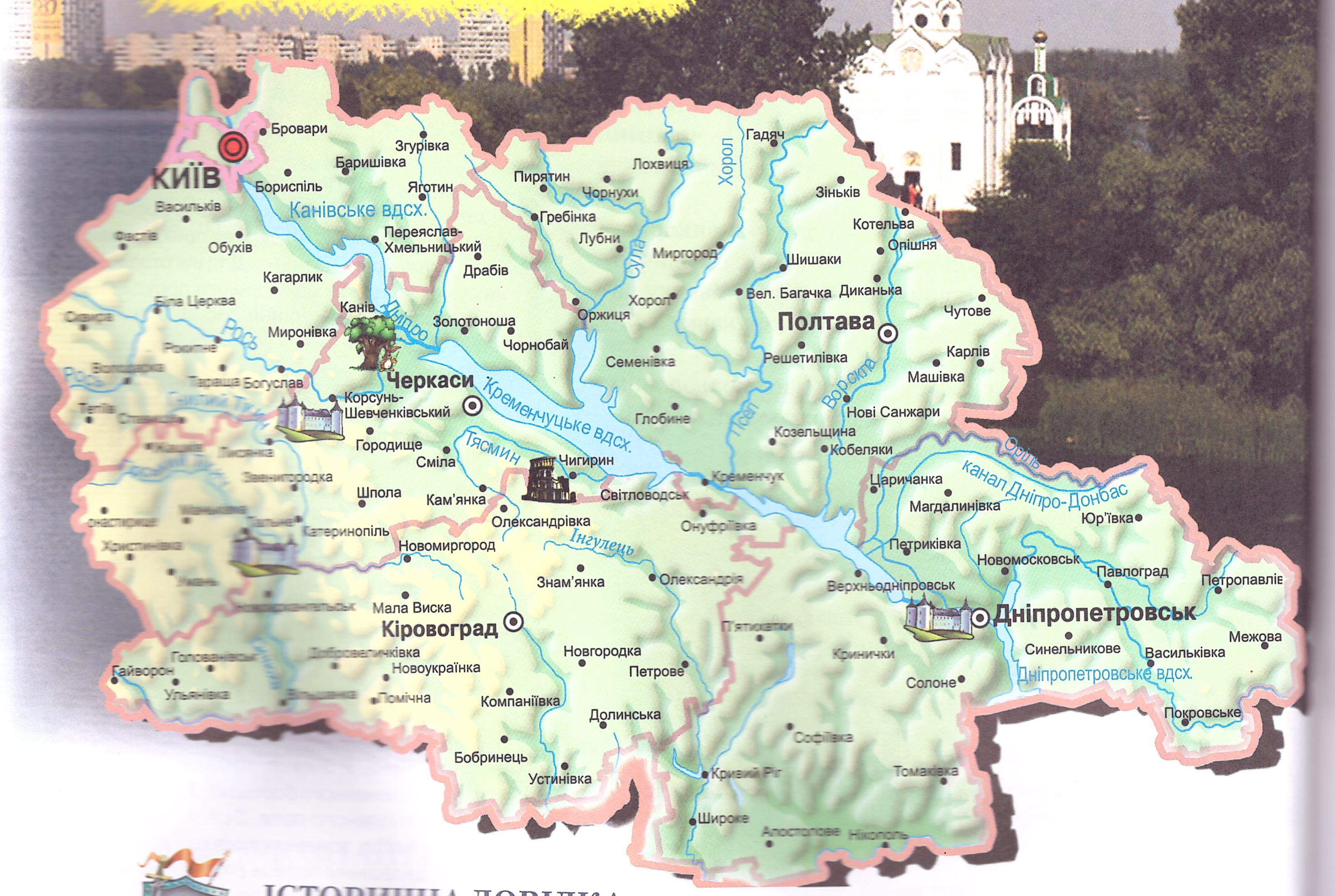
Бровари
Згурівка
Баришівка
Київ
Бориспіль
Яготин
Пирятин
Лохвиця
Гадяч
Хорол
Чорнухи
Гребінка
Зіньків
Котельва
Опішня
Васильків
Канівське вдсх.
Переяслав-Хмельницький
Лубни
Сула
Миргород
Фастів
Обухів
Кагарлик
Драбів
Шишаки
Вел. Багачка
Диканька
Біла Церква
Канів
Дніпро
Золотоноша
Оржиця
Хорол
Полтава
Чутове
Сквира
Рось
Миронівка
Рокитне
Чорнобай
Семенівка
Решетилівка
Карлів
Володарка
Тараща
Богуслав
Черкаси
Машівка
Ворскла
Рось
Тетіїв
Ставище
Корсунь-Шевченківський
Кременчуцьке вдсх.
Глобине
Нові Санжари
Псел
Жашків
Лисянка
Городище
Сміла
Тясмин
Козельщина
Кобеляки
Орель
Звенигородка
Чигирин
Кременчук
Царичанка
канал Дніпро-Донбас
Шпола
Кам'янка
Світловодськ
Магдалинівка
Тальне
Катеринопіль
Олександрівка
Онуфріївка
Юр'ївка
Христинівка
Новомиргород
Інгулець
Петриківка
Умань
Знам'янка
Олександрія
Новомосковськ
Павлоград
Петропавлівка
Верхньодніпровськ
Мала Виска
Кіровоград
П'ятихатки
Дніпропетровськ
Межова
Голованівськ
Добровеличківка
Новгородка
Кринички
Синельникове
Васильківка
Гайворон
Новоукраїнка
Петрове
Солоне
Дніпропетровське вдсх.
Ульянівка
Вільшанка
Помічна
Компаніївка
Покровське
Долинська
Софіївка
Бобринець
Кривий Ріг
Томаківка
Устинівка
Широке
Апостолове
Нікополь

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

Історично до цього регіону входять такі етнографічні райони: Подніпров'я (Дніпропетровська обл.) і Наддніпрянщина (Київська, Черкаська, західна частина Полтавської та Кіровоградська обл.).

Київщина – серце України. Більша частина Київщини входить до складу центральносхідного історико-етнографічного району України. Північна її частина належить до району Полісся.

Аж до XVI ст. Київською землею називали велику територію на правому березі Дніпра на заході до р. Случ і Горинь, на півдні – до р. Рось і Південного Бугу, на півночі – до р. Прип'ять.

Стародавній Київ був центром Київської Русі – найбільшої держави Східної Європи IX–XI ст.

Після розпаду Київської Русі утворилося Київське князівство, яке 1240 р. було спустошене військами Батия.

Дивовижна пам'ятка природи збереглася у с. Буда Черкаської області. Це тисячолітній дуб, більш відомий як дуб Максима Залізняка.

1362 р. знесилене Київське князівство опинилося у складі Великого князівства Литовського. 1569 р. після Люблінської унії на київських землях посилився польський вплив.

Загальна незадоволеність українців чужоземним пригнобленням спричинила хвилю козацько-селянських повстань і завершилася в 1648—1654 рр. національно-визвольною війною Б. Хмельницького. За Андрусівським перемир'ям 1667 р. Київ і Київщина були приєднані до Московської держави. Край дістав статус намісництва, а пізніше — губернії Російської імперії.

Пам'ятник руським воїнам, загиблим під час Полтавської битви, м. Полтава

Після подій жовтня 1917 р., у результаті яких влада перейшла до більшовиків, на Київщині навперемінно діяли війська Української Народної Республіки, Української держави гетьмана Скоропадського і Директорії. Врешті-решт Київщина ввійшла до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки. 1932 р. було утворено Київську область, а 1934 р. столицю України перенесли з Харкова до Києва.

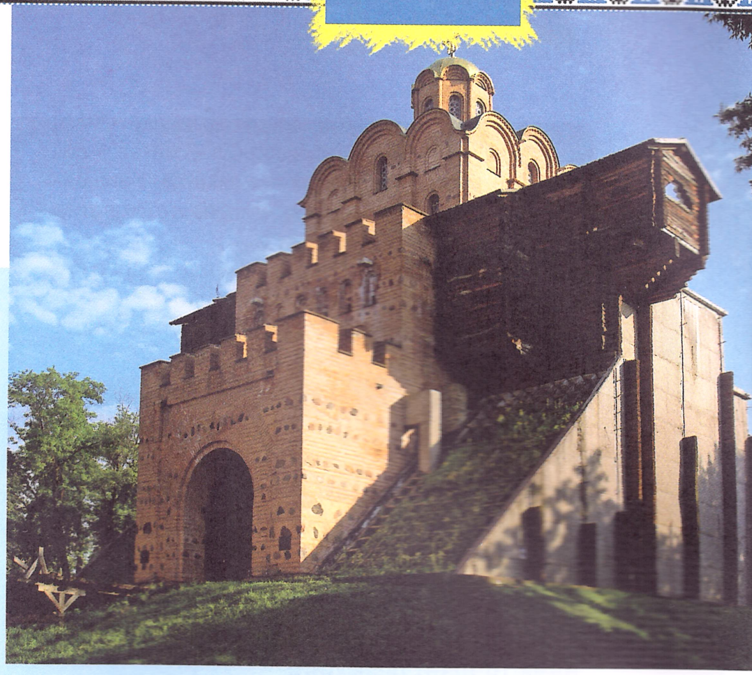

Золоті ворота, м. Київ

Відомо, що за наказом Київського князя Ярослава Мудрого Верхнє місто було оточене потужними оборонними укріпленнями, які мали троє воріт. Для парадних в'їздів слугували так звані Золоті ворота. Висота їх проїзної частини становила 12 м, ширина 6,9 м, а в'їзд вінчала золотоверха церква Благовіщення.

1651 р. голландський художник А. Вестерфельд виконав малюнок, на якому зобразив Золоті ворота. Перед глядачами постають руїни величної споруди. Через сто років з метою збереження цього витвору давніх архітекторів рештки Золотих воріт були засипані землею.

1832 р. архітектор Лохвицький проводив на цьому місці розкопки і зненацька натрапив на Золоті ворота. Це стало сенсацією. Руїни були укріплені цегляними контрфорсами, а за пропозицією архітектора Ф. Меховича обидві частини воріт скріплені металевими стяжками.

Після декількох невдалих спроб реконструювати первісний вигляд будови проект було здійснено під час підготовки Києва до святкування свого 1500-річчя. Тепер одну з найдавніших пам'яток історії, архітектури й фортифікаційної техніки можуть побачити кияни і гості міста.

Марганець — сріблясто-білий метал. У вигляді сплавів із залізом та кремнієм його використовують для виробництва рейкової та конструкційної сталі.

Уран — сріблясто-білий метал, ядерне паливо, з урану добувають плутоній.

Алюмінієві руди — гірські породи, сировина для добування алюмінію.

Нікель — сріблясто-білий метал. Його використовують для виробництва акумуляторів, хімічної апаратури, для антикорозійного покриття тощо.

ЦИФРИ ТА ФАКТИ

У Черкаській області працюють багато підприємств хімічної промисловості, які виробляють азотні добрива та різні реактиви.

У Кіровоградській області розвинута кольорова металургія. У місті випускають друкарські машинки «Ятрань».

Ланцюг «коксохімія — чорна металургія» працює у Дніпропетровську (населення — 1 млн 113 тис. мешканців), Дніпродзержинську (272 тис. мешканців), у Нікополі (151 тис. мешканців), Новомосковську (75 тис. мешканців). У Кривому Розі розташоване знамените підприємство «Криворіжсталь».

На Кіровоградщині діє великий дендропарк — пам'ятка садово-паркового мистецтва — з цікавою назвою «Веселі Боковеньки», бо розташований він в однойменному селі.

У Полтаві працюють заводи: штучних алмазів, газорозрядних ламп, турбомеханічний і автоагрегатний, хімічного машинобудування, «Електромотор» тощо.

Буре вугілля — енергетичне паливо та хімічна сировина. Перехідна форма від торфу до кам'яного вугілля.

На Дніпропетровщині організовано повний цикл виробництва: добування коксового вугілля, залізної та марганцевої руд, виробництво коксу, чавуну, сталі, сплавів і прокату.

Парк відпочинку, м. Дніпропетровськ

2005 р. адміністрація Полтави вирішила, що вже час вшанувати прославлену українську галушку — художники та скульптори розробили проект пам'ятника цій легендарній страві.

Пам'ятник встановлено в історичному місці Полтави — на Івановій горі, неподалік від садиби славетного українського письменника Івана Котляревського.

Але полтавський пам'ятник не може претендувати на звання оригінального чи єдиного в світі.

Перший пам'ятник українській галушці вже кілька років прикрашає... канадське містечко Глендон — там галушка зображена наколотою на виделку.

МИСТЕЦТВО ТА ОСВІТА

У Києві діє близько 40 музеїв: Національний історичний музей, Музей історії міста Київ, ботанічний, геологічний, зоологічний, історії ветеринарії, медичний, історії археології тощо. Серед них є й унікальні: Музей історичних коштовностей України, де демонструється золото скіфів. Київський зоопарк — один із найстаріших в Україні.

У столиці працюють три театри, яким надано найвищий статус: Національна опера України, Національний академічний драматичний театр ім. Івана Франка, Національний академічний театр російської драми ім. Лесі Українки. Широко відомі Державний театр драми і комедії на лівому березі, Театр оперети, Молодий театр, Театр юного глядача, Дитячий музичний театр, Театр на Липках, Державний театр ляльок, Театр маріонеток, Київський літературно-музичний театр «Академія», театр «Сузір'я», Театр-кафе «Колесо», Театр на Подолі тощо.

У Києві розташована одна з найбільших бібліотек світу — Національна бібліотека України ім. В. Вернадського. Її зібрання містять раритетні видання й рукописи.

У Києві розташовано багато вищих навчальних закладів різного профілю. Знаменитий Національний університет «Києво-Могилянська академія» — один із перших загальноосвітніх вищих навчальних закладів у Східній Європі.

Маріїнський палац, м. Київ

ДЕНДРОЛОГІЧНИЙ ПАРК «ОЛЕКСАНДРІЯ» (КИЇВСЬКА ОБЛ.)

Знаходиться він у м. Біла Церква. Парк розкинувся на мальовничому березі р. Рось. Закладений 1797 р. на замовлення графині Олександри Браницької. Графиня вирішила створити чудовий парк, який би нагадував їй прекрасні заміські резиденції Петербурга, і назвала його своїм ім'ям — «Олександрія». Відомий французький архітектор Мюффо обрав для парку англійський, або ландшафтний, стиль.

Дендропарк займає площу 297 га і є найбільшим в Україні. Загальна довжина алей парку — близько 20 км. Тут росте понад 600 видів дерев і чагарників, а також близько 700 видів трав'янистих рослин.

На території парку знаходилась резиденція роду Браницьких і багато інших архітектурних споруд. у Царському павільйоні гостювали члени царської родини. Парк прикрашений бронзовими і мармуровими скульптурами, вазами, декоративними композиціями з великих брил. Колонада «Місяць» у вигляді давньогрецького амфітеатру має чудову акустику. Слово, сказане пошепки в одному кінці колонади, передається в інший на відстань 34 м.

Відпочити можна у «Китайському містечку» — легкій ажурній альтанці зі своєрідно зігнутим дахом. Однією з найоригінальніших архітектурних споруд парку є «Руїни» (кін. XVIII ст.), які нагадують старовинний зруйнований замок.

У західній частині парку розташована Палієва гора, цікава своєю історією. 1702 р. тут стояв табором один із загонів полковника С. Палія, який визволяв Білу Церкву. На честь цього встановлено пам'ятний знак.

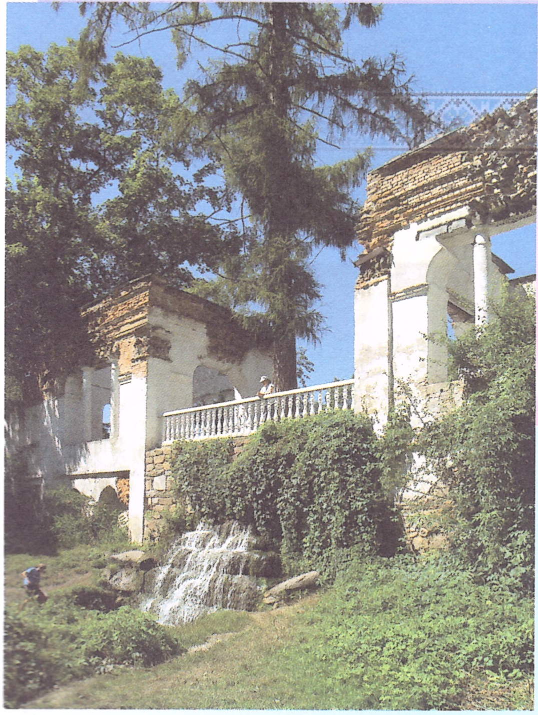

У дендрологічному парку «Олександрія»

Устимівський дендропарк (Полтавська обл.). Закладений 1893 р. біля с. Устимівка. На площі майже 9 га зібрано велику колекцію дерев і кущів (489 видів) з Північної Америки, Європи, Криму та Кавказу, Сибіру, Середньої Азії, Далекого Сходу, Китаю і навіть Гімалаїв. Саме з Устимівського дендропарку деякі види рослин уперше потрапили до інших ботанічних установ країни. Це насамперед стосується такої цінної рослини, як евкомія в'язолиста. Китайці називають її деревом-аптекою і лікують нею велику кількість хвороб.

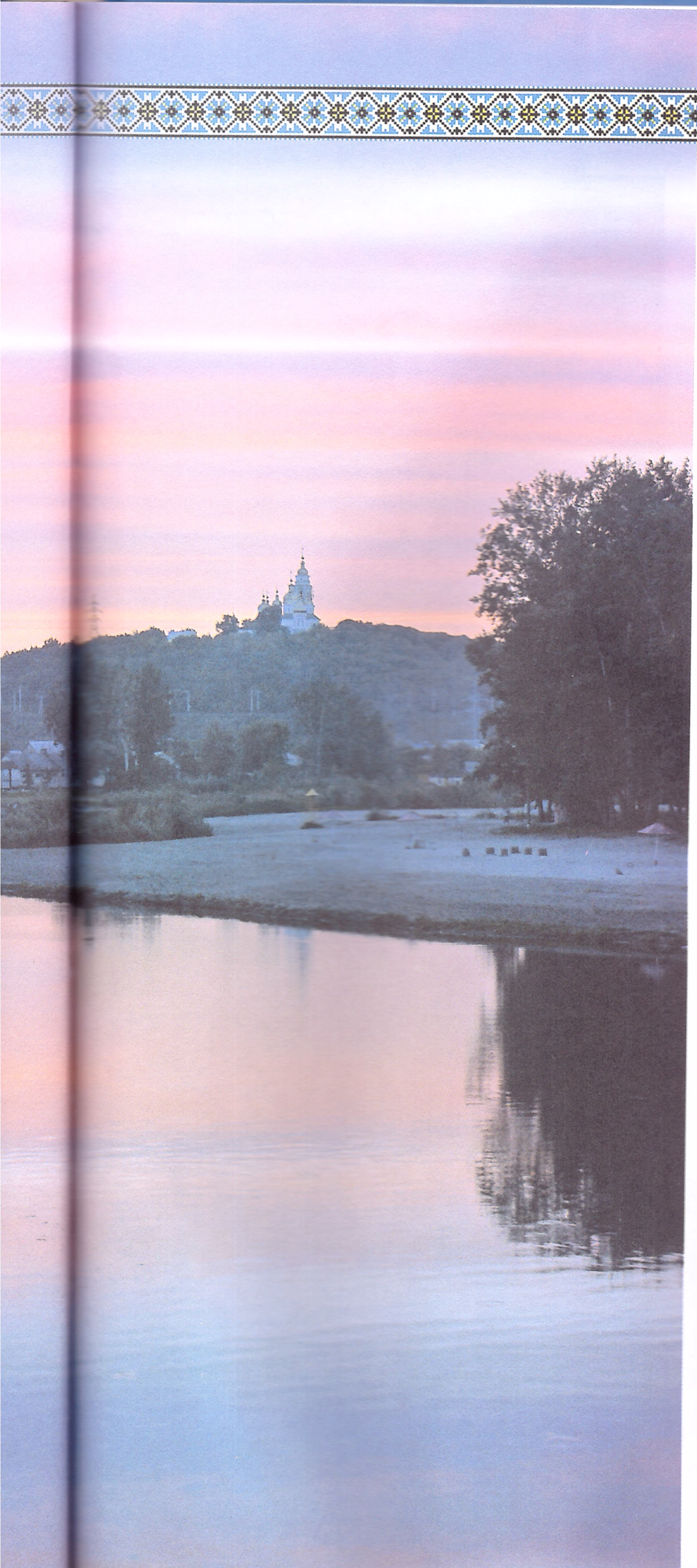

ДНІПРОВСЬКО-ОРІЛЬСЬКИЙ ЗАПОВІДНИК (ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛ.)

Створений 1990 р. Ця унікальна територія природно-заповідного фонду України лежить у центрі сучасного індустріального регіону, серед промислового ландшафту, садово-городніх кооперативів тощо. Будівництво ДніпроГЕСу, освоєння природних ландшафтів і перетворення Дніпра на каскад водосховищ призвели до значної деградації природних екосистем цього регіону. Нині заповідник — острів майже незміненої дикої природи, «затиснутий» поміж двома промисловими гігантами — містами Дніпропетровськ і Дніпродзержинськ.

Дніпровсько-Орільський заповідник має площу близько 4 тис. га, в яку входить акваторія Дніпра 50 м завширшки. Флора представлена близько 600 видами рослин. В заповіднику нараховують понад 30 видів риб, що мають свої нерестовища, близько 30 видів ссавців, зокрема рідкісних для цієї місцевості єнота, ондатру, плямистого оленя та бобра. Найбільше у заповіднику птахів — близько 150 видів. Гордістю заповідника є орлан-білохвіст. Розмах його крил у польоті сягає 2 м. Силует красеня прикрашає емблему Дніпровсько-Орільського заповідника.

Земноводний список мешканців заповідника представлений 9 видами, зокрема унікальною жабою — зеленою квакшею. Ця жаба — справжній альпініст: легко піднімається на високі стебла рослин і навіть видряпується на гілки дерев.

На північному сході заповідник межує з цінним ареалом степової зони — Миколаївським степом, який частково входить до його території. У тутешніх місцях збереглися ділянки аборигенної рослинності: ковила дніпровська, простріл, або сон-трава чорніюча, зарості шелюги і чорноклена, рідкісний вид дикого тюльпана.

Визначні пам'ятки

КИЇВ

Столиця України, одне з найбільших міст Європи, розташоване на р. Дніпро. Посеред міста тягнеться цілий ланцюг із дев'яти великих островів.

За легендою, Київ заснували наприкінці V ст. три брати — Кий, Щек і Хорив із сестрою Либіддю. Впродовж VIII—XII ст. місто було центром великої слов'янської держави — Київської Русі. А завдяки династичним шлюбам Київ підтримував тісні зв'язки з різними країнами Європи.

У 988 р. князь Володимир офіційно запровадив християнство на Русі, після чого Київ став одним із найбільших центрів християнства в тогочасному світі. 1169 р. Київ був розгромлений і пограбований Андрієм Боголюбським. А 1240 р. місто зруйнували війська Батия.

З 1797 р. Київ — губернський центр Російської імперії. У 1918 р. тут проголосили Українську народну республіку (УНР), президентом якої став М. Грушевський. Потім створено Українську Державу гетьмана Скоропадського, а пізніше — Директорію на чолі з С. Петлюрою та В. Винниченком. У 1920 р. владу в місті захопили війська Червоної армії. У червні 1934 р. Києву повернули статус столиці УРСР (першою столицею радянської України став Харків). З 1991 р. Київ є столицею незалежної України.

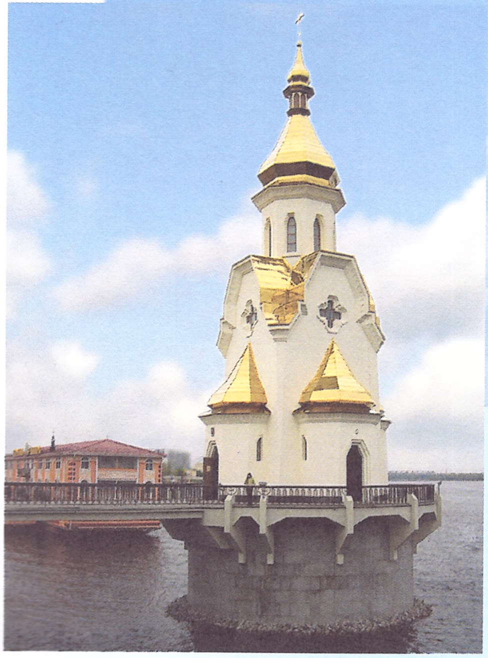

Храм Миколи Чудотворця, м. Київ

Приголомшливе враження справляють розміри Софійського собору. Завширшки він дорівнює 55 м, довжина його становить 37 м, а площа — 120 м². Заввишки храм приблизно з тринадцятиповерховий будинок. Він уміщує до трьох тисяч людей — у давнину майже все доросле населення Києва. Не дивно, що мешканці міста вважали своє святилище одним із чудес світу.

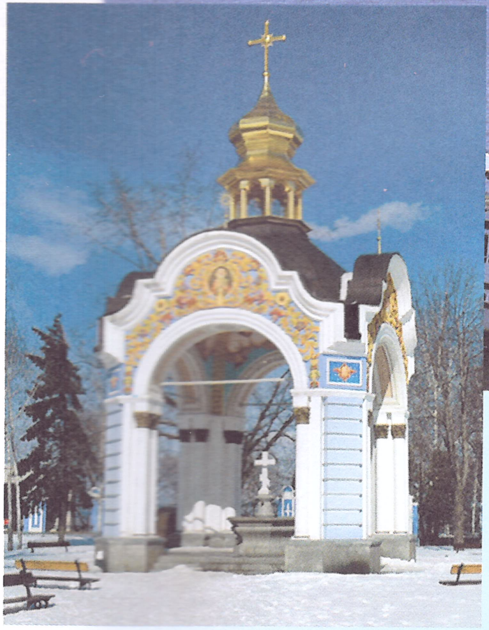

Криниця на території Михайлівського Золотоверхого монастиря, м. Київ

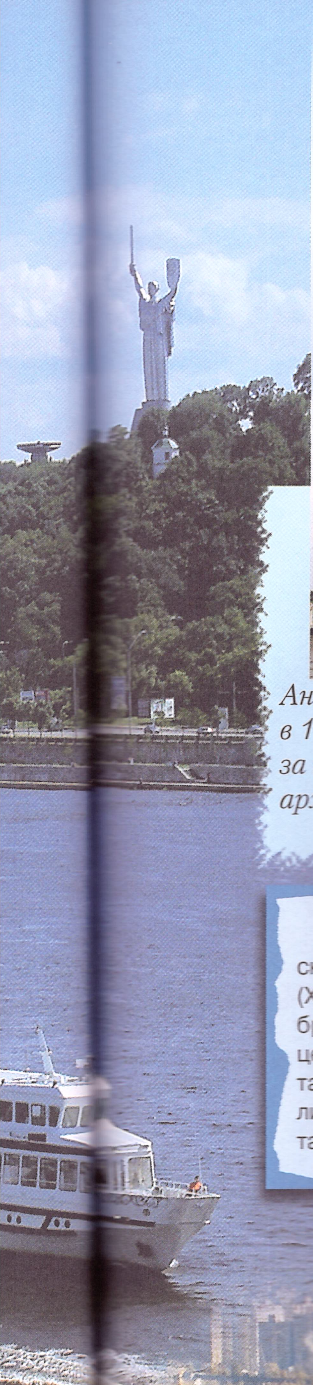

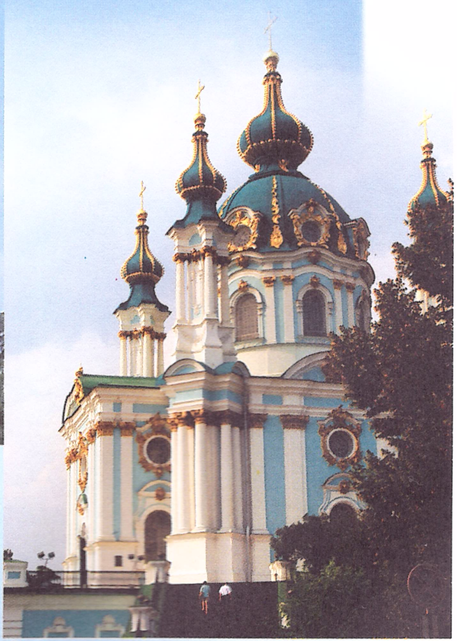

Андріївську церкву побудовано в 1747—1753 рр. у стилі бароко за проектом видатного італійського архітектора В. Растреллі

СВЯТИНЯ ПРАВОСЛАВ'Я

Києво-Печерська лавра — головна святиня Української православної церкви. Свято-Успенський Києво-Печерський чоловічий монастир засновано 1051 р. ченцями Антонієм і Феодосієм. Незабаром монастир став центром поширення християнства на Русі.

Тут працювали знамениті літописці Нестор, Никон, Сильвестр, художники Аліпій, Григорій та лікар Агапіт. 1240 р. монастир пограбували і зруйнували татаро-монголи. Потім відновлений монастир було зруйновано ще раз, 1480 р., та знову відбудовано. 1598 р. він здобув статус лаври — так називали найбільші чоловічі православні монастирі з суворим статутом.

У XII ст. монастир дістав статус лаври. До складу заповідника входять: Успенський собор (XI ст.), велика дзвіниця (XVIII ст.), Троїцька надбрамна церква (XII ст.), Свято-Миколаївська церква (XVII ст.), ближні та дальні печери (XI ст.) та інші пам'ятки архітектури. У приміщенні колишньої друкарні Києво-Печерської лаври розташовано Музей книги та друкарства.

Києво-Печерська лавра, м. Київ

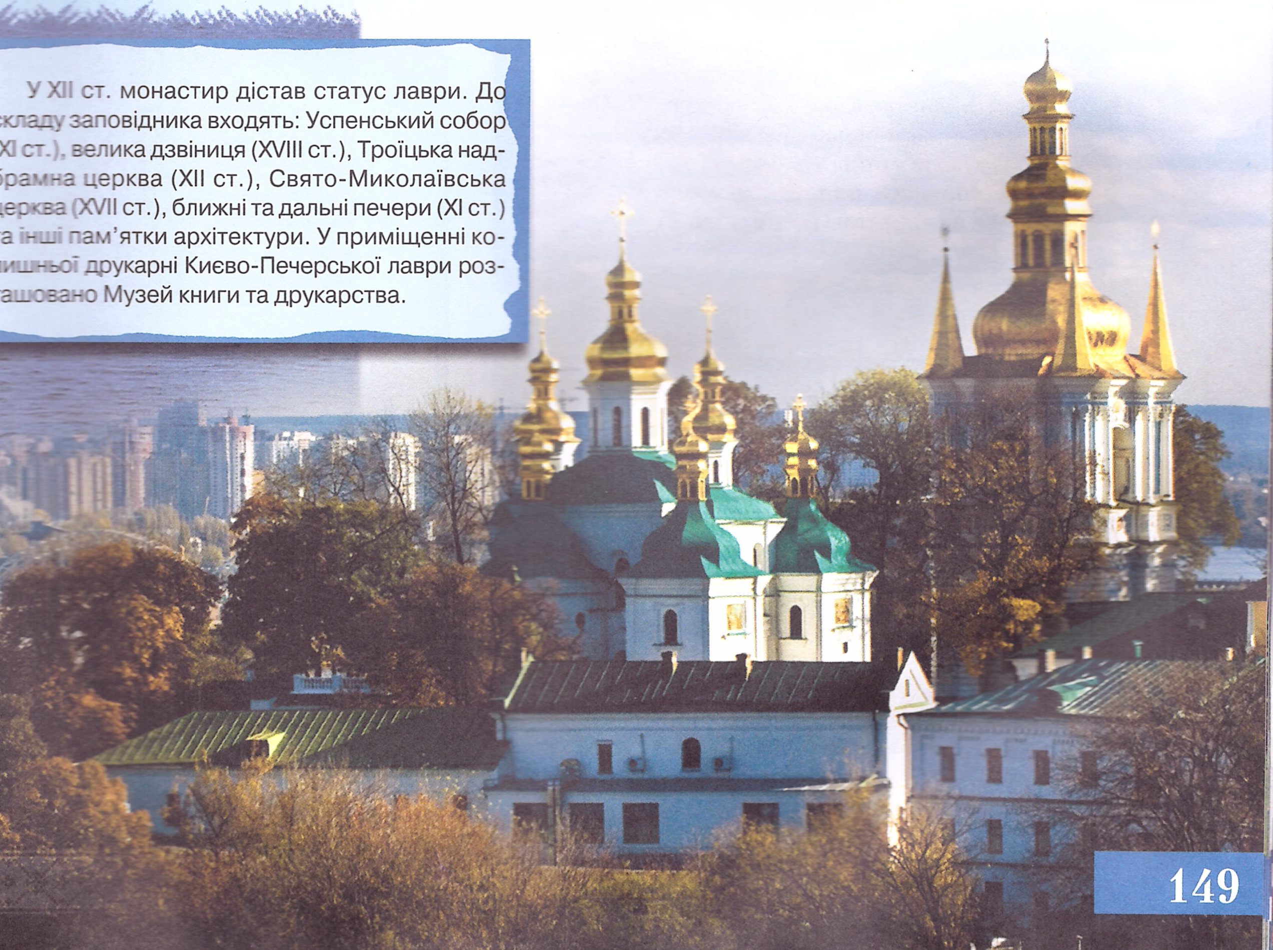

Визначні пам'ятки

Аскольдова могила височіє ще з 882 р., коли князь Олег убив Аскольда і Діра, які князювали в Києві. На їхній могилі поставили дерев'яну церкву. 1810 р. А. І. Меленський збудував замість неї кам'яну церкву, пізніше перебудовану на парковий павільйон.

1070 р. син князя Ярослава Мудрого Всеволод заснував **Видубицький монастир**. Тут дописували «Повість временних літ» літописці Сильвестр та Мойсей. На території монастиря зберігся Свято-Михайлівський собор (1070—1088 рр.). Сучасний ансамбль монастиря сформувався наприкінці XVII — початку XVIII ст. під впливом українського (так званого «мазепинського») бароко.

Свято-Михайлівський Золотоверхий монастир споруджений у 1108—1113 рр. князем Святополком, онуком Ярослава Мудрого. На третьому поверсі дзвіниці містяться 32 дзвони та баштовий годинник.

У 1113—1125 рр. було побудовано **церкву Спаса на Берестові**, усипальницю князів роду Мономаховичів, 1157 р. тут було поховано засновника Москви Юрія Долгорукого. У 1640—1643 рр. на замовлення Петра Могили храм реставрували у стилі українського бароко.

Маріїнський палац збудували у 1750—1755 рр. за проектом архітектора В. Растреллі у стилі бароко.

Памятник Б. Хмельницькому, м. Київ

Парк «Володимирська гірка» загальною площею 11 га заснований у XIX ст. Композиційним центром парку є пам'ятник князю Володимиру Великому (1853 р.). У північній частині парку 1905 р. відкрито фунікулер.

Перлиною музейної справи Києва є архітектурно-ландшафтний комплекс просто неба **«Пирогово»**, заснований 1976 р. Старовинні українські мазанки, церкви XVI—XVII ст., вітряки зібрані з різних регіонів України. У кожному будиночку влаштовано міні-музей, де показаний побут українців минулих сторіч — меблі, посуд, одяг, музичні інструменти, робоче начиння тощо.

Парк «Софіївка», м. Умань

УМАНЬ (ЧЕРКАСЬКА ОБЛ.)

Перша письмова згадка про селище на р. Уманка — Умань — датується 1609 р. Це був маєток польського шляхтича В. Калиновського. Протягом 1726—1832 рр. землі належали родині Потоцьких. 1782 р. тут було збудовано палац, а 1796 р. закладено ландшафтний парк, який граф Станіслав Потоцький назвав на честь своєї дружини-грекині Софії — «Софіївкою».

Парк проектував бельгійський інженер Л. Метлец за мотивами давньогрецьких та римських міфів. Тому й назви у «Софіївці» тематичні: грот Веґери, павільйон Флори, підземна річка Стікс. Парк добудовувався ще кілька десятиліть, тоді з'явилися вхідні ворота, рожевий павільйон на острові Кохання, Китайська альтанка тощо.

У мальовничих куточках парку «Софіївка»

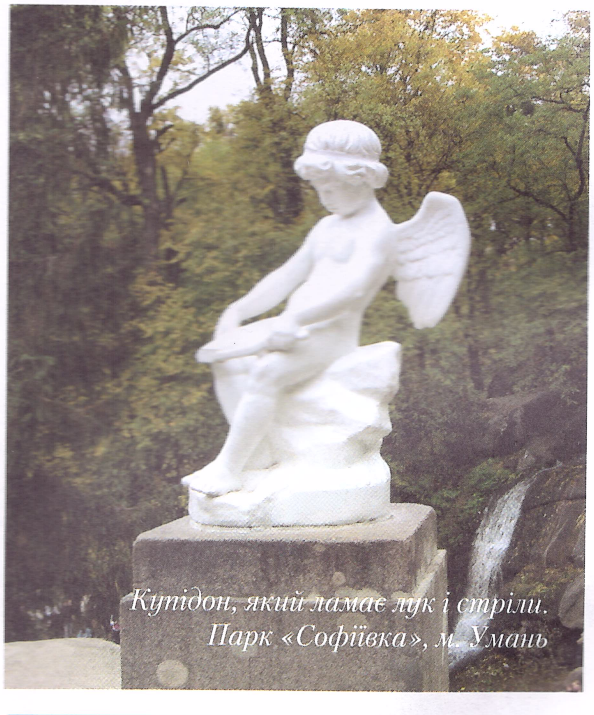

Купідон, який ламає лук і стріли. Парк «Софіївка», м. Умань

Кожний куточок парку пов'язаний з переказами та романтичними історіями про сімейне життя Потоцьких. Хоч би з якого боку ви не зайшли до парку, він звідусюди прекрасний!

Парк «Софіївка», м. Умань

УМАНЬ (ЧЕРКАСЬКА ОБЛ.)

Перша письмова згадка про селище на р. Уманка — Умань — датується 1609 р. Це був маєток польського шляхтича В. Калиновського. Протягом 1726—1832 рр. землі належали родині Потоцьких. 1782 р. тут було збудовано палац, а 1796 р. закладено ландшафтний парк, який граф Станіслав Потоцький назвав на честь своєї дружини-грекині Софії — «Софіївкою».

Парк проектував бельгійський інженер Л. Метлец за мотивами давньогрецьких та римських міфів. Тому й назви у «Софіївці» тематичні: грот Венери, павільйон Флори, підземна річка Стікс. Парк добудовувався ще кілька десятиліть, тоді з'явилися вхідні ворота, рожевий павільйон на острові Кохання, Китайська альтанка тощо.

У мальовничих куточках парку «Софіївка»

Купідон, який ламає лук і стріли. Парк «Софіївка», м. Умань

Кожний куточок парку пов'язаний з переказами та романтичними історіями про сімейне життя Потоцьких. Хоч би з якого боку ви не зайшли до парку, він звідусюди прекрасний!

Визначні пам'ятки

ЧЕРКАЩИНА

У Черкаській області, в містечку Тальне, засновано Музей історії хліборобства, оскільки саме на цьому місці археологи знайшли велике поселення давніх рільників, що мешкали тут майже 6 тис. років тому.

У Національному історико-культурному заповіднику «Чигирин» представлені матеріали про життя і діяльність гетьмана Богдана Хмельницького.

СУБОТІВ (ЧЕРКАСЬКА ОБЛ.)

Село відоме як хутір батька Богдана Хмельницького та офіційна резиденція гетьмана за часів Хмельниччини. Збереглися збудована Богданом Іллінська церква (1653 р.), яка послужила усипальнею гетьмана, козацькі хрести (XVII ст.), криниці (XIX ст.).

Садиба Хмельницьких не збереглася, на її місці зараз знаходиться реставрована українська хата та козацька гармата.

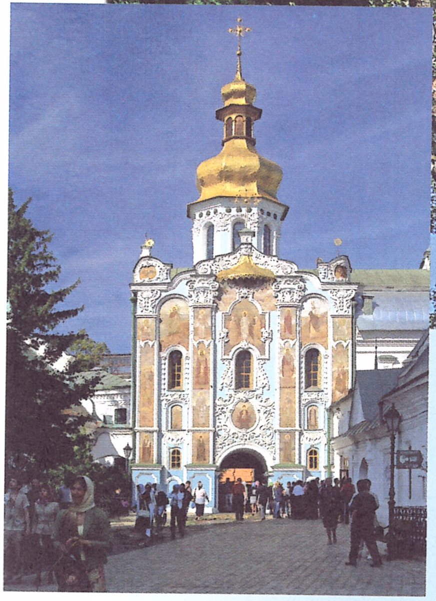

Троїцька надбрамна церква Києво-Печерської лаври, м. Київ

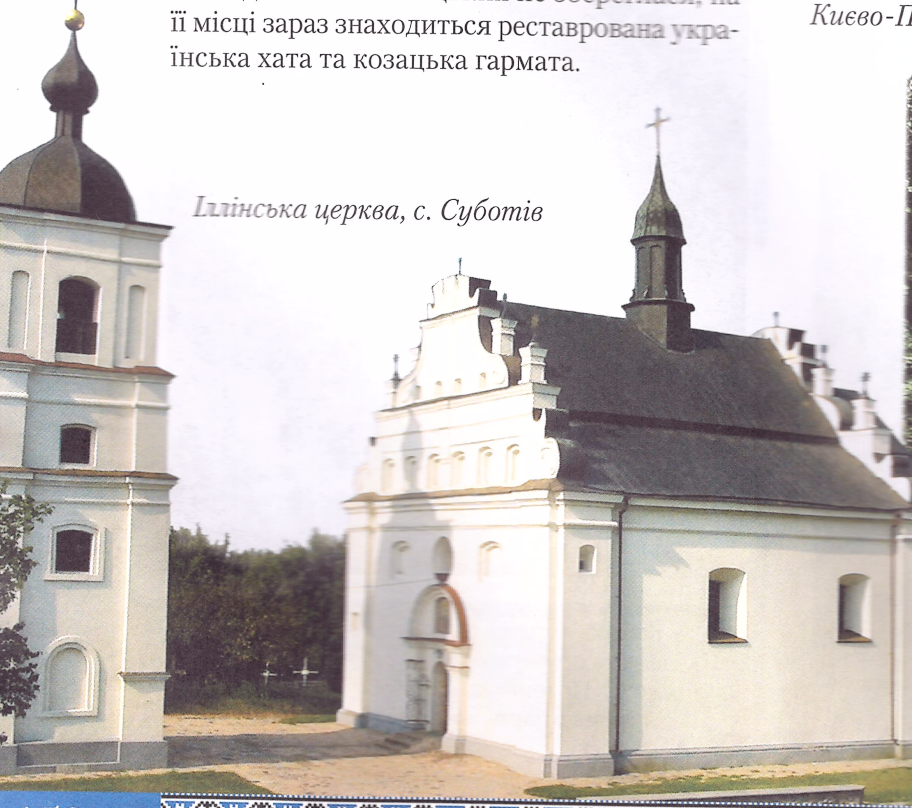

Іллінська церква, с. Суботів

Урочище Холодний Яр, біля с. Мельники

Садиба Т. Шевченка, с. Моринці

ШЕВЧЕНКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЗАПОВІДНИК «ТАРАСОВА ГОРА» (М. КАНІВ)

Створений 1925 р. 1861 р., за заповітом, тіло Т. Шевченка привезли з Петербурга до України і поховали на Чернечій (Тарасовій) горі.

Музей-заповідник складається з найбільшого в Україні пам'ятника Т. Шевченку й хреста, що стояв раніше на його могилі, приміщення самого музею та української хатинки, у якій було відкрито перший музей Кобзаря. У Тарасовій світлиці зберігаються особисті речі, офорти Шевченка та рідкісні видання його творів.

Могила Т. Шевченка, м. Канів

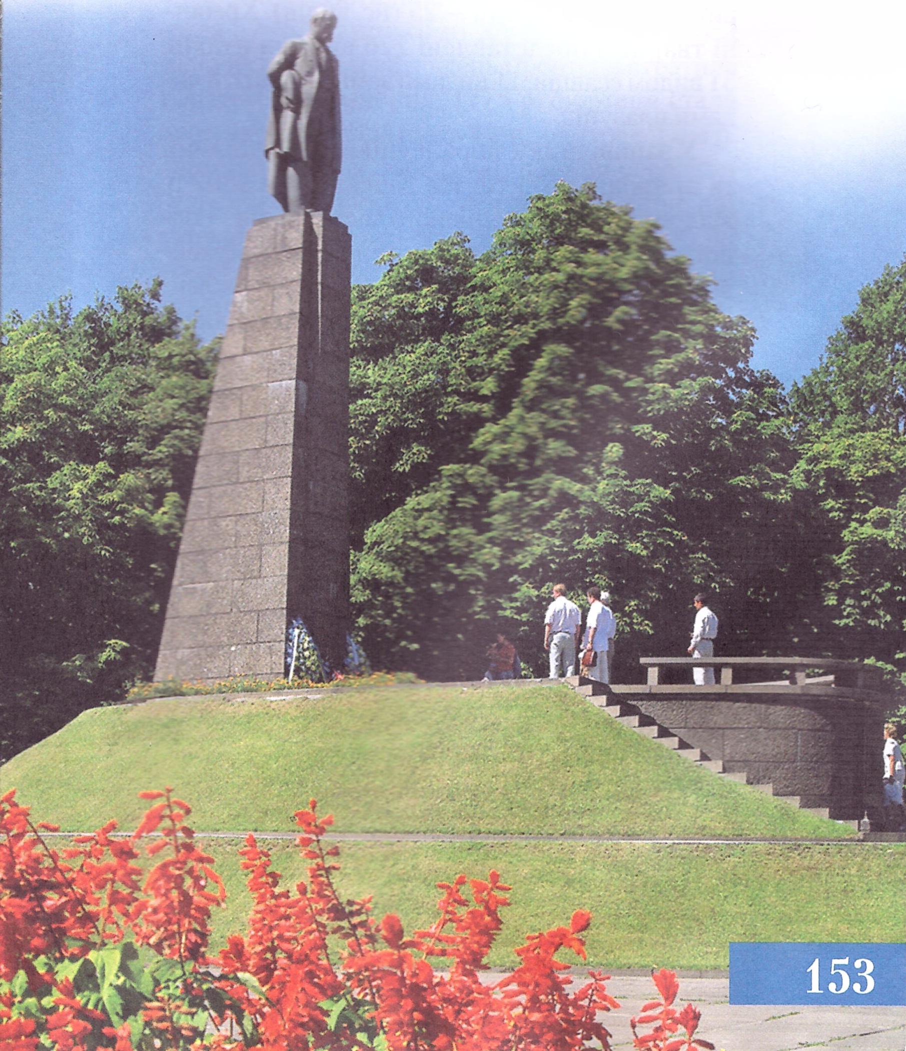

КАНІВСЬКИЙ ПРИРОДНИЙ ЗАПОВІДНИК (ЧЕРКАСЬКА ОБЛ.)

Один із найстаріших в Україні, створений 1923 р. поблизу м. Канів. На площі 2027 га охороняються природний ландшафт і пам'ятки культури — від доісторичних часів до сьогодення. До складу заповідника входять укриті лісом яри та пагорби на правому березі Дніпра, два заплавні острови Дніпра — Круглик і Шелестів — та Зміїні острови на Канівському водосховищі. Флора заповідника представлена 974 видами, що становить майже 20% видового розмаїття рослин України. Виявлено також 1120 видів грибів, 170 видів лишайників, 138 видів мохоподібних. Фауна заповідника налічує понад 10 тис. видів безхребетних тварин (усього в Україні — 25 тис. видів). Хребетні тварини представлені 226 видами птахів, 51 видом ссавців, 11 видами земноводних, 8 видами плазунів.

У заповіднику зібрані унікальні історичні та природні об'єкти. На Княжій горі 1892 р. відкрили руїни літописного міста Родня — одного з перших міст східних слов'ян. У музейному фонді заповідника зберігаються численні знахідки (з городищ і могильників антів і полян, селищ стародавніх хліборобів, стоянок первісних мисливців кам'яного віку тощо). Понад 400 селищ і стоянок зосереджені в урочищах Княжа гора, Велике і Мале скіфські городища та Мар'їна гора.

Краєзнавчий музей, м. Кіровоград

У Канівському природному заповіднику

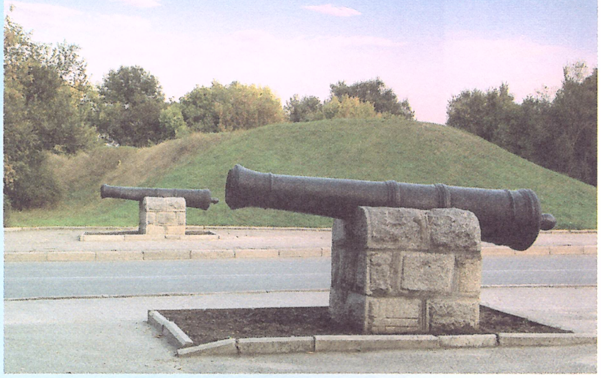

Залишки земляних валів, чавунні гармати, які збереглися з часів імператриці Єлизавети, м. Кіровоград

КІРОВОГРАДЩИНА

Кіровоградщина дбайливо зберігає пам'ятки історії та архітектури. Це курган у с. Веселівка з похованнями доби бронзи (II тис. до н. е.), Іллінська церква в Новомиргороді, Хрестовоздвиженська церква в с. Розумівка, залишки фортечних валів і військового поселення, що дали початок Кіровограду, Покровська церква (1850 р.), збудована в еклектичному стилі, та інші.

Історія Єлисаветграда починається з 1754 р., коли за наказом імператриці Єлизавети Петрівни було зведено фортецю святої Єлизавети. Укріплення вважалося шедевром фортифікаційного мистецтва. Земляний вал у вигляді замкнутого багатокутника захищали 6 бастіонів і близько тисячі гармат із військових кораблів і укріплень. Загальна площа фортеці становила 57 га. Наприкінці XVIII ст. межа Росії відсунулася далі на південь і фортеця втратила стратегічне значення. 1775 р. фортеця стала містечком і дістала назву Єлисаветград. 1794 р. гармати та іншу зброю укріплення передали Херсонській фортеці. Збереглися лише дві гармати, що стоять на п'єдесталах при в'їзді на територію фортеці. Нині територія фортеці вкрита густою зеленню, серед якої видно рештки фортечних земляних валів, стародавніх казарм тощо.

1939 р. місто перейменували на честь радянського політичного діяча С. М. Кірова. Донині місто прикрашає Свято-Покровська церква, збудована 1875 р. в еклектичному стилі. Церква прикрашена розписами другої половини XIX ст. 1812 р. збудували церкву Володимирської ікони Пресвятої Богородиці. У храмі збереглися давні розписи, реставровані 1905 р.

Неподалік Кіровограда розташована унікальна пам'ятка архітектури, одна з перших у світі гіперболоїдних конструкцій — сталева ажурна сітчаста водонапірна башта, збудована за проектом В. Г. Шухова. Всього в світі таких башт лишилося 11.

Тривалий час Миргород був відомий лише своєю дивовижною калюжею, майстерно оспіваною М. Гоголем. Але саме вода — цілюща мінеральна «Миргородська» — здобула справжню славу сучасному місту.

ПОЛТАВА

У Полтаві знаходиться знаменитий музей-заповідник «Поле Полтавської битви».

До неоціненного архітектурного скарбу Полтави належать: Спаська церква (1705 р.) — єдиний зразок дерев'яної архітектури XVIII ст. на Полтавщині; Хрестовоздвиженський собор (1699—1709 рр.) — єдина в Україні семибанна церква у стилі українського бароко, що збереглася до наших часів. Цікавий будинок губернського земства (1908 р.) у стилі модерн, який розписували відомі художники С. Васильківський та М. Самокиш. Будинок оздоблений спеціальною керамікою та майолікою, виготовленими в Миргороді та Опішні. Нині тут міститься краєзнавчий музей.

Самсонівська церква біля музею Полтавської битви, м. Полтава

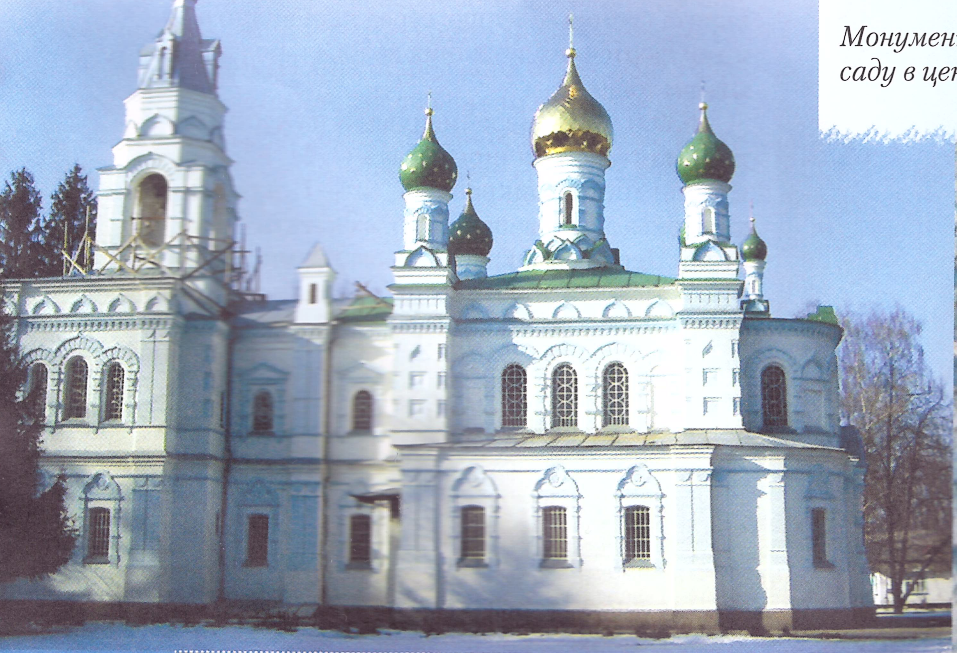

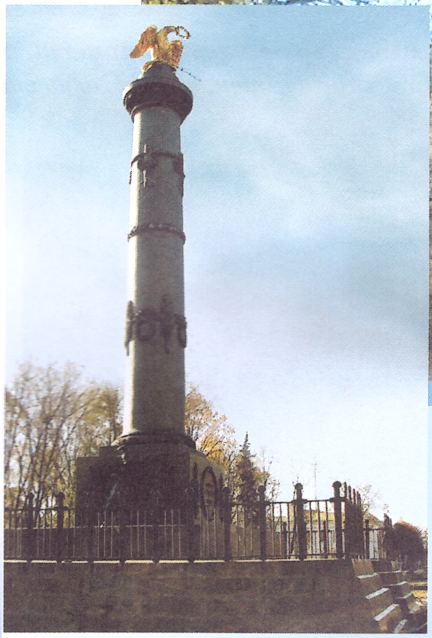

Монумент Слави у Корпусному саду в центрі Полтави

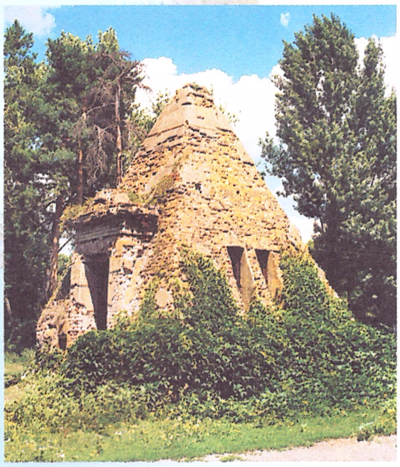

Склеп Закревського,
с. Березова Рудка

БЕРЕЗОВА РУДКА (ПОЛТАВСЬКА ОБЛ.)

Це село вперше згадується в документах 1717 р., коли його власник Іван Скоропадський став першим гетьманом України. У XVIII–XIX ст. родина Закревських тут побудувала палац. 1843 р. його відвідав Т. Шевченко.

До нашого часу збереглися палац, флігель та склеп Закревського у формі єгипетської піраміди.

> Селище Диканька — родове гніздо Кочубеїв — відоме всім не тільки завдяки творчості М. Гоголя, але й тим, що тут уперше в Україні були задіяні дивізіони «катюш» проти фашистських загарбників.

Пам'ятники запорозьким козакам
та Петру I, м. Полтава

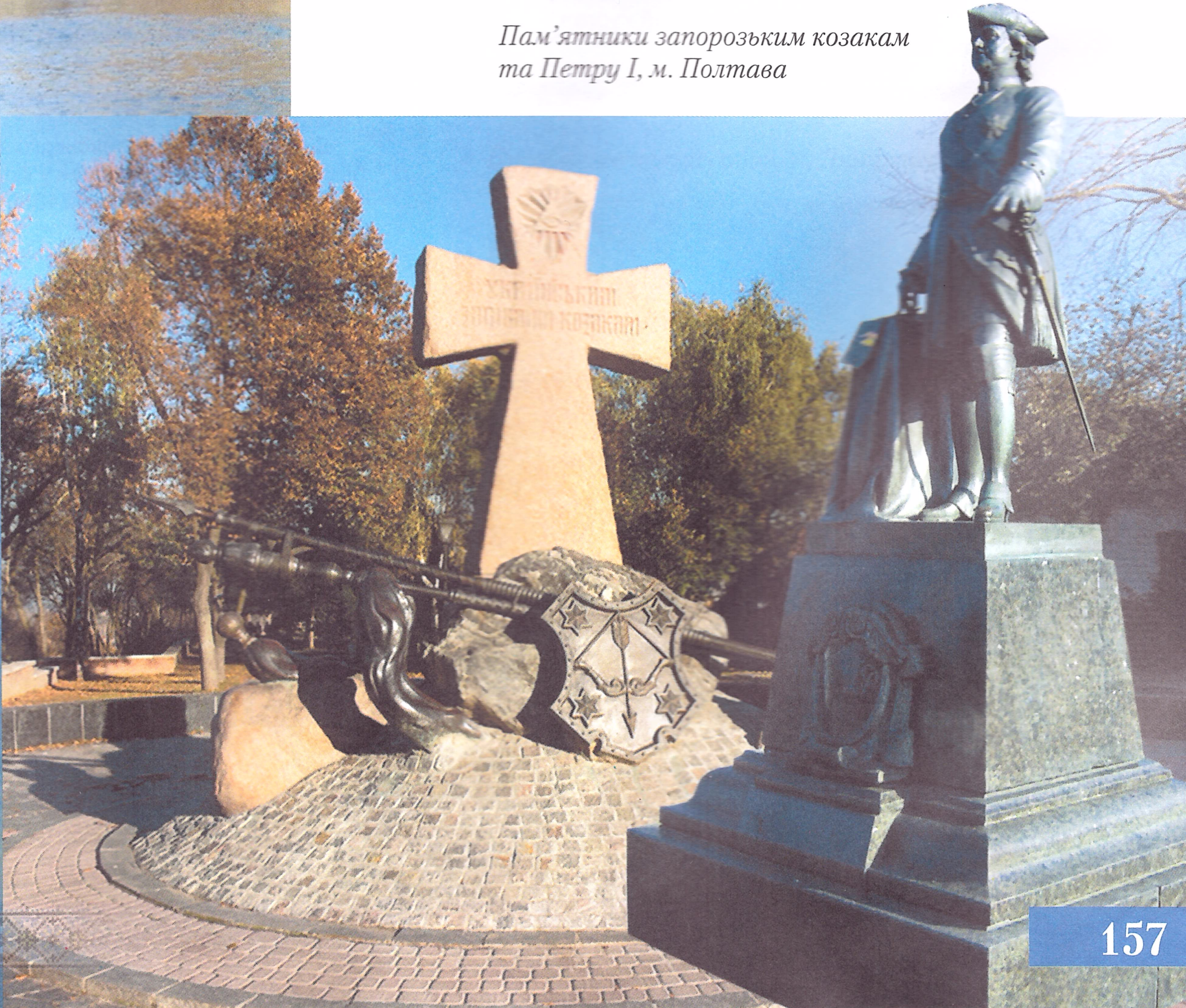

ДНІПРОПЕТРОВСЬК

Одне з найкрасивіших міст України, розташоване по обидва береги Дніпра.

Історія міста Дніпропетровськ сягає сивої давнини. У II тис. до н. е. на дніпровських землях існувала скіфська держава. У XVII ст. тут була розташована польська фортеця Кайдаки, споруджена 1635 р., а після її зруйнування — три козацькі зимовища. 1660 р. біля сучасного Дніпропетровська з'являється селище Новий Кодак. Але офіційна історія міста розпочалась 1776 р., коли російська імператриця Катерина II вирішила збудувати південну столицю Російської імперії. Місто назвали на честь імператриці Катеринославом. За заду-

На території сучасної Дніпропетровщини досліджено Чортомлицький курган — пам'ятку скіфської культури.

Музей-садиба Івана Котляревського, м. Полтава

У першій чверті XIX ст. творчий геній полтавця І. Котляревського подарував Україні власну літературну мову і започаткував нову українську літературу. «Будеш, батьку, панувати /Поки живуть люди, /Поки сонце в небі сяє, /Тебе не забудуть,» — так оцінив історичну постать Котляревського Т. Шевченко.

В «Енеїді» І. Котляревського згадано більше українських страв, ніж у кулінарній книзі М. Маркевича, виданій 1860 р.

Чортомлицький курган

Палац князя Г. Потьомкіна, м. Дніпропетровськ

мом архітекторів воно мало дорівнювати Санкт-Петербургу. Центр мав прикрашати храм, більший за ватиканський собор Петра і Павла. 1797 р. за наказом Петра I місто перейменували на Новоросійськ. За часів УНР у 1918—1926 рр. місто називалося Січеслав, а 1926 р. отримало назву Дніпропетровськ на честь більшовицького діяча Григорія Петровського.

Бурхливий розвиток міста припав на кінець XIX ст. Тоді було відкрито Криворізьке залізорудне родовище, побудовано Катерининську залізницю та розпочато будівництво найбільших металургійних заводів. Посеред Дніпра в межах Дніпропетровська розташовано кілька островів. Деякі з них після будівництва дамби Дніпрогесу були затоплені, а деякі можна побачити й нині. Наприклад, на Монастирському острові вже у IX ст. існував монастир. Тут княгиня Ольга перечікувала бурю по дорозі до Константинополя, зупинявся князь Володимир Великий, ідучи на Херсонес.

Сучасний Дніпропетровськ — великий культурний центр. У місцевому історичному музеї зберігається унікальна колекція стародавніх кам’яних статуй («кам’яних баб» — від тюркського «вава» — предок). Це одна з найбільших колекцій стародавньої кам’яної пластики на Україні (80 статуй)! Місто прикрашає величний Спасо-Преображенський собор, зведений 1830 р. за наказом Миколи I. Перший камінь майбутнього собору заклала ще Катерина II. А біля огорожі Преображенського собору знаходиться Катерининська, або верстова, миля у вигляді стовпа. Вважають, що це одна з верстових миль, що були розставлені 1789 р. за маршрутом подорожі імператриці Україною.

У Свято-Троїцькому кафедральному соборі знаходиться ікона з частинкою Маврійського дуба, під яким Аврааму з’явилася Пресвята Тройця у вигляді мандрівників.

У Дніпропетровську знаходилась колишня резиденція князя, генерал-губернатора і фаворита імператриці Катерини II князя Г. Потьомкіна. Палац для нього спорудили 1786 р.

Цікавими архітектурними спорудами Дніпропетровська є Свято-Миколаївський собор, перша чоловіча гімназія, будинок земської лікарні, гірничого інституту, міської управи, зимового театру.

Преображенський собор, м. Дніпропетровськ

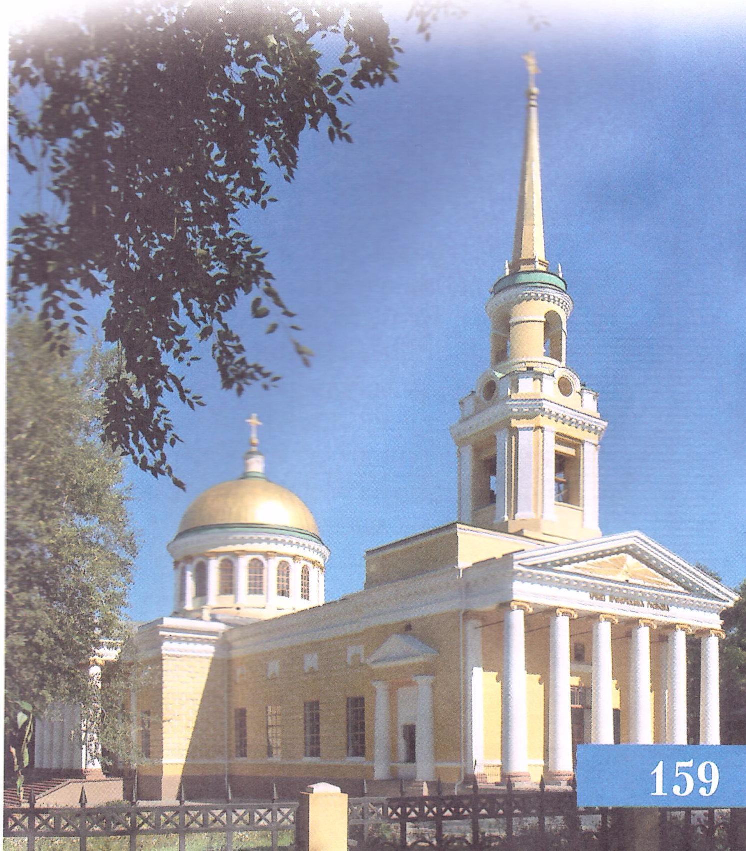

ДМИТРО ІВАНОВИЧ ЯВОРНИЦЬКИЙ

Історик, археолог, етнограф, фольклорист, письменник. Автор тритомної «Історії запорозьких козаків» та понад 200 праць, здебільшого присвячених українській історії. Уклав «Словник української мови» (1920 р.), збірку «Малоросійські народні пісні» (1906 р.). Досліджував звичай розмальовувати хати візерунками, який першим класифікував як мистецтво. Також першим відкрив нині відомий в усьому світі петриківський декоративний розпис. Популяризував кобзарство, шукаючи талановитих співців і розповідачів. Перед затопленням дніпровських порогів рушив в останню подорож місцями козацької слави.

За порадою Яворницького, користуючись його матеріалами та колекцією, Ілля Рєпін почав працювати над картиною «Запорожці пишуть листа турецькому султанові». Саме Д. Яворницький надихнув М. Лисенка на створення опери «Тарас Бульба».

СКОВОРОДА ГРИГОРІЙ САВИЧ

Український просвітитель-гуманіст, філософ, поет, педагог. Навчався у Києво-Могилянській академії. У 1742—1744 рр. співав у придворній капелі в Санкт-Петербурзі. У 1759—1769 рр. працював викладачем поетики в Харківському колегіумі. Близько 30 років мандрував містами і селами Лівобережної України. З 1753 до 1785 р. написав більшість поетичних творів, що склали збірку «Сад Божественних пісень». Увесь творчий доробок Сковороди включає 17 філософських творів, 7 перекладів і збірку «Басні Харьковскіє».

Філософ прагнув підняти в людях усе краще, закладене природою й Богом. Відомий мислитель був бажаним гостем і бідних, і багатих. Коли ж цариця Катерина II запросила Сковороду до Петербурга, заявив: «Скажіть цариці, що я не покину України — мені дудка й вівця дорожчі царського вінця». Перед смертю поет заповідав поховати себе на узвишші біля гаю, а на могилі зробити напис: «Світ ловив мене, та не спіймав».

МИХАЙЛО ПЕТРОВИЧ ДРАГОМАНОВ

Публіцист, історик, літературознавець, фольклорист, економіст, філософ, громадський діяч, брат письменниці Олени Пчілки (матері Лесі Українки). Закінчив Київський університет. Слова Драгоманова, виголошені над труною Т. Шевченка: «Кожний, хто йде служити народу, тим самим надіває на себе терновий вінець», виявилися пророчими. 1875 р. змушений емігрувати.

Створив у Женеві прогресивну громадсько-політичну збірку «Громада». 1889 р. очолив кафедру загальної історії історико-філологічного факультету Софійського університету Болгарії. На думку Драгоманова, визначальний критерій суспільних відносин — це «свобода думки та слова, зборів і коаліцій, толеранція політичних та релігійних переконань».

Григорій Сковорода

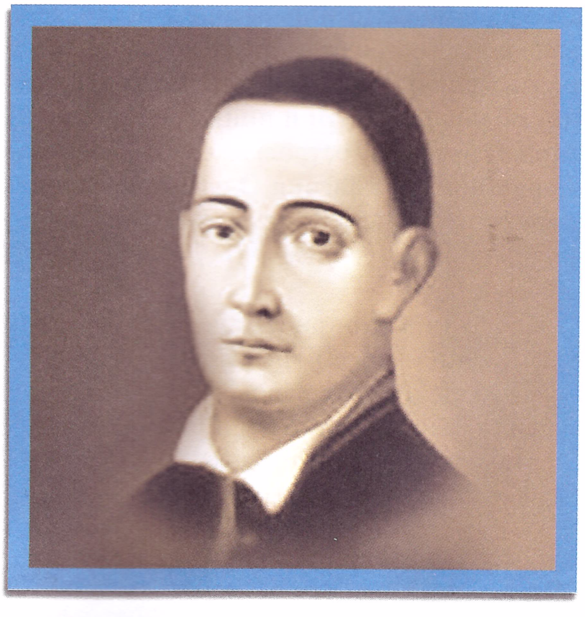

БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ

(Федір) Зіновій Михайлович

Народився приблизно 1595 р. Український державний діяч, полководець, дипломат. Гетьман України з 1648 р. Засновник української козацької держави, організатор її адміністративного управління.

Створив понад 300-тисячне українське військо, яке було першорядною збройною силою в тогочасній Європі. Шість років боротьби за незалежність Української держави під час національно-визвольної війни нашого народу під проводом Б. Хмельницького (1648—1654 рр.) продемонстрували надзвичайно високий, як на той час, рівень громадянської зрілості наших предків.

Помер 1657 р.

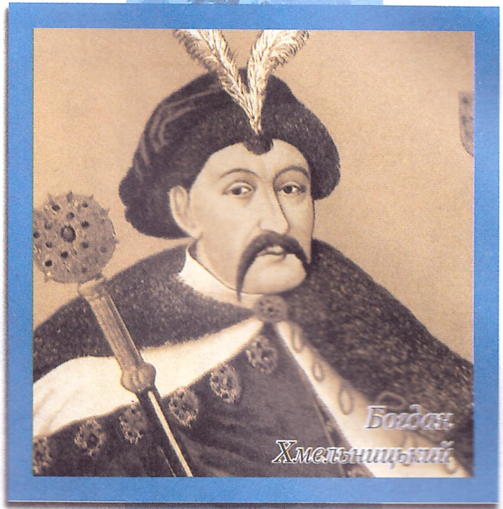

Богдан Хмельницький

ТАРАС ГРИГОРОВИЧ ШЕВЧЕНКО

Видатний український поет, письменник та художник. Народився 25 лютого (9 березня) 1814 р. у селі Моринці (Черкаська обл.). Рано став сиротою, працював пастухом, з 14 років був козачком у свого пана П. В. Енгельгардта, який звернув увагу на талант хлопця і віддав його навчатися «різних художніх справ» до цехового майстра Ширяєва.

Навесні 1838 р. Шевченка викупили з кріпацтва. У 1840 р. вийшла його перша збірка віршів та поем «Кобзар». Найвідоміші поетичні твори поета: «Заповіт», «Думи мої, думи мої», поеми «Причинна», «Катерина», «Гайдамаки», «Єретик» «Сон», «Кавказ» та інші.

Після смерті Т. Шевченка (26 лютого (10 березня) 1861 р.), згідно із заповітом, його поховали біля м. Канів на Чернечій горі.

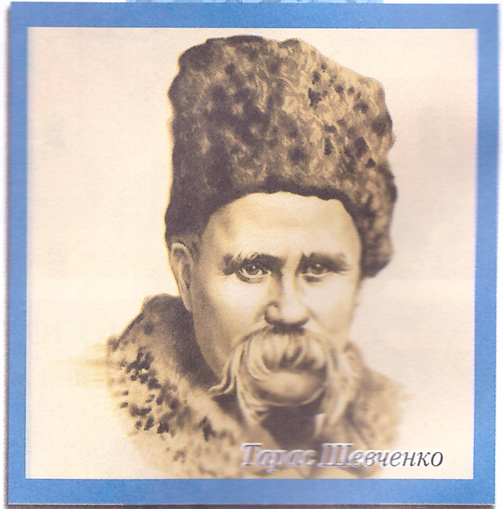

Тарас Шевченко

ІВАН КАРПЕНКО-КАРИЙ

Іван Карпович Тобілевич

Український драматург, актор, театральний діяч, один із засновників реалістичного народного театру в Україні. Автор таких видатних п'єс, як «Хазяїн», «Безталанна», «Сава Чалий», «Наймичка», «Мартин Боруля», «Сто тисяч».

Похований на хуторі Надія, біля с. Кардашово Кіровоградської області. Нині там знаходиться музей-садиба Івана Карпенка-Карого.

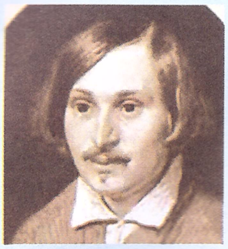

ГОГОЛЬ МИКОЛА ВАСИЛЬОВИЧ

Письменник, драматург.
Народився 20 березня 1809 р. на Полтавщині. Збирав українські народні пісні, прислів'я та приказки. Автор творів «Вечори на хуторі біля Диканьки», «Ревізор», «Мертві душі» та багатьох інших.

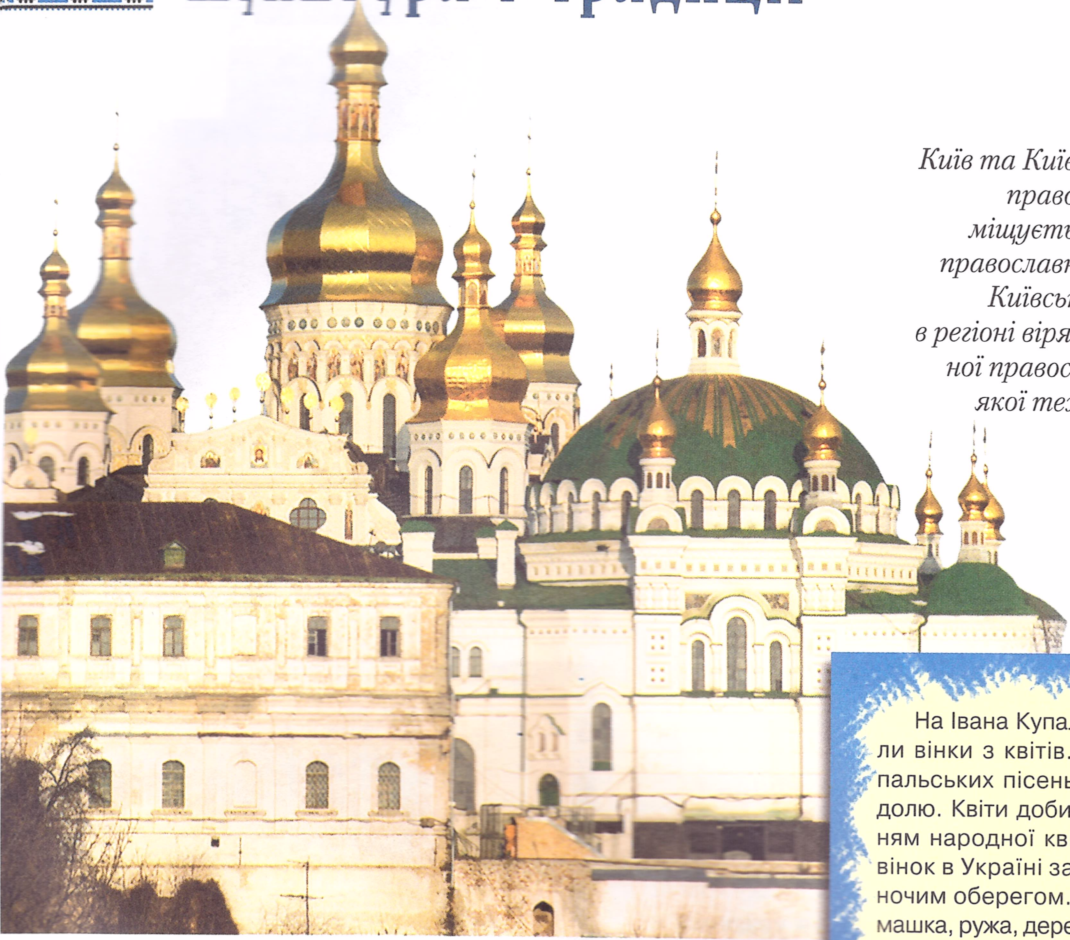

Київ та Київщина — історичний центр православ'я на Русі. У Києві розміщується метрополія Української православної церкви Московського та Київського патріархатів. Чимало в регіоні вірян Української автокефальної православної церкви, патріархат якої теж розташовується в Києві.

Києво-Печерська лавра,
м. Київ

На Івана Купала (7 липня) дівчата плели вінки з квітів. При цьому співали купальських пісень, ворожачи на щасливу долю. Квіти добирали у вінок з урахуванням народної квіткової символіки, адже вінок в Україні завжди був своєрідним жіночим оберегом. До вінка впліталися ромашка, ружа, деревій, любисток, безсмертник, незабудка, калина тощо.

Барвінок — символ життя і безсмертя, любисток — символ відданості, ромашка — символ ніжності, доброти, юності, вусики хмелю — символ гнучкості і розуму. Вінок кидали у річку. Якщо він не потоне, а попливе за течією, то й доля дівчини буде щасливою.

ПОСАД МОЛОДИХ

На Київщині, як і в інших регіонах України, існував звичай перед весіллям молоду і молодого садити на кожух, під який обов'язково підкладали жито, пшеницю, гроші.

Молоді просили благословення у батьків і всіх присутніх. Вважалося, що це дасть новій родині щастя й добробут.

За переказами, саме на медовий Спас князь Володимир прийняв хрещення. У давньому Києві цього дня освячували воду в Дніпрі, а потім у ній купалися люди, щоб очиститися від лихої сили та уникнути хвороб. Тому в народі це свято ще називають «Спасом на воді».

Мораль чиста краща за всяке намисто.

НАДДНІПРЯНЩИНА – ЕТНОГРАФІЧНИЙ ЦЕНТР УКРАЇНИ

Саме з Наддніпрянщини поширилися традиційні українські «білі хати». Плетені з лози та обмазані глиною чи викладені з каменю-сирцю хати зовні білилися, призьба підводилася червоною або коричневою глиною. Традиційна будівля для Наддніпрянщини – трикамерна: хата – сіни – комора. До речі, перші трикамерні будівлі з'явилися тут ще у XII—XIII ст. Сіни та комора не обігрівалися – вони слугували для збереження продуктів, урожаю, одягу, посуду тощо.

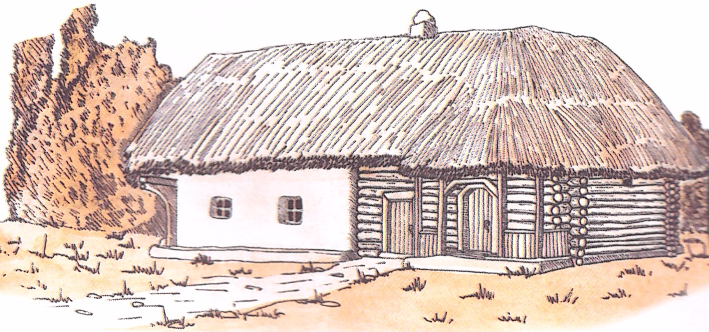

Реконструкція зовнішнього вигляду хати на Полтавщині, кін. XIX ст.

РОЗМАЛЬОВАНА ХАТА

Прикрашання української хати – особлива риса давніх традицій. Внутрішнє оздоблення складалося із розпису та великої кількості вишиванок, насамперед розвішаних по хаті рушників.

Піч в українській хаті з давніх-давен мала й оберегове, і функціональне, й естетичне значення. Її ретельно оздоблювали – розписували квітами або пташками, це давало змогу оцінити естетичні смаки господині. Були й символічні знаки: мальована піч (розписана квітами та голубами) означала, що у хаті є дівчина «на порі».

Своє значення мав і розпис зовнішніх стін хати. Для центральних областей України були характерні розписи рослинним орнаментом, рідше – фігурками птахів, тварин, геометричними фігурами, побутовими сюжетами.

У XVIII ст. на Полтавщині та Київщині поширилося і фарбування стін: фасадні стіни фарбувалися у світлі та холодні тони – білий, блакитний, синій або світло-зелений.

Символи сонця на писанках зображували у вигляді перехрещених ліній із закрученими кінцями, кола з променями або восьмикутної зірки. Остання зустрічається не лише на писанках, а й в орнаментах вишиванок Середньої Наддніпрянщини і Подніпров'я.

Для писанок Центральної України характерні плавні лінії, незначне штрихування і великий малюнок.

В оздобленні використовуються як геометричні, так і рослинні орнаменти з порівняно великими елементами.

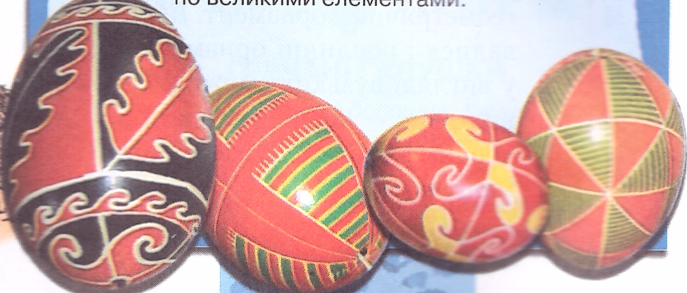

У с. Опішня розташований Національний музей-заповідник українського гончарства.

ВІЗЕРУНКИ З НИТОК

У XI ст. у міському середовищі особливо поширилося шиття золотою та срібною ниткою (гаптування). У XVII ст. у Києві існувало багато ремісничих майстерень, де виготовляли золотошвейні вироби для церковних та побутових потреб. Проте на початку XX ст. вони почали занепадати, не витримуючи конкуренції з фабричним виробництвом. Тоді на Київщині спробували відродити цей народний промисел, започаткувавши земські майстерні.

Найпоширеніші вишивки Київщини мали геометричний орнамент. Іноді використовувалися і рослинні орнаменти, розташовані у вигляді вузьких смужок. Основний колір вишивок — червоний, який доповнювався чорним і жовтим. Дуже поширені були різноманітні мережки.

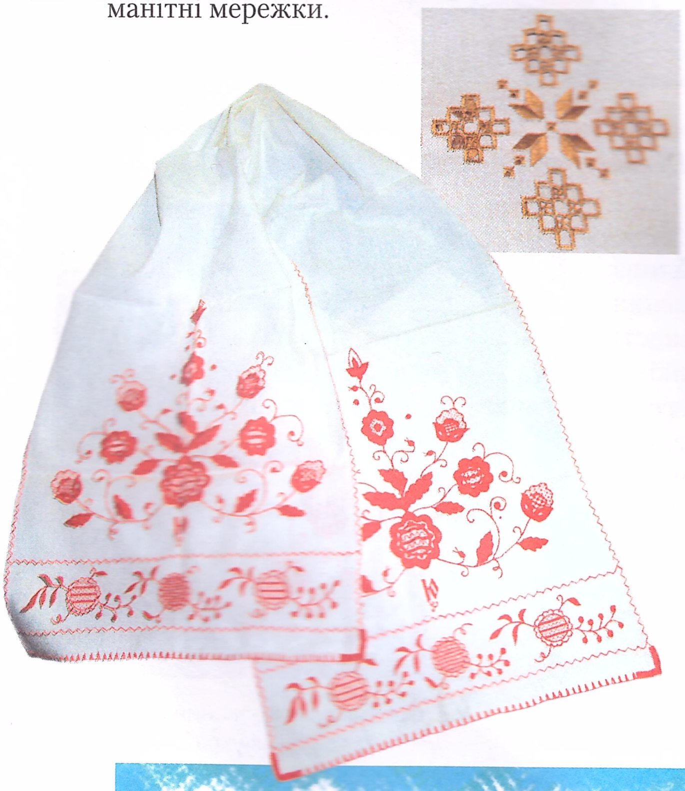

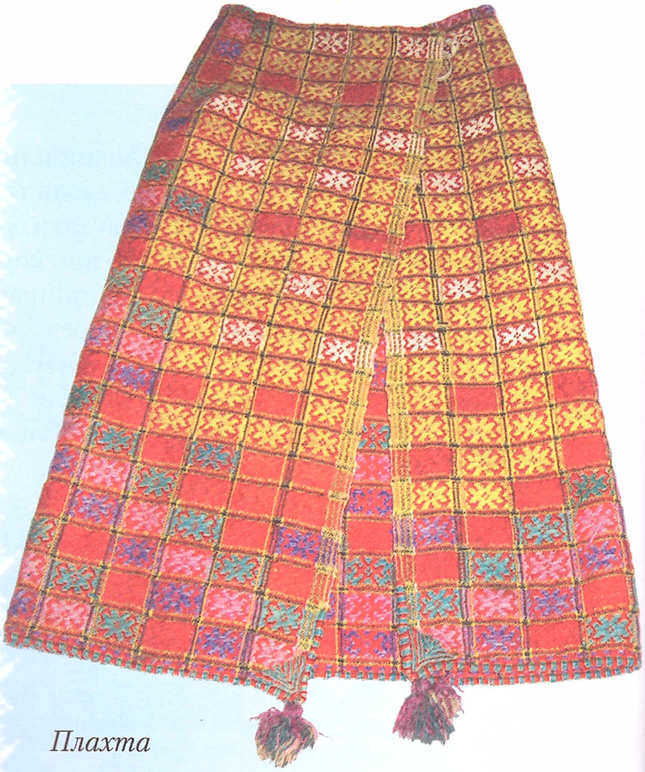

Плахта

ОДЯГ

Чоловічі сорочки зазвичай вишивалися білими нитками по манишці та низу рукавів, але іноді використовувалися червоні й чорні нитки.

Жіноча сорочка теж вишивалася білими нитками, з кінця XIX ст. червоними і чорними, а іноді додавали сині або зелені. Характерною тільки для Наддніпрянщини була плахта. Саме звідси вона пізніше поширилася на райони Слобожанщини та Причорномор'я. Плахта — це два зшитих до половини полотнища. Її складали вдвічі, а потім обгортали тканиною стан. Зшита частина полотнища виявлялася ззаду, а незшита — спадала на боки. Обидва полотнища вільно сходилися спереду. Найчастіше плахти були картатими.

Гни дерево — поки молоде, учи дитину — поки маленька.

Традиції поїдання сала в Україні невмирущі. 2004 р. у Сімферополі відбувся Всеукраїнський фестиваль сала. На ньому приготували і дуже швидко з'їли найбільший в Україні бутерброд із салом — площею 9 м^2. На його виготовлення пішло 110 буханців хліба і 44 кг сала.

ПЕТРИКІВСЬКИЙ РОЗПИС

У с. Петриківка (Дніпропетровська область) знаходиться дивовижний музей, у якому поряд стоять роботи майстрів минулих століть і сучасних митців. Насичені кольори, казкові квіти та сюжети із повсякденного життя, розписаний керамічний посуд, картини, надзвичайний розпис дерев'яного посуду, меблів, скринь та дерев'яних частин будинку дійсно вражають.

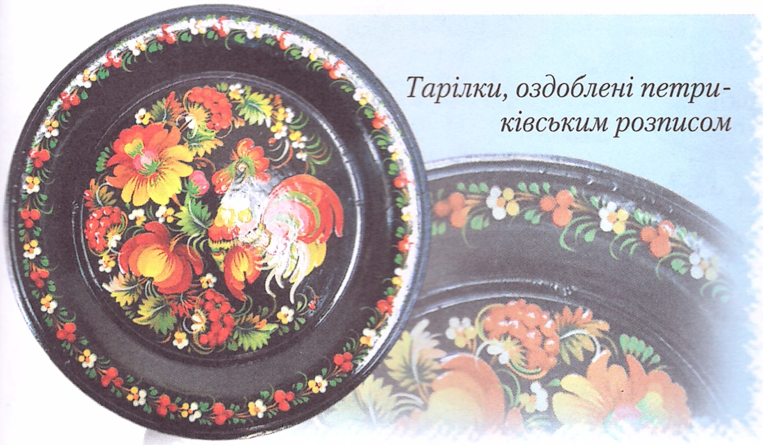

Тарілки, оздоблені петриківським розписом

КОЗАЦЬКИЙ ОДЯГ

Козацький одяг мав кілька важливих деталей: жупан, черкеску, барвисті шаровари, шалевий пояс, шапку-кабардинку та вовняну бурку («вільчуру»). Одяг заможного козака відрізнявся деталями, запозиченими пізніше у польської шляхти. Сорочка була розшита шовком, сріблом або золотом. Штани-шаровари шили із сукна чи шовку яскравого кольору. Поверх жупана обов'язково підперезувалися золототканим персидським або слуцьким поясом. Цікаво, що суто українським став кунтуш — тюркський верхній одяг із прорізами для рук та довгими «фальшивими» рукавами.

Гідними подиву можна вважати вареники «з піском». Для їх приготування винахідливі українці використовували... начинку з борошна. Для цього вони смажили сало до перетворення його на суху жовту шкварку, а потім у киплячий смалець сипали борошно, безперервно його перемішуючи. Особливо поширеною така начинка була на Полтавщині та Чернігівщині.

ГРЕЧАНІ ГАЛУШКИ

250 г гречаного борошна, 1 яйце, 100 г сала (шпик), 1 велика цибулина, 1/2 склянки води, сіль.

Борошно добре висіяти, щоб воно стало пухким. Зробити в ньому ямку, вбити туди яйце, додати воду, підсолити. Тісто добре вимішати, щоб воно було гладким, але не жорстким, а потім розкачати тонким шаром, приблизно 0,5 см.

Раніше галушки були вільної форми: господиня відщипувала шматочки тіста та кидала їх у підсолений окріп. Сьогодні у рецептах пишуть, що тісто треба нарізати на квадратики приблизно 2×2 см. Галушки варять на маленькому вогні 10 хв., поки вони не спливуть у воді.

Відкидають на друшляк (сито). Сало ріжуть та розтоплюють на сковороді. Цибулю чистять, ріжуть великим кубиками або кільцями, додають до розтопленого сала. Смажать, доки цибуля не стане золотистого кольору.

Галушки насипають у полумисок, зверху поливають розтопленим салом із смаженою цибулею.

Подають на стіл гарячими. Раніше галушки подавали у бульйоні — тоді вони були і першою, і другою стравою.

СЛОБОЖАНЩИНА

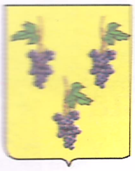
Ізюм

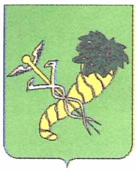
Харків

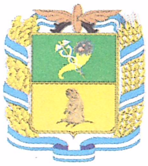
Куп'янськ

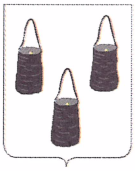
Суми

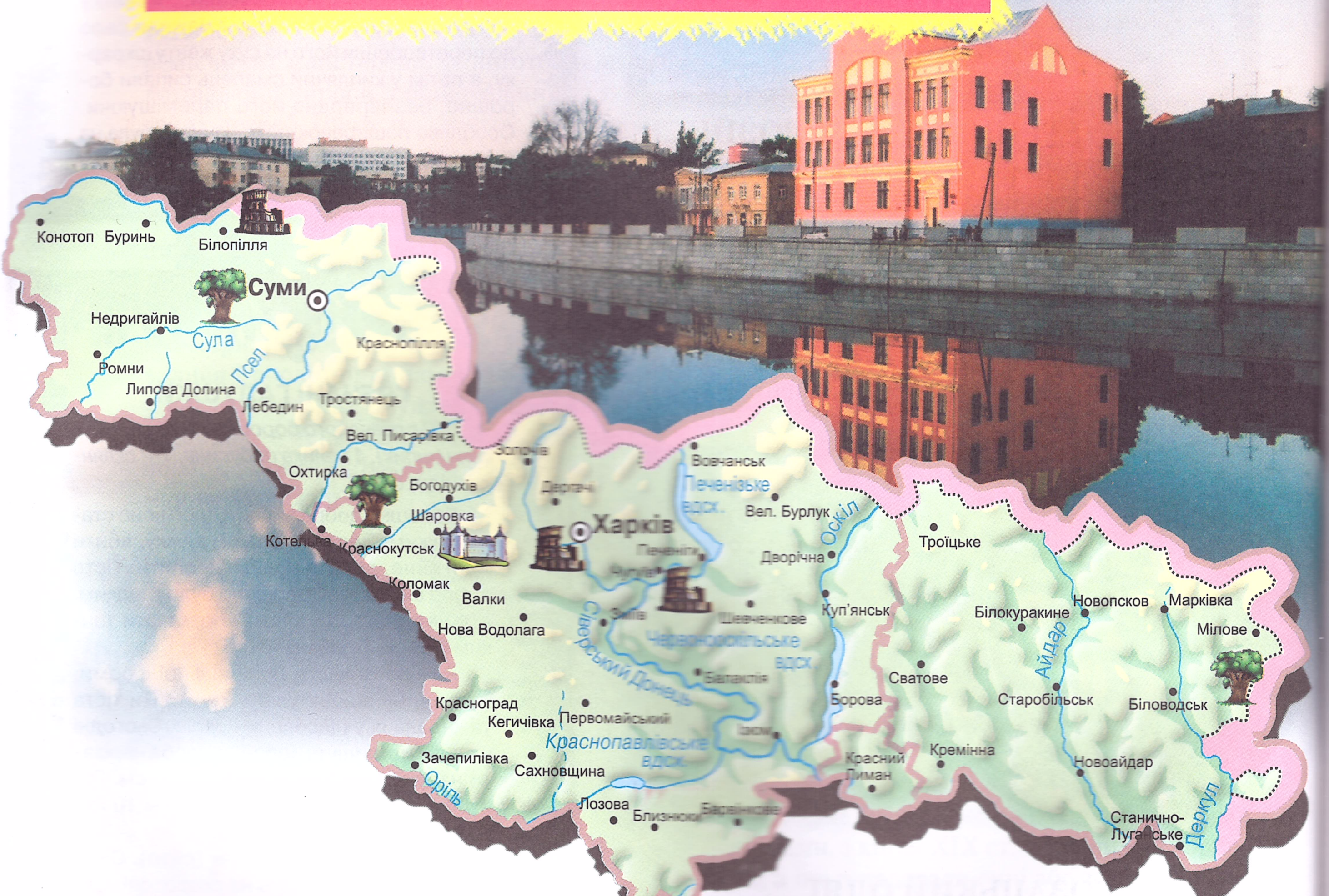
Конотоп
Буринь
Білопілля
Суми
Недригайлів
Сула
Ромни
Липова Долина
Псел
Краснопілля
Лебедин
Тростянець
Вел. Писарівка
Охтирка
Золочів
Богодухів
Дергачі
Шаровка
Котельва
Краснокутськ
Харків
Печеніги
Чугуїв
Коломак
Валки
Нова Водолага
Зміїв
Вовчанськ
Печенізьке вдсх.
Вел. Бурлук
Оскіл
Дворічна
Куп'янськ
Шевченкове
Червонооскільське вдсх.
Балаклія
Сіверський Донець
Красноград
Кегичівка
Первомайський
Краснопавлівське вдсх.
Зачепилівка
Сахновщина
Оріль
Лозова
Близнюки
Барвінкове
Ізюм
Борова
Сватове
Троїцьке
Білокуракине
Айдар
Новопсков
Марківка
Мілове
Старобільськ
Біловодськ
Кремінна
Красний Лиман
Новоайдар
Станично-Луганське
Деркул

Нафта — корисна копалина, з якої шляхом перегонки отримують бензин, реактивне пальне, мазут, дизельне пальне тощо.

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

До складу цього регіону історично входили території сучасних Харківської, південь Сумської, північ Луганської та Донецької, схід Полтавської областей, а також південь Курської, Бєлгородської та Воронезької областей Росії.

Назва походить від назви населених пунктів переселенців — «слобід» і вільного стану людей — «свободи».

У середині XVII ст. тут було створено п'ять козацьких слобідських полків — Острозький, Охтирський, Харківський, Сумський та Ізюмський. 1765 р. на території Слобожанщини було створено Слобідсько-Українську губернію, яка з 1835 р. стала називатися Харківською.

ЦИФРИ ТА ФАКТИ

Найбільше місто на Слобожанщині — Харків, друге за кількістю населення в Україні.

Кількість мешканців Харкова сягає 1,5 млн людей, а враховуючи студентів та гостей міста, — понад 2 млн. Населення м. Суми становить 298 тис. мешканців.

Підприємства харчової промисловості є майже у кожному місті та селищі регіону. У Харкові працює велика бісквітна фабрика.

На Слобожанщині виробляється п'ята частина цукру України.

У липні 2002 р. вирушив у дорогу перший в Україні швидкісний потяг Харків—Київ. Він є аналогом транс'європейської системи «Євросіті», може розвинути швидкість до 140 км/год. і долає відстань 500 км за 5,5 години.

Харків — один з найбільших торговельних центрів України.

У місті діє оптово-роздрібний промтоварний ринок «Барабашово», де працюють понад 15 тис. підприємців і реалізаторів, а також авторинок «Лоск» — найбільший у країні.

Ізюмський район на Харківщині здавна вважався «полуничною столицею» України. 2004 р. тут уперше було влаштовано Свято полуниці.

Підготовка дипломованих лікарів в Україні розпочалася з відкриттям 1805 р. у Харкові університету з медичним факультетом. Перший випуск дев'яти висококваліфікованих спеціалістів відбувся 1815 р. Через десять років тут було підготовлено 98 лікарів.

Медичний факультет при Київському університеті розпочав свою діяльність 1841 р. Третім важливим центром підготовки медичних кадрів став Новоросійський університет в Одесі (1865 р.).

Харків по праву вважається науковою столицею України. Троє харків'ян були удостоєні престижної Нобелівської премії. Ілля Мечников отримав премію 1908 р. за дослідження з імунології. Симон Кузнець (Саймон Сміт), видатний економіст, народився і жив у Харкові протягом 20 років. 1971 р. він отримав премію за введення показника «Валовий Національний Продукт на душу населення» (ВВП). Фізик Лев Ландау в 1934 р. очолював Харківський фізико-технічний інститут. 1962 р. був нагороджений Нобелівською премією за «основоположні теорії конденсованої матерії, особливо рідкого гелію».

КОРИСНІ КОПАЛИНИ

Останнім часом значне зосередження покладів нафти і газу виявлено в Харківській та Сумській областях. Зокрема, на Харківщині 2000 р. відкрито Гашинівське нафто-газоконденсатне родовище. А на Сумщині, за даними геологічних розвідок, міститься 30 % нафтових запасів країни.

Площа Свободи у м. Харків — найбільша площа Європи

Визначні пам'ятки

ХАРКІВ

Харків знаменитий площею Свободи (12 га) — найбільшою в Європі та третьою за розмірами у світі.

Харків називають Меккою модерну, оскільки тут представлені всі його напрямки. Справжнім скарбом дореволюційного міста можна вважати український модерн: вибагливе поєднання українського орнаменту, характерних для західноукраїнських хат дахів, стилізованих під дерев'яну черепицю, та по-південному яскраво забарвлених фасадів.

На початку XX ст. у стилі конструктивізму були збудовані цілі житлові квартали.

Візитною карткою міста став Будинок державної промисловості, або Держпром.

Ця грандіозна будівля уособлює «живий, трудовий, залізобетонний» Харків, оспіваний В. Маяковським.

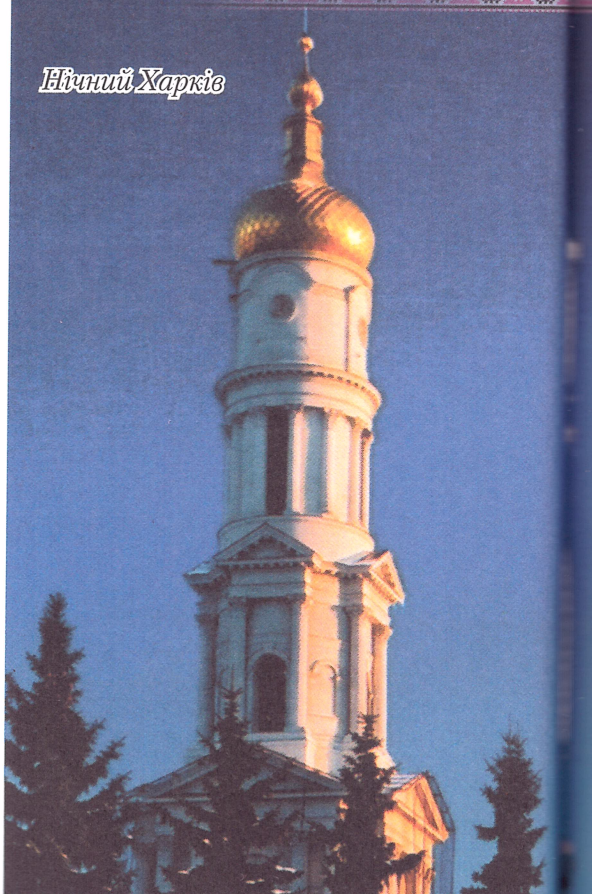

Нічний Харків

У Харкові встановлено поки що єдиний у країні пам'ятник закоханим, автор проекту — молодий скульптор Дмитро Іванченко.

Майже з перших днів встановлення цей монумент, що зображує хлопця та дівчину в момент поцілунку, став місцем зустрічі для закоханих. Навіть придумали нове повір'я: якщо закохані поцілуються під ним, то вони завжди будуть разом.

Пам'ятник закоханим, м. Харків

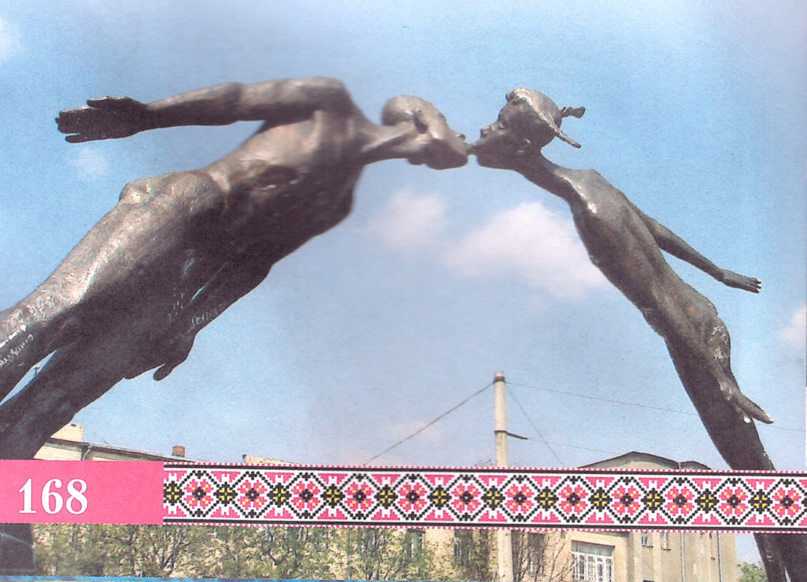

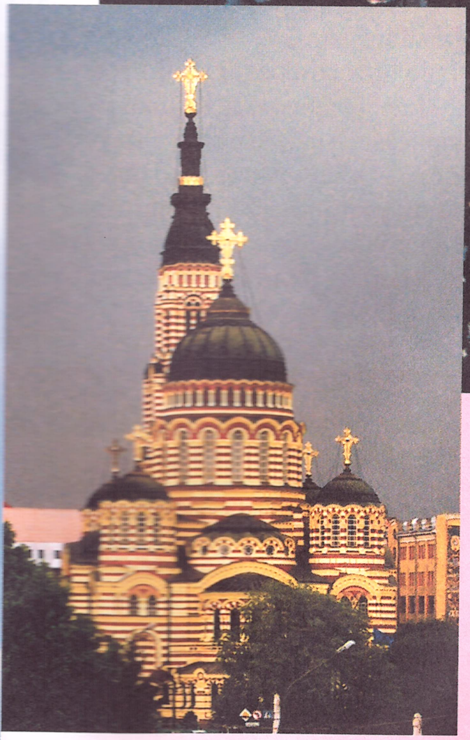

Благовіщенський кафедральний собор, м. Харків

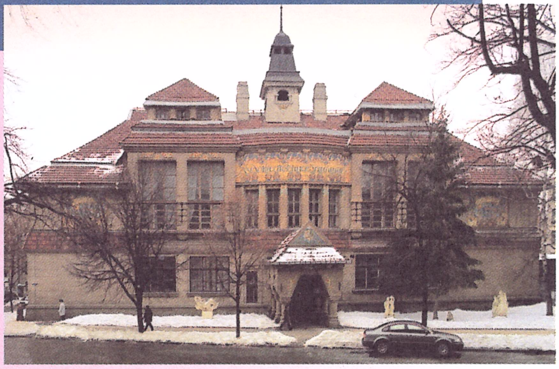

Один із корпусів Харківського художнього училища

ПАМ'ЯТНИК МАМОНТОВІ (СУМСЬКА ОБЛ.)

Саме в Україні, у с. Кулешівка, поставили перший у світі пам'ятник мамонтові, точніше присвячений знахідці скелета цієї доісторичної тварини.

Пам'ятник зведено 1841 р., на ньому зроблено напис: «На сем месте въ 1839 году открытъ остов Elephans Momonthus».

Сама подія, якій присвячено цей пам'ятник, сталася у присутності господаря тутешніх земель графа Ю. Головкіна, який потім і наказав відзначити знахідку пам'ятною стелою.

Скелет легендарного українського мамонта був подарований зоологічному кабінету Харківського університету.

На території Харківської області можуть вільно розміститися такі держави, як Бельгія, Люксембург, Монако, Ватикан, Мальта та Ліхтенштейн, разом узяті, з усім своїм населенням.

«Дзеркальний струмінь» — одна з візиток Харкова

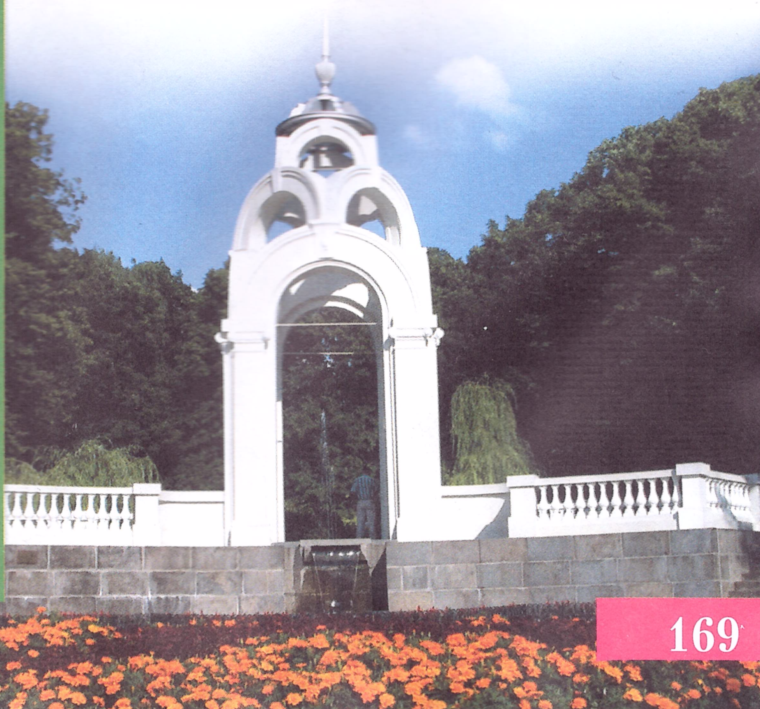

Суми — мальовниче місто, розташоване на березі р. Псел. За давніми переказами, засноване 1652 р. Спочатку це була фортеця, яка витримала не одну татарську навалу.

Згодом фортеця перетворилася на центр сумського козацького полку. До цього часу збереглася лише Воскресенська церква (1702 р.), побудована у стилі українського бароко.

У XVIII ст. Суми стають повітовим містом Харківської губернії. У 60-х рр. XVIII ст. місто відвідує Григорій Сковорода — український філософ і мислитель.

СЛОБОЖАНЩИНА

По дорозі з Харкова до Сум, на межі двох областей у Краснокутському районі можна відвідати залишки замків та маєтків. У селах Пархомівка, Глобівка, Наталіївка та Шарівка збереглися величні твори садово-паркового мистецтва та архітектури XVIII–XIX ст., які сьогодні дістають нове «життя», дочекавшись реставрації.

Маєток цукрозаводчика І. Харитоненка, названий на честь онуки — «Наталіївка»

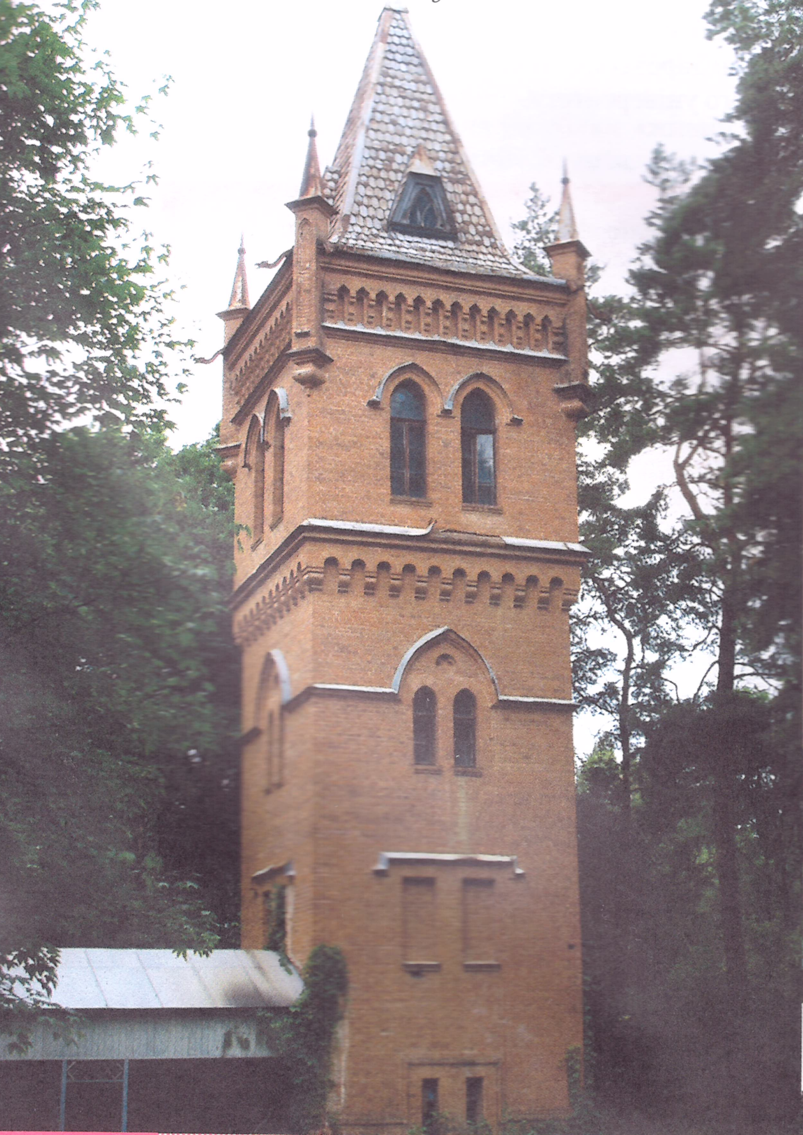

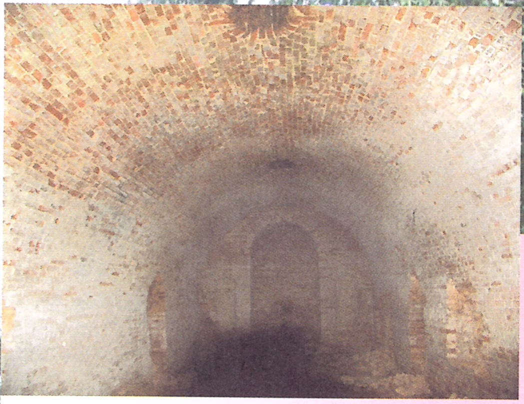

Підземелля Старого Мерчика, Харківська область

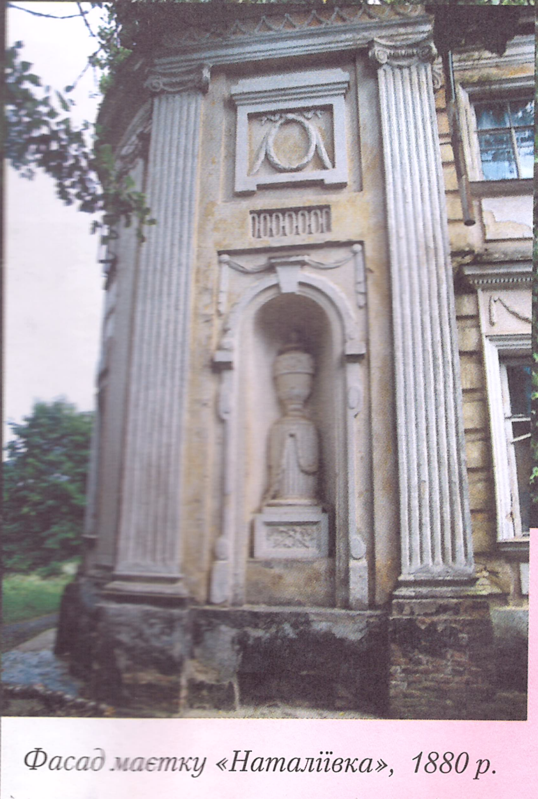

Фасад маєтку «Наталіївка», 1880 р.

Садиба-музей Іллі Рєпіна, м. Чугуїв

ЧУГУЇВ (ХАРКІВСЬКА ОБЛ.)

У м. Чугуїв є садиба-музей видатного художника Іллі Рєпіна. Саме у цьому містечку народився творець таких відомих картин, як «Бурлаки на Волзі», «Цар Іван Грозний та його син Іван», «Три богатирі», «Запорожці пишуть листа турецькому султану» та інших.

На жаль, маєток Рєпіних не зберігся у первісному вигляді. Після від'їзду художника будинок було продано за борги, а під час Великої Вітчизняної війни майже повністю зруйновано.

Парадні ворота маєтку «Наталіївка», архітектор А. Щусев

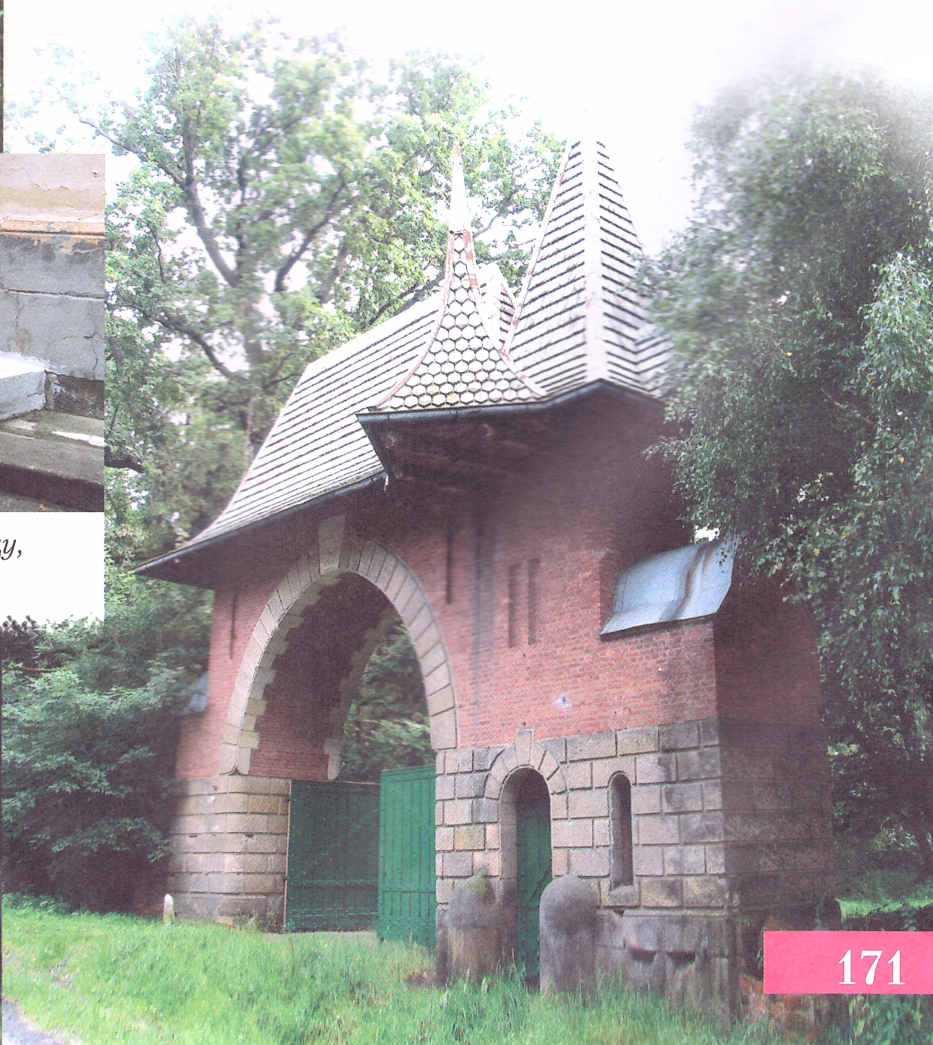

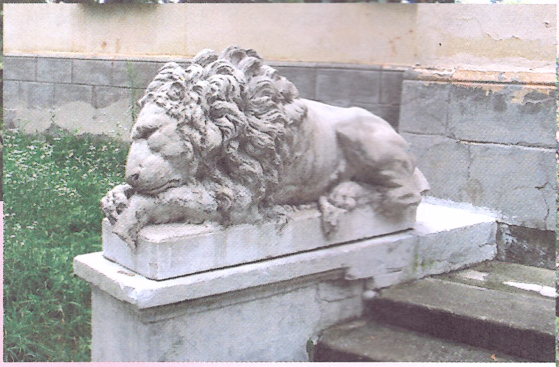

Лев, який спить біля входу до палацу, с. Наталіївка

БОРИС ОЛЕКСІЙОВИЧ ЧИЧИБАБІН

Справжнє прізвище Полушин. Російський поет. Народився 9 січня 1923 р. у м. Кременчук. У 1940 г. вступив до Харківського універсітету, але навчання перервала війна. Після війни через конфлікт з владою не зміг продовжувати навчання. За публікацію 1972 р. у «самвидаві» збірки віршів поета виключили з Союзу письменників. Тривалий час його ім'я замовчувалось. У 1987—1988 рр. починають публікувати його вірші. У 1990 р. за книгу «Дзвін» Чичибабін був нагороджений Державною премією СРСР. У 1993 р. — премією О. Д. Сахарова «За громадянську мужність».

ДМИТРО ІВАНОВИЧ БАГАЛІЙ

Видатний український історик та громадський діяч.

Народився 26 жовтня 1857 р. у Києві, в сім'ї ремісника. Навчався у Київському, згодом у Харківському университетах. 1887 р. захистив докторську дисертацію в Московському университеті. З 1906 р. — ректор Харківського университету. У 1914—1917 рр. обіймав посаду харківського міського голови.

Автор низки унікальних досліджень з історії Росії, України та Білорусі. Видав фундаментальну працю «Історія міста Харкова за 250 років його існування» (у співавторстві з Д. П. Міллером), яка і досі вважається найповнішим викладом історії Харкова XVII—XIX ст.

Заснував у Харкові науково-дослідницьку кафедру історії України, Інститут історії української культури, Інститут з вивчення творчості Т. Г. Шевченка.

Помер 1932 р. у Харкові.

РОДИНА АЛЧЕВСЬКИХ

Олексій Кирилович Алчевський народився у м. Суми 1835 р. у родині дрібного торговця. Одружившись із Христиною Данилівною Журавльовою, Алчевський на початку 60-х рр. XIX ст. приїздить із дружиною до Харкова.

Молоде подружжя із захватом бере участь у просвітницьких рухах, що були популярними на той час у країні.

Христина Данилівна заснувала недільну школу для жінок, де керувала протягом майже 50 років, брала активну участь у роботі з видання книги «Що читати народу», яка містила рецензії та відгуки на безліч творів художньої і дитячої літератури.

Старший син Алчевських Дмитро був науковцем. Донька Ганна викладала у недільній школі матері. Микола став педагогом та шанованим театральним критиком.

Григорій Алчевський був відомий і в Україні, і в Росії як видатний співак і композитор.

Найбільших висот серед дітей Алчевських досяг син Іван — «король тенорів». Він працював на сценах таких відомих театрів, як Маріїнський у Петербурзі, Гранд-Опера у Парижі, був на гастролях у багатьох містах Росії, Західної Європи, США.

Христина Олексіївна Алчевська — відома українська поетеса, перекладач, педагог.

Активна діяльність родини Алчевських у різних напрямках зробила їхній великий будинок одним з найвідоміших та найавторитетніших осередків культурного життя Харкова.

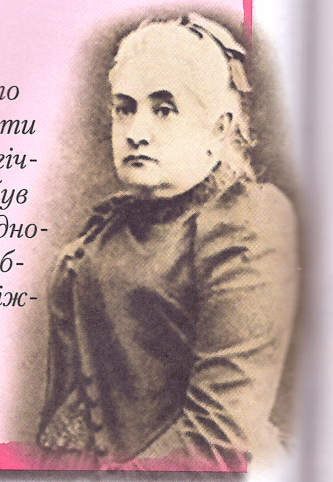

Христина Данилівна Алчевська написала багато статей про розвиток освіти в Україні та Росії. Педагогічний досвід Алчевської здобув високу оцінку на міжнародному рівні, а 1910 р. її було обрано віце-президентом Міжнародної ліги просвіти.

ЛЕОНАРД ЛЕОПОЛЬДОВИЧ ГІРШМАН

Видатний лікар-офтальмолог. Народився 25 березня 1839 р. у Латвії. Після закінчення навчання на медичному факультеті Харківського університету започаткував у тому ж закладі кафедру хвороб ока. З 1908 р. працював у Харківській лікарні ока. Професор Гіршман досліджував судини сітківки ока, написав багато праць з фізіології сприймання кольорів. Леонард Леопольдович сам особисто за роки праці прийняв понад мільйон хворих.

Помер 1921 р.

ОСТАП ВИШНЯ

Павло Михайлович Губенко

Відомий український письменник, який прославився завдяки фейлетонам. Народився 11 листопада 1889 р. у селянській родині, освіту здобував у Київському університеті. На початку 30-х рр. працював у Харкові. Гумористичні оповідання та фейлетони, які Остап Вишня друкував з 1919 р., були дуже популярні серед читачів. Це збірки «Мисливські усмішки», «Вишневі усмішки», сатирична збірка часів Великої Вітчизняної війни «Зенітка» та багато інших. За часів сталінських репресій Остапа Вишню було заслано до таборів, а після війни несправедливі звинувачення з письменника знято.

Помер 28 вересня 1956 р. у Києві.

МИКОЛА ПАВЛОВИЧ БАРАБАШОВ

Видатний радянський астроном. Народився 1894 р. Тривалий час був директором Харківської обсерваторії. Микола Павлович виконав численні дослідження Місяця і одним із перших довів, що його поверхня має пористу будову. Досліджував інші планети, їх атмосфери та поверхні. Написав кілька праць з астрономії, серед яких «Природа небесних тіл та їх спостереження» (1969 р.).

ВІДОМІ ПОСТАТІ У КОНОТОПІ

З м. Конотоп (Сумська обл.) пов'язана доля таких відомих митців, як М. Ге, Г. Яременко. Ілля Рєпін кілька разів приїздив у це місто до героя російсько-турецької війни 1877—1878 рр. генерал-лейтенанта М. Драгомирова, щоб змалювати з нього одного з персонажів картини «Запорожці пишуть листа турецькому султану».

Особливою гордістю конотопців є той проміжок часу на початку XX ст., коли в місті жив і працював усесвітньо відомий художник, основоположник течії супрематизму в живописі К. Малевич.

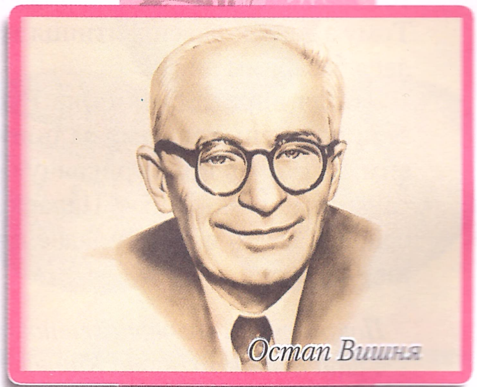

Остап Вишня

ІВАН СІРКО

Військові подвиги Івана Сірка оспівані в багатьох козацьких думах, народних піснях і легендах. Саме з ім'ям Сірка історична традиція пов'язує й знамениту відповідь запорожців турецькому султанові Магомету IV на його вимогу коритися Оттоманській імперії. У листі до нього козаки, зокрема, наголошували: «Не будеш ти годен синів християнських під собою мати: твого війська ми не боїмося, землею і водою будемо битися з тобою…»

Одержавши цього листа, за легендою, султан видав спеціальний фірман (указ), у якому розпорядився молитися в мечетях за загибель Сірка.

У с. Капулівка Нікопольського району знаходиться могила славетного кошового отамана Війська Запорозького Івана Сірка.

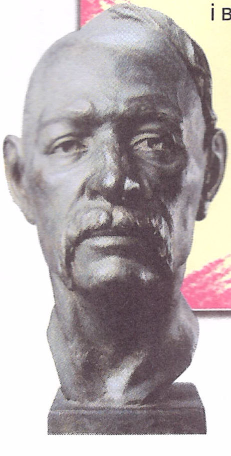

Культура і традиції

ВІРУВАННЯ

З X ст. в Україні поширюється християнство. Але давні, дохристиянські погляди та вірування у багатьох регіонах збереглися, деякі з них «трансформувалися» у християнські.

Так, наприклад, наші пращури поклонялися богині на ім'я Макоша (Макош, Мокоша, Мокуша) та присвятили їй один день на тиждень, а саме — п'ятницю. У цей день заборонялося працювати, займатися хатніми справами. Макоша була покровителькою дітонародження, гарного врожаю й торгівлі. Тому з давніх-давен п'ятниця на Русі вважалася базарним днем.

Після впровадження на Русі християнства цей день так само залишився особливим, але тепер його присвячували покровительці жіночої праці — Параскеві-П'ятниці, основне свято якої припадає на одну з п'ятниць жовтня.

Покровський чоловічий монастир — одна з найдавніших споруд Харкова

Церква Всіх Святих, с. Старий Мерчик

ЖИТЛО

Для Слобожанщини були характерними традиційні «білі хати», навколо яких росли садки. Дах вкривали соломою або очеретом, глиняні стіни білили крейдою, земляні долівки вимазували глиною, щоб легше було підтримувати у хаті чистоту та порядок. Але хати були не повністю білими — призьбу, дверні та віконні прорізи підводили червоною фарбою або жовтою глиною. Ці кольори символізували вогонь й означали обряд очищення вогнем. Це давнє вірування збереглося навіть після прийняття християнства.

Реконструкція зовнішнього вигляду слобожанської хати кін. XIX — поч. XX ст.

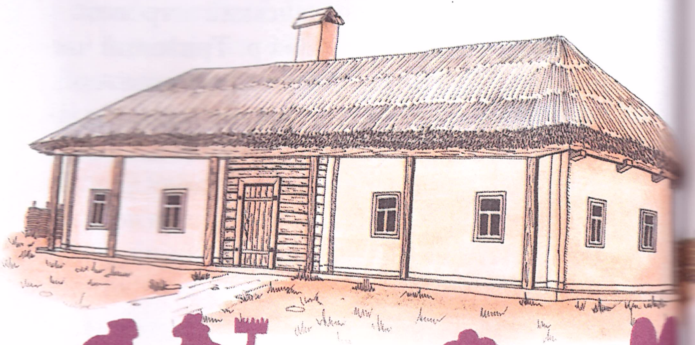

Справжні майстри писанкарства вміли створювати різні мотиви орнаментів, використовуючи мінімальну кількість елементів.

На Слобожанщині та в Центральній Україні хвилясту лінію («безкінечник», або «змію») зображували у вигляді хвиль, які займають всю поверхню писанки, тоді як у західних регіонах «змія» — це лише «обрамлення» основного малюнка писанки.

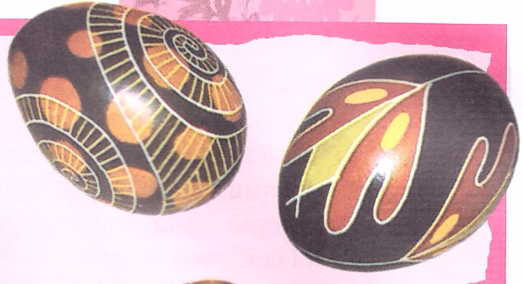

ПИСАНКИ

Писанки — ритуальний мініатюрний живопис на шкаралупі яйця, приурочений до Великодня.

Для слобожанських писанок традиційними є кольори коричневих, червоних та жовтих відтінків, рідше майстри використовували зелену, синю та чорну фарби.

Малюнки також були характерними для регіону: «безкінечник» — коли по всьому яйцю лінії в'ються так, що не можна знайти кінця-краю; «сорокаклинці» — сорок відокремлених частин малюнка присвячені сорока християнським мученикам або, за іншими джерелами, сорока точкам життя на тілі людини; «сосонки» — символічне зображення «Дерева життя».

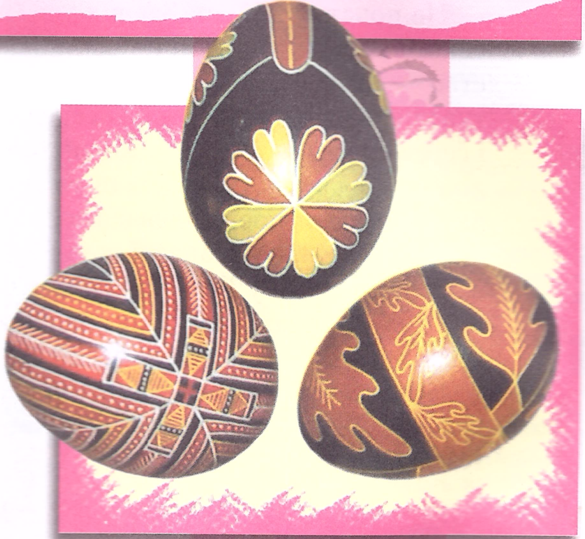

Спасо-Преображенський собор, м. Ізюм

Ропуха зелена мешкає в затишних та непримітних куточках лісів і полів. Шкіра ропухи вкрита бородавками та слизом, її шкірні виділення мають слабку отруйну та бактерицидну дію.

Життя ропухи багато в чому залежить від шкірного дихання — до 50 % кисню вона одержує через зволожену слизисту шкіру.

Ропухи коротконогі, пересуваються дрібними стрибками чи ходять, поквапцем перебираючи лапками. У воду перебираються навесні лише задля розмноження.

Загалом же це суходільні тварини. Самиця відкладає до 10 тис. ікринок у вигляді довгих, схожих на намисто, слизистих шнурків. З ікринок виводяться личинки — пуголовки.

ПРОМИСЛИ ТА РЕМЕСЛА

Вишивали на Слобожанщині бавовняними, вовняними та шовковими нитками. Для багатих панів та для служителів церкви майстрині розшивали одяг золотом і сріблом.

На початку XIX ст. 3 % від усієї харківської промисловості припадало на коцарство — виготовлення килимів. Коци користувалися великим попитом і серед багатих, і серед бідних людей — ними вистилали долівки, вішали на стіни, клали у сани, використовували як попони для коней. Харківські коци, виготовлені з овечої вовни, користувалися попитом у Росії та країнах Європи. Але вже до кінця XIX ст. актуальною стала приказка «Із ткача не буде багача».

Коцарство занепало, залишивши про себе на згадку назву однієї з вулиць Харкова — Коцарська.

Журавель степовий населяє сухі степи й напівпустелі з розрідженою рослинністю. Віддає перевагу ділянкам із щебенистим ґрунтом або солончаками, недалеко від води. У кладці 2, рідше 3 яєць. Рідкісний зникаючий вид.

ОДЯГ

Найпоширеніші узори — рослинні візерунки, оздоблювальні смужки на подолі та по краях рукава.

Ознакою заміжньої жінки була зав'язана хустка або очіпок. Незаміжні дівчата заплітали коси та прикрашали голову стрічкою, на свята вдягали яскраві вінки із живих та штучних квітів.

Узимку вдягали свитку (свиту, сіряк) із вовни, до зими готували кожух (дублянку) з овечої шкіри. Часто верхній одяг прикрашали вишивкою червоних кольорів — на спині вишивалися сосонки, зорі, рідше — підкова як символ гостинності.

Очі бояться, а руки роблять.

Дуб звичайний — могутнє дерево родини Букові (20—40 м заввишки) з шатроподібною або широкопірамідальною кроною, міцними гілками й товстим стовбуром (1—1,5 м у діаметрі). Плід — горіх (жолудь), голий, бурувато-коричневий, 1,5—3,5 см завдовжки, на довгій (3—8 см) плодоніжці. Жолудь розміщений у блюдце- або чашоподібній мисочці (0,5—1 см завдовжки). Танідоносна, деревинна, лікарська, фітонцидна, харчова, медоносна, фарбувальна, кормова, декоративна та фітомеліоративна рослина.

УКРАЇНСЬКИЙ БОРЩ

Справжній український борщ — надзвичайно складна за часом приготування та кількістю компонентів смачна страва, а ще, як кажуть сьогодні лікарі, «сильний фітотерапевтичний засіб».

Бульйон для борщу найчастіше готували зі свинячих ребер або з кісток свійської худоби, які намагалися дрібно порізати або порубати.

В Україні побутувало три основних типи борщу: червоний, зелений та холодний.

Головним компонентом борщу будь-якого типу та варіанту була капуста та буряк, а починаючи з XVIII ст. — картопля.

На півдні України у борщ додавали квасолю, в Карпатах — боби. Страву заправляли буряковим квасом, сироваткою або сметаною, додавали трохи м'яса, а під час посту — сушену рибу.

Навесні надавали перевагу зеленому та холодному борщам, які готували зі щавлю, кропиви, лободи, кропу, петрушки та заправляли сметаною, яйцями, цибулею тощо.

До борщу подають хліб, сало, товчене з часником та цибулею. У давнину часто з борщем подавали гречану кашу.

ЯК ЗВАРИТИ БОРЩ

М'ясо, кістки, картопля, буряк, смалець, щавель, морква, цибуля, коріння петрушки, помідори, приправа, сіль.

Кістки для бульйону варять 5—6 год., м'ясо — 2—3 год. Якщо використовують і те, й інше, то спочатку окремо варять кістки, потім через 3—4 год. додають м'ясо.

Зварене м'ясо викладають на таріль, накривають рушником та охолоджують. Перед обідом його ріжуть на шматочки та додають до гарячого борщу.

Буряк для борщу готують окремо: раніше його кришили, додавали жир з бульйону або смалець, висипали у горщик, накривали кришкою та ставили надовго на маленький вогонь.

Щоб зберегти червоний колір буряку, додавали кілька крапель оцту, сік щавлю чи якусь іншу кислоту. У каструлю з борщем протушкований буряк додають за 10—15 хв. до готовності.

Цибулю, моркву, коріння петрушки та всілякі приправи дрібно нарізають, висипають на сковорідку, додають смальцю стільки, щоб овочі весь час були прикриті жиром.

Овочі тушкують 10—15 хв., постійно помішуючи, потім додають помідори або томатний сік; сьогодні господині часто використовують томатну пасту.

Заправку висипають у борщ, додають лавровий лист, перець, сіль на смак.

Увесь час борщ варять під кришкою. Коли всі складники вже в каструлі, борщ відставляють на край печі, щоб гріло зовсім трішечки, або знімають з печі, кутають у кожух та залишають на 15—10 хв., щоб борщ «упрів».

ПІВДЕНЬ

Запоріжжя Херсон Одеса

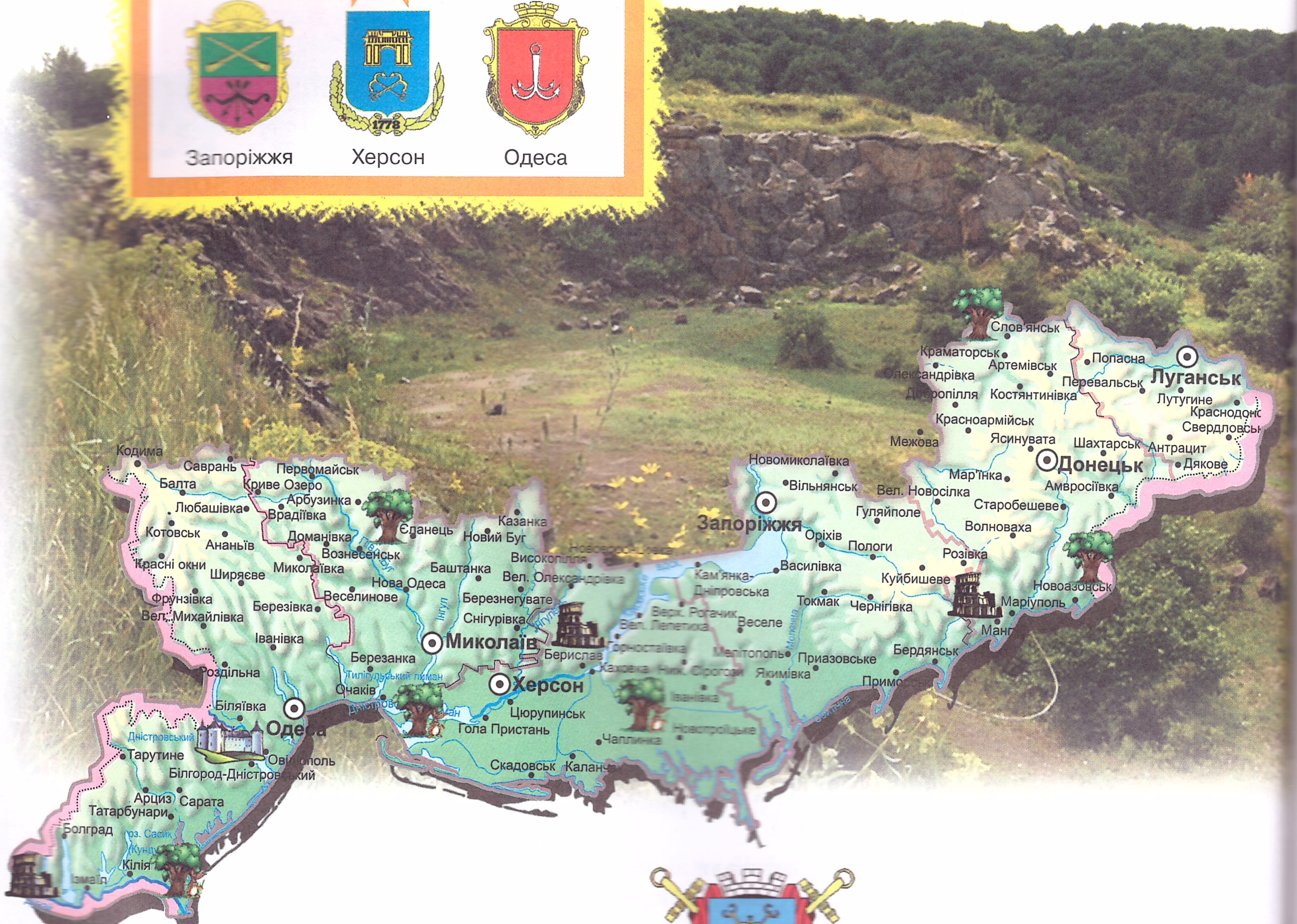
Кодима
Саврань
Первомайськ
Балта
Криве Озеро
Арбузинка
Любашівка
Врадіївка
Котовськ
Ананьїв
Доманівка
Єланець
Казанка
Новий Буг
Вознесенськ
Південний Буг
Красні окни
Миколаївка
Ширяєве
Баштанка
Високопілля
Нововоронцовка
Нова Одеса
Вел. Олександрівка
Фрунзівка
Веселинове
Березнегувате
Березівка
Інгул
Снігурівка
Вел. Михайлівка
Інгулець
Іванівка
Миколаїв
Березанка
Берислав
Роздільна
Тилігульський лиман
Очаків
Херсон
Біляївка
Дніпровський лиман
Одеса
Цюрупинськ
Дністровський
Гола Пристань
Тарутине
Овідіополь
Білгород-Дністровський
Чаплинка
Скадовськ
Каланчак
Арциз
Сарата
Татарбунари
Болград
оз. Сасик
Кундук
Кілія
Ізмаїл
Новомиколаївка
Вільнянськ
Запоріжжя
Оріхів
Пологи
Гуляйполе
Вел. Новосілка
Василівка
Кам'янка-Дніпровська
Каховське вдсх.
Верх. Рогачик
Вел. Лепетиха
Веселе
Горностаївка
Каховка
Нік. Сірогози
Іванівка
Новотроїцьке
Мелітополь
Молочна
Якимівка
Приазовське
Токмак
Чернігівка
Куйбишеве
Розівка
Бердянськ
Приморськ
Обитічна
Мангуш
Маріуполь
Новоазовськ
Волноваха
Старобешеве
Амвросіївка
Мар'їнка
Межова
Красноармійськ
Ясинувата
Донецьк
Шахтарськ
Антрацит
Дякове
Свердловськ
Краснодон
Лутугине
Луганськ
Перевальськ
Попасна
Костянтинівка
Добропілля
Олександрівка
Артемівськ
Краматорськ
Слов'янськ

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

Сучасний Південь можна окреслити Запорізькою, Одеською, Херсонською, Миколаївською областями та півднем Луганської і Донецької областей.

На етнічне «забарвлення» регіону впливають: росіяни, кримські татари, німці, австрійці, болгари, серби, албанці та молдавани, які здавна проживають на цій території.

Миколаїв дістав свою назву після переможного штурму Очакова російськими військами під командуванням О. В. Суворова.

Це сталося у грудні 1788 р., на день святого Миколая, на честь якого й назвали невеличке селище-верф. Перший корабель було спущене на воду в серпні 1790 р. Фрегат з 44 гарматами теж був названий на честь покровителя міста, а зображення того корабля нині прикрашає герб Миколаєва.

Херсон дістав назву на честь Херсонеса Таврійського і славний тим, що саме тут розпочалося будівництво Чорноморського флоту, коли у вересні 1783 р. зі стапелів адміралтейської верфі спустили на воду перший великий корабель «Слава Катерини».

Херсон відзначає свій день народження двічі на рік, щоб не образити істориків, які називають дві різні дати. 18 червня це свято супроводжується театральним фестивалем «Мельпомена Таврії», а 18 вересня місто приєднується до масових гулянь двох сусідів — Миколаєва та Одеси.

ЦИФРИ ТА ФАКТИ

Родючі чорноземи та розгалужена система каналів для зрошення полів сприяють розвитку аграрно-промислового комплексу в регіоні. Близько 30 % посівів соняшнику України розташовується саме на Півдні.

Чорне й Азовське моря дають різноманітні морепродукти (креветки, мідії, рапани тощо).

На суднобудівних заводах Херсона і Миколаєва виробляють танкери, катери та суховантажні судна. Машинобудівна промисловість представлена також Одеським заводом сільськогосподарських машин, Херсонським комбайновим заводом. В Одесі виготовляють різноманітне обладнання для легкої, харчової та хімічної промисловості.

Одеса входить до п'ятірки українських міст-мільйонерів. Тут багато закладів харчової промисловості, серед яких — рибопереробний, вино-коньячний, консервний заводи та завод шампанських вин, чаєфасувальна фабрика та інші.

У Донецькій області введено в дію чотири геліоустановки. Зокрема, на одному з підприємств діє геліоустановка розміром 24 м^2, яка забезпечує заводську їдальню гарячою водою. В середньому за рік витрати на паливо зменшилися тут у чотири рази.

У м. Іллічівськ (56 тис. мешканців) знаходяться завод рибної гастрономії та Чорноморське ВО рибної промисловості «Антарктика». Миколаїв, окрім важкої та харчової промисловості, може похвалитися парфумерно-косметичним комбінатом «Червоні вітрила».

Промисловість Херсона (356 тис. мешканців) представлена легкою, скляною, керамічною галузями, а також машинобудуванням і будівельною індустрією.

Одеське підприємство «Татра-Південь» освоїло випуск першого вітчизняного безшумного трамвая. Він розвиває швидкість до 65 км/год. і перевозить близько 200 пасажирів.

У регіоні поруч із металургічними підприємствами працюють заводи інших галузей: машинобудування, приладобудування, виробництва металоконструкцій, транспортного машинобудування тощо.

У Запоріжжі (856 тис. мешканців) заводи кольорової металургії виробляють алюміній, магній і титан. У місті виготовляється продукція чорної металургії (завод «Запоріжсталь»), електрометалургії (завод «Дніпроспецсталь»), а також працюють найбільші в Україні підприємства, наприклад «Запоріжтрансформатор» та виробник малолітражних автомобілів ВО «АвтоЗАЗ».

У регіоні розташовані кілька річкових портів: Нікополь, Запоріжжя. Найбільший порт на Азовському морі — Бердянськ.

ДніпроГЕС, м. Запоріжжя

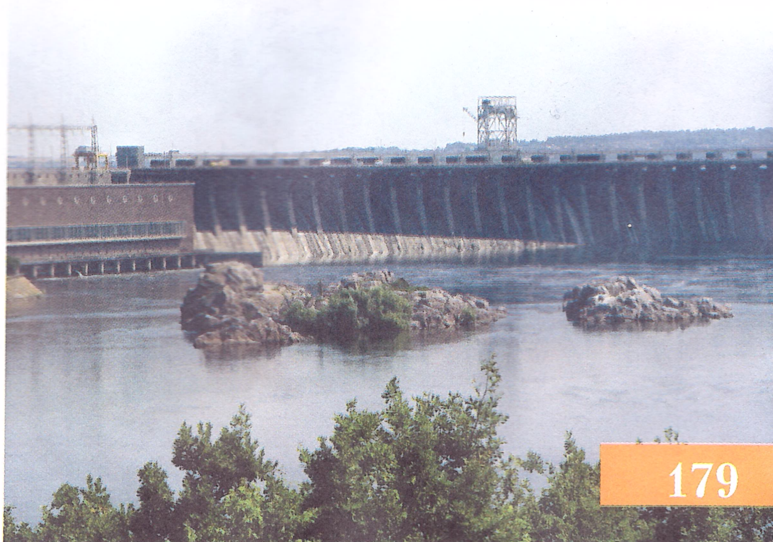

Визначні пам'ятки

АРТЕМІВСЬК (ДОНЕЦЬКА ОБЛ.)

Місто над р. Бахмутка, колишня його назва — Бахмут. Уперше згадується 1571 р. як найбільша на півдні Росії «Бахмутська сторожа». Популярність здобув як центр солеваріння, одне з місць, звідки чумаки возили сіль.

СВЯТОГОРСЬК (ДОНЕЦЬКА ОБЛ.)

Відомий курорт (до 1997 р. — Слов'яногорськ) на березі р. Сіверський Донець — одне з найкрасивіших місць області. У XV—XVIII ст. слугував прикордонною фортецею і духовним центром краю, потім був перетворений князем Потьомкіним на популярний курорт.

Головна визначна пам'ятка міста — Святогорський Успенський монастир (XVII—XIX ст.), розташований на горбистому березі річки. Перша печерна церква тут з'явилася в XV ст. на відрогах крейдяної гори, яка зараз уся пронизана лабіринтом ходів і келій.

Пам'ятник Артему, м. Святогорськ

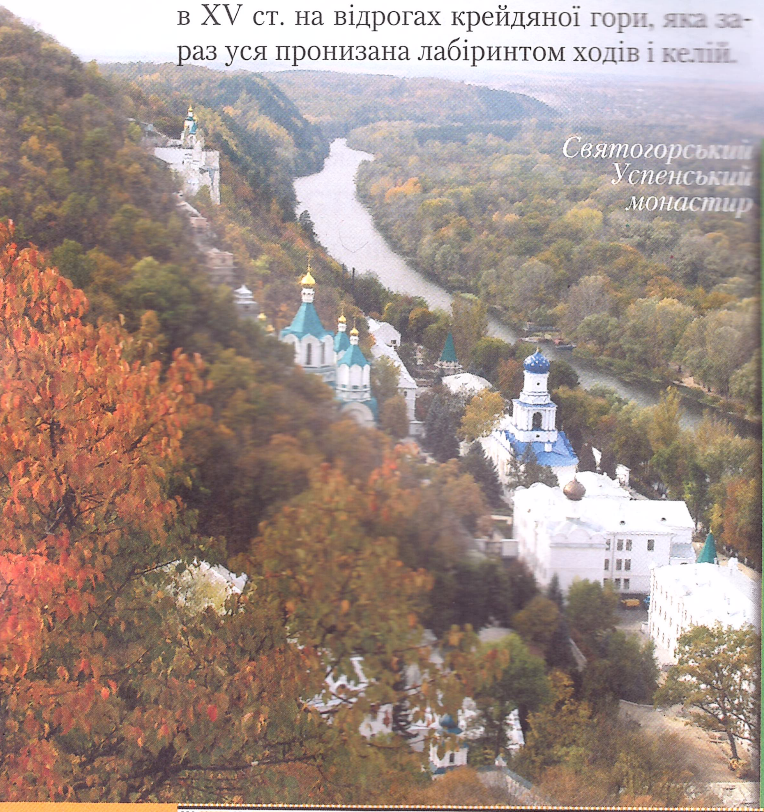

Святогорський Успенський монастир

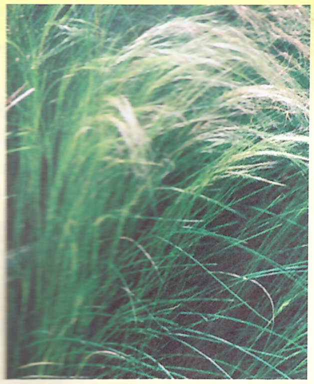

Ковила — зникаюча рослина. Трапляється розсіяно в Лісостепу та Степу. Охороняється в усіх степових заповідниках України.

Неподалік від Маріуполя на Донеччині розташована філія Українського державного степового заповідника Хомутівський Степ.

Його площа становить 1028 га, тут ростуть 500 видів степових рослин. Найчарівніший вид степ має в період цвітіння трав із другої половини травня до початку червня.

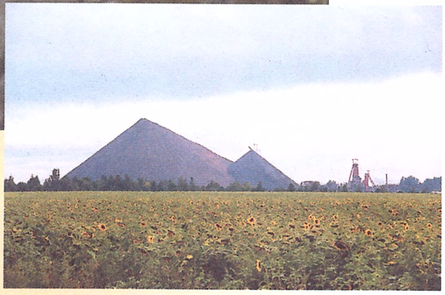

Терикони на Донеччині

ХЕРСОНЩИНА

До визначних пам'яток історії та архітектури Херсона належать дві триповерхові споруди арсеналу (1784 р.). Цікавий пам'ятник першим корабелам Чорноморського флоту.

На острові Тягинь у Тягинці стоїть пам'ятник «Козацька слава», споруджений на честь 500-річчя першої битви козаків із турками.

У містечка Берислав цікава історія: протягом III—IV ст. тут знаходилася столиця Остготського королівства Данпарштадт, у XV ст. — литовська митниця Вітовта, з XVI ст. — турецька фортеця Кизи-Кермен («Дівоча фортеця»).

Очаківська брама, м. Херсон

«Легендарна тачанка» — пам'ятник героям громадянської війни на місці прориву Червоною Армією лінії укріплень врангелівських військ 1920 р.

Визначні пам'ятки

МИКОЛАЇВ

Заснований князем Г. Потьомкіним-Таврійським 1789 р., Миколаїв протягом усієї своєї історії був важливим транспортним вузлом.

Цікава пам'ятка міста — будинок штабу Чорноморського флоту, де зараз розміщується Музей суднобудування і флоту.

Миколаївська обсерваторія, збудована 1827 р., має власний меридіан у міжнародних астрономічних атласах, тут зберігається унікальна колекція астрономічних приладів.

Один із кращих у Європі — Миколаївський зоопарк, колекція якого налічує понад 370 видів тварин.

Морський порт уночі

ОДЕСА

Одеса — славетне місто, до якого у різні часи приїздили такі відомі люди, як О. Пушкін, М. Гоголь, І. Бунін, М. Пирогов, І. Мечников, С. Корольов, Ю. Олеша, А. Ахматова та багато інших.

В Одесі цікаво відвідати катакомби, загальна довжина яких становить 200 км, Потьомкінські сходи тощо. Башта Воронцовського маяка стала символом міста.

Перлина Одещини — заповідник «Дунайські плавні».

Археологічний музей, м. Одеса

Колонада (бельведер) (1826—1828 рр.), м. Одеса

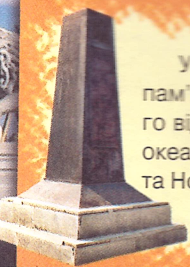

У с. Стара Некрасівка знаходиться пам'ятник на дузі меридіану, відрізок якого від Дунаю до Північного Льодовитого океану виміряли геодезисти Росії, Швеції та Норвегії у 1816—1952 рр.

Мала мечеть (XVI ст.), м. Ізмаїл

ІЗМАЇЛ (ОДЕСЬКА ОБЛ.)

Тут збереглися Кілійські ворота та Мала мечеть (XVI ст.) — споруди, які залишилися від турецької фортеці. Мечеть уважається однією з кращих у Європі.

БІЛГОРОД-ДНІСТРОВСЬКИЙ (ОДЕСЬКА ОБЛ.)

Місто засноване приблизно на початку нашої ери як давньогрецька колонія Тіра. У IX ст. стало торговельним центром та дістало назву Білгород, з XIII ст. входило до складу Галицько-Волинських земель. Після захоплення турками 1484 р. почало називатися Аккерманом. Сучасну назву дістало 1944 р.

Головна перлина міста — Білгород-Дністровська фортеця, побудована у XIII ст. майстром Федорком на руїнах античного грецького міста. Вона складалася із 36 веж, із них до нашого часу збереглися лише 20. Оборонна фортеця завдовжки 2 км, висота її мурів — 7 м, товщина — 5 м. З одного боку фортецю обороняє глибокий рів, з другого — омивають води лиману. На її території знаходиться давня цитадель, збудована приблизно у XII–XIII ст.

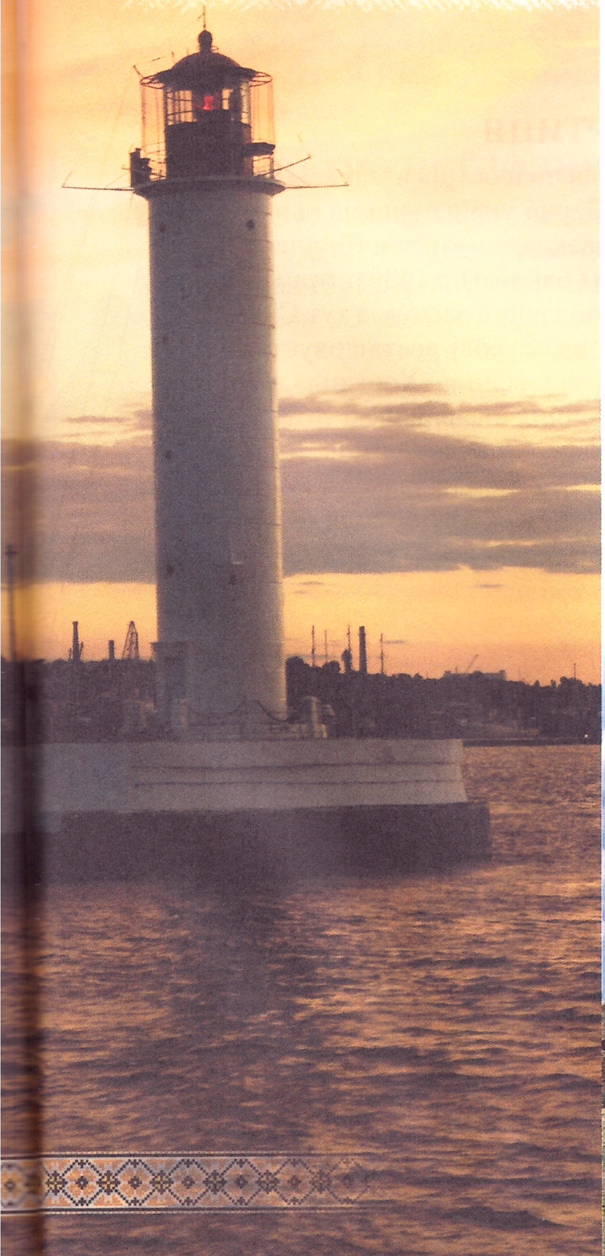

Фортеця (XIII ст.), м. Білгород-Дністровський

КАЗКОВИЙ ОСТРІВ

Невеликий острів Березань, розташований на вході у Дніпровський лиман, відомий нам з дитинства за твором О. Пушкіна «Казка про царя Салтана» як острів Буян (у слов'янській міфології — казковий райський острів).

Наприкінці VII ст. до н. е. був півостровом. Тут з'явилося перше у Північному Причорномор'ї античне поселення Борисфен (Борисфеніда), засноване вихідцями з іонійського міста Мілет. Сьогодні острів є частиною національного заповідника «Ольвія», тут проводять археологічні дослідження.

На Березані збереглися залишки турецького укріплення (XVIII ст.), батареї часів Другої світової війни. Також можна відвідати каплицю та пам'ятник на місці розстрілу легендарного лейтенанта Шмідта (1906 р.).

Біля с. Парутіно знаходиться музей археологічного заповідника «Ольвія».

АСКАНІЯ-НОВА

Біосферний заповідник площею 33 тис. га, єдиний збережений у Європі масив типчаково-ковилового степу. Був заснований 1874 р. бароном Ф. Е. Фальц-Фейном як приватний заповідник «Чаплі». У ньому створено зоопарк, а 1885 р. — закладено унікальний дендропарк зі штучними озерами (за систему каналів дендропарку Фальц-Фейн отримав золоту медаль на виставці у Парижі). У наш час заповідник налічує понад 250 видів ссавців та птахів з усього світу та близько 3 тис. видів рослин і дерев.

Біосферний заповідник «Асканія-Нова»

Козацьке укріплення, о. Хортиця, м. Запоріжжя

ХОРТИЦЯ

Уперше цей острів згадується у X ст. Перші укріплення на ньому були закладені князем Вишневецьким (Байдою), а 1630 р. отаман Конашевич-Сагайдачний заснував тут Січ.

Нині на острові розташовується Національний заповідник «Хортиця».

Заповідник цікавий ще й тим, що сам острів Хортиця є найбільшим на Дніпрі — завдовжки — 12,5 км, а завширки — до 2,5 км. На острові Верхня Хортиця росте 700-річний запорозький дуб — пам'ятка природи.

У Мелітопольському районі багато скіфських курганів. Тут створено державний історико-археологічний заповідник «Кам'яні Могили», який охоплює 456 га первісного степу.

Державний орнітологічний заповідник «Великі і Малі Кучугури» розташований на тринадцяти островах Каховського водосховища. Тут на території 400 га, з яких 60 га — суходіл, охороняється місце перетину шляхів перелітних птахів і найбільше нерестилище риб цінних видів.

ВАЛЕНТИН ПЕТРОВИЧ КАТАЄВ

Видатний радянський письменник. Народився у м. Одеса 1897 р. Автор творів «Син полку» (1945 р.), «Біліє вітрило самотньо» (1937 р.), «Маленькі залізні дверцята у стіні» (1964 р.) та інших. Валентин Петрович кілька разів отримував різноманітні державні та республіканські премії.

Помер у Москві 1986 р.

ЄВГЕНІЙ ПЕТРОВ

Євген Петрович Катаєв

Рідний брат Валентина Петровича Катаєва. Народився 1903 р. в Одесі. Здобув собі славу як письменник. Разом з Іллею Ільфом (Іллею Арнольдовичем Файнзільбергом) написав знамениті романи «12 стільців» і «Золоте теля».

ПЕТРО ПЕТРОВИЧ ШМІДТ

Уродженець Одеси, лейтенант Чорноморського флоту. Під час Севастопольського повстання 1905 р. узяв на себе командування крейсером «Очаків».

Повстанці змогли підняти червоний прапор іще на десяти суднах Чорноморського флоту.

Але 15 листопада після морського бою з вірною царському урядові ескадрою понад 100 очаківців загинуло.

Ті, що залишилися живими, змушені були покинути палаючий корабель.

Більшість із них, у тому числі й П. Шмідт, були заарештовані й розстріляні 1906 р. на острові Березань, а 300 повсталих моряків заслані до Сибіру.

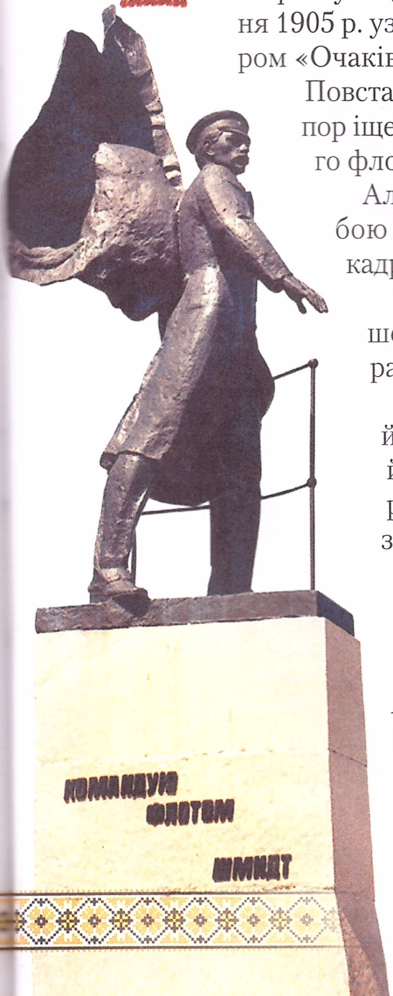

Пам'ятник легендарному лейтенанту Шмідту, острів Березань

Легенда оперної сцени — **Антоніна Василівна Нежданова** — народилась у с. Крива Балка під Одесою. З п'яти років її навчав музики батько, а в сім вона вже була солісткою в церковному хорі. Здобувши вищу освіту в Москві, Нежданова з великим успіхом гастролювала в багатьох театрах Європи, співала з прославленими Е. Карузо, Т. Руффо, Л. Собіновим, але відмовилася від усіх запрошень стати примадонною закордонних сцен і 32 роки життя віддала Великому театру в Москві.

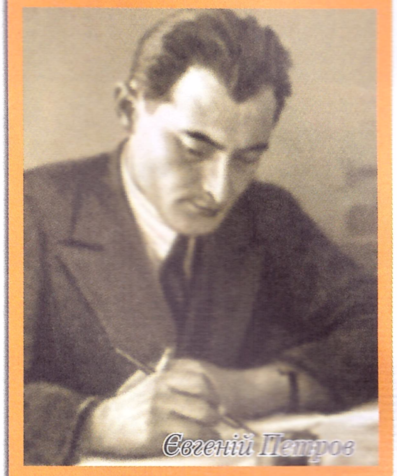

Лариса Латиніна, спортсменка з Херсона, — одна з найвидатніших гімнасток XX ст. Вона брала участь у трьох олімпіадах (1956, 1960, 1964 рр.) і встановила рекорд щодо кількості медалей серед усіх спортсменів світу за столітню історію Олімпійських ігор: 18 нагород, з них дев'ять золотих. Ім'я Латиніної внесено у Книгу рекордів Гіннеса. А на Алеї зірок у самому центрі Києва на її честь закладено зірку.

Орденом Ярослава Мудрого 2001 р. нагороджено **Руслана Пономарьова** з Краматорська. Наймолодший (16 років) в історії шахів гросмейстер у 18 років став чемпіоном світу.

Міська бібліотека, м. Одеса

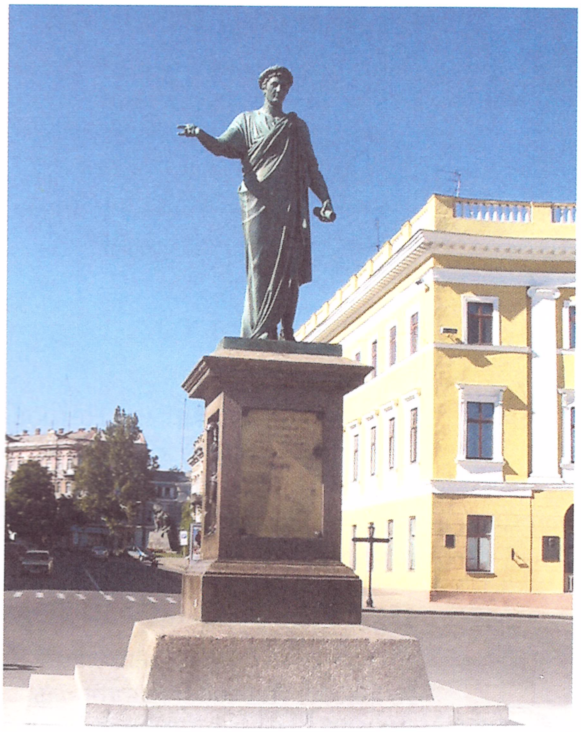

Пам'ятник Дюку Рішельє, м. Одеса

Потьомкінські сходи, м. Одеса

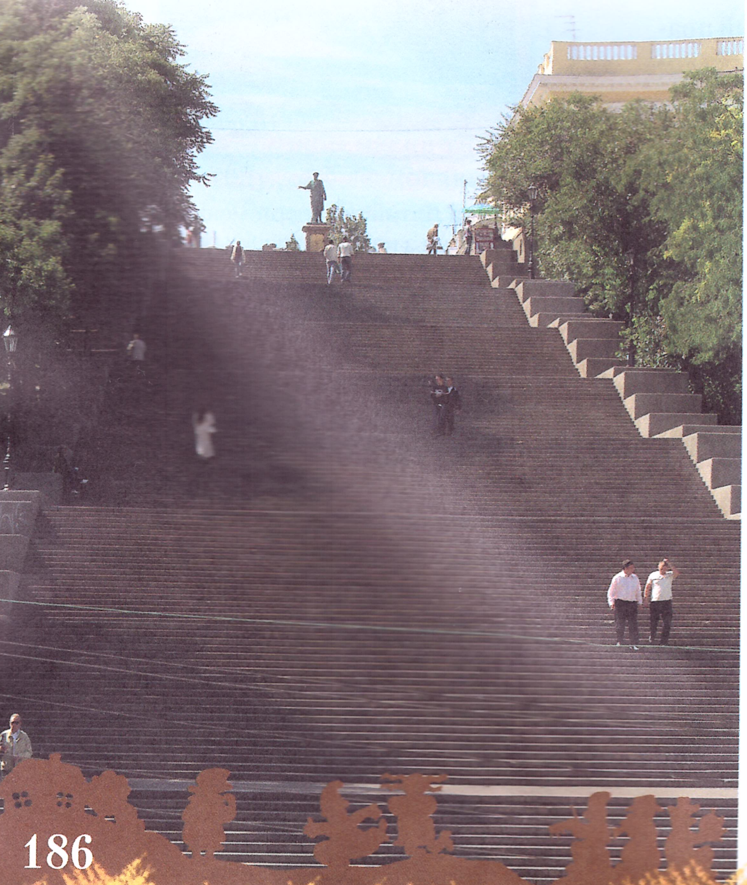

В Одесі у центрі Приморського бульвару встановлено пам'ятник шанованому одеситами градоначальнику та генерал-губернатору Новоросії — герцогу Дюку Рішельє, який вважається фундатором цього міста. Рукою герцог показує на порт, спуститися до якого можна знаменитими Потьомкінськими сходами. Їх будували п'ять років (архітектор Боффо, 1841 р.).

192 сходинки стрімко збігають до моря з тридцятиметрової висоти, розтягнувшись на 142 м. Коли дивитися зверху, парапети сходів здаються паралельними, чого було досягнуто за рахунок розширення сходинок донизу від 12,5 м до 21,6 м. А якщо дивитися знизу від порту, то бачиш суцільний каскад сходинок.

Сад, насаджений власними руками Рішельє, існує в Одесі й досі. Він має назву «Перемога».

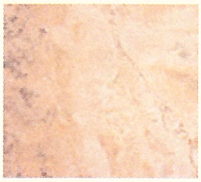

Мармур — використовується у сільському господарстві (складові для вапнякування ґрунту, кормові добавки для тварин і птахів), у сфері ритуальних послуг, для оздоблення інтер'єру, на виробництві та будівництві.

ДОВЖЕНКО ПРО УКРАЇНСЬКУ ХАТУ

Олександр Довженко так описував українську хату: «Біла, з теплою солом'яною стріхою, порослою зеленим оксамитовим мохом, архітектурна праматір пристановища людського. Незамкнена, повсякчас відкрита для всіх, без стуку в двері, без «можна?» і без «увійдіть», житло просте, як добре слово, й законне, немовби створили його не людські руки, а сама природа, немовби зросло воно, як плід, серед зелені і квітів».

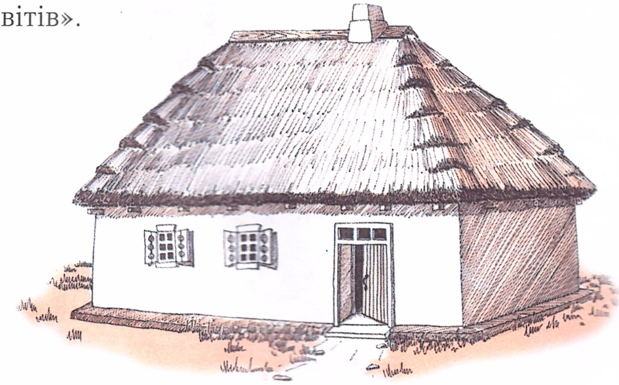

Реконструкція зовнішнього вигляду хати на Херсонщині (кін. XIX ст.)

ВИШИВАНКИ

На Таврії вишивали так званим «болгарським хрестом»: два перших стібки робляться, як завжди, навхрест по діагоналі, а другий хрест — вертикальний. Тому «болгарський хрест» ще називають «подвійним». Така технологія дозволяла робити більш рельєфні малюнки.

З центральних регіонів майстрині привезли на Південь орнаменти у вигляді зайця, риби, коня, півня, сови, голуба, зозулі, метеликів, павуків тощо. З середини XX ст. болгарський хрест поширився по всій Україні.

Орнамент, який складається із заштрихованих і замальованих трикутничків, називають «сорок клинців». На одній писанці дійсно вміщується сорок таких трикутничків. Кожен «клинчик» присвячується якійсь темі з життя людини, явищу природи, наприклад землі, сонцю, місяцю, повітрю, обробці землі або збиранню врожаю, бджільництву тощо. Орнамент «сорок клинців» можна побачити на писанках різних куточків України.

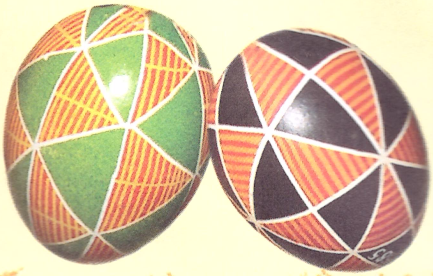

Окрошка, або таратор, — холодний болгарський суп. Майже не відрізняючись за рецептами, цей суп має безліч назв. Так, українці називають його «холодник», росіяни — «окрошка», етнічні болгари — «таратор».

СУП «ТАРАТОР»

1 свіжий огірок, 1/3 склянки кислого молока, 1/2 склянки води, 2 ст. ложки олії (бажано маслинової), волоські горіхи — 5–6 штук, кріп, сіль, винний оцет та часник.

Кисле молоко добре збовтати, розбавити водою. Часник потовкти із сіллю, дрібно порізати огірок, потовкти горіхи. Інгредієнти змішати із молоком. Додати до супу олію та оцет, посипати дрібно нарізаним кропом.

Огірок можна замінити листям салату.

КРИМ

Керч Севастополь Євпаторія

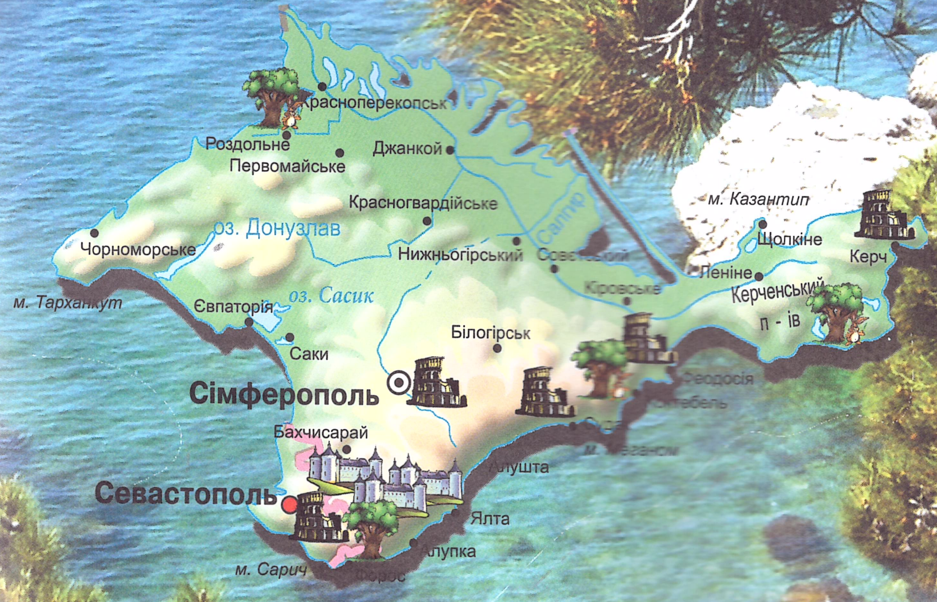
Красноперекопськ
Роздольне
Первомайське
Джанкой
Красногвардійське
оз. Донузлав
Чорноморське
Нижньогірський
Совєтський
Салгир
м. Казантип
Щолкіне
Керч
Леніне
Кіровське
Керченський п - ів
м. Тарханкут
Євпаторія
оз. Сасик
Саки
Білогірськ
Сімферополь
Феодосія
Коктебель
Бахчисарай
м. Меганом
Алушта
Севастополь
Ялта
Алупка
м. Сарич
Форос

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

Історія Криму (Кримського півострова) цікава тим, що там за всіх відомих історичних часів проживали найрізноманітніші народи та племена.

100—35 тис. років до н. е. на землях Криму оселилася перша людина неандертальського типу (неандерталець). Потім у степових частинах Криму в XV—VII ст. до н. е. проживали кімерійці. Пізніше — таври (приблизно з IX ст. до н. е. до III ст. н. е.).

Як нові землі освоювали Крим і грецькі поселенці приблизно у VII—VI ст. до н. е. Тоді були засновані грецькі міста-держави — поліси Херсонес Таврійський (поблизу сучасного Севастополя), Феодосія та Пантікапей (сучасна Керч). Боспорське царство було єдиною монархією серед рабовласницьких держав на землях Північного Причорномор'я.

Приблизно у ті самі часи, починаючи із VII ст. до н. е., у степи півострова прийшли

На околиці Сімферополя збереглися руїни міста-фортеці Неаполь Скіфський, що існувало з III до II ст. до н. е. Археологи знайшли тут велику будівлю з колонами — мавзолей, де виявилося понад 70 поховань скіфської знаті, зокрема поховання царя Скилура.

племена скіфів. Вони утворили тут власну державу (на межі IV—III ст. до н. е.), столицею якої був Неаполь Скіфський. Скіфів поступово витискували нові племена — сармати.

Постійні війни ослабили держави скіфів, і в I ст. до н. е. Херсонес та Боспор потрапили у залежність від Римської республіки (а потім імперії) на 400 років.

Руїни середньовічного візантійського храму в Херсонесі, м. Севастополь

Історики повідомляють, що 258 р. у Крим прийшли германські племена готів, які завоювали скіфів та оселилися на півострові, змішавшись із місцевими племенами.

У другій половині IV ст. на територію Боспору прийшли гуни — союз племен із степів та пустель Центральної Азії.

Уже V ст. ознаменувала влада Візантійської імперії та поява у Криму християнства. Наприкінці VI ст. у Криму володарюють хозари.

Починаючи з IX ст. в історії Криму з'являються слов'яни. Хозарське правління закінчується у 60-х рр. X ст. після вдалих походів київського князя Святослава Ігоревича. У 988—989 рр. інший київський князь — Володимир — захопив Херсонес (Корсунь).

У XIII ст. до Криму приходять нові завойовники — татаро-монгольські кочові племена, які дали півострову сучасну назву — Кирим (Крим). 200 років тут панувала Золота Орда. Після колонізації Криму венеціанцями та генуезцями на початку XV ст. виникає Кримське ханство, яке вже наприкінці століття підкоряє Туреччина.

Після закінчення російсько-турецької війни (1768—1774 рр.) Крим стає частиною Російської імперії і дістає назву спочатку Таврійська область, потім — Таврійська губернія.

1854—1855 — роки активних бойових дій Східної (Кримської) війни навколо Севастополя, у якій нападниками на півострів були об'єднані армії Англії, Франції та Туреччини.

Восени 1921 р. було створено Кримську Автономну Радянську Соціалістичну Республіку.

19 лютого 1954 р. Крим увійшов як область до складу Української РСР.

У лютому 1991 р. було створено Автономну Республіку Крим у складі України.

Туманний дзвін у Херсонесі, м. Севастополь

З давніх-давен проторенним шляхом їздили українські чумаки по сіль до Криму. Кримська сіль користувалася попитом на півдні Росії, на землях України, у багатьох країнах Європи, куди її вивозили через балтійські морські порти.

Добували сіль в озерах, що були розкидані біля моря. Щоб видобути сіль, створювали спеціальні штучні басейни, де вона опадала кількома шарами. Частина соляних озер була державною, але більшість з них належала приватним господарям. За даними на початок XX ст., у Криму щорічно видобували 20—35 млн пудів (1 пуд — 16 кг) солі.

КОРИСНІ КОПАЛИНИ

Крим за особливостями рельєфу поділяється на три частини: рівнинну, гірську та південнобережну. На рівнинній частині півострова є родовища газу і нафти.

Вважається, що перспективним у добуванні нафти та газу є також шельф Чорного моря. На Керченському півострові є значні поклади залізної руди. Багатий Крим на лікувальні грязі та мінеральні джерела.

Природний газ не має кольору і запаху. Щоб можна було визначити витік газу, в нього додають невелику кількість меркаптанів, що мають сильний неприємний запах.

Севастополь — портове місто, відоме своїм виробничим об'єднанням «Севастопольський морський завод», де ремонтують кораблі та будують плавучі крани. У галузі харчової промисловості чинне місце посідають рибний та рибоконсервний напрями.

ЦИФРИ ТА ФАКТИ

Промисловість Керчі (164 тис. мешканців) представлена гірничорудною галуззю, будівельними матеріалами, суднобудуванням, чорною металургією. Комбінат «Кварц» спеціалізується на виробництві скла.

Євпаторія (113 тис. мешканців), Ялта (90 тис. мешканців), Феодосія (87 тис. мешканців) — це не лише морські порти та міста із розвиненою харчовою промисловістю, а ще й славетні курортні центри.

Містечко Саки (35 тис. мешканців) — відомий далеко за межами України грязьовий та кліматичний курорт, який славиться також мінеральними водами.

Вапняк флюсовий — рифовий вапняк, що становить 200—300-метрову продуктивну товщу в юрських відкладеннях у Кримських горах. Використовують вапняк у металургійній, хімічній та будівельній промисловості.

Набережна, м. Балаклава

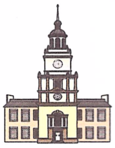

«АРТЕК»

Дитячий центр «Артек» розташовано на семикілометровій прибережній смузі від Гурзуфа до Аю-Дагу.

«Артек» складається з десяти таборів і здатний прийняти за зміну 5 тис. дітей. У 20-ті рр. XIX ст. на сучасній території «Артеку» мешкала француженка Жанна де Ламот, героїня творів О. Дюма.

Гора Аю-Даг поблизу Гурзуфа

Одним із найкращих дитячих курортів вважається Євпаторія. У цьому чудовому кримському місті розташовано дев'ять дитячих санаторіїв.

За кількістю сонячних днів Крим не поступається середземноморським курортам Європи.

Наприклад, на узбережжі Чорного й Азовського морів, а також у Кримських горах сонце світить близько 2500 годин на рік, а над Ялтою — протягом 2250 годин на рік. Це більше, ніж на Кавказькому узбережжі, зокрема на 100 годин більше, ніж у Сочі. Значно менше часу — 1700—1800 годин — «гостює» сонце на півночі, в Українському Поліссі.

Пам'ятник затопленим кораблям *збудували у Севастополі у рамках підготовки до святкування 50-річчя Першої оборони Севастополя і відкрили 29 липня 1905 р.*

Цей монумент увічнює пам'ять кораблів Чорноморського флоту, затоплених 1854 р. за рішенням командування для того, щоб не допустити до бухти ворожу ескадру. Всього у Севастопольській бухті було затоплено 75 бойових кораблів та суден і 16 допоміжних.

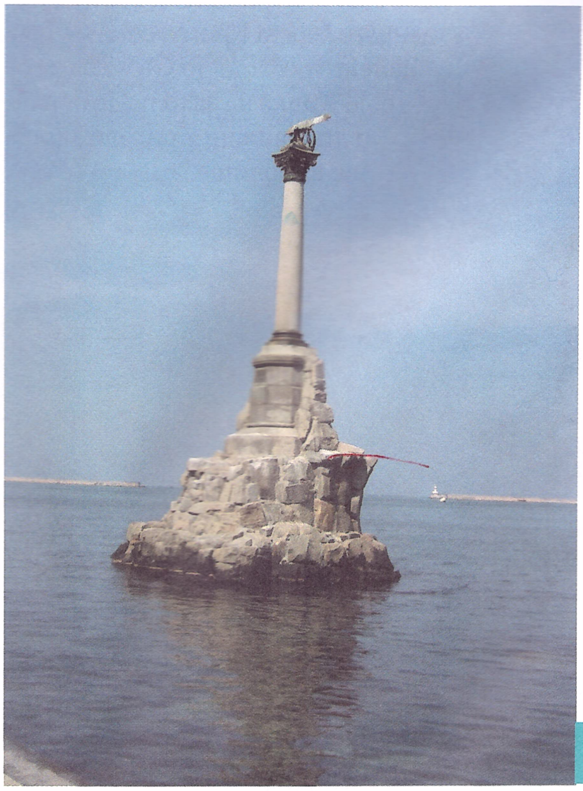

ВЕЛИКИЙ КАНЬЙОН

Протяжність Великого каньйону — близько 3 км, висота прямовисних стін — до 320 м, при цьому ширина каньйону в деяких місцях становить 2 м. На дні ущелини міститься багато порогів, улоговин, озер, серед яких найцікавіші — Синє озеро та Ванна молодості.

Великий Кримський каньйон вважається одним із найбільших у Європі.

АЙ-ПЕТРІ

На вершину (1233 м над р. м.), що знаходиться за 3 км на північний захід від перевалу, можна піднятися підвісною канатною дорогою.

На схилах гори росте буковий ліс, є тут і декілька дуже старих дерев тиса ягідного. Вважається, що одному з них близько 1000 років.

З вершини Ай-Петрі можна побачити всю центральну частину Південного берега Криму, від Аю-Дагу далеко на сході до Симеїза з горою Кішка на заході. Це справді дивовижне, приголомшливе видовище.

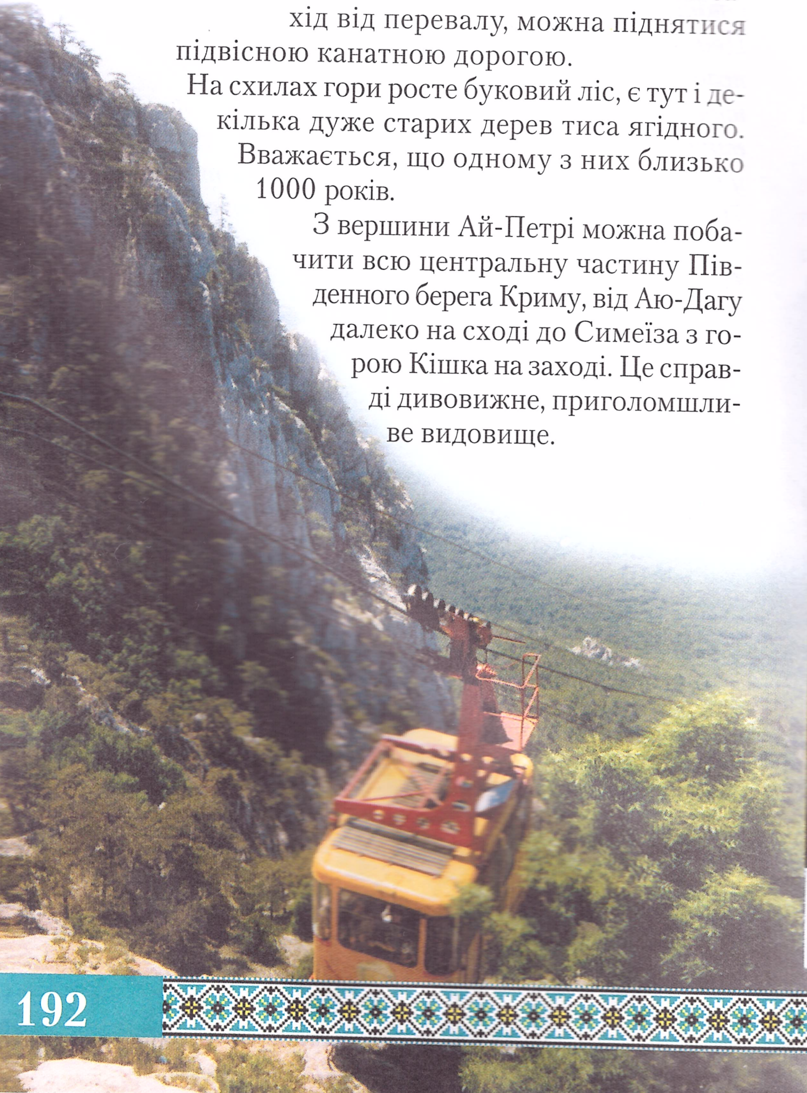

Великий Кримський каньйон

Водоспад «Срібні струни»

Водоспад Учан-Су

УЧАН-СУ

Назва водоспаду перекладається з кримсько-татарської мови як «летюча (падаюча) вода». Найбільший у Криму, він знаходиться приблизно за 7—8 км від м. Ялта, в горах. Вода тут падає з висоти 98 м. Водоспад особливо гарний після сильних дощів і навесні, коли в горах тане сніг, а в бездощове літо він практично пересихає.

ДЖУР-ДЖУР

Водоспад на р. Східний Улу-Узень поблизу с. Генеральське у Криму.

В ущелині Хапхал річка утворює уступ заввишки 15 м, з якого вода стрімким потоком (завширшки 15 м) падає у глибокий котлован у річищі. Джур-Джур — найбагатоводніший водоспад Криму.

Гекон кримський. Мешканець півдня Кримського півострова — від Севастополя до Алушти. Живе у старих кам'яних будівлях і руїнах, купах каміння. Іноді трапляється під корою ялівцю, що росте поблизу руїн. Активний з квітня до жовтня. Здатний пересуватися вертикальними поверхнями і навіть по стелі. Живиться павуками й комахами. Занесений до Червоної книги України.

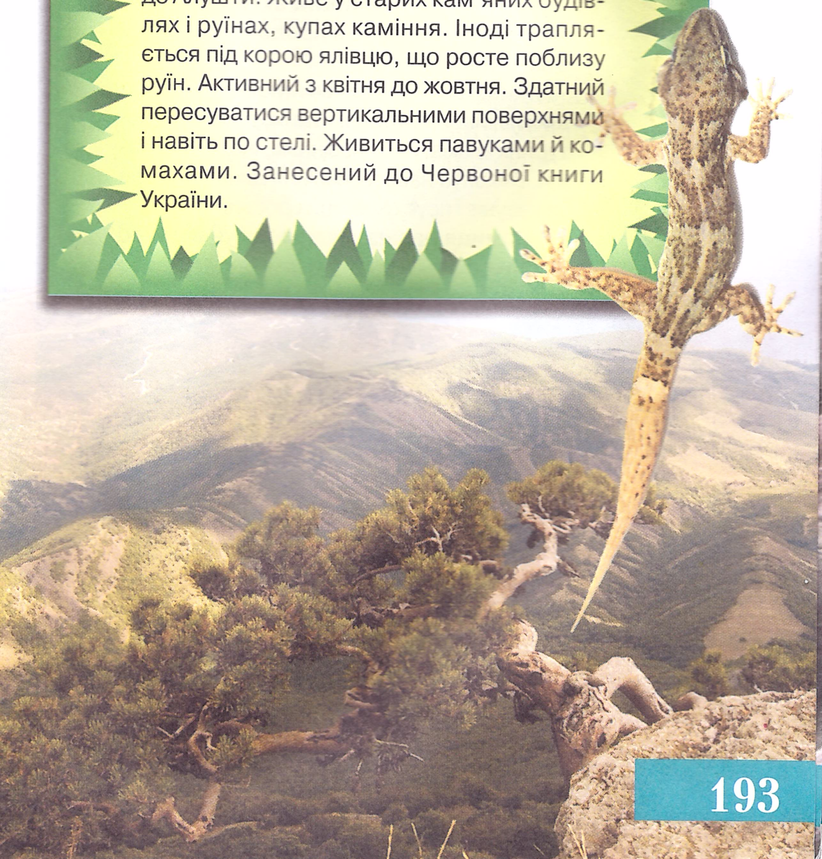

Долина Привидів біля підніжжя г. Демерджі

__Карадаг__ (у перекладі з тюркської «Чорна гора») являє собою вулкан, що згаснув ще у юрський період. Зараз на його території створено природний заповідник площею 3000 га. Ще й досі існує легенда про «Карадазьке чудовисько», яке нібито живе у морі біля підніжжя масиву.

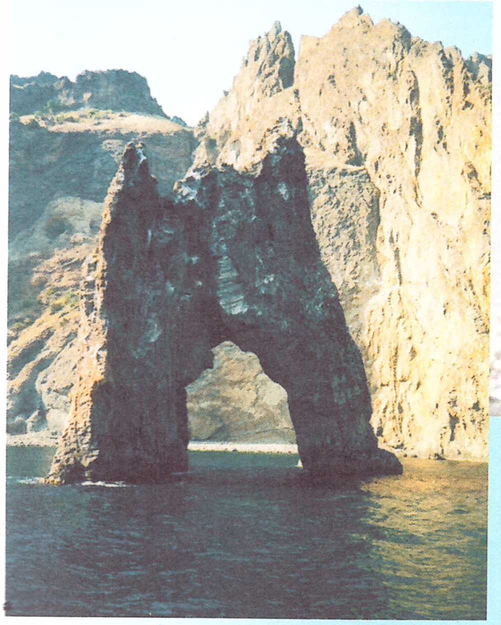

Золоті ворота Карадагу

Тушканчик великий активний у сутінках і вночі. Живе в поодиноких норах з овальним входом.

Живиться цибулинами тюльпанів та інших лілійних, частинами дикорослих і культурних злаків, їхнім насінням, іноді комахами. Викопує навесні насіння динь, гарбузів та кавунів і псує сходи цих рослин.

Самиця раз на рік народжує від 2 до 8 малят.

Характерною особливістю **Чорного моря** є те, що вже на глибині 100—200 м у товщі води майже зовсім немає кисню. Ця частина моря насичена сірководнем, кількість якого сягає 87 %. На таких глибинах немає нічого живого, крім бактерій, що можуть існувати без кисню. Лише в мілководній північно-західній частині моря зосереджуються найбільші у світі скупчення червоних водоростей — філостери. З них виготовляють дуже рідкісну речовину — агар-агар, що використовується в кондитерській промисловості.

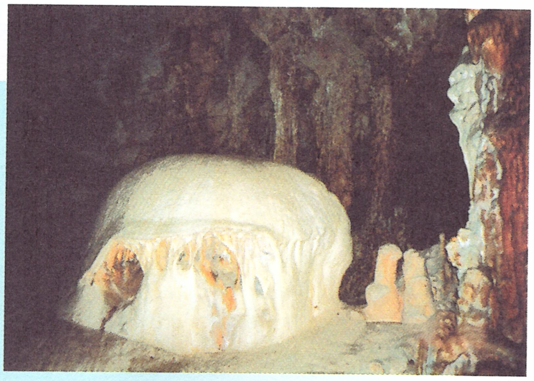

«Дух печери» Еміне-Баїр-Хасар, г. Чатир-Даг

ГРЯЗЬОВІ ВУЛКАНИ

Таке цікаве та рідкісне явище, як грязьовий вулкан, на всій території України можна побачити лише у Криму, і то не всюди, а тільки на Керченському півострові. Зовні грязьовий вулкан схожий на звичайний, але з його жерла викидаються гарячий газ, вода та глина.

На Керченському півострові грязьових вулканів понад 50! Не всі вони діючі, є такі, у яких виверження відбуваються часто, в інших — із великими перервами.

Найбільший з грязьових вулканів — Джау-Тепе (на південно-західній частині півострова, біля с. Вулканівка). Заввишки він сягає 60 м, а діаметр перевищує 500 м. У перекладі з татарської назва вулкану означає «ворожа гора» — через те, що у XVII ст. виверження Джау-Тепе знищило ціле поселення. Протягом XX ст. виверження Джау-Тепе ставалося 6 разів, востаннє 1942 р.

Постійно діючі грязьові вулкани безпечні для туристів. Ці вулкани часто розташовуються групами. Одна з найбільших — Булганацька — знаходиться за 5 км від Керчі, біля с. Бондаренкове. Найсильніший серед Булганацьких вулканів — вулкан Андрусова, його кратер дорівнює 50 м. Він і його менші «родичі» постійно викидають рідку глину, а між ними знаходиться озеро, яке часто змінює свої розміри та форму.

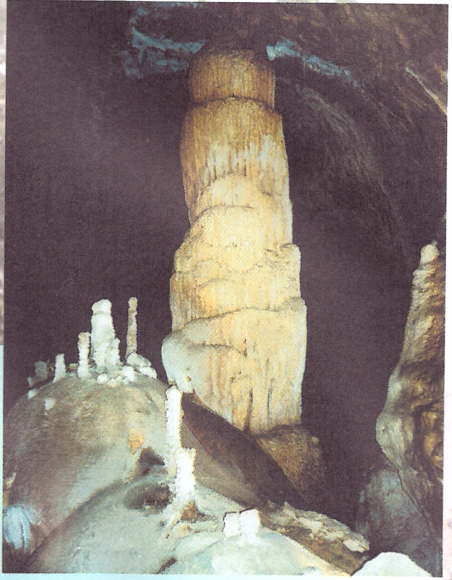

Мармурова печера, Чатир-Даг

Визначні пам'ятки

ЧУФУТ-КАЛЕ

Городище печерного міста Чуфут-Кале, неподалік від Бахчисарая, займає площу 46 га. Археологічні дослідження доводять, що вже у VI ст. на цьому місці розташовувалися поселення аланів, а пізніше — татарська фортеця Кирк-Ор, яка майже півстоліття була столицею Кримського ханства. Збереглися залишки ханського палацу, мечеті та монетного двору, мавзолей Дженике-ханим.

ТЕПЕ-КЕРМЕН

Тепе-Кермен (у перекладі з тюркської «фортеця на горі») — городище, в якому знайдено близько 250 печер. Збереглися залишки печерної церкви (VIII—IX ст.), печери, давній могильник.

МАНГУП

Перші поселення на плато Мангуп з'явилися близько 8 тис. років тому, потім (3 тис. років тому) тут жили таври, а у III—IV ст. — мешканці таврійських степів. Мангуп був столицею християнського князівства Феодоро. Збереглися печерна церква, залишки Мангупської фортеці, городища тощо.

Цитадель на Мангупі

Оборонна стіна печерного міста Чуфут-Кале

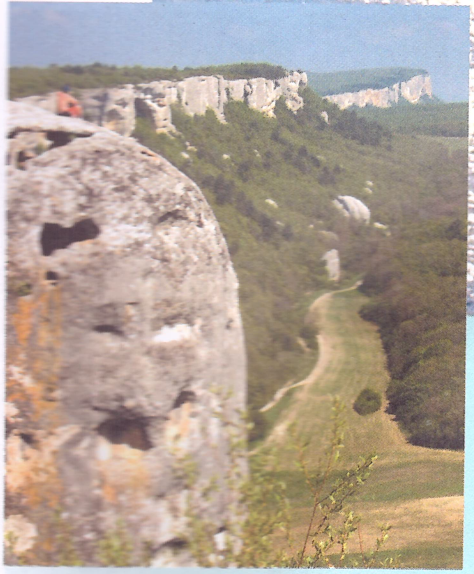

Печерне місто Ескі-Кермен

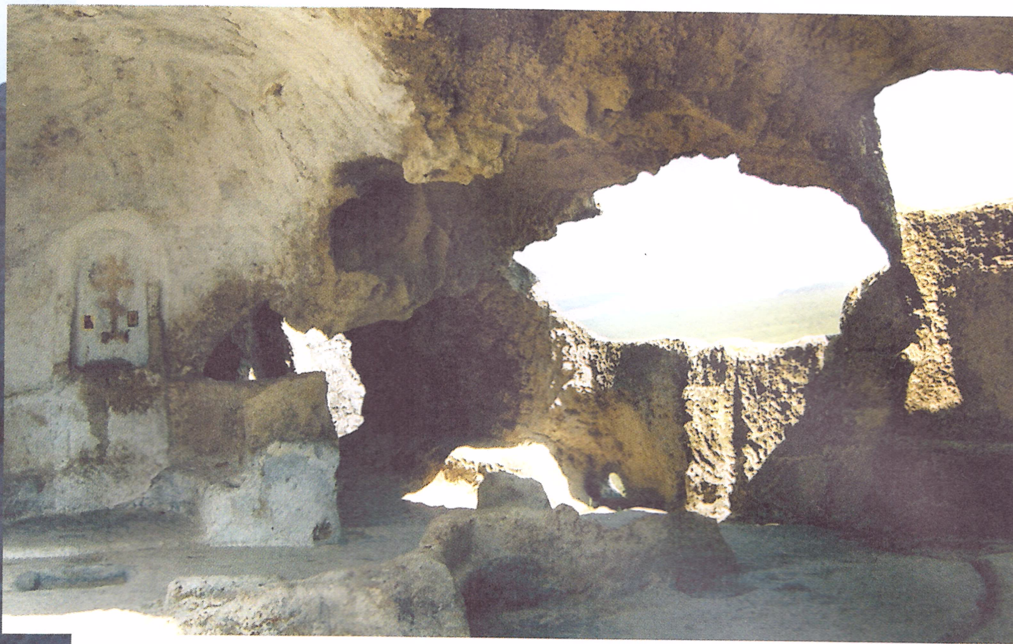

Печерний храм, Ескі-Кермен

ЕСКІ-КЕРМЕН

Городище Ескі-Кермен (VI ст.) належить до Бахчисарайського історико-культурного заповідника. Цікаві ворота міста, залишки фортеці, печерний храм. Дорогою до Ескі-Кермена можна побачити церкву, вирубану в кам'яній брилі, на її північній стіні збереглися фрагменти розписів початку XIII ст.

Назва міста **Бахчисарай** означає «палац у садах». За легендою, палац збудовано на місці, де син кримського хана Менглі-Гірея побачив смертельну сутичку двох змій. Він не спускав очей з переможеної змії і думав про занепад свого роду. Однак напівмертвий плазун дістався річки, а коли виповз із води, на ньому навіть ран не залишилося.

Спадкоємець сприйняв це як щасливий знак і звелів на цьому місці збудувати палац. Так з'явився Бахчисарай, а на воротах ханського палацу й нині можна побачити зображення двох змій, що б'ються.

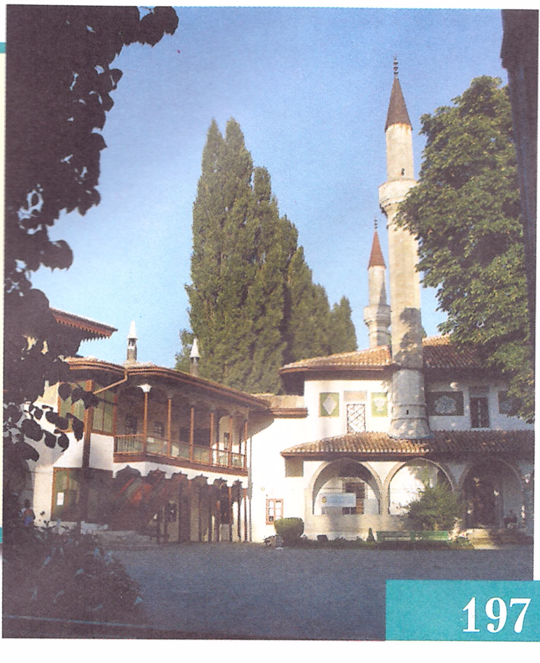

Генуезька фортеця (XI—XIV ст.), м. Судак

СУДАК

Заснований аланами 212 р.
У VI ст. тут була споруджена фортеця. Місто стало важливим торговельним центром на Великому шовковому шляху.

Найбільшого розквіту Судак досяг у XII—XIII ст.

Фортеця Чембало,
м. Балаклава

БАЛАКЛАВА

У Балаклавській бухті у VII—VI ст. до н. е. жили племена таврів, пізніше греки заснували там колонію Сюмболон Лімпе («гавань знаків передбачень»). У середині XIV ст. Сюмболон колонізували генуезці, яких змінили татари. Генуезці збудували фортецю (італійською «Сюмболон» звучить як Чембало), залишки якої збереглися до нашого часу. У Балаклаві цікаво оглянути й церкву Дванадцяти апостолів, збудовану 1357 р.

Балаклавська бухта

ІВАН КОСТЯНТИНОВИЧ АЙВАЗОВСЬКИЙ

Ованес Гайвазян

Видатний художник-мариніст (майстер морського пейзажу). Народився 30 липня 1817 р. у родині дрібного торговця-вірменина, мешканця Феодосії. Протягом 1833—1837 рр. навчався у Петербурзі, в Академії мистецтв. Айвазовський багато подорожував, вже у 40-х рр. XIX ст. він став усесвітньо відомим художником. 1845 р. повернувся у рідне місто.

Айвазовський був особисто знайомий із багатьма видатними людьми свого часу: офіцерами, майбутніми героями оборони Севастополя В. Корніловим, П. Нахімовим, В. Істоміним; із діячами культури К. Брюлловим, М. Глінкою, І. Криловим, М. Гоголем.

Помер 1900 р.

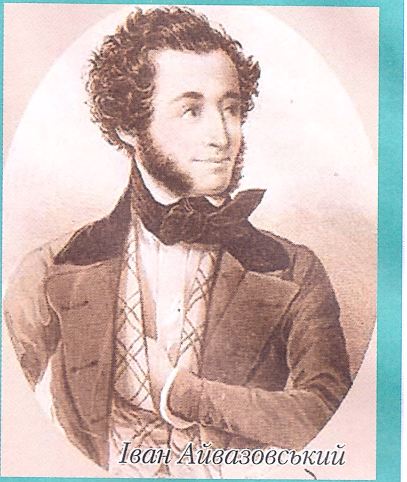

Іван Айвазовський

ОЛЕКСАНДР ГРІН

Олександр Степанович Гріневський

Народився 23 серпня 1880 р. у родині засланого поляка. Тривалий час блукав Росією, був матросом і шукачем золота. За симпатію до есерів його неодноразово заарештовували, але він тікав, жив під чужими іменами. Перше оповідання майбутнього видатного письменника — «Заслуга рядового Пантелеєва» — було конфісковане та спалене 1906 р. Через два роки було надруковане оповідання «Апельсини», під яким уперше поставлено псевдонім «О. С. Грін».

Найвідоміші твори Олександра Гріна — повісті «Червоні вітрила» і «Серце пустелі» (1923 р.), «Та, що біжить по хвилях» (1928 р.).

Помер 8 липня 1932 р.

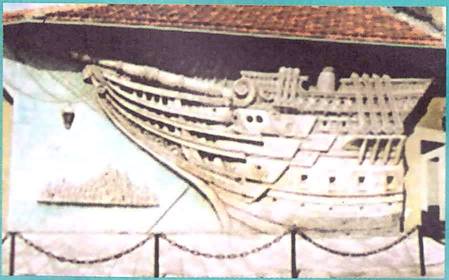

Сьогодні у Феодосії можна відвідати літературно-меморіальний музей О. Гріна, який знаходиться неподалік від Картинної галереї ім. І. Айвазовського.

ЯНА КЛОЧКОВА

Народилася 1982 р. у Сімферополі. Спочатку займалася спортивною гімнастикою, але в сім років вона зустрілася з тренером Ніною Федорівною Кожух і з того часу назавжди «захворіла» на плавання. На день дівчинка пропливала 10—15 км, а за місяць зазвичай 330 км — це все одно, що перетнути Чорне море від кримського берега до турецького. Яна має не тільки п'ять олімпійських нагород, вона є багаторазовою рекордсменкою України, Європи і світу. Її нагороджено орденами «За заслуги» III ступеня, княгині Ольги I ступеня,також вона є лауреатом різноманітних премій.

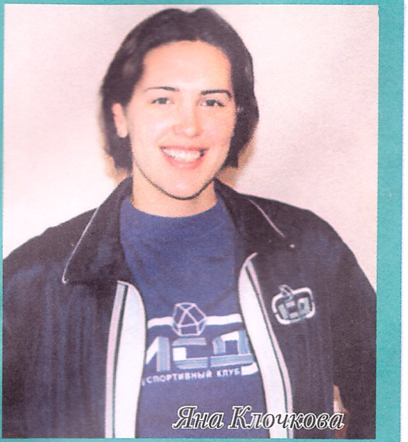

Яна Клочкова

НАРОДИ ТА РЕЛІГІЇ

До корінних народностей Криму відносять кримських татар і караїмів.

Релігія кримських татар — іслам. Священа книга ісламу — Коран, у ньому викладено основні принципи віри та релігійні обов'язки вірян. Мусульмани зобов'язані: вклонятися єдиному богу Аллаху та його пророку Мухаммеду, п'ять разів на день молитися, сплачувати «закат» — податок на потреби бідних мусульман, поститися у місяць рамадан і хоча б раз за життя здійснити хадж — паломництво у святе для мусульман місто Мекку.

«Караїм» — походить від давньоєврейського «кара» — читати, отже, караїми — це читці. Термін має подвійне значення: іноді так називали послідовників одного з напрямків юдаїзму або етнічну групу кримських караїмів.

Існують легенди, за якими це — нащадки хозар, що прийняли караїмізм. Появу караїмів у Криму іноді пов'язують із монголо-татарським нашестям і датують XIII ст.

Крім кримських татар і караїмів, на території півострова проживають росіяни, українці, білоруси, німці, болгари, греки та вірмени. Усі вони живуть за християнськими принципами.

Більшість циган, які утворили свої поселення у Криму, пристали до мусульманської віри.

Кримські вірмени поділяються на вірмен, що сповідують вірмено-григоріанство (гілка християнства) та вірмен-католиків.

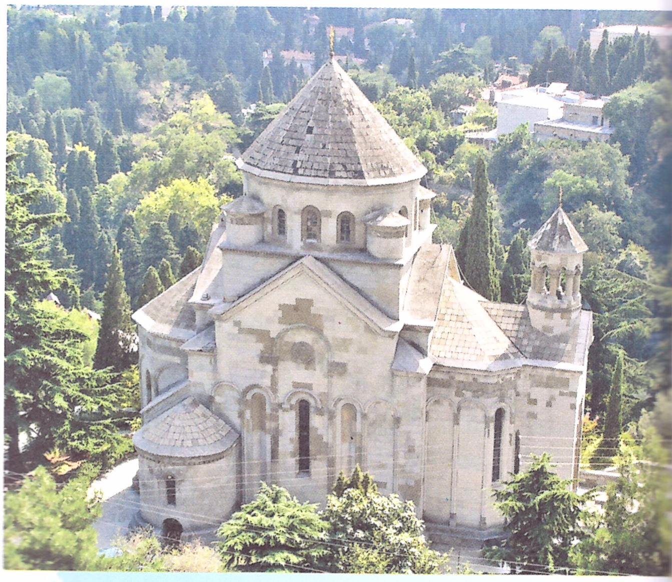

Вірменська церква, м. Ялта

СВЯТОМУ
РАВНОАПОСТОЛЬНОМУ
ВЕЛИКОМУ
КНЯЗЮ КИЕВСКОМУ
ВЛАДИМИРУ

Володимирський собор у Херсонесі, м. Севастополь

Історично в Криму сформувалася складна етнічна структура. Найбільшу частину (дві третини) в ньому становлять росіяни. Українська регіональна громада Криму — найменша в країні. Але протягом 90-х рр. позначились певні зміни, які пов'язані передусім із міграційним притоком у республіку кримських татар (у центральних і західних районах їх частина становить понад чверть) і певним відтоком з неї росіян. Цей процес триває й нині.

БАГАТОНАЦІОНАЛЬНА РОДИНА КРИМУ

Давня назва півострова Крим — Таврида. Етнічна структура населення Криму сьогодні дуже розмаїта. Причиною цього стали історичні події.

Давні історики (серед них і грецький історик Геродот) першими мешканцями півострова називають таврів та кімерійців, яких у VIII ст. вигнали скіфи. Приблизно тоді ж у Криму з'являються перші поселення греків, бували на ньому готи, гуни, хозари, печеніги, половці. У X—XI ст. до Криму приходить перша хвиля вірменських поселенців, які полишали свої землі після загарбання їх арабами та турками-сельджуками. Приблизно в цей час осідають у Криму кримчаки — люди, яких називають автохтонним (корінним) населенням півострова.

Дослідники вважають, що населення кримчаків формувалося за участю хозар, євреїв, татар і частково італійців. Після приходу на Русь татаро-монголів Таврія підпала під вплив татар. Але для етнічного складу населення це не відіграло великої ролі — у XV—XVII ст. сюди прийшла нова хвиля греків, виселених із Туреччини. Трохи пізніше свої поселення у Криму заснували цигани та грузини. Протягом кінця XVIII — початку XX ст. пройшло три хвилі еміграції кримських татар з різних причин: релігійні погляди, напади з боку інших національностей, злидні.

За опосередкованими підрахунками, у цей час з Криму виїхало майже 60 % татарського населення. Натомість півострів заселяли російські селяни, солдати, каторжники-втікачі, українські козацькі родини. Свої поселення організовували тут німці, болгари, турки, білоруси та інші народи.

Масандрівський палац — резиденція російського царя Олександра III. Побудований у стилі часів Людовика XIII для відпочинку царської родини, тому в ньому немає апартаментів і парадних зал для пишних прийомів.

ОДЯГ

Одяг татар і турків був схожим. Чоловіки вдягали сорочку, широкі шаровари та підперізувалися широкими розшитими поясами. На голові і чоловіки, і жінки носили феску (фес) — невелику шапочку із вовни синього, зеленого або червоного кольорів. Феска часто була розшита срібними та золотими нитками, на жіночі фески інколи нашивали перлини та монети. Турків військових і чиновників можна було впізнати за червоною фескою з чорною китичкою.

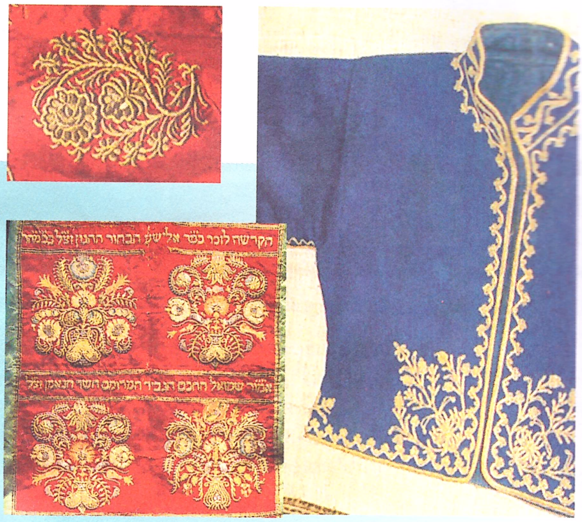

Традиційна татарська вишивка

Жінки-татарки вдягалися у довгу сорочку (колмек), шаровари, зверху вдягали бешмет — довгу кофту з вузькими рукавами. Навколо талії обв'язувались кольоровою хусткою або фартухом — углюком.

Росіянки, білоруски та українки вдягалися традиційно: довга сорочка, сарафан або широка спідниця (яка швидко змінила українські традиційні плахти та запаски). Голову вкривали хусткою, взувалися у сап'янові черевики з підборами.

Важливою частиною жіночого і чоловічого одягу в кримських слов'ян були пояси.

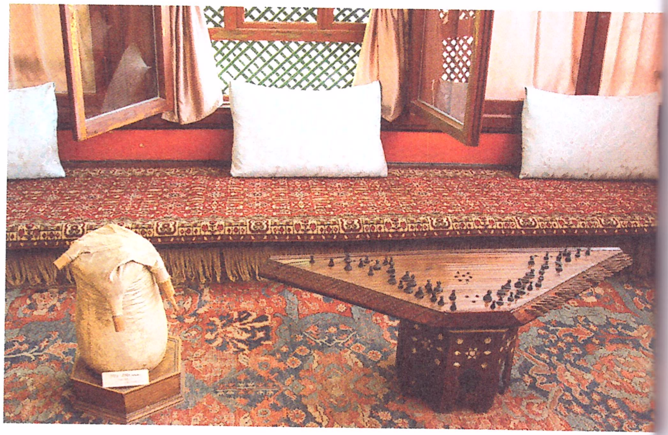

ЖИТЛОВІ БУДІВЛІ

Татарський будинок називається «сакля». Ці низенькі будиночки зводили або з каменю, або з цегли-сирцю. Особлива риса саклі — плескатий дах. Коли одна біля одної будували багато будинків, дахи виконували чимало функцій: це була тераса, де гралися діти або сиділи із шитвом жінки, на дахах розкладали для сушіння овочі та ягоди, а у гарну погоду ця тераса слугувала спальнею. У головній кімнаті попід стінами були розкладені подушки для сидіння. Під час обіду в кімнату заносили невисокий стіл, щоб можна було їсти, сидячи на подушках. Стелю подекуди прикрашали кольоровими хустками, на стінах висіли полиці з посудом.

Окрім саклі, були поширені дво- або трикімнатні домівки з російською «горницею», українським приміщенням під дахом — «горищем». Дахи були різні: плескаті, як у саклі, двоскатні, вкриті соломою або очеретом, або «татарки» — вкриті черепицею з глибокими жолобами.

МАЙСТРИ-ГОНЧАРІ

Розписували керамічний посуд залежно від того, для чого він був призначений. Горщики та казани для приготування їжі зовсім не прикрашалися або прикрашалися скупо: однією-двома лініями.

Поширені були у Криму керамічні макітри (макотри). Це традиційно український посуд, що призначався для товчення маку, замішування тіста, збивання масла тощо.

Макітра не лише розповсюдилася серед східнослов'янських народів, а й добре прижилася у татарських саклях та домівках інших кримських народів.

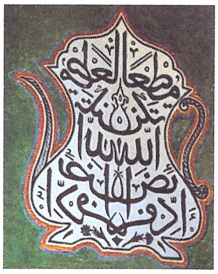

Музей шампанських вин князя Голіцина, с. Новий Світ

ТАТАРСЬКА КУХНЯ

Їжа на татарському столі різноманітна. Основні страви — пшеничний хліб (екмек), часник, помідори, баклажани, солодка цибуля, зелений перець, бринза — овечий сир, катик — кисле овече молоко, бекмез (фруктовий або кавуновий мед).

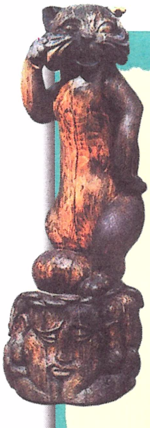

«ГАЛЯВИНА КАЗОК»

Назва Музею народного декоративного мистецтва.

Це дивне місце знаходиться за 2 км від Будинку-музею А. П. Чехова.

Серед експонатів — ландшафтно-скульптурний комплекс «Слов'янське поселення», скульптурна композиція «Дванадцять місяців» за мотивами казки С. Маршака, герої казок О. Пушкіна, братів Грімм, Ш. Перро та герої українських, російських, вірменських і грузинських народних казок.

ШУЛПА КУРЯЧА

Ціла курка, 2—3 середні морквини, 2 середні цибулини, сіль.

Курку патрають, цілу або нарізану на великі шматки кладуть у каструлю, заливають холодною водою та варять на сильному вогні.

Коли вода закипить, її проціджують та знову заливають цією ж водою курку — тепер треба варити на маленькому вогні близько 1,5 год.

Коли курка буде майже готова, додають у каструлю моркву та цибулю, солять на смак. За 20—30 хв. моркву та цибулю вибирають з каструлі. З вареної курки знімають шкіру, викидають кістки, розбирають дрібно м'ясо, яке знову заливають проціидженим бульйоном.

Шулпу можна їсти як окрему страву — тоді до неї додають перець і зелень, а можна й додавати під час приготування різних супів або плову.

ПЕРЕВІР СЕБЕ

ПИТАННЯ

1. Цікава математика: наприкінці XIX ст. було видано книжку Марка Полянського «Ілюстрований історико-статистичний нарис міста Старая Русса та Старорусського уїзду», де записано, що пуд солі коштував 1885 р. 75 копійок, а найдорожчий товар — «бочонок шотландського оселедця» — 50 карбованців. Спробуйте підрахувати, скільки бочок оселедця можна було б купити, якщо продати річний видобуток солі початку XX ст.
2. Назвіть п'ять найчисленніших національностей Криму.
3. Яке озеро називають українським Байкалом?
4. Коли вперше було використано назву Україна і стосовно до якого краю?
5. Як ви гадаєте, чому головним осередком Запорозької Січі став острів Хортиця?
6. Поділля відоме великою кількістю давніх споруд: церков, костелів, палаців і великих маєтків польської шляхти та української знаті. Як ви гадаєте, чому саме в цьому регіоні збереглася така їх кількість?
7. Чим відрізняється Українське Полісся від більшості інших неадміністративних територій України?
8. Що таке волочебне?
9. Одеса — одне з п'яти міст-мільйонерів, тобто міст, у яких понад мільйон мешканців. Чи можете ви назвати інші чотири?

ВІДПОВІДІ

1. *Видобуток солі дорівнював 20—35 млн пудів (1 пуд — 16 кг). Якщо 35 млн пудів солі продати по 75 копійок, то (35 000 000 × 0,75) прибуток становить 26 млн 250 тис. карбованців. Якщо перекладати на бочки із оселедцем (26 250 000 / 50) — отримуємо 525 тис. бочок.*
2. *Згідно з результатами Всеукраїнського перепису населення 2001 р., найчисленнішими у Криму є українці, росіяни, болгари, молдавани, греки, німці, татари, вірмени та інші.*
3. *Світязь.*
4. *1187 р. стосовно Київщини.*
5. *Головна причина — географічне розташування. Літаків у давні часи не було, могутньої вогнепальної зброї також — отже, Січ на острові була досить захищеною. Хортиця — дуже великий острів і тому міг вмістити багато козаків-поселенців. Розташування на Дніпрі, майже в центрі тогочасної України забезпечувало досить швидке пересування козацьких військ як водою, так і суходолом.*
6. *Родючі землі, гарний клімат, чимала кількість річок створювали ідеальні умови для заснування маєтків. А збереглися ці маєтки не лише тому, що їх спеціально охороняли. Велику роль відіграло те, з яких матеріалів їх споруджували — з граніту, мармуру, якісної цегли, оскільки регіон був багатий на поклади будівельних та оздоблювальних корисних копалин.*
7. *Воно є областю етнографічною, а не історичною або географічною.*
8. *Подарунок хрещеникам. На Поліссі зберігся народний звичай, за яким на другий день Великодня хрещені батьки мали дарувати хрещеникам паски, крашанки й інші страви великоднього столу.*
9. *Київ, Харків, Донецьк, Дніпропетровськ.*

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Анімізм — вірування первісних людей в існування духів, одухотворення сил природи, тварин, рослин і предметів, приписування їм розуму та могутності.

Більшовики — члени більшості (лівого ленінського) крила Російської Соціал-Демократичної робітничої партії (РСДРП) після її розколу на більшовиків і меншовиків. Згодом ця партія була перейменована на Комуністичну.

Бронзовий вік — історичний період (III—II тис. до н. е.). У цей час переважають бронзові знаряддя праці, з'являються кочове скотарство, поливне рільництво, писемність і рабовласницькі держави.

Дримба — щипковий музичний інструмент гуцулів. Музика пальцем защипує сталевий язичок підківки, а відповідним придиханням змінює висоту звуку.

Енеоліт — мідний вік. У цей час з'являються вироби з міді. Панує патріархат.

Жупан — український народний верхній чоловічий або жіночий одяг до п'ят. У XVII—XVIII ст. частина святкового костюма заможної козацької старшини, шляхти та міщан, пізніше набув поширення серед селян. Жупан шили з дорогої тканини синього або зеленого кольорів.

Залізний вік — період ранньої історії людства, для якого властивий розвиток металургії та використання залізних виробів (ножі, сокири, сосуди, зброя, прикраси тощо).

Заповідник — територія або акваторія, на якій зберігається в природному стані весь її природний комплекс.

Капище — місце жертвоприношень у давніх слов'ян, де стояли ідоли, а біля їхнього підніжжя горіли жертовні вогнища.

Караїми — тюркський народ, представники якого сповідують караїмізм (релігія, яка поєднує в собі риси юдаїзму, християнства та ісламу).

Кімерійці — стародавні кочовики, які жили на території Північного Причорномор'я та пізніше мандрували через Кавказ до Малої Азії.

Коліївщина — велике національно-визвольне повстання проти польського гніту на Правобережній Україні 1768 р. Очолив повстання Максим Залізняк і його найближчий сподвижник Іван Гонта. Коліївщина стала найвищим етапом гайдамацького руху.

Курган — насип над стародавнім похованням.

Лемки — етнографічна група українців, яка проживає в Українських Карпатах. Уважається, що назва «лемки» означає «ті, які мешкають на кордоні».

Мезоліт — епоха кам'яної доби (12—7 тис. до н. е.), перехідної між палеолітом і неолітом.

Неоліт — новий кам'яний вік (8—2 тис. до н. е.). У цей час люди вели осілий спосіб життя, зароджувалось хліборобство і скотарство.

Палеоліт — найдавніший період людського суспільства (3 млн — 10 тис. до н.е.), коли сформувався первіснообщинний лад. У цей час поширюються примітивні знаряддя праці з дерева, каменю і кістки, розвивається мисливство та збиральництво.

Пантікапей — давнє місто, засноване в VI ст. до н. е. на західному березі Керченської протоки (на місці сучасного м. Керч) переселенцями з Мілета та інших центрів Давньої Греції.

Перебудова — програма реформування бюрократичної соціальної системи СРСР. Запроваджена 1985 р. М. Горбачовим із метою переходу до демократичного соціалізму та ринкової економіки. Політика перебудови призвела до гласності, руйнування ідеологічних стереотипів, становлення багатопартійності, закінчення «холодної війни» тощо.

Русалії — весняне свято, пов'язане з поминанням померлих. Святкуються від свята Трійці до четверга Зеленого тижня.

Таври — плем'я, яке у I тис. до н. е. заселяло гірську і підгірську частини Криму. За назвою племені Кримський півострів тривалий час називали Таврією.

Терикон — штучний насип із порожніх порід, витягнутих під час видобутку вугілля й інших корисних копалин.

Тотемізм — віра у містичний зв'язок, спорідненість племені з якоюсь твариною чи рослиною (тотемом).

Трембіта — народний духовий музичний інструмент, схожий на дерев'яну трубу, обгорнуту березовою корою, без вентилів і клапанів. Довжина — до 3 м. Поширена на Гуцульщині. За її допомогою оголошували про колядників, що наближаються, весілля, похорон. На трембіті також виконують вівчарські мелодії.

Трипілля — археологічна культура епохи неоліту, названа за місцем її відкриття біля села Трипілля неподалік Києва.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Алексєєв Ю., Кульчицький С., Слюсаренко А. Україна на зламі історичних епох. — К., 2000.
2. Антонович В. Про козацькі часи на Україні. — К., 1991.
3. Багалій Д. І. Історія Слобідської України. — Х., 1998.
4. Білоцерківський В. Я. Історія України: курс лекцій. — Х., 1999.
5. Бойко О. Д. Історія України. — К., 1999.
6. Волкогонов Д. Семь вождей. Кн. 1—2. — М., 1995.
7. Голобуцький В. А. Запорозька Січ у останні часи свого існування 1734—1775. — К., 1961.
8. Грушевський М. С. Ілюстрована історія України. — К., 2002.
9. Історія України / За ред. Ю. Сливки. — Л.: Світ, 2002.
10. Історія України: Курс лекцій у 2 кн. — К., 1991.
11. Калініченко В. В., Рибалка І. К. Історія України. Кн. 3. — Х., 2004.
12. Котляр М., Кульчицький С. Довідник з історії України. — К., 1996.
13. Масляк П. О., Шищенко П. Г. Географія України. Підручник для 7—8 класів. — К., 2003.
14. Німчук В. Мовознавство на Україні в XIV—XVII ст. — К., 1985.
15. Політична історія України. — К., 2001.
16. Полонська-Василенко Н. Д. Історія України: В 2 т. — К., 1995.
17. Рибалка І. К. Історія України. Кн. 1—2. — Х., 1995—1997.
18. Рідний край. Навчальний посібник з народознавства / За ред. Прокопенка Ф. — Х., 1994.
19. Сорокина Л. М. Учись вышивать. Альбом. — К., 1991.
20. Стецьковский О. История советских репресий. — М., 1997.
21. Субтельний Орест. Україна: історія. — К., 1991.
22. Україна 1917–1992. Довідник. — К., 1993.
23. Українська мова. Енциклопедія А—Я. — К., 2000.
24. Українські традиції / Упорядник О. В. Ковалевський — Х., 2004.

ІНТЕРНЕТ

1. http://folkart.iatp.org.ua/petri.htm
2. http://sofiyivka.org.ua
3. http://dalizovut.narod.ru
4. http://litopys.org.ua/index.html
5. http://heraldry.com.ua/
6. http://history.com.ua
7. http://klymenko.data-tec.net/Other_World/index.htm
8. http://litopys.org.ua
9. http://tychyna.kiev.ua/autotours.html
10. http://www.auc.org.ua
11. http://www.castles.com.ua
12. http://www.cossackdom.com
13. http://www.heritage.com.ua
14. http://www.old-rus.narod.ru
15. http://www.petrikovka.nm.ru
16. http://www.tourclub.com.ua
17. http://www.tourism.crimea.ua

ФОТОГРАФІЇ

6 Скребки Репіна В. 6 Вертеба Репіна В. 7 Сокира Репіна В. 7 Більське городище Івченко А. 8 Вохра Приватна колекція 8 Сережки Приватна колекція 8 Прикраси Приватна колекція 8 Горщик Приватна колекція 9 Капище Репіна В. 9 Вепр Музей історичних дорогоцінностей України (МІДУ) 10 Лучники МІДУ 11 Скіфська баба Репіна В. 11 Чаша, пластина МІДУ 12 Олень, меч МІДУ 13 Неаполь Івченко А. 14 Пластинка, поховання МІДУ 15 Гребінь МІДУ 16 Монети, Чембало, Херсонес Репіна В. 16 Ольвія Івченко А. 17 Оббивка МІДУ 18, 20 Фреска Репіна В. 21 Колегіум Івченко А. 22 Тустань Тернопільський туристичний клуб (турклуб) 22 Шолом і стріли Репіна В. 24 Монастир, золоті ворота Репіна В. 27 Бережани Турклуб 27 Гармата Репіна В. 29 Пістоль Репіна В. 31 Оборонна споруда Репіна В. 32 Збараж Репіна В. 33 Озброєння Репіна В. 35 Хотин Репіна В. 36 Кременець Турклуб 38 Олесько Турклуб 40 Самчики Івченко А. 41 Колегіум Турклуб 42 могила Репіна В. 45 Камянець-Подільський Репіна В. 45 Скелі Довбуша Турклуб 46 Баден Скоробогатов В. 47 Пам'ятник Репіна В. 50 Умань Репіна В. 52 Бесарабський ринок Івченко А. 53 Пам'ятник Міцкевичу Івченко А. 56 Площа Репіна В. 59 Пам'ятник Репіна В. 60 Меморіал Решетняк В. 62, 63 Цвинтар, Пам'ятник Баранівський В. 64 Пам'ятник Клименко С. 65 Пам'ятник Клименко С. 67 Пам'ятник Alex Lazarenko 68 Пам'ятник Івченко А. 69 Майдан Боровик Є. 72 Хотин, Херсонес Репіна В. 72 Водоспад, печера Турклуб 72 Ліс Сердюк О. 73 Собор Polina Yun 74 Полтава Репіна В. 74 Пам'ятник Данилу Галицькому Бойко Т. 75 Гривні Приватна колекція 76 Палац Ladanov Sergey Valentinovich 77 Водоспад Турклуб 78 Капличка Турклуб 79 Писанки George P. Choma 80 Ліс Сердюк О. 82 Дубно Клименко С. 82 Луцьк Клименко С. 83 Церква Івченко А. 83 Рись Koval 84 Озеро Клименко С. 85 Колона, церква Івченко А. 86 Монастир, башта Клименко С. 90 Озеро Турклуб 91 Хотин, Хуст Репіна В. 92 Музей, Ужгород, сіль Репіна В. 94 Скелі Довбуша Турклуб 95 Черемош Турклуб 95 Ведмідь, Солотвино, Саламандра Репіна В. 96 Палац, цвинтар, костел Репіна В. 97 Шевченків гай Zholudov Serhij 97 Олесько, Підгірці Турклуб 98 Ужгород, Мукачево, Хуст Репіна В. 99 Хотин, Невицьке Репіна В. 100 Церква Турклуб 100 Костел Репіна В. 102 Гуцули Турклуб 103 Інтер'єр Турклуб 104 Вироби Репіна В. 105 Будинки Репіна В. 107 Страва Скляр С. 108 Тернопіль Турклуб 110 Буг Турклуб 110 Водоспад, нічниця Репіна В. 111 Печера Турклуб 112 Борщів, півень Репіна В. 112 Бережани, Збараж Турклуб 114 Вежа Турклуб 115 Скала-Подільська Турклуб 115 Червоногора Репіна В. 116 Чорнокозинці Турклуб 118 Церква, собори Репіна В. 119 Монастирка Репіна В. 122 Ліс Сердюк О. 123 Пам'ятник Клименко С. 124 Церква, собор Клименко С. 125 Ліс Тельнова О. 125 Монастир Клименко С. 125 Собори Івченко А. 126 Болдіни гори Клименко С. 126 Заповідник Івченко А. 127 Монастир Івченко А. 127 Батурин Клименко С. 128 Купальні, собор Івченко А. 130 Хата Скоробогатов В. 132 Дніпропетровськ Юрченко О. 134 Дніпропетровськ Юрченко О. 135 Маріїнка Alex Lazarenko 135 Дніпропетровськ Юрченко О. 136 Церква Natalia Bratslavsky 136 Храм Alex Lazarev 136 Криниця Meir Litmanovich 137 Лавра Zhorov Igor Vladimirovich 137 Церква Oleg Lazarenko 138 Купідон Решетняк В. 139 Суботів Клименко С. 140 Церква Буневич В. 140 Монумент, річка Репіна В. 141 Склеп Івченко А. 141 Полтава Ivaschenko Roman 142 Музей-садиба Ivaschenko Roman 144 Лавра Kotelnikov Sergey 145 Опішня Івченко А. 147 Петриківка Клюєва І. 148 Харків Курилко Є. 149 Площа Свободи Скоробогатов В. 150 Благовіщенський собор Курилко Є. 150 Пам'ятник закоханим Репіна В. 150 Собор Курилко Є. 151 Струмінь VeilSide 151 Харків Чеботарьов С. 152, 153 Наталівка, Мерчик Юрченко О. 153 Маєток-музей Юрченко О. 156 Монастир Репіна В. 161 ДніпроГЕС Репіна В. 162 Святогорськ, Артем Юрченко О. 163 Терикони, брама, тачанка Івченко А. 164 Порт Dmytro Ruksha 164 Колонада Клименко С. 164 Музей Клименко С. 164 Мередіан Івченко А. 165 Мечеть Івченко А. 165 Фортеця Sergey V. Kurlya 166 Хортиця, Асканія Нова Репіна В. 167 Пам'ятник Івченко А. 168 Скопа J. Norman Reid 168 Пам'ятник Клименко С. 170 Крим Репіна В. 171 Херсонес Репіна В. 172 Балаклава Репіна В. 173 Артек, Аю-Даг Репіна В. 173 Пам'ятник Клименко С. 174-179 Репіна В. 179 Ханський палац Denis Ukolov 180 Палац Irina Shupletsova 181 Ластівчине гніздо Sandulov Anton 181 Алея кактусів Репіна В. 182 Репіна В. 184 Церква Ladanov Sergey Valentinovich 185 Палац Ladanov Sergey Valentinovich 186 Бондарчук С. Обкладинка Alex Lazarev

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»

Служба роботи з клієнтами:
тел. +38-057-783-88-88
e-mail: *support@bookclub.ua*
Інтернет-магазин: *www.bookclub.ua*

Адреси фірмових магазинів дивіться на сайті та в каталозі
З питань гуртових продажів
звертайтеся за тел. +38-057-703-44-57
e-mail: *trade@bookclub.ua*

Довідкове видання

ЛАГУНОВА Тетяна Іванівна
КОРОЛЬКОВ Дмитро Юрійович
МІРОШНИКОВА Валентина Валентинівна
МИХАЙЛЕНКО Лілія Віталіївна

МОЯ КРАЇНА – УКРАЇНА
2-ге видання, перероблене та доповнене

Для дітей середнього шкільного віку

Редактор *Т. С. Жабська*
Дизайн та макетування *Ю. В. Блоха*
Коректор *Г. І. Тетельман*
Оригінал-макет *Т. С. Жабська*
Ілюстрації *М. П. Стасюк*

Підписано до друку 21.02.2008
Формат 84x108 1/16. Друк офсетний. Гарнітура «Петербург».
Ум. друк. арк. 21,84. Наклад 12 000 пр. Зам. № 8-124.

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
Св. № 04059243Ю0017536 від 13.03.2000
61140, Харків-140, просп. Гагаріна, 20а
E-mail: cop@bookclub.ua

Віддруковано з готових діапозитивів
у ВАТ «Білоцерківська книжкова фабрика»
09117, м. Біла Церква, вул. Леся Курбаса, 4

МОЯ КРАЇНА
УКРАЇНА

Ця книжка незвичайна, адже в ній зібрано все найцікавіше про Україну!

Ви дізнаєтеся про історію нашої держави, познайомитеся з культурними традиціями українського народу, згадаєте вірних синів своєї батьківщини і відкриєте для себе нові славетні імена. Понад шістсот кольорових ілюстрацій і фото допоможуть вам скласти найповніше уявлення про красу землі, на якій ми живемо.

Книжка стане вашим другом і порадником, бо дасть відповіді на безліч цікавих запитань, серед яких такі: «Чи були на території України античні міста? Як козаки здобували свободу? Яка на вигляд найдавніша писанка і де її знайшли? Яке озеро називають українським Байкалом? Чи є в Україні піраміди? Де знаходиться перший на планеті пам’ятник мамонтові? Як знайти скарб?»

І це тільки початок мандрівки в дивовижний світ під назвою «Україна»...

www.bookclub.ua
ISBN 978-966-343-906-8
9 789663 439068

КНИЖКОВИЙ КЛУБ
сімейного дозвілля

Т. Лагунова, Д. Корольков, В. Мірошникова, Л. Михайленко

Моя країна — Україна